

ANUL X. 2004

altera24

IDENTITĂȚI – STRUCTURI ȘI CARACTERISTICI

Brigid Laffan

- NAȚIUNI ȘI REGIUNI ÎN EUROPA OCCIDENTALĂ

Jean Sibille

- RECUNOAȘTEREA VALORII CULTURALE A LIMBILOR REGIONALE ÎN FRANȚA

Constantin Iordachi

- CETĂȚENIE ȘI IDENTITATE NAȚIONALĂ ÎN ROMÂNIA: O TRECERE ISTORICĂ ÎN REVISTĂ

Michael Guest

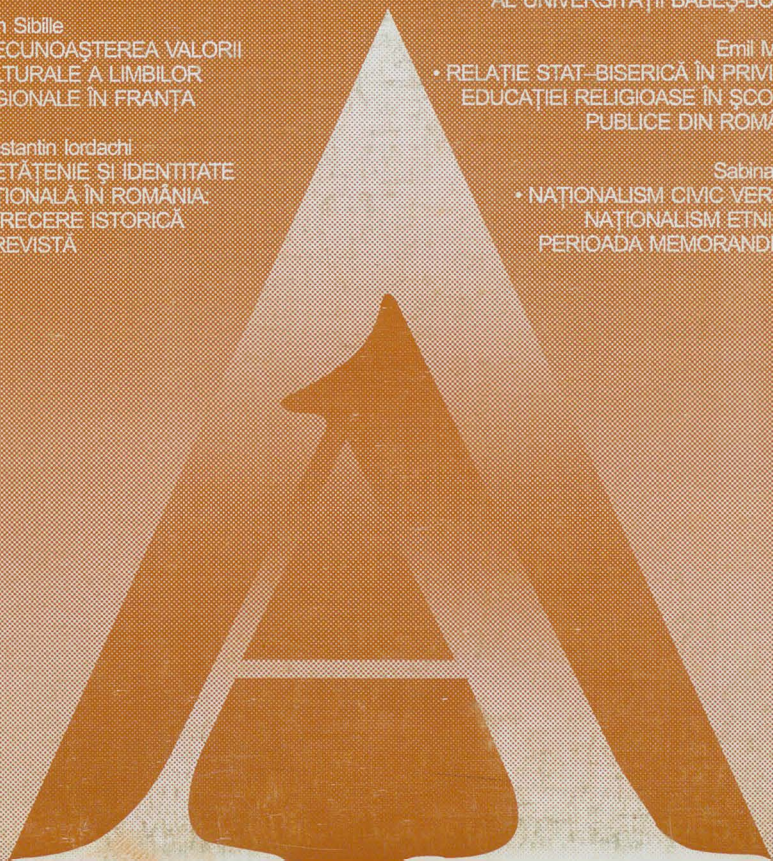
- DISCURS CU OCAZIA PRIMIRII TITLULUI DE DOCTOR HONORIS CAUSA AL UNIVERSITĂȚII BABEȘ-BOLYAI

Emil Moise

- RELAȚIE STAT-BISERICĂ ÎN PRIVINȚA EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN ȘCOLILE PUBLICE DIN ROMÂNIA

Sabina Fati

- NAȚIONALISM CIVIC VERSUS NAȚIONALISM ETNIC ÎN PERIOADA MEMORANDISTĂ

Editori:

Smaranda Enache • Elek Szokoly

Colegiul editorial:

Gabriel Andreescu

Nicolae Harsanyi

Jakub Karpinski

Pierre Kende

Adrian Marino

Christoph Pan

Alan Phillips

Paul Philippi

William Totok

Dorin Tudoran

Secretar de redacție: Doina Baci

Secretar tehnic de redacție: Judit-Andrea Kacsó

Redacția: Laura Ardelean, Marius Cosmeanu,
Lucian Nastasă, Victor Neumann, Ovidiu Pecican

altera este o publicație periodică editată de Liga PRO EUROPA, asociație neguvernamentală non-profit care își propune să stimuleze dialogul social, promovînd valorile pluralismului, respectul pentru diversitate și integrarea europeană.

Abonamente

în România: 440.000 lei/4 numere; în străinătate: 40 Euro/4 numere
(cheltuieli poștale incluse)

Cont Banca Raiffeisen S.A. Sucursala Mureș

RO83 RZBR 0000 0600 00158270 (Lei);

RO51 RZBR 0000 0600 01913576 (Euro)

Adresa redacției:

Liga PRO EUROPA

540049 Târgu-Mureș, ROMÂNIA, Piața Trandafirilor nr. 5, C.P. 1-154

Tel/fax: +40-(0)265-250182, +40-(0)265-250183

E-mail: office@proeuropa.ro

www.proeuropa.ro

Cuprins

Editorial	3
-----------	---

IDENTITĂȚI – STRUCTURI ȘI CARACTERISTICI

<i>Brigid Laffan</i>	
Națiuni și regiuni în Europa Occidentală	5
<i>Jean Sibille</i>	
Recunoașterea valorii culturale a limbilor regionale în Franța	24
<i>Constantin Iordachi</i>	
Cetățenie și identitate națională în România: o trecere istorică în revistă	35

DOCUMENT

Lege cadru privind regiunile. Proiect	62
Lege privind înființarea regiunii cu statut juridic special, Ținutul Secuiesc. Proiect	71
Statutul de autonomie a Ținutului Secuiesc în calitate de regiune cu statut special. Proiect	75
Geneza unui proiect (M.B.)	84
<i>Al. Cistelean</i>	
Regionalizarea – o dezbatere scadentă	89

CONVERGENȚE TRANSILVANE

<i>Sabina Fati</i>	
Naționalism civic versus naționalism etnic în perioada memorandistă	94

FETELE EUROPEI

Cristina Gheorghe

Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste, regiune cu statut special 106

DEZBATERE

Forumul central-european de regionalizare și integrare 113

ALTERA PARS

Michael Guest

Discursul cu ocazia primirii titlului de Doctor Honoris Causa
al Universității Babeș-Bolyai din Cluj 159

STUDIU DE CAZ

Emil Moise

Relația Stat-Biserică în privința educației religioase în
școlile publice din România 167

English Summary 194

Editorial

Interesul revistei **altera** pentru problema identității nu se datorează unei simple curiozități intelectuale a cercetătorului fenomenului social. Redactorii revistei sunt conștienți că identitatea în general – individuală sau colectivă –, și cu atât mai mult conștiința identității – fie ea etnică, națională, cultural-lingvistică, regională, confesională, sexuală sau de altă natură – joacă un rol important, dacă nu chiar determinant în așezarea în spațiul social-geografic al individului sau a comunității. Mai mult, labilitățile sau excesele identitare duc nu odată la crize identitare, individuale în primul rând, dar și colective, crize al căror potențial conflictual, ca și în cazul exceselor identitare unice poate fi ilustrat cu deosebită pregnanță de singeroasele conflicte naționale desfășurate sub ochii noștri atât în spațiul post-iugoslav cât și în cel post-sovietic.

Știm că diferitele tipuri de identități au jucat roluri diferite în diferite epoci istorice. Contextul istoric, ca și cel social-politic, este important în definirea priorităților identitare. Dacă în antichitatea greco-romană identitatea local-regională era prioritară față de oricare alta, dacă în evul mediu identitatea religioasă – cu accente speciale începînd cu perioada Reformei – a devenit predominantă, în epoca modernă rolul identității naționale a surclasat orice altă identitate chiar dacă ea apare adesea sub veșmînt religios sau politic. În epoca post-modernă, în ce ne privește, într-o lume din ce în ce mai globalizată, în satul mondial care însumează simultan epoci diferite ale evoluției istorice a speciei umane, culturi concurente, realmente sau aparent ostile, dar și un mănunchi întreg de interese evident comune, identitatea, identitățile acumulează noi valențe — în ciuda aparențelor evenimentțiale, nu neapărat conflictuale — rolul lor fiind adesea benefic în procesul orientării în spațiul social într-o lume din ce în ce mai complexă.

Tocmai datorită importanței subiectului, **altera** dedică acest număr (și probabil și cîteva numere următoare) temei identității, în speranța că textele oferite cititorilor noștri vor contribui la elucidarea marelui mister al acestui complex fenomen social.

Situația noastră specifică în contextul unei noi provocări – integrarea europeană într-un „imperiu” neo-carolingian post-modern – ridică noi întrebări, la care elita noastră politică, dar și cea intelectuală în general, va trebui să găsească răspunsuri adecvate. Studiile prezente, ca și cele care vor urma în numerele viitoare, încearcă să ofere un sprijin în acest sens.

Brigid Laffan, un expert de talie europeană a domeniului, ne oferă o analiză subtilă a identităților naționale și regionale în contextul nou al integrării europene și al formării noii identități continentale. „...Pentru înțelegerea dinamicii integrării europene – concluzionează autoarea studiului – trebuie să ne concentrăm asupra relației dintre național și internațional, respectiv dintre național și regional. Numai prin analiza importanței «statelor», «națiunilor» și «regiunilor» existente în Europa contemporană putem începe să ne ocupăm cu probleme de genul celor ca identitatea europeană sau caracterul comunităților europene în formare”.

Jean Sibille, specialist în limbile regionale din Franța, ne oferă sprijinul cu un eseu despre valoarea culturală a limbilor regionale sau minoritare, o altă dimensiune determinantă a identității noastre culturale. Și cum modelul nostru tradițional, la care nu încetăm să apelăm de câte ori dorim să restrângem drepturile unor comunități istorice, este cel francez, studiul profesorului Sibille va fi, sperăm, cu atât mai convingător.

Un mai vechi colaborator al revistei, istoricul Constantin Iordachi abordează problema identității naționale din unghiul retrospectiv al cetățeniei române într-un studiu axat pe istoria modernă a României. Evoluțiile specifice ale doctrinei cetățeniei române, în condițiile istorice date, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se precipită în zilele noastre, chestiunea identității naționale îmbinându-se în mod particular cu cea a dublei cetățenii.

Strâns legat de chestiunea identității – regionale în primul rând, dar și etnoculturale în particular – în spațiul nostru specific central-est-european, pachetul proiectelor (teoretice deocamdată) de legi privind construcția regională a României și, în particular, a autonomiei Ținutului Secuiesc, elaborat de un grup de experți conduși de Miklós Bakk, lector universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, vine să întregască evantaiul identitar într-un limbaj riguros juridic, proiecte care, dincolo de destinația lor formală de inițiativă legislativă, „sunt și viziuni pe termen mediu, și au rolul să contribuie la fundamentarea unui discurs adecvat”. Nu putem decât să nădăjduim că elitele noastre vor profita la un moment de acest prilej oferit cu atîta generozitate intelectuală.

Obșnuitele rubrici ale revistei caută să ofere de asemenea subiecte incitante de reflecție, fie că este vorba de naționalismul etnic sau civic al elitei românești din perioada memorandistă (Sabina Fati), fie de relația nu lipsită de tensiuni dintre Stat și Biserică și reflectarea ei în sistemul educațional românesc (Emil Moise), fie de modelul regional italian (Cristina Gheorghe), fie de povețele adresate românilor de fostul ambasador american.

Națiuni și regiuni în Europa Occidentală

BRIGID LAFFAN

Introducere

Ritmul, proporția și mediul integrării europene s-au modificat după 1985 în urma deciziei țărilor membre de a demola frontierele din spațiul economic european. După 1989, în urma încheierii războiului rece, mediul geopolitic al integrării s-a modificat și mai mult. Comunitatea Europeană, devenită astăzi Uniune, în această perioadă s-a evidențiat ca o instituție regională centrală în Europa de Vest, fostele state ale blocului sovietic considerînd-o drept elementul cheie al tranziției lor spre economia de piață și un regim democratic de tip liberal. Uniunea Europeană, preocupată de propria agendă internă încărcată, a omis să ia în considerație nevoile reale ale unui mediu european mai larg. Schimbările fundamentale din Europa au repercusiuni și asupra instituțiilor Europei Occidentale care luaseră ființă treptat în perioada postbelică. Fundamentele filozofice și real-politice ale concepției bazate pe confruntarea blocurilor și existența unei Europe Occidentale separate, bine conturate, au luat sfîrșit. Termenul „Europa” a devenit o valoare respectabilă în discursul politic referitor la viitorul structurilor continentale.

Un program de cercetare în extindere

Pe măsură ce politologii, economiștii și juriștii încercau să înțeleagă natura Uniunii Europene și dinamica procesului de integrare, integrarea europeană a devenit din nou obiectul unei extinse cercetări științifice. În anii '70 – începutul anilor '80, atunci cînd însăși Comunitatea Europeană stagnează, s-a putut observa o lîncezeală și în cercetarea integrării. În această perioadă – după o muncă de pionierat efectuată de Hass, Lindbergh, Schmitter și alții – interesul cercetătorilor americani a scăzut în mod fundamental în privința fenomenului integrării. (Caporoso și Keeler, 1993) Cei care au scris despre integrare, s-au limitat la studii empirice de detaliu referitoare la procedurile politice ale Comunității sau la chestiuni instituționale. Inflația de studii de caz părea să acopere problemele mai

profunde legate de schimbările la nivel macro. Renașterea integrării oficiale în Europa de Vest, respectiv prăbușirea sistemului comunist au constituit o serioasă provocare teoretică pentru discipolii integrării. Wallace face referire la absența conceptelor sau a cadrelor de referință tradiționale. (Wallace, 1990:3) După opinia lui Keohane și Hoffman teoriile mai vechi au fost eliminate de o serie de aspecte ale integrării fără ca locul lor să fie ocupat de altele. (Keohane și Hoffman, 1991:9)

Importanța provocărilor conceptuale și teoretice cu care se confruntă cercetătorii integrării o depășește pe cea științifică, ele putând afecta acele probleme politice, economice, culturale și instituționale cu care se confruntă Uniunea Europeană. Temele cele mai semnificative cu care Uniunea trebuie să se confrunte privesc politica democratică, securitatea și bunăstarea economică. Schimbările sistematice din Europa pun sub semnul întrebării competența instituțiilor care au fost create în Europa Occidentală după război pentru rezolvarea acestor probleme. Rolul Germaniei în „noua Europă”, lărgirea, apariția regionalismului, toate ridică probleme privind frontierele Europei, „identitatea europeană”, „proiectul european”. Aceste cazuri nu se limitează la dimensiunea „cine ce primește, unde și cum” a politicii, ci ating imperiul său suprem, adică esența sa etică și morală. (Krasner, 1984:233)

Devine tot mai evident că studierea integrării are nevoie de noi abordări, și este tot mai acceptată opinia conform căreia cunoașterea optimă a forțelor motrice ale integrării trebuie să se rezulte în urma aplicării informațiilor oferite de diferite discipline. (Mayes, 1993:265, Wallace, 1993:272). În altă ordine de idei, cercetarea integrării nu se poate limita la disciplinele tradiționale ale politologiei, economiei și dreptului, ci trebuie să cuprindă sociologia, geografia și antropologia. În lucrarea sa „Europa, o provocare pentru științele sociale”, Hamm argumentează că *„procesul european este mult prea complex și are mult prea multe consecințe teoretice și practice ca să poată fi analizat în mod corespunzător din perspectivă unidisciplinară. Dacă acceptăm provocarea să contribuim la profilarea acestei societăți în formare, atunci abordarea trebuie să fie dintr-o perspectivă holistică și problematizată”* (Hamm: 15). Rezervele față de modalitatea formării conceptelor referitoare la procesul integrării au îndemnat o serie întreagă de cercetători irlandezi să elaboreze o abordare alternativă. Deși scopul urmărit este acela de a înțelege natura UE, forțele motrice ale integrării și dinamica procesului de integrare suntem convinși că toate acestea, la o primă tentativă, pot fi mai bine însușite pe cale indirectă. Cunoștințele despre integrare pot fi mai bine aprofundate dacă ne întoarcem la realitatea economică, politică și socială ascunsă în spatele integrării. (Laffan și O'Donnell, 1993).

Stabilirea corectă a forțelor motrice ale integrării presupune reamplasarea statului vest-european în centrul dezbaterii. În Europa de Vest are loc cea mai rapidă transformare a „*marelui stat consolidat, centralizat, puternic fixat*” (Tily 1992:329). Are loc o importantă dezbateră științifică despre efectul integrării europene asupra

statelor. Unii autori interpretează integrarea drept un proces care conduce la un organism politic transnațional care pune în pericol suveranitatea membrilor săi și preia toate funcțiile lor esențiale. Cu alte cuvinte, integrarea duce la „un sistem politic semievoluat” care cuprinde atât particularitățile construcției statale, cât și cele ale transformării instituționale. (Wallace 1993, Wessels 1992).

Alți autori consideră Comunitatea drept „*un regim interguvernamental de succes care servește la administrarea dependențelor economice reciproce prin coordonarea unor politici pe calea tratatelor*.” (Moravcsik, 1993:30). O primă proiecție are în vedere transformarea statului, iar ultima, păstrarea și adaptarea statului. Prezentul studiu analizează dintr-o plajă mult mai largă două benzi înguste care pot influența viitorul ordinii politice europene: naționalismul și regionalismul. Ordinea politică în Europa se va configura mai ales din jocul forțelor regionale/naționale și naționale/internaționale. Atât regionalismul cât și naționalismul constituie dovezi ale deosebitei diversități ale organizării culturale și politice a Europei. Administrarea diversității constituie una dintre temele centrale cu care se confruntă sistemul politic în procesul integrării europene. Atitudinea conform căreia diversitatea constituie o valoare indiscutabilă în cadrul exprimării identității europene, poate fi deci legitimă. (Gillespie, 1994:1).

Națiuni și naționalisme

Atât în cadrul dezbatelor politice cât și în cel al cercetării științifice a integrării europene, statele membre – fie direct, fie indirect – beneficiază de accente deosebite. De o atenție mai redusă a beneficiat existența în timp a națiunilor și statelor europene, ceea ce constituie expresia propriu-zisă a acestor „identități naționale”. Articolul lui Hoffman, de mare rezonanță, din 1966, despre viitorul statului național, a pus în centrul discuției chestiunea diversității europene, iar problema naționalismului a fost abordată trasînd distincții clare între *conștiință națională*, *situație națională* și *naționalism*. Hoffman definise conștiința națională drept sentiment, situația națională drept împrejurare, iar naționalismul drept o ideologie care acordă prioritate absolută națiunii. Interesul național, izvorît din diferite situații naționale, limitează integrarea politică. Hoffman ne zugrăvește proiecția originală a naționalismului. Deși observă că statul național a fost păstrat în Europa Occidentală, recunoaște că proiectul integrării poate duce în direcția unei noi construcții politice. (Hoffman, 1966). Accentele puse de Hoffman asupra naționalismului sunt rar citate sau recunoscute, autorul fiind identificat mai degrabă cu o abordare interguvernamentală a integrării.

Oare naționalismul poate să determine formele pe care le îmbracă integrarea europeană, respectiv limitele comunității politice în Uniunea Europeană? Ne-ar fi de mare ajutor în înțelegerea integrării europene dacă am putea evalua autenticitatea ipotezelor ascunse în spatele acestei întrebări. Proiectul integrării a

fost susținut în calitate sa de instrument util al combaterii caracterului irațional și periculos al naționalismului care a dus la două războaie mondiale și la ascensiunea fascismului. Anii 1930 au însemnat în Europa de Vest culmea *Weltanschauung*-ului naționalist. (Dorgan, 1993:178) În cadrul mișcărilor de rezistență combaterea exceselor naționaliste era evidentă. Idealiștii Congresului de la Haga au prevăzut depășirea naționalismului printr-o colaborare europeană care să ducă la o uniune europeană originală și la formarea unei identități europene autentice. Naționalismul a fost înlocuit de un obiectiv mult mai acceptabil, cosmopolitismul. (Wallace, 1993:80). După Weiler, supranaționalitatea în cadrul Comunității „*nu înseamnă lichidarea statului național, ci constituirea unui regim care își propune îmblinzirea interesului național printr-o nouă disciplină. Starea idilică ar fi aceea în care s-ar pune capăt exceselor naționalismului, provocarea constînd în capacitatea controlului social asupra reflexelor interesului național incontrolabile de altfel la nivel internațional*” (Weiler, 1993:10).

A fost oare îmblinzit naționalismul în Europa Occidentală, i s-au diminuat oare ascuțiturile? (Garvin, 1993, Smith 1990) Integrarea europeană a contribuit la ceea ce Hass a denumit în Europa de Vest, naționalism liberal. (Hass, 1990:311) Urmărirea interesului național este influențat de dezvoltarea formelor intensive ale colaborării economice și politice la nivel de Comunitate. Excesele naționalismului au fost în esență reținute, cu excepția acelor teritorii ale Europei în care influența problemei suveranității – în Irlanda de Nord și în Spania –, a fost prezentă.

Pe parcursul identificării componentei naționale a guvernării vest-europene, una dintre dificultăți era caracterul atotcuprinzător, dar imperceptibil al naționalismului. Poate ar fi necesar să facem o distincție între diferitele modele și dimensiuni ale naționalismului. Modelele istorice diferă de la naționalismul american din secolul al XVIII-lea, prin naționalismul european al secolului al XIX-lea pînă la naționalismul lumii a treia din secolul al XX-lea și, prin adăugarea unei categorii distincte de Hobsbawn, pînă la naționalismul sfîrșitului de secol XX. (Hobsbawn, 1990) În Europa trebuie să facem distincție între statele naționale dezvoltate ale Occidentului și acele state est-europene care s-au născut din prăbușirea imperiilor Romanovilor, ale Habsburgilor și cel Otoman, și care nu posedă un trecut istoric independent îndelungat. În Europa de Est se poate observa a legătură strînsă între religie, etnicitate, limbă și naționalitate (Dorgan, 1993:181). Întrucît aceste imperii aveau un caracter multinațional, grupurile erau nevoite să-și dezvolte naționalitatea pe baze etnice, neputînd s-o facă în cadrul unor state separate. Căderea comunismului a atras după sine renașterea naționalismului în această regiune a Europei. Regiunile a două state multinaționale, Uniunea Sovietică și Iugoslavia, nu și-au putut înfrîna tendințele secesioniste și s-au divizat în unități politice mai mici. Cehoslovacia la fel. Europa pășise din nou în epoca construcției statale. Dat fiind profilul etnic complex al Europei de Est, problema minorităților

devenise o sursă potențială de conflict. Clasa politică a depus eforturi pentru restabilirea suveranității naționale și refacerea economiei naționale chiar și în acele state ale căror frontiere au rămas neschimbate. Datorită nivelului de dezvoltare politică și economică radical diferit, relația stat/națiune este foarte diferită în cele două părți ale Europei.

Smith face distincție între abordarea „originală” și cea „instrumentală” a naționalismului (Smith, 1993). Prima abordare privește naționalismul ca o reflexie a unei structuri aflate în fundal, în timp ce cel din urmă îl vede ca un argument utilizat în competiția politică. Imaginea zugrăvită de Gellner despre naționalism este una „instrumentalistă”, care subliniază legătura acestuia cu modernizarea și industrializarea, respectiv cu necesitatea exploataării unor noi modalități ale loialităților cetățenești într-o epocă post-agricolă (Gellner, 1983). Explicațiile puternic cauzale ale naționalismului efectuate de Gellner sunt criticate pentru că nu răspund în mod corespunzător la multitudinea experiențelor observate. Naționalismul, ca unic criteriu al unui guvern și al unei politici legitime, a apărut în urma Revoluției franceze. Concepția dominantă era că fiecare națiune trebuie să posede un stat propriu și să aibă posibilitatea utilizării politicii pentru formarea propriei vieți economice, sociale și spirituale în conformitate cu spiritul național propriu (Garvin, 1993:66). Naționalismul devenise cheia legitimității politice tocmai în perioada în care foarte populara suveranitate se instaurase în Europa (Connors). Principiul naționalității devenise atât de penetrant încât nici un stat nu s-a putut dispensa de el (Llobera, 1993:65). Din punct de vedere occidental, elementele principale ale ființei naționale pot fi exprimate astfel: *„națiunea trebuia să posede un teritoriu unitar și bine definit, o patrie istorică, conștiința acestei patrii, ansamblul legilor și instituțiilor reprezentând o singură voință politică, conștiința egalității în drepturi a membrilor acestei comunități cetățenești, valorile și tradițiile comune ale populației bazate pe mituri de origine și memorie comune.”* (Smith, 1991:8-12)

Imaginarul existenței naționale înzestrează naționalismul atât cu o specificitate privind originea cât și cu una privind instrumentarea. Pe de o parte accentul cade pe cetățenie și egalitatea în drepturi, ca parte a moștenirii raționaliste a iluminismului, pe de altă parte el cade pe conceptul de identitate care se hrănește din miturile originare și din memorie. Aceste mituri și amintiri se construiesc de preferință pe tradiții arhaice mai vechi și pe sisteme de credințe colective, prezente până astăzi în culturile moderne. (Garvin, 1993) Această relație între naționalismul modern și legăturile etnice premoderne sunt subliniate și de Smith, care spune că „numeroase state moderne, printre care și pionierii cei mai influenți ai modernității, au fost construite în jurul unui nucleu etnic dominant, ale cărui valori, tradiții, mituri și simboluri au constituit apoi formele și forțele motrice specifice ale națiunii de mai târziu.” (Smith, 1990:13) Dacă națiunile sunt „comunități imaginare” (Anderson, 1983), atunci atașamentul lor față de puterea de stat le înzestrează cu o puternică

prezență în viața socială și politică. Christiansen consideră că „*atît statul, cît și națiunea – respectiv relația dintre ele – există datorită intensității prezenței lor practice.*” (1992:6) Două caracteristici specifice ale naționalismului au relevanță deosebită pentru integrarea europeană. În primul rînd, naționalismul a creat forma cea mai viguroasă a identității colective în lume. În al doilea, relația simbiotică a naționalismului cu statul a înzestrat legitimarea puterii politice cu un rol central.

Naționalismul oficial

Pentru a putea defini componenta națională a guvernărilor europene contemporane este util să facem distincție între naționalismul oficial, naționalismul politic și naționalismul cultural. (Breully, 1985) Naționalismul oficial, naționalismul guvernelor, s-a adaptat proiectului european, mai mult, l-a îmbrățișat în multe state membre. Proiectul european a fost asimilat ca parte a unui proces de modernizare, a deschiderii către lumea externă. Acest lucru a fost valabil mai ales pentru Franța de după război, atunci cînd Monnet, în calitate de șef al Comisiei de Planificare, a hotărît să creeze niște cadre în care Franța să poată deveni competitivă din punct de vedere economic. În afară de aceasta, politicieni de frunte francezi și-au proiectat cu dibăcie viziunile naționale asupra proiectului european. În anii '60, De Gaulle a acceptat necesitatea colaborării europene, dar numai o colaborare planificată și controlată de „*l'Europe des patries*”. În 1983-1984 a avut loc o deplasare în politica franceză în măsura în care Franța începuse să susțină o Europă cu cele mai multe caracteristici de tip statal. După Weawer, începînd din 1984 în gîndirea politică franceză „*Europa trebuie să devină ceea ce ar fi trebuit să devină Franța, și ceea ce ar trebui cumva să rămînă. Trebuie să cuprindă o identitate politică și de apărare, valorile sale proprii și recunoașterea de către actorii externi.*” (Weawer, 1990:481) În declarația ministrului european al Franței „*Cred că cu cît este cineva astăzi mai naționalist, cu atît este mai european. În lumea de mîine nu mai există posibilitatea ca cineva să fie mare, liber și respectabil fără ca mai întîi să-și croiască drum prin Europa*” (Bosson, 1987:59) se reflectă concepția *France par l'Europe*.

Această declarație a fost riguros testată cu ocazia referendumului de la Maastricht cînd cauza cetățeniei a creat serioase resentimente, caracterizată fiind prin acest discurs puternic naționalist. (Holm, 1992)

Proiectul european a devenit unul dintre pilonii sistemului politic german, respectiv structura cadru a exprimării identității într-o țară și un continent divizat. Aspirația spre unitatea germană a fost inclusă în dreptul fundamental. Pentru RFG integrarea europeană a constituit o arenă pentru învingerea traumelor provocate de fascism, Holocaust și pierderea războiului. „Ostpolitik”-ul lui Willy Brandt își propusese să îmbunătățească nivelul de trai în RDG și să lărgască posibilitățile legăturilor familiale între cele două Germanii. Spre deosebire de Franța, Germania

a renunțat în mod conștient la rolul de lider și la grandoarea națională. Noul stat german și-a canalizat energiile către imperiul economic și „identitatea mărcii germane”. Reunificarea din 1990 a avut efectul unui șoc asupra RFG, deoarece clasa politică germană acceptase de fapt divizarea țării. Când odată cu dărîmarea zidului din Berlin reunificarea devenise inevitabilă, cancelarul Kohl și ministrul de externe Genscher au recurs la viziunea lui Tomas Mann – „*mai bine o Germanie europeană decît o Europă germană*” – pentru a potoli temerile vecinilor. Reunificarea germană și integrarea europeană fuseseră prezentate ca proiecte paralele și complementare. Dacă Germania a reușit să biruie consecințele politice, economice și psihologice ale reunificării, rolul ei în noua Europă este neclară. Clasa politică este angajată în continuare alături de proiectul european, deși faimosul consens privind Europa este pus sub semnul întrebării. Primul ministru al Bavariei, H. Stoiber (CSU) privește cu multă antipatie Tratatul de la Maastricht și aprofundarea integrării europene. Germania este din ce în ce mai îngrijorată pentru stabilitatea politică a Europei de Est și recurge la ajutorul Europei Occidentale pentru stabilizarea teritoriilor de la răsărit.

Așezate între doi vecini mai mari, statele Benelux privesc integrarea europeană ca pe un mijloc de întărire a autonomiei naționale. Proiectul european a devenit parte a identității lor de stat. Pentru Belgia, construcția europeană a făcut posibilă modificarea fundamentală a sistemului statal între 1980 și 1993, ajungînd în final la un sistem federal. În partea flamandă există voci care ar prefera disoluția Belgiei în Europa. Elita irlandeză a acceptat integrarea europeană ca pe unul dintre instrumentele realizării proiectelor economice și sociale ale anilor '50. Programul Expansiunii Economice din 1958, care a dus la prima candidatură a Irlandei la Comunitatea Europeană, a fost prezentat oamenilor ca un lucru „*necesar consolidării independenței bazelor noastre economice.*” (citată de Baker, 1986:61) Mai tîrziu calitatea de membru al CE a fost prezentată ca următorul pas spre obținerea independenței irlandeze. S-au folosit așadar argumente naționaliste pentru legitimarea proiectului european.

Angajamentul politic italian la nivel retoric față de integrarea europeană poate fi explicat parțial și prin dorința de a păstra într-un cadru mai larg și mai stabil un stat slab cu un guvern slab. Menținerea regimului din Italia a avut drept element central tocmai construcția europeană. Elitele politice italiene vroiau de la bun început să aibă mîinile legate ca să diminueze spațiul de mișcare intern. Italia trece acum printr-un proces de schimbare fundamental, care poate modifica rolul proiectului european în cadrul sistemului. Liga Lombardă a fondat o platformă federalistă făcînd campanie cu sloganul „*mai aproape de Bruxelles decît de Roma*”. Pentru Grecia, Spania și Portugalia aderarea la Comunitatea Europeană a însemnat sfîrșitul dictaturii și o barieră externă față de posibilitatea reinstaurării sale. Aderarea la CE poate fi zăgrăvită – ca în cazul Irlandei – ca o întărire a

statului național, respectiv ca o sursă a modernizării care este capabilă să aducă mai aproape de inima Europei zonele mai sărace.

Se remarcă faptul că două state, Danemarca și Regatul Unit, au reușit cel mai greu să se adapteze dimensiunii politice a Comunității, datorită faptului că identitatea lor națională nu a fost stimulată de către proiect. Ambele state sunt ostile față de orice formă de supranaționalism. Danemarca este una dintre cele mai vechi state constituționale din Europa, cu o identitate națională excesivă și cu o identitate extranațională manifestată prin modelele sociale și politice și cele de colaborare nordice. Pentru Danemarca relația dintre Europa și statul național danez este un joc cu sumă nulă. Guvernele daneze care s-au succedat au căutat să exploateze dimensiunea politică a integrării și să reducă consecințele aderării la CE asupra suveranității daneze. Aderarea a creat un cadru pentru dezbaterea chestiunii naționale și în Regatul Unit.

Naționalismul politic

În politica europeană își găsește loc pe mai departe naționalismul politic, ostil față de apariția oricărui sistem politic mai puternic în cadrul CE. În anii '60, purtătorul de drapel al statului național era De Gaulle, decis să revendice preponderența statului național în cadrul Comunității. Retorica acestuia a fost continuată în anii '80 de prim-ministrul britanic Margaret Thatcher. Ea combătuse vehement viziunea europeană a lui Delors, conform căreia dreptul economic ar proveni cu timpul în proporție de 80% din Europa. Thatcher, în 1988, în discursul său de la Brugges, subliniase: „*Europa va fi mai puternică tocmai pentru că are o Franță ca Franța, o Spanie ca Spania și o Mare Britanie ca Marea Britanie, fiecare cu obiceiurile sale, cu tradițiile sale și cu identitatea sa. Ar fi o prostie să le comasăm într-o personalitate de tip mozaic.*” (Thatcher, discursul de la Brugge, 1988) Din citatul de mai sus reiese că Thatcher era neîncrezătoare în privința metodei continentale a integrării și nu concepea să renunțe la caracterul suveran și unitar al Regatului Unit.

În numeroase state europene, forțele conservatoare opuse integrării europene și-au redobândit prezența electorală. Extrema dreaptă, din nou întărită în Austria, Germania, Belgia, Norvegia și Italia este profund xenofobă, dovedind o mult mai redusă toleranță față de imigranții din afara CE, decât față de cei din Comunitate. Problema imigranților a adus brusc în centrul atenției publice ideea identității în Europa. Atacurile rasiste împotriva străinilor sunt în creștere, iar guvernele înăspresc reglementările referitoare la dreptul de azil. Deși nu există pericolul ca dreapta extremă să acceadă la putere în nici unul dintre aceste state, tendința are un efect asupra partidelor principale, susținerea lor fiind în creștere. Nu este exclus ca proiectul de integrare să fie responsabil pentru revigorarea drepte, deoarece forțele conservatoare reacționează la cosmopolitismul accentuat al societății

europene, respectiv la reducerea restricțiilor prezente în mod tacit în programul din 1992. Se observă că, în numeroase state europene „*există o clasă de jos, semidoctă și ostilă, care ridică cu îndrjire ca simbol propriu drapelul național abandonat de către elite*”. (Citat din Robins:385)

Ratificarea Tratatului de la Maastricht a provocat un discurs naționalist în mai multe state. Susținătorii campaniei negative din Franța, din cercurile Frontului Național, ai Partidului Comunist, ai socialiștilor și gaulliștilor au prezentat Tratatul UE ca pe o distrugere a statului național. Fostul ministru al apărării, J. Chevenment, identificase Maastrichtul cu răpirea Europei. Bruxelles era privit ca un taur care se apleacă în mod înșelător la picioarele statelor-națiuni ale Europei ca să le poată zdrobi. (Holm, 1992:11) Problema cetățeniei s-a dovedit deosebit de delicată în dezbaterile franceză. Pe de o parte președintele Mitterand considera că extinderea drepturilor cetățenești limitate face parte din tradițiile universaliste ale Franței. Pe de altă parte, după părerea lui Le Pen, străinii rezidenți temporar pe teritoriul Franței nu sunt capabili să creeze o relație de angajament față de națiune, față de specificul său cultural și istoric (Holm, 1992:12), ceea ce nu-i îndreptățește să participe la alegerile locale. Moștenirea iluminismului trebuie, pur și simplu, păstrată în Franța pentru francezi. Dezbaterile franceză a avut ecou și în Danemarca, Irlanda, Regatul Unit și Germania. Discursul naționalist a fost prezent peste tot, doar caracterul a fost diferit de la o țară la alta.

Identitate și legitimitate

Pînă acum am discutat despre faptul că naționalismul oficial a contribuit în fiecare stat – cu excepția Regatului Unit și Danemarcei – la realizarea „proiectului european”. Una dintre proprietățile cele mai importante ale naționalismului, alături de universalism și atotputernicie – este „*capacitatea excepțională de adaptare*” (Connors). Tocmai deosebita elasticitate a naționalismului face posibil ca elitele naționale să accepte proiecte de genul celor ca integrarea europeană și să le prezinte publicului autohton ca făcînd parte din proiectul național. Pe de altă parte, experiența războiului a slăbit miturile naționale în multe state îndemnînd elitele politice naționale să caute noi strategii de guvernare. Se poate observa o oarecare diminuare istorică a importanței naționalismului. În opinia lui Inglehart, semnificația naționalismului ca valoare fundamentală s-a uzat. El ajunge la concluzia că „*în general, din Europa Occidentală contemporană a dispărut sentimentul că statul național ar întrupa o valoare supremă, ca refugiu și ocrotitor al unui mod de viață unic*” (Inglehart, 1990:412). Dorgan împărtășește această opinie. Utilizînd parametrii de genul: mîndrie națională, încredere în armată, acceptarea sau refuzul luptei pentru apărarea țării, încrederea sau absența acesteia față de statele vecine, atitudinea față de integrarea în UE, Dorgan constată că intensitatea naționalismului scade în Europa Occidentală, mai ales în rîndul

generațiilor tinere. Scăderea este spectaculoasă în rîndurile păturilor culte (Dorgan, 1993:192). Însă diminuarea intensității naționalismului nu trebuie să ne orbească în legătură cu existența curentelor naționaliste occidentale ascunse sau față de semnele reînvierii sentimentelor naționale. Acest lucru se reflectă și în revigorarea dreptei. Caracteristicile celor trei referendumuri despre Tratatul UE exprimă rolul unor factori social-economici cum ar fi învățămîntul și ocuparea forței de muncă. Populația cu un grad de pregătire și nivel de retribuție mai înalt din Franța, Danemarca și Irlanda a votat în mai mare măsură pentru Tratatul de la Maastricht. Majoritatea angajaților și „gulerelor albastre” din Franța a votat împotriva. În mod similar s-a întîmplat cu ocazia primului referendum din Danemarca, cînd două treimi din rîndurile muncitorilor necalificați au votat cu „nu”. Bazele rezistenței față de integrare sunt furnizate de păturile societății occidentale care nu au fost avantajate în urma „europenizării”. Vocea acestora poate fi auzită mai ales în rîndurile partidelor de dreapta.

Chiar dacă acceptăm, luînd în considerare și forțele conservatoare, că intensitatea ideii naționale este în scădere în Europa de Vest, Comunitatea Europeană nu a condus la depășirea identităților naționale. Integrarea europeană nu amenință identitățile naționale, regionale sau locale. Analizele efectuate de Reiff asupra datelor Eurobarometrului relevă faptul că atașamentul față de sat (85%) și țară (88%) depășește cu bine proporția atașamentului față de CE (48%). În afară de aceasta, deși 62% din cei chestionați au considerat că „identitatea europeană este compatibilă cu sentimentul identității naționale”, în medie 51% dintre cetățenii europeni au declarat că nu se simt niciodată „europeni” (Reiff, 1993:138-40). După Hass, *„nici o identitate mai nouă sau mai mare nu a luat locul identității naționale slăbite ale francezilor, germanilor, italienilor și belgienilor”* (Hass, 1993:544). Multiplele atașamente față de sat, regiune sau țară reliefează faptul că atașamentul național este doar unul în ierarhia atașamentelor și că identitatea națională este compatibilă cu alte identități de grup.

Păstrarea identității naționale – ca una în ierarhia identităților – exclude oare formarea unei „identități europene”? Integrarea europeană presupune oare o astfel de „identitate europeană”? Tratatul de la Roma exprima de la bun început obiectivul: *„o uniune cît mai strînsă între popoarele Europei”* și nu doar între state. Nevoia ca integrarea europeană să fie susținută de *„un sentiment comun”* – ca să folosim termenul lui Deutsch –, a cîștigat în importanță în anii 1980 atît în gîndirea Comisiei cît și în declarațiile Consiliului European. Constituirea Comisiei Adonnino *Despre Europa popoarelor* în 1985 demonstrează dorința ca preocuparea să se concentreze nu numai asupra formării comunității statelor, ci și a popoarelor. Comisia a înaintat o serie de propuneri referitoare la drepturile cetățenești, cultură, schimburile de studenți, sănătate, asigurări sociale, înfrățirea orașelor și simbolurile identității europene. Uniunea se poate mîndri deja cu un drapel comun, un imn

comun, un pașaport comun și anumite reglementări standardizate. Schimburile de studenți, rețelele regionale, organizațiile și grupurile de interes transnaționale pot duce la formarea unei societăți civile europene. Manifestările sportive europene și „orașele culturale”, „Anul European al Vîrstnicilor” ș.a.m.d., toate fac parte din acea politică conștientă menită să amplifice conștiința identității culturale europene a cetățenilor. Comisia, asemenea altor constructori ai statelor din trecut, caută să elaboreze o „identitate europeană”. Tratatul Uniunii Europene, prin capitolul consacrat cetățeniei, a transformat statutul persoanelor rezidente într-una din țările membre, fără să aibă însă cetățenia țării respective, din „privilegiat” în „cetățean al Uniunii”.

Căderea comunismului și criza ratificării Tratatului de la Maastricht a readus brusc în centrul atenției cauza „identității europene” și a „Europei popoarelor”. Cu toate acestea, identitatea europeană și însuși conceptul de Europa sunt deosebit de problematice. *„Europa este un termen geografic cu importanță politică și cu o deosebită greutate simbolică, dar fără să aibă o definiție clară și frontiere stabilite.”* (Wallace, 1990:7) Crearea „identității europene” și modul de stabilire a frontierelor Europei vor avea un efect imprevizibil asupra fostelor state comuniste și asupra imigranților din societatea vest-europeană. Pentru multe state și indivizi are o deosebită importanță locul pe care îl ocupă în relația „Europa – non-Europa”. Elitele politice trebuie să se ferească de pericolul real de a defini „identitatea europeană” în raport cu „ceilalți”. Barracrough ține să ne amintească că *„atunci cînd s-a pus problema definirii caracteristicilor din care se compune Europa, s-a dovedit a fi fost mult mai ușor să se dea o definiție negativă, exclusivă, îndreptată împotriva unei presupuse tendințe neeuropene sau antieuropene, decît să se găsească un scop paneuropean, acceptabil pentru toată lumea.”* (Barracrough, 1963:41).

În noua Europă politică identitară are o semnificație deosebită. După opinia lui Cable, noua politică a identității culturale depășește în importanță politica de stînga și dreapta de după războiul rece. *„La unul dintre poli se află cei care își definesc atît propria identitate cît și identitatea celorlalți prin noțiuni închise, de excluziune. Însăși existența și practicile străinilor constituie o amenințare pentru aceste identități. Iar la polul opus se află cei care își exprimă un angajament excesiv pentru o opțiune personală a moravurilor și stilului de viață. Identitatea culturală este flexibilă, multilaterală sau în mod fundamental superficială.”* (Cable, 1994) Polul de excluziune este exprimat prin renașterea forțelor naționaliste de dreapta. În același timp, în ierarhia valorilor crește importanța individualismului. Conform unui sondaj efectuat pe șapte țări democratice, cel mai important lucru pentru majoritatea adolescenților și adulților este „împlinirea propriei vieți”. (Dorgan, 1993:191) Pentru tratamentul politicilor identitare Cable prevede o serie de principii cu implicații serioase pentru ordinea politică europeană, cum ar fi: necesitatea identității multilaterale, apărute de principii juridice evolute care să

plaseze drepturile individuale deasupra celor de grup; descentralizarea în cadrul democrației; ordinea în cadrul dreptului; sentimentul comun al egalității; globalism practic. (Cable, 1994) Aceste principii, respectiv valorile universale reprezentate de acestea, constituie o recuzită mult mai potrivită pentru crearea identității europene decât *mythomotoirs* cu valoare istorică îndoielnică. Aceste principii trebuie să fie fundamentate pe concepția mai puțin sentimentală, dar nu mai puțin convingătoare ale cetățeniei și drepturilor sociale. Cu toate acestea, reacția la drepturile cetățenești destul de limitate ale Tratatului UE, respectiv evidenta supraîncărcare a sistemului occidental al bunăstrării subliniază greutățile cu care se confruntă căutarea unei noțiuni a identității europene care „conține în sinul său valori politice închise” (Garcia, 1993:173).

Legătura dintre statul național și guvernul legitim în Europa de Vest modelează în continuare în mod foarte real structurile politice, ducând la un deficit politic în UE. Această afirmație poate să pară în contradicție cu faptele dacă o analizăm pe fondul conflictelor și tratativelor de la Bruxelles. Uniunea este fondată însă pe amestecul a numeroase regimuri politice, a numeroase reguli de decizie, a diferiților piloni și „geometrii variabile”. În privința ethosului său politic, CE este în mod fundamental pragmatică și tehnocratică, ghidată permanent de negocierile și tratativele intrastatale, ceea ce îi slăbește capacitatea de a aborda chestiunile cardinale. Politica democratică se derulează în spațiu politic național, modelată de culturile politice naționale. Argumentarea lui Habermas este clarvăzătoare: „*Statele naționale constituie o problemă pe cărarea spinosă care duce la Uniunea Europeană, dar acest lucru se datorează mai puțin pretențiilor lor irepresibile de suveranitate, cât faptului că procesele democratice s-au desfășurat pînă acum doar între granițele naționale. Sfera publică a politicului a fost divizată pe unități naționale*” (Habermas, 1990) .

Aceasta a fost argumentația Curții Constituționale din Germania privitor la sentința referitoare la Tratatul UE cînd a afirmat că, dacă o uniune a statelor democratice posedă atribuțiuni suverane, atunci aceasta se află deasupra tuturor popoarelor statelor membre, pentru legitimarea căreia sub formă democratică acestea sunt chemate să se exprime prin intermediul parlamentelor lor. (*Jus letter*, 36/93) Politica în Europa Occidentală rămîne o chestiune națională. Rolul partidelor politice, într-o analiză convingătoare a celor trei referendumuri pentru Tratatul UE, este subliniat astfel: „*Interesele Europei sunt prost servite de către politicienii și partidele naționale, acestea fiind conduse adesea de interese locale să recurgă la obnubilarea chestiunilor europene. Dacă există astăzi criză de legitimitate în Europa, ea se datorează, se pare, mai degrabă partidelor naționale și liderilor acestora decît populației UE sau eurocraților de la Bruxelles.*” (Franklin, Marsh și McLaren, 1993)

Problema în UE nu constă atît în „deficitul democratic” propriu-zis, cît în slăbiciunile culturii politice de deasupra nivelului politicului și a statului, și a

tehnicilor care implementează politicile naționale. Integrarea europeană a avut un efect mult mai pronunțat asupra statelor decât asupra structurilor politice.

Regiuni și regionalism

O temă mereu revenită în atenția cercetării europene este caracterul teritorialității și creșterea unui nou tip de regionalism. În unele cazuri regionalismul este sinonim cu renașterea naționalismului în statele naționale europene. Regionalismul, din cauze diferite, cere o cumpănire rațională pentru a putea deduce noi concepte din integrarea europeană. Argumentele conform cărora statul se uzează deopotrivă de jos și de sus sunt considerate deja locuri comune. Este important să analizăm izvoarele politice, economice și culturale ale noului regionalism. Noțiunea de regiune este problematică și, deși este folosită în mod curent în discursul politic, acoperă sensuri foarte diferite de la o subdiviziune administrativă până la un spațiu cultural și economic.

Renașterea în anii 1960 în statele Europei de Vest a mișcărilor regionale politice și culturale a luat prin surprindere guvernele. Au fost redescoperite și exprimate politic identitățile dizolvate în stat. Renașterea politicii teritoriale a fost evidentă în regiuni ca Scoția, Țara Galilor, Irlanda de Nord, Bretagne, Corsica, Languedocq, Catalonia. Țara Bascilor și Belgia între valoni și flamanzi. Apariția Ligii Nord în Italia în anii '80 a fost de asemenea un simptom al amplificării regionalismului. În Irlanda de Nord și Țara Bascilor conflictul a îmbrăcat forme violente. Partidul Naționalist Scoțian și naționaliștii basci (PNV) erau de fapt separatiști parlamentariști care vroiau să creeze noi state naționale pe cale pașnică. Există și forțe politice autonomiste neseeparatiste ca CiU din Catalonia, mișcările bretone și corsicane sau Plaid Cymru din Țara Galilor. Obiectivul lor este reconstrucția statului. (Keating, 1991:126) Ceea ce pare să fie surprinzător în aceste mișcări este faptul că privesc integrarea europeană ca un posibil cadru pentru o construcție paneuropeană, în cadrul căruia să-și poată dezvolta propria identitate. De aici provine sloganul Partidului Naționalist Scoțian „independență în Europa” și afirmația Ligii Lombarde conform căreia „sunt mai aproape de Bruxelles decât de Roma”. Aceste mișcări doresc să participe la structurile politice și economice ale unei Europe mai largi în timp ce își exprimă identitatea și autonomia în interiorul propriilor state. Mișcările regionaliste exprimă viziunea „Europei regiunilor” în care statele, cu timpul, se vor dizolva. Parțial datorită revendicărilor autonomiste, parțial ca răspuns la necesitatea reorganizării funcționării politicilor publice, așa-zisul nivel „mezo” sau regional a devenit tot mai important în multe state europene. Forța motrice a dezvoltării regionale are o componentă funcțională și una normativă. Din punctul de vedere al abordării funcționale, întărirea autoguvernărilor regionale a fost un răspuns la supraîncărcarea guvernelor centrale, respectiv la nevoia descentralizării

distribuției bunurilor publice. Elementul normativ este clădit pe teoria democrației. Conform unuia dintre argumente, dacă scade distanța dintre cetățean și statul central, se întăresc condițiile democrației participative. (Christiansen, 1992:5) Începînd cu Italia în 1972, Spania în 1978, Belgia în 1980 și Franța în 1981-82, numeroase state vest-europene au demarat restructurarea puterii centrale, regionale și locale. Restructurarea cea mai radicală a avut loc în Belgia care a devenit stat federativ. Spania de după Franco a acordat o autonomie însemnată „comunităților autonome”, îndeosebi acelor care aveau o îndelungată tradiție istorică. Sprijinirea actualei guvernări pe CiU din Catalonia împrumută o însemnatate deosebită cauzei naționale. În Franța, președintele Mitterand a înființat în 1982 consilii regionale alese în mod direct, cu atribuțiuni mai largi chiar decît cele ale regiunilor din Italia care-și începuseră activitatea în anii '70. În numeroase state mici au avut loc reforme substanțiale ale administrației locale.

Noul regionalism are o importantă dimensiune economică. Internaționalizarea economiei mondiale se dezvoltă, se pare, în paralel cu diferențierea sa; tocmai caracterul internațional al producției amplifică semnificația economică a diferențelor teritoriale. Se pare că există o corelație între caracterul global al întreprinderilor și piețelor, și caracterul local/unic al tuturor spațiilor în care se desfășoară producția și consumul. Rolul autorităților și unităților locale crește în cadrul coordonării economice. Acest lucru se reflectă în diminuarea tratării pretențiilor naționale și în decepția față de mijloacele tradiționale ale politicii regionale de după război. (Albrechts et al, 1989) Intervențiile regionale tot mai semnificative se concentrează asupra unor factori care este de presupus că vor crea avantaje concurențiale regionale. Sprijinul acordat economiei regionale este luat în serios sub forme inedite anterior. (Chrisholm, 1990) În pofida internaționalizării, inițiativele locale beneficiază de un rol mai însemnat. După Nanetti, nu este întâmplător că regionalizarea se produce în statele membre ale CE tocmai în perioada în care asupra modelului fordist al organizării producției și a întreprinderilor acționează o puternică presiune. (Nanetti, 1993:3) Paralel cu dezvoltarea instituțiilor regionale are loc o creștere și diversificare a întreprinderilor mici și mijlocii. Noile forme ale politicii structurale regionale sunt planificate adesea într-o combinație între planificarea și colaborarea la nivel național-supranațional, venite de sus în jos, respectiv afirmarea de jos în sus a actorilor esențiali ai acesteia. Importanța amplificată a implicării regionale este în strînsă corelație cu căutarea avantajelor competiționale într-o lume a concurenței generalizate.

Existența Comunității Europene și acumularea treptată a competențelor provenite din anumite politici influențează structura politică din interiorul statelor membre. Îndeosebi în Germania. Procesul intern de piață și Documentul Unic European și-au manifestat influența asupra sistemului federal german. Landurile au devenit tot mai sensibile la influența exercitată de integrare asupra puterii lor din cadrul sistemului federal german. Ele s-au folosit de procesul ratificării Documentului Unic European

ca să exercite presiuni asupra guvernului federal pentru a obține înlesniri privind rolul jucat în procesul unor politici comunitare. Aceeași strategie de întărire a pozițiilor lor în cadrul sistemului instituțional al Comunității și în reprezentarea intereselor germane în cadrul Consiliului a fost urmărită de ele în procesul ratificării Tratatului de la Maastricht. Meritul includerii Comitetului Regiunilor în Tratatul UE aparține landurilor germane în aceeași măsură în care aparține regiunilor belgiene. Reprezentanții regiunilor sunt decși să utilizeze posibilitățile de acuplare instituțională pentru a putea deveni actori ai proiectului integrării. La Bruxelles se poate observa o multiplicare exponențială a reprezentanțelor regionale. De la mijlocul anilor '80 au fost create circa 45 de birouri regionale.

Sprijinul Comitetului și inițiativa regională au constituit bazele acțiunilor interregionale transfrontaliere, caracterizate adesea drept para-diplomație. Conform acestora *„întrepătrunderea dintre statul național și forțele integrării europene lasă unitățile subnaționale fără un «cordon sanitar» protector al statului respectiv, expunându-l astfel presiunilor concurențiale internaționale în creștere (vulnerabilitate). Pe de altă parte, li se oferă o varietate mai mare de factori de producție și modalități de stimulare a construcției rețelelor lor internaționale.”* (Soldatos și Michaelmann, 1992:134)

Politicile cu caracter teritorial sunt reprezentate tot mai mult de societățile transnaționale de diferite tipuri. Euro-orașele, regiunile limitrofe ale Atlanticului, asociațiile regiunilor europene, respectiv Consiliul Puterilor Locale și Regionale împrumută un accent transnațional unităților teritoriale aflate sub nivelul guvernării centrale. Au luat ființă inițiative transfrontaliere speciale în zonele de frontieră cum ar fi în regiunea Saar, între Luxemburg și Lorena. Astfel de dezvoltări pot profita din programul InterReg al Comitetului. Așa-numita inițiativă a „celor patru motoare” reunește patru regiuni specializate în tehnologie înaltă. Acestea sunt: Baden-Württemberg, Lombardia, Rhone-Alpes și Catalonia. Țara Galilor a aderat la această inițiativă în 1990, fără a putea avea statut de partener egal, neavând un parlament regional. Colaborarea se referă la dezvoltarea economică, schimbul de studenți, informațiile cu privire la mediu, rezultatele cercetării științifice și transferul de tehnică. (Harvie, 1993)

Care sunt învățămintele acestor evoluții pentru dinamica statului național și a integrării europene? Legăturile regionale în Europa nu se suprapun cu frontierele naționale. Statele devin tot mai poroase în timp ce competențele lor politice se deplasează pe de o parte în sus, către nivelul UE, pe de altă parte în jos, spre nivelul „mezo” al guvernării. În unele cazuri, conștiința politică regională influențează structura și procesele politice ale statelor membre. În Spania, Belgia și Regatul Unit politica teritorială are o dimensiune naționalistă/separatistă. Revendicările mișcărilor regionaliste sunt influențate de forțele integrării europene și de existența Uniunii Europene. Uniunea asigură o arenă politică la nivel

supranațional și constituie o resursă pentru mișcările regionale în mediul lor național. Cu toate acestea, pentru aceste mișcări centrul este reprezentat de statul căruia îi aparțin. Orice regionalism are un caracter național într-un fel sau altul, fiind modelat de mediul național căreia îi aparține. Relația UE/regional este determinată de relația național/regional.

Rolul îndeplinit de regiuni în guvernarea economică se leagă în mod paradoxal de extinderea internaționalizării economiei mondiale. Piața internă exercită o influență asupra distribuției teritoriale a activității economice între diferitele zone ale Europei. Una dintre componentele importante ale avantajelor economice ale regiunilor de frunte ale Europei constă în capacitatea lor de dezvoltare și de exploatare a resurselor locale. Confruntate cu noi presiuni concurențiale, regiunile Europei aplică politici deschise pentru obținerea sau păstrarea avantajelor competiționale. O dovadă a reorganizării infrastructurii economice o constituie reînnoirea interesului pentru planificarea teritorială în întreaga Europă. Acest lucru ridică un semn de întrebare privind diferențele uriașe între nivelul bunăstării economice ale diferitelor regiuni. Oare „Europa regiunilor” ar contribui la consolidarea coeziunii europene sau ar amplifica ceea ce a fost denumit de Harvie drept „*regionalism burgez*” sau „*particularism al bogaților*”? (Harvie, 1993:72) Ar slăbi oare solidaritatea din interiorul statelor și între state?

Concluzii

Prezentul studiu susține că pentru înțelegerea dinamicii integrării europene trebuie să ne concentrăm asupra relației dintre național și internațional, respectiv dintre național și regional. Numai prin analiza importanței „statelor”, „națiunilor” și „regiunilor” existente în Europa contemporană putem începe să ne ocupăm cu probleme de genul celor ca identitatea europeană sau caracterul comunităților europene în formare. Integrarea europeană a reușit să anihileze caracterul nociv al naționalismului în relațiile statelor vest-europene; le-a făcut apte pentru menținerea între limite acceptabile a rivalităților dintre ele. De aici izvorăște ușurința cu care s-au adaptat guvernele occidentale la „proiectul european”. Cu toate acestea, naționalismul politic nu a dispărut din Europa. Întărirea extremei drepte semnaleză nemulțumirile față de principalele partide politice și reapariția rasismului. Forțele conservatoare utilizează simbolurile naționale pentru a-și întări prestigiul propriilor opinii și sunt ostile în general față de întărirea unității politice din interiorul UE. Forțele care reprezintă aceste curente naționaliste pot duce la ceea ce Hass numea „*blocadă națională*” iar Miall „*o Europă fărâmițată*”. (Hass, 1990:320, și Miall, 1993:17) Atât „*blocadă națională*” cât și „*Europa fărâmițată*” fac trimitere la reînnoirea naționalismului politic și la frontiere, ca sisteme de includere și excludere.

Pe de altă parte, există suficiente probe care demonstrează o îmblinzire a naționalismului, dacă nu neapărat în Europa de Est, cel puțin în cea de Vest. Două

aspecte ale naționalismului, și anume legătura dintre statul național și autoritatea legitimă, respectiv afirmarea identității naționale, își păstrează importanța în cadrul sistemului politic occidental. Legătura dintre statul național și puterea legitimă îngreunează demersurile democratice din interiorul UE. Uniunea suferă nu numai de slăbiciunile democrației, dar și de cele ale politicii. Cât timp mediul public rămîne în mod predominant național, acest lucru frînează dezvoltarea politicii adevărate în UE. Dezvoltarea comunității politice este frînată și de afirmarea identității naționale. Identitatea națională nu a fost înlocuită de identitate regională, nici măcar acolo unde cea dintîi a fost mult slăbită. Totuși, experiența Tratatului UE ne sugerează că o anumită identitate europeană, respectiv un fel de legătură cu Uniunea, este necesară dacă Uniunea vrea să se ridice deasupra firavelor sale rădăcini politice. Majoritatea populației vest-europene pur și simplu nu se simte niciodată europeană. Cei care se simt europeni provin de obicei de pe treptele mai înalte ale scării economico-sociale. Accentuarea unor probleme ca extinderea, securitatea, imigrația și altele, plasează în mod acut în centrul dezbaterii chestiunea frontierelor și a identității europene. Există pericolul real ca renașterea naționalismului politic să ducă la o definiție cu caracter exclusiv privind întrebarea „cine este european?” În procesul formării identității europene, Europa ar trebui să se aplece asupra drepturilor cetățenești și sociale care au devenit în perioada post-belică componentele esențiale ale identității europene.

Una dintre trăsăturile cele mai accentuate ale guvernării în Europa Occidentală este regionalismul. Regionalismul are atît dimensiuni economice, cît și politice. În unele țări regionalismul constituie un răspuns adecvat la mobilizarea forțelor separatiste și autonomiste. În altele este o încercare de a răspunde la rezolvarea unor probleme îngemănate cum ar fi asigurarea serviciilor publice și necesitatea participării. Extinderea administrației de nivel „mezo” constituie o încercare de a aduce guvernarea mai aproape de cetățean. „Europa regiunilor” este un instrument atrăgător pentru umplerea golului căscat între structurile politice și cele administrative ale Europei. Situația politică și constituțională a regiunilor europene însă sunt profund determinate de statele în componența cărora se află. Poziția sigură a landurilor germane se datorează poziției lor puternice ocupate în cadrul sistemului politic german. Prezența lor accentuată în cadrul structurilor guvernamentale ale UE are un efect stimulatîv și asupra celorlalte regiuni pentru a-și mări participarea. Corelația dintre regiuni, națiuni și state constituie un moment critic în definirea structurilor guvernamentale europene în viitor.

Bibliografie:

- Aberechts L., Moulart F., Roberts P. și Swyngedouw E.. *Regional Policy at the Crossroads* (London: Kingsley Publishers. 1989).
Anderson B.. *Immagined Communities* (Verso: 1983).

- Baker S., Nationalist ideology and the industrial policy of Fianna Fail. *Irish Political Studies* (1: 1986), pp. 57-67.
- Barracough G., *European Unity in Theory and Practice* (Oxford: OUP, 1963).
- Bosson B., citat din *L'Express*, 27 februarie 1987.
- Breuilly J., Reflections on Nationalism. *Philosophy and Social Science* (15: 1985), pp. 65-75.
- Cable V., The World's New Fissures: Identities in Crisis (London: *Demos paper no. 6.*, 1994).
- Caporaso J. A. și Keeler J. T. S., *The European Community and Regional Integration Theory*, studiu prezentat la cea de-a treia Conferință Internațională a ECSA, mai 1993.
- Christiansen T., *Regionalism and Supranationalism in Western Europe*, lucrare de seminar la EUI, martie 1992.
- Chrisholm M., *Regions in Recession and Resurgence* (London Unwin Hyman, 1990).
- Connor W., Nationalism: Competitors and Allies. *Canadian Review of Nationalism*.
- Dorgan M., Comparing the decline of nationalism in Western Europe: the generational dynamic, *International Social Science Journal*, (136/1993), pp. 177-198.
- Franklin M., Marsh M., McLaren L., *Uncorking the Bottle: Popular Opposition to European Unification in the Wake of Maastricht*, studiu prezentat la întrunirea anuală a Societății de Științe Politice din zona central-vestică a SUA, din, aprilie 1993.
- Garvin T., Ethnic Makers, Modern Nationalism and the Nightmare of History, in Kruger P., *Ethnicity and Nationalism* (Marburg: Hitzroth, 1993), pp. 61-74.
- Gellner E., *Nations and Nationalism* (Ithaca: 1983).
- Gillespie P., *Diversity in the Union, Draft paper*, IEA, Dublin, 1994.
- Habermas J., *Citizenship and National Identity: some Reflections on the Future of Europe*, intervenție în cadrul conferinței, Bruxelles, mai 1991.
- Hamm B., Europe – a challenge to the social sciences, *International Social Science Journal* (131/1992), pp. 3-22.
- Harvie C., *The Rise of Regional Europe* (London: Routledge, 1994).
- Hass, E. B., The Limits of Liberal Nationalism in Western Europe, in B. Crawford și P. Schulze, *The New Europe Asserts Itself* (California: University of Berkeley Press), 1990.
- Hass, E. B., *Nationalism: An Instrumental Social Construction*, Millenium (Winter, 1993).
- Hobsbawn E., *Nations and Nationalism Since 1870* (Cambridge: University Press, 1990).
- Hoffman S., Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western-Europe, *Daedalus* (85: 1966), pp. 872-877.
- Holm U., *The French Discourses on Maastricht*, studiu prezentat la Conferința omagială pan-europeană, septembrie 1992, Heidelberg, Germania.
- Ingelhart R., *Cultural Shift in Advanced Industrial Society* (Princeton, NJ Princeton, UP, 1990).
- Keating M., Regionalism, Peripheral Nationalism, and the State in Western Europe: A Political Model, *Canadian Review of Studies in Nationalism* (18: 1991), pp. 117-29.
- Keohane R. O. și Hoffman S., *The New European Community*, (Boulder: Westview, 1991).
- Krasner S. D., Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics, *Comparative Politics* (16: 2), pp. 223-246.
- Laffan B. și O'Donnell R., *Economy, Society and Politics in the European Community: A Framework for Analysis*, prelegere susținută la ESCA, Washington, mai 1993.
- Llobera J. R., The Role of State and Nation in Europe, in Garcia S., ed., *European Identity and the Search for Legitimacy* (London: Pinter, 1993), pp. 64-80.
- Mayes D., The Future Research Agenda, Bulmer S. și Scott A., *Economic and Political Integration in Europe* (Blackwell: Oxford, 1994), pp. 29-85.

- Nanetti R. Y., *Cohesion Policy and territorial Restructuring in the Member States*, studiu prezentat la conferința dedicată politicii de coeziune a CE și rețelilor naționale. Nuffield College, Oxford, 2-5 decembrie 1993.
- Reift K. H., Cultural convergence and Cultural Diversity as factors in *European Identity*, in Garcia S. ed.
- Robbins K., *National Identity and History: Past, Present and Future?*
- Smith A., Ethnic Identity and Nationalism, *History Today*, (33: 1983), pp. 47-51.
- Smith A., The Supersession of Nationalism, *International Journal of Comparative Sociology* (31: 1990), pp. 1-31.
- Smith A., *National Identity* (London: Penguin, 1991).
- Soldatos P. și Michelmann H. J., Subnational Units' Paradiplomacy in the Context of European Integration, *Journal of European Integration* (15: 1992), pp. 129-134.
- Thatcher M., *Address to College of Europe*. Brugge, 1988.
- Tilly C., Prisoners of the state. *International Social Science Journal* (133/1993), pp. 329-342.
- Wallace W., European Governance in Turbulent Times. *Journal of Common Market Studies* (31: 1993), pp. 293-303.
- Wallace W., *The Transformation of Western Europe* (London: Pinter 1990).
- Wallace W., ed. *The Dynamics of European Integration* (London: Pinter 1990).
- Wallace W., *Theory and Practice in European Integration, Economic and Political Integration in Europe* (Blackwell: Oxford. 1994), pp. 272-278.
- Weiler J. J., *Fin-de-Siecle*. prelegere susținută la ESCA, Washington. mai 1993.
- Wessels W., Staat und (westeuropäische) Integration: die Fusionsthese: Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft, *Die Integration Europas*, ed. M. Krelie).

Traducere de Elek Szokoly

Brigid LAFFAN este profesor Jean Monnet de politică europeană. Visiting Proffesor la Colegiul Europei din Brugge. cercetător coordonator în cadrul Institutului European din Dublin. membră a Consiliului Institutului Afacerilor Europene din Dublin. Cercetarea sa științifică, axată pe formele de guvernare din Uniunea Europeană, elaborarea constituțională din Uniunea Europeană, aspectele financiare ale UE și integrarea europeană, s-a materializat în numeroase articole — „The politics of identity and political order in Europe”, *Journal of Common Market Studies* (1996); „Organising for a changing Europe: Irish central government and the EU”, *Trinity Blue Paper* (2001) — și volume: *Integration and Co-operation in Europe* (Routledge, 1992); *Constitution-building in the European Union* (editor colaborator; Institute of European Affairs, 1996); *The Finances of the European Union* (Macmillan. 1996); *Europe's Experimental Union: Rethinking Integration* (coautoare, Routledge. 1999).

Brigid Laffan, „Nations and Regions in Western Europe”. articol preluat cu permisiunea autoarei.

Recunoașterea valorii culturale a limbilor regionale în Franța

JEAN SIBILLE

Recunoașterea valorii culturale a limbilor este un subiect vast, care poate fi abordat în multe feluri. Aș vrea să-l abordez dintr-un punct de vedere în același timp sociologic, psihologic și politic. Nefiind de formație juristă, nu voi intra în chestiuni tehnice de drept, dar aceasta nu mă va împiedica să exprim punctul de vedere al unui non-jurist asupra unor chestiuni juridice. Mai mult, mă voi ocupa mai degrabă de limbile regionale sau minoritare decât de limbi în general.

Ce este identitatea?

Limba este adeseori asociată cu ceea ce se numește „identitate”. Identitatea unei persoane se compune din mai multe fațete: identitate culturală, identitate sexuală, religioasă, profesională... Există bineînțeles interacțiuni între aceste diferite fațete ale identității, dar acestea sunt lucruri diferite; aici va fi vorba în mod esențial despre identitatea „culturală”.

Deseori, identitatea culturală este considerată ca un lucru immanent, adică un fapt preexistent oamenilor, care se identifică cu ceva. De fapt, în opoziție cu ceea ce s-a convenit a se numi „moștenirea culturală”, identitatea e ceva ce se construiește aici și acum. Identitatea constituie faptul de a se identifica în raport cu ceva: este o realitate psihologică, rezultat al unui proces actual de identificare. Din acest punct de vedere, o întrebare precum „oare limba face parte din identitate?” n-are sens cîtuși de puțin: limba face parte din identitatea mea dacă eu mă identific cu limba; ea nu face parte din identitatea mea dacă eu nu mă identific cu ea. Altfel spus: limba face parte din identitatea mea dacă eu o așez în identitatea mea. Dacă mai mulți indivizi se identifică cu o limbă, această limbă face parte din identitatea lor: identitatea culturală are de asemenea aspecte colective.

Prin urmare, identitatea se construiește *hic et nunc*. Dar pe parcursul ultimilor douăzeci și cinci de ani, științele umane au împins fără îndoială prea departe această viziune „constructivistă”, ca și cum ar fi fost vorba despre o *tabula rasa*, ca și cum identitatea s-ar construi pornind de la nimic sau, ceea ce este același lucru, de la indiferent ce. Identitatea culturală se construiește în general pornind de la o moștenire culturală (în sens larg, cu alte cuvinte, din elemente lingvistice, religioase, etnice, „emoționale” etc.), transmise prin familie și prin mediul social, la care individul adaugă elementele pe care le creează, pe care le re-elaborează sau pe care le împrumută (de la alte „culturi”). Poți accepta într-o mai mare sau într-o mai mică măsură această moștenire, ți-o poți asuma sau nu; dar întotdeauna are ceva legătură cu identitatea, căci moștenirea este și o memorie și nu se poate șterge cu totul memoria. Cu alte cuvinte, vom zice că moștenirea culturală este un element structurant al personalității unui individ și că orice individ este constrâns să se poziționeze în raport cu această moștenire. Iar în această moștenire există una sau mai multe limbi.

Limbile au o valoare?

Nu se poate spune că, prin ele însele, cu alte cuvinte în calitate de sisteme de comunicație compuse din semne vocalice, limbile au o valoare; sau mai degrabă, că unele ar avea mai multă valoare decât altele. Din acest punct de vedere, toate au valoare: chiar dacă nu exprimă toate aceleași realități în același mod, toate pot să fie la fel de eficace ca mijloc de comunicare și în aceeași măsură capabile să exprime aceleași realități. Așadar, ce anume ne poate permite să vorbim despre valoarea culturală a limbilor?

Dintr-un punct de vedere cultural, o limbă are valoare în primul rând prin ceea ce vehiculează, prin operele pe care le-a produs și le produce. Din acest punct de vedere, literaturile în limbă regională constituie o parte cu totul demnă de interes, dar totuși neglijată, a patrimoniului literar al Franței, fie că este vorba despre literatura populară orală sau de literatura savantă. Mai ales, de pildă, literatura în occitană, care a rămas o literatură vie și care este, de departe, cea mai productivă dintre toate literaturile europene în limbi minorizate (cu excepția literaturii catalane, dar catalana nu se mai află, în Spania, cu totul în situația unei limbi minorizate).

Limbile au de asemenea valoare pentru că aduc diversitatea în societate. Dacă există credința reală că diversitatea este o bogăție culturală, atunci trebuie să luăm în considerare faptul că limbile au o valoare în calitate de element constitutiv al acestei diversități. Și acesta este cazul, în mod cu totul special, al limbilor minorizate, rezultat chiar din situația acestora de minorizare: deseori s-a avansat ideea că revendicarea identitară ar prezenta un risc de „închidere identitară”; de fapt, experiența ne arată că recuperarea activă a unei limbi și a unei culturi minoritare are ca efect o formidabilă deschidere a spiritului către lume și către ceilalți, permițând relativizarea și repunerea în discuție a modelelor ideologice și

politice dominante. Dimpotrivă, pericolul constă, cu siguranță, în închiderea în cultura „națională”.

Limbile au valoare și ca element a ceea ce se numește azi patrimoniu, concept pe care aş prefera să-l numesc memorie istorică. Statul francez este un stat lingviculturist care a vrut nu numai să-i învețe franțuzește pe toți cetățenii săi (ceea ce n-ar trebui să fie considerat un fapt negativ), dar care în același timp a dorit eradicarea limbilor așa-zis regionale (chiar dacă metodele aplicate s-au dovedit puțin eficace atâta timp cât a supraviețuit societatea rurală tradițională) și chiar a urmărit să le ștergă pînă și amintirea. Or, nu-i posibil să construiești o societate armonioasă și democratică bazată pe ștergerea memoriei. Ștergerea memoriei istorice este o caracteristică a regimurilor dictatoriale.

În sfîrșit, limbile minorizate au o valoare culturală pur și simplu pentru că niște oameni vor să le vorbească, să le învețe, să le transmită, să-i învețe pe alții, la rîndul lor, dar și pentru că există o activitate culturală în jurul acestor limbi: limbile constituie de asemenea un „obiect al dorinței”. Dimpotrivă, privarea de exercitarea limbii constituie pentru mulți o teribilă frustrare care poate avea consecințe grave, socio-politice sau psihologice. Nu vedem motivul pentru care societatea ar trebui să refuze recunoașterea legitimității acestei dorințe.

Recunoașterea din partea societății a valorii culturale a limbilor

Din punct de vedere sociolingvistic, nu trebuie uitat faptul că franceza s-a impus ca limbă scrisă cu cinci secole în urmă pe întreg teritoriul. În regiunile alofone periferice din punct de vedere geografic (Basse-Bretagne, Țara Bascilor, Roussillon, Corsica) și în sudul Franței (Aquitania, Limousin, Auvergne, Languedoc, Provence), franceza nu s-a impus ca limbă de oralitate cotidiană decît de vreo sută de ani în marile orașe și de mai puțin de cincizeci de ani în mediul rural¹. În DOM-TOM/Teritoriile de dincolo de mare, limbile locale sunt încă majoritare, ele rămîn limbile oralității cotidiene, în vreme ce franceza este limba scrisă și oficială, de folosință publică.

Global, se poate ști, datorită sondajelor efectuate în decursul anilor, că francezii manifestă un anumit atașament pentru limbile numite regionale și sunt, în general, favorabili unor măsuri de protecție; chiar dacă nu sunt cu toții pregătiți pentru angajarea activă. Astfel încît, în 1994, un sondaj efectuat de Ifop² pe un eșantion reprezentativ din ansamblul populației franceze arăta că 75% dintre francezi considera că e foarte sau destul de important să fie apărute limbile regionale. 77% erau favorabili ideii ca Franța să adopte o lege care să recunoască și să protejeze aceste limbi; același procent se pronunța pentru adeziunea Franței la Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare. Dintr-un alt sondaj efectuat în aprilie 2000³ rezultă că 82% dintre francezi sunt favorabili ratificării Cartei europene și 79% sunt favorabili unei modificări constituționale care să permită această ratificare.

Dacă însă îi avem în vedere pe cei care vorbesc în numele societății: intelectuali, jurnaliști, înalți funcționari, oameni politici, profesori etc., cu alte cuvinte, elitele sociale și intelectuale, situația este cu totul alta. Atitudinea majorității elitelor față de limbile regionale sau minoritare se caracterizează prin trei aspecte: ignoranță, dispreț și instrumentalizare politică. Nu vom demonstra aici ignoranța și disprețul, e de-ajuns să citești presa sau să asculți declarațiile unor oameni politici care se declară republicani; anumite publicații precum *Charlie Hebdo*, *Marianne* sau *Le Figaro* și-au făcut din asta o specialitate; unii jurnaliști au pus bazele unui adevărat comerț.

Sub aspect politic, lucrurile stau cam așa: de două decenii suntem martorii unui discurs care instrumentalizează idealurile republicane precum laicitatea, neutralitatea Statului, egalitatea cetățenilor în fața legii, în serviciul unui naționalism unitarist și (re)centralizator care este ostil limbilor regionale și care contravine unor aspirații identitare ale populației din regiuni istorice legate de o limbă și o cultură specifice. De fapt (în orice caz, în Franța metropolitană), nu prezența limbilor regionale este cea care pune probleme societății, ci dimpotrivă, din ce în ce mai mult, absența lor, generatoare de frustrare și de indispoziție identitară: pierderea limbii este resimțită ca un cusur al ființei, ca o mutilare, iar faptul de a nu fi avut posibilitatea de a o învăța sau de a o studia poate fi perceput ca o umilință. Amplificarea revendicărilor lingvistice și a sentimentului identitar este legată de pierderea limbii și de creșterea nivelului de instrucție. Acest sentiment identitar rămîne foarte înrădăcinat (s-ar putea chiar să aibă tendințe de creștere), el trece dincolo de audiența politică pe care pot s-o aibă mișcările „regionaliste”, iar societatea civilă suportă tot mai greu unitarismul cultural moștenit dintr-o concepție retrogradă despre republică. Din nefericire, de vreo treizeci de ani, nivelul dezbaterilor privind aceste chestiuni a regresat și, astăzi, în Franța, nu mai poți lua apărarea culturilor minoritare fără a fi etichetat de comunitarism, de „etnism”, de tribalism, de naționalism, de separatism, de preconizare a închiderii identitare sau a excluderii, de a avea legături cu extrema dreaptă etc. Aceste amalgamări sunt insuportabile și nedemne de o dezbatere democratică. Ai impresia că *intelighenția* franceză e lovită de un soi de cecitate intelectuală care o face incapabilă să vadă în chestiunea limbilor regionale o adevărată problemă a societății și nu doar un simplu instrument al cutărei sau cutărei ideologii politice.

Această situație face ca bătălia pentru limbile regionale și minoritare să fie una epuizantă: fiecare pas înainte este rezultatul unor eforturi nemăsurate și poate fi oricând repus în discuție. Căci, ceea ce nu vor să vadă clasa politică și o mare parte a *intelighenției*, este faptul că, de-acum, alternativa nu este între republică și particularisme, nici măcar între republică împreună cu particularisme și republică fără particularisme, alternativa se situează între republică împreună cu particularisme și particularisme fără republică. Și tocmai în aceasta rezidă fondul problemei corsicane: dacă i s-ar fi acordat, acum douăzeci și cinci de ani, Corsicii,

ceea ce se pregătește să i se acorde astăzi (fapt care, azi, poate că nu va rezolva nimic), situația probabil că nu ar fi cunoscut derivatele știute. În opinia unor observatori, în Corsica, în sînul tinerei generații, liantul afectiv cu Franța ar fi deja rupt; și este pe cale să fie rupt în Bretania și în Țara Bascilor.

În sudul țării (regiuni occitane), situația este mai complexă, dar sentimentul alterității în raport cu Franța de Nord rămîne foarte înrădăcinat în societate, mai ales la tineri și în marile orașe. Poate că este încă destul de puternic pentru a fi integrat de către populațiile de origine imigrată, mai ales magrebiană: astfel încît tinerii marsilienii de origine magrebiană nu se recunosc în apelativul de „*beur*”, căci acești *beurs* „*sunt niște parizieni*”. Este, de altfel, într-un anumit sens, un lucru pozitiv, căci o integrare reușită presupune nu doar integrarea în cultura națională, ci și în cultura locală; în ziua în care societatea meridională își va pierde capacitatea de a integra din punct de vedere cultural populații de origine străină, riscăm să asistăm la derivate comunitariste. Acest sentiment de alteritate este intensificat de etnotipurile vehiculate de cultura franceză dominantă asupra celor din sud (și de asemenea, mai mult, asupra corsicanilor). Aceste etnotipuri sunt în mod special răspîndite în sînul elitelor „pariziene”, ca și în mentalitatea funcționarilor sau a oamenilor de afaceri originari din nord și aflați în slujbe în sud. Aceștia au adesea afirmații și atitudini care frizează rasismul și sunt foarte dureros resimțite de către autohtoni — e, într-un fel, o „revenire a refulării”: ceea ce nu mai este îngăduit să se spună despre evrei, despre negri sau despre arabi, se permite încă și azi să se spună despre corsicani sau despre meridionali.

Recunoașterea de către stat a valorii culturale a limbilor

În corpusul juridic francez există cîteva texte care se referă la limbile regionale (de pildă, textele care permit învățarea lor). Dar nu există nici un text oficial care să le acorde un statut veritabil, nici vreunul care să se străduiască să le numească și să le enumere în mod exhaustiv. Aceasta ar fi fost situația dacă procesul de aderare al Franței la Cartă ar fi fost dus pînă la capăt. Există totuși un raport care fusese cerut de către miniștrii Educației Naționale și, respectiv, al Culturii și al Comunicării profesorului Cerquiglini⁴ și care enumeră limbile susceptibile de a fi recunoscute de către Franța în cadrul Cartei. Raportul Cerquiglini fusese precedat de un raport al profesorului Guy Carcassonne privind incompatibilitatea Cartei cu Constituția⁵.

Carta, al cărei scop este prezervarea patrimoniului lingvistic european, nu specifică în mod exact care limbi regionale corespund conceptului de limbi regionale sau minoritare, dar precizează că nu tratează limbile imigranților, nici dialectele limbii oficiale. Ea permite totuși luarea în considerare a limbilor așa-numite „fără teritoriu”. În ultimă instanță, îi revine fiecărui stat în parte sarcina de a determina cărei limbi trebuie să i se aplice prevederile Cartei.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că această Cartă, chiar dacă nu se referă la dialecte ale limbii oficiale și la limbi ale imigranților, aceasta nu împiedică

statele, care sunt suverane, să acționeze și să dea legi în ce privește aceste limbi; în consecință, dacă statele nu fac nimic pentru aceste limbi, responsabilitatea nu revine Cartei, ci statelor respective.

Raportul Cerquiglini sugerează, grație unei interpretări extensive a noțiunilor de „limbă minoritară” și de „limbă fără teritoriu”, să se considere ca „limbi din Franța”, alături de limbile „regionale” propriu-zise, precum și alături de limbile romani și idiș: berbera, araba magrebiană (numită „araba dialectală” în raportul respectiv), armeană occidentală, ca și *hmong*-ul vorbit în Guyana.

Pe de altă parte, același raport ia în egală măsură în considerare ceea ce poartă numele de „limbi *d’oil*”: or, chiar dacă se folosește expresia „limbi *d’oil*”, nu e mai puțin adevărat că este vorba despre ceea ce redactorii Cartei au numit „dialecte” ale limbii oficiale; dacă se folosește terminologia uzitată în Belgia, se va zice că limbile alogene intră în sfera de aplicație a Cartei, dar că, *a priori*, limbile regionale endogene nu intră în această sferă.

Abordarea din raportul Cerquiglini este oare de apărut, este ea compatibilă cu spiritul Cartei? Voi răspunde: „da, dar cu condiția să nu se meargă mai departe”.

Fără îndoială, într-un alt context, o altă abordare ar fi fost posibilă. Într-adevăr, într-un context marcat de o voință afirmată a statului de a legifera în materie lingvistică, s-ar putea imagina un întreg dispozitiv juridic cuprinzând diferite texte, adaptate fiecărui caz în parte: limbi *d’oil*, limbi regionale alogene, limbi de origine străină amenințate avînd o prezență semnificativă în societatea franceză, alte limbi etc. Într-un asemenea context, n-ar fi fost necesar să se ia în considerare idiomurile *d’oil* și anumite limbi de origine străină în cadrul Cartei.

Raportul Cerquiglini a fost redactat într-un context în care guvernul se angajase să semneze Carta, dar în care nu exista, din punct de vedere politic, o perspectivă de legiferare asupra unor alte chestiuni lingvistice. Intenția era prin urmare de a „*aduna cît mai multe date și simpatizanți*”, de a da Cartei interpretarea cît mai extensivă cu putință (aceasta explică de asemenea faptul că au fost luate în considerare limbi din DOM-TOM, în vreme ce, de pildă, Guvernul olandez a semnat Carta „*pentru teritoriul european al regatului Țărilor de Jos*”).

În ceea ce privește idiomurile *d’oil*, există, pentru unele dintre acestea (*picard*, *saintongeais-poitevin*, *gallo etc.*), o adevărată cerere socială și reale practici culturale de care era important să se țină cont.

În ce privește limbile de origine străină, Guy Carcassonne și Bernard Cerquiglini, fiecare în raportul său, și-au fondat analizele pe un anumit număr de criterii, explicite sau implicite:

– importanța demografică și stabilitatea populației: este necesar un număr semnificativ de cetățeni francezi vorbitori ai unei limbi de origine străină pentru ca aceasta să fie considerată drept „*limbă a Franței*”;

– absența de statut oficial într-un stat străin: într-adevăr, Carta are ca prim obiectiv protejarea limbilor amenințate; limbile oficiale ale statelor străine, precum portugheza, spaniola, poloneza sau vietnameza etc., nu fac parte în mod evident din această categorie și nici un risc de dispariție nu apasă asupra lor. Chiar dacă ele sunt reprezentate în Franța, statul francez nu are nici datoria nici responsabilitatea să le protejeze, iar acestea intră clar în categoria limbilor străine și pot fi, pe deasupra, recunoscute și predate cu acest statut prin sistemul educației naționale;

– existența unor circumstanțe istorice particulare care au condus la pătrunderea acestor limbi în Franța: vechimea relațiilor culturale, politice și economice între Franța și Magreb, în special cu Algeria (mai ales, trecutul colonial al Franței în această țară); sosirea în Franța a armenilor, victime ale genocidului din 1915, cu statutul de apatrizi; deplasarea în Guyana a populației *hmong*, din care majoritatea serviseră în armata franceză. Aceste circumstanțe particulare îi creează Franței un fel de obligație morală, de responsabilitate specială față de aceste limbi.

Voința de a include berbera, araba magrebină și armeana occidentală în cadrul Cartei relevă voința de a ține cont de realitatea culturală și socială a Franței de azi și de a trata chestiunile lingvistice într-un spirit de deschidere și de generozitate. În final, se poate considera că a ține seama de aceste limbi în termenii Cartei conduce, de acum înainte, la a considera că ele nu mai sunt niște limbi ale unor imigranți, ci limbi care fac parte integrantă din patrimoniul cultural francez.

Cu toate acestea, nu ar fi rezonabil să se dorească tratarea în cadrul Cartei a ansamblului limbilor de origine străină vorbite în Franța. Ar însemna deturnarea Cartei de la obiectul său și acest lucru ar goli aderarea Franței la Cartă de orice semnificație. De altfel, Carta nu este în nici un caz – căci nu acesta este obiectivul ei – instrumentul juridic cel mai adaptat pentru tratarea problemelor referitoare la totalitatea acestor limbi, mai ales a chestiunilor care pun în joc problematici socio-economice (periferii, imigrare, integrare etc.). Dar este important ca aceste chestiuni să fie tratate – cu instrumente specifice și adaptate fiecărei situații în parte – pentru a ține cont de realitățile sociale și pentru a manifesta interesul pe care Franța îl are față de culturile de origine ale populațiilor rezultate din imigrație.

Recunoașterea juridică a limbilor regionale sau minoritare

Recunoașterea valorii culturale a limbilor regionale sau minoritare de către stat trece prin recunoașterea acestor limbi la nivel juridic. Semnarea Cartei constituia ocazia unei asemenea recunoașteri. Faptul că procesul de aderare la Cartă a fost întrerupt printr-o decizie a Consiliului Constituțional, care a declarat Carta contrară Constituției, ne determină să ne punem întrebări asupra rolului acestei instanțe și asupra funcționării instituțiilor noastre.

Intenția deliberată a redactorilor Cartei – juriști competenți printre care figurau și specialiști în drept administrativ francez – a fost de a nu pune în Cartă drepturi

colective: ea se ocupă de limbi, și nu de indivizi, grupe de indivizi sau minorități, și prin urmare nu creează drepturi colective pentru vorbitori, așa cum subliniază raportul explicativ al Consiliului Europei. Consiliul Europei ceruse de altfel comitetului de experți însărcinați cu redactarea textului să fie foarte atenți mai ales la compatibilitatea acestuia cu legislațiile ansamblului țărilor membre. Cu toate acestea, Consiliul Constituțional a găsit în text drepturi colective pe care redactorii nu au avut intenția să le introducă. Altfel spus, Consiliul Constituțional face din Cartă o lectură “comunitaristă” care nu se impune defel.

Chiar de atunci – fără măcar să consulte textul deciziei Consiliului Constituțional și fără să-i facă o analiză juridică –, e greu de crezut în serenitatea judecătorilor constituționali și ești înclinat să gândești că aceștia au găsit în Cartă drepturi colective pentru că trebuiau să le găsească pentru a o putea cenzura. Unii comentatori nici nu s-au ferit să afirme, de altfel, că acest Consiliu Constituțional își depășește astfel rolul de control pentru a se erija în cenzor politic⁷.

Las juriștilor grija de a aprofunda aceste chestiuni. În orice caz, Carta neavînd vocația de a suplini normele statale, o recunoaștere deplină și totală a limbilor regionale sau minoritare presupune nu numai ratificarea Cartei, ci și o recunoaștere a acestor limbi la nivel constituțional, independent de chestiunea Cartei. Modificarea Constituției este deci de două ori necesară.

Recunoașterea prin acte

Recunoașterea deplină și totală a limbilor regionale trece de asemenea printr-o politică concretă care pune în mișcare mijloace financiare suficiente. O asemenea politică, dinamică, voluntaristă și deschisă, de promovare a limbilor Franței ar putea reprezenta un element important al unei politici de modernizare a societății franceze, alături de alte elemente care sunt: reforma statului, modernizarea administrației, continuarea descentralizării, promovarea pluralismului cultural, moralizarea vieții politice.

O politică în favoarea limbilor regionale sau minoritare trebuie, prin urmare, să fie în contact direct cu societatea străduindu-se:

- să răspundă unei cereri sociale, înțelegîndu-se prin aceasta că există o dialectică între ofertă și cerere și că deseori cererea nu se manifestă decît dacă există o ofertă. Trebuie deci să se înceapă cu o dezvoltare progresivă a ofertei pentru ca și cererea să se poată manifesta:

- să încurajeze folosirea limbilor regionale sau minoritare prin favorizarea utilizării lor ca limbi de cultură și ca mijloc de creație contemporan, și prin favorizarea transmiterii acestora prin învățămîntul școlar, predarea bilingvă sau alte mijloace, chiar dacă aceste limbi nu mai sunt limbi de folosință cotidiană a întregii societății;

- să le doteze cu mijloacele de supraviețuire favorizînd “echipamentul lingvistic”: codificarea limbii și a grafiei, materiale pedagogice, dicționare și gramatici normative, neologisme, ajutor din partea instituțiilor de referință etc.;

– să ajute la popularizarea cunoștințelor privitoare la aceste limbi pe întregul teritoriu. La nivelul învățământului, aceasta presupune luarea lor în considerare la elaborarea programelor naționale de istorie și de literatură.

Pe plan școlar, măsurile luate recent la nivel ministerial constituie un important pas înainte. Problema e că „mamutul rezistă”: lucrul de care se plîng cel mai mult oamenii care se ocupă de învățământul în limbile regionale este faptul că sunt supuși arbitrarului ierarhiei locale a Ministerului Educației Naționale. Într-adevăr, e relativ ușor să dezvolti învățământul în limbile regionale atunci cînd ai un șef de instituție și un inspector de academie sau un rector favorabili; în schimb, este foarte dificil, ba chiar imposibil, în caz contrar. De exemplu, în departamentul Ariège, inspectorul academic practică o obstrucție sistematică. Ar fi bine deci să reflectăm la o modalitate de a-i impulsiona pe funcționari la mai mult zel în aplicarea directivelor ministeriale.

O altă problemă care se pune este aceea a dezvoltării cantitative a măsurilor puse în aplicare. În această privință, s-ar cuveni să se studieze posibilitatea de a se fixa niște obiective cantitative de dezvoltare a acestor tipuri de învățămînt, în relație cu formarea învățătorilor.

În sfîrșit, ar fi important să se diversifice la maxim secțiunile, astfel încît să li se permită elevilor să înceapă învățarea în oricare moment al școlarizării lor. De pildă, sistemul actual (imersiune, secții bilingve, sensibilizare în ciclul primar, diferite tipuri de învățămînt opțional în ciclul secundar) ar putea fi în mod eficient completat prin:

– includerea în programele generale ale ciclului primar, măcar la nivelele CMI și CM2, a unui învățămînt de sensibilizare, de o oră pe săptămînă, în limba și cultura regionale. Acest învățămînt nu ar viza atît învățarea efectivă a limbii cît o sensibilizare susceptibilă să-i motiveze pe elevi în alegerea unei opțiuni de limbă regională în ciclul secundar;

– crearea unor secții specializate în limbi regionale în ciclul secund din treapta a doua (anul doi, anul întîi, anul terminal), după modelul a ceea ce există deja pentru muzică, circ, teatru etc. În cadrul acestor secțiuni specializate, elevii beneficiază, în plus față de programa normală, de un învățămînt de zece ore pe săptămînă în specialitatea aleasă. Astfel de secții ar permite unor elevi motivați, dar care nu au studiat neapărat limba înainte, să beneficieze de un învățămînt intensiv care să le permită să devină specialiști;

– dezvoltarea în ciclul primar a unor „centre intensive” de învățare a limbii regionale, precum cele care există acum în Bouches-du-Rhône. În aceste „centre intensive” (care nu sunt secții bilingve), elevii beneficiază, pe durata întregului ciclu primar, de un învățămînt de trei pînă la șase ore de limbă regională.

Aș cita, ca un exemplu de ceea ce poate să fie o acțiune dinamică în favoarea limbilor regionale, obiectivul pe care și l-a fixat Oficiul Limbii Bretone: la

începutul secolului, numărul vorbitorilor de bretonă era de peste un milion; acum acesta este de în jur de 250.000, cei mai mulți avînd peste 60 de ani, iar limba nu mai este transmisă în mediul familial; obiectivul fixat este ca, în cîteva decenii, numărul vorbitorilor să se stabilizeze la circa 100.000, adică în jur de 7% din populația din Basse-Bretagne, în locul unui procent nul, dacă nu se face nimic.

Este cît se poate de evident faptul că astfel de obiective nu pot fi atinse printr-o politică exclusiv de preservare, care n-ar însemna decît o înmormîntare de lux, ci printr-o politică voluntaristă de promovare a limbii, de formare a vorbitorilor, de promovare a creației și a ofertei culturale. Ea trebuie să fie în același timp ambițioasă și realistă.

Note:

1. În Alsacia, schimbările care au modificat în profunzime situația lingvistică nu au avut loc decît în anii '70.
2. „Francezii și limbile regionale”, Ifop, aprilie 1994.
3. Sondaj realizat de Ifop, la 6 și 7 aprilie 2000 la cererea Comitetului Alsace-Moselle din cadrul Biroului European pentru Limbile Minorizate, pe un eșantion de 995 de persoane reprezentative privind populația franceză.
4. „Les langues de la France”, raport către miniștrii Educației Naționale și al Culturii și al Comunicației, aprilie 1999.
5. „Studiu privind compatibilitatea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare cu Constituția”, raport adresat Primului ministru, octombrie 1998.
6. Primele două sunt exprimate în mod explicit de către Guy Carcassonne (p.119, § 75), cel de-al treilea se degajă în mod implicit din cele două rapoarte.
7. Vezi mai ales: Roger Pinto, Excesele Consiliului Constituțional, *Le Monde*, 4 ianuarie 2001.

Bibliografie:

- Benoit-Rohmer Florence, „*Les langues officielles de la France*”, *Revue française de droit constitutionnel*, nr.44, 2001, pp.3-29.
- Bistolli Robert, „Les langues régionales de France ont-elles un avenir?” [Au un viitor limbile regionale din Franța?], *Les idées en mouvement*, nr. 70, juin 1999. Se poate consulta pe <http://www.les-idees-en-mouvement.org>
- Carcassonne Guy, „Etude sur la compatibilité entre la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et la Constitution”, rapport au Premier ministre [Studiu privind compatibilitatea dintre limbile regionale sau minoritare și Constituție, raport către Primul ministru], octobre 1998. Accesibil pe <http://www.admifrance.gouv.fr>
- Cerquiglini Bernard, „Les langues de la France”, rapport aux ministres de l'Education nationale et de la Culture [Limbile din Franța, raport către miniștrii Educației naționale și al Culturii], avril 1999. Accesibil pe <http://www.dglf.culture.fr>
- Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et Rapport explicatif du Conseil de l'Europe*. [Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare și Raport explicativ al Consiliului Europei]. Consultabil pe <http://www.coe.fr>
- Chaker Salem, „Quelques observations sur la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Un exercice pratique de glottopolitique” [Cîteva observații privind Carta

- europeană a limbilor regionale sau minoritare. Un exercițiu practic de glotopolitică], in *Mélanges*. David Cohen, Peeters, Paris / Louvain, 2000.
- Chaker Salem și Sibille Jean, „Langues de France non territorialisées: romani, yiddish, berbère, arabe maghrébin, arménien occidental” [Limbe din Franța non-teritorializate: romani, idiș, berberă, arabă maghrebină, armenă occidentală], in *Les langues de France. Tribune internationale des langues vivantes*, nr. 27, mai 2000, pp. 85-92.
- Etienne Bruno, Giordan Henri, Lafont Robert, *Le Temps du pluriel. La France dans l'Europe multiculturelle* [Timpul pluralului. Franța în Europa multiculturală], Editions de l'Aube, La-Tour-d'Aigues, 1999.
- Larralde Jean-Manuel, „La France et les langues régionales ou minoritaires: sept ans de réflexion (...) pour rien” [Franța și limbile regionale sau minoritare: șapte ani de reflecție (...) pentru nimic], *Le Dalloz*, nr. 39, 1999, commentaire de la décision du Conseil constitutionnel sur la Charte [Comentariu legat de decizia Consiliului constituțional privind Carta].
- Pinto Roger, „Les excès du Conseil constitutionnel” [Excesele Consiliului constituțional], *Le Monde*, 24 janvier 2001.
- Poignant Bernard, *Langues et cultures régionales, rapport au Premier ministre* [Limbi și culturi regionale, raport către Primul ministru], La Documentation française, Paris, 1998.
- Poignant Bernard, *Langues de France: osez l'Europe* [Limbi din Franța: îndrăzniți Europa], Indigène éditions, Montpellier, 2000.
- Sibille Jean, *Les Langues régionales* [Limbe regionale], collection „Dominos”, Flammarion, Paris, 2000.
- Woehrling Jean-Marie, „Unitarisme ou pluralisme: quelle philosophie politique pour notre société” [Unitarism sau pluralism: ce filosofie politică pentru societatea noastră], in *Elan, Cahiers du FEC*, nr 7-8, 1998.
- Woehrling Jean-Marie, „Les langues régionales et le droit constitutionnel français” [Limbe regionale și dreptul constituțional francez], in *Les Langues de France. Tribune internationale des langues vivantes*, nr. 27, mai 2000, pp. 20-24.

Traducere de Cornelia Cistelean

Jean SIBILLE, lingvist, însărcinat al Delegației Generale a limbii franceze și a limbilor regionale din Franța la Ministerul Culturii, și al cursului de limbă occitană al Universității Paris VIII, fost redactor-șef al revistei *Estudis Occitans*. Lucrări: *Langues, dialectes et écritures* și *Les langues régionales*.

Jean Sibille, La diversité linguistique en France, publicat în *La Charte Européenne des Langues Régionales ou Minoritaires et la France. Quelle(s) langue(s) pour la république? Le dilemme „diversité/unicité”* și preluat cu permisiunea Consiliului Europei.

Cetățenie și identitate națională în România: o trecere istorică în revistă

CONSTANTIN IORDACHI

În ultima vreme s-a înregistrat un interes reînnoit al intelectualilor față de conceptul de cetățenie, într-un efort interdisciplinar al politologilor și istoricilor, antropologilor și sociologilor.¹ Confrunțați cu evoluțiile socio-politice din era post-comunistă și post-Maastricht, mulți intelectuali au reexaminat definițiile fixate pentru cetățenie și relațiile lor cu problemele identității, societății civile și bazelor democrației. Totuși, după cum subliniază pe bună dreptate Bryan Turner, corpusul crescând al studiilor științifice referitoare la cetățenie se concentrează cu precădere asupra aspectelor teoretice astfel că istoria instituției cetățeniei în Europa de Vest și de Est a rămas în cea mai mare parte prea puțin cercetată.²

Studiul de față este conceput ca o primă trecere istorică în revistă a legislației românești referitoare la cetățenie din 1866 și pînă în prezent, un subiect care s-a bucurat pînă în momentul de față de o atenție limitată din partea specialiștilor.³ El se concentrează asupra rădăcinilor istorice ale instituției cetățeniei în România, asupra principalelor trăsături ale legislației românești referitoare la cetățenie și asupra relației dintre cetățenie și problemele formării statului, construcției identității naționale și a structurării sferei private și a celei publice. O atenție specială este acordată grupurilor sociale, etnice, religioase și sexuale excluse de la cetățenia română, strategiilor lor de emancipare și relației lor cu ideologia națională dominantă.

Un studiu comprehensiv asupra cetățeniei ridică mari provocări teoretice și metodologice. Conceptul de cetățean poate fi folosit pentru a se referi la o paletă foarte largă de chestiuni, precum un set de drepturi și îndatoriri, calitatea de membru într-o comunitate națională, o idee filosofică sau un ideal moral. Fiecare dintre aceste definiții ale cetățeniei cuprinde un număr de concepte rivale dintre care nici unul nu poate fi acceptat ca adevăratul său sens. Cetățenia poate fi privită, de aceea, ca un „concept contestat în mod esențial”, al cărui sens nu este stabilit

niciodată, ci se modifică în funcție de fenomene socio-politice mai ample din societate.⁴ În abordarea acestei probleme, articolul de față apelează la definiția relațională, culturală, istorică și contingentă a cetățeniei, formulată de Charles Tilly. În viziunea lui Tilly, cetățenia este concomitent (1) *o categorie* care desemnează „o mulțime de actori – cetățeni – ce se disting prin poziția lor privilegiată comună vis-à-vis de un stat anume”; (2) *o legătură* care desemnează „o relație executorie reciprocă dintre un actor și agenți ai statului”; (3) *un rol* care include „toate relațiile unui actor cu alții care depind de relația actorului cu un stat anume”; (4) *o identitate* care se referă „la experiența și reprezentarea publică a categoriei, legăturii sau rolului.”⁵ Această definiție instrumentală a cetățeniei consideră statul ca pe o mulțime de agenți specializați și chiar divergenți și nu ca pe un actor unitar și indivizibil; și urmărește impactul cetățeniei asupra diferitelor categorii, roluri și identități sociale. Această definiție explică astfel o multitudine de actori, relații și domenii ce țin de cetățenie, și redirecționează cercetarea de la aspectul formal-legal al cetățeniei la chestiunea „practicilor statului și interacțiunii stat-cetățean.”⁶ Drept urmare, în locul unui statut universal și dinainte dat, cetățenia este privită ca o serie continuă de tranzacții, „o mulțime de revendicări reciproce, contestate, între agenți ai statului și membri ai categoriilor construite social: sex, rase, naționalitate și altele”.⁷ Pe această bază, se poate distinge între forme multiple și ierarhice de cetățenie și funcția poziției specifice social a actorului și un tip de legătură față de statul din care fac parte.

I. Cetățenia și națiunea și construirea statului în România, 1866-1918

După un secol de izolare socio-politică fără precedent, în prima jumătate a secolului al nouăsprezecelea Principatele Moldovei și Valahiei au traversat o perioadă de intensă dezvoltare socio-politică. O componentă centrală a procesului de „occidentalizare” a constituit-o introducerea legislației moderne referitoare la cetățenie. Aceasta a implicat consolidarea autonomiei interne a țărilor în relație cu Imperiul Otoman, dezvoltarea și continuarea centralizării administrației și delimitarea formal-legală dintre cetățeni și străini. Într-un prim stadiu, primele coduri civile moderne ale Principatelor, *Legiuirea Caragea* în Valahia și *Codul Calimach* în Moldova, au încercat să omogenizeze masa supușilor. Mai târziu, *Regulamentele Organice* (1831), prima constituție a Principatelor (adoptată sub ocupație militară rusă), a pus bazele legislației moderne referitoare la cetățenie. Regulamentele au instituit un autentic Commonwealth legal între Moldova și Valahia, locuitorii celor două principate bucurându-se de o cetățenie cvasi-comună. În plus, ele au introdus un control strict asupra naturalizării și au exclus comunitățile evreiești de la drepturi politice și de la anumite drepturi cetățenești. În plus, Regulamentele Organice au definit două tipuri de naturalizare: o „naturalizare mică”, care acorda dreptul de rezidență, transformându-i pe toți

locuitorii permanenți ai țării în virtuali supuși români; și „naturalizarea mare”, care conferea drepturi politice depline. În fine, înființarea statului național român în 1859 prin unirea Moldovei cu Țara Românească a adus schimbări semnificative doctrinei cetățeniei, potrivit definirii ei de Codul Civic Român din 1865 și de Constituția din 1866 a României. Având ca model Codul Civil Francez din 1804 și, respectiv, Constituția din 1831 a Belgiei, legislația românească referitoare la cetățenie a făcut să converge pentru prima dată într-un unic statut juridic mai multe aspecte distincte ale cetățeniei, adică cetățenia ca apartenență la un stat, cetățenia ca participare politică și cetățenia ca egalitate civică. Secțiunea următoare se concentrează asupra acestor componente majore ale legislației referitoare la cetățenie din România.

1.1. Cetățenia ca apartenență la un stat în doctrina românească a cetățeniei

În privința cetățeniei ca apartenență la un stat, doctrina românească a cetățeniei a pendulat inițial între o definire politică și una etno-culturală a națiunii. Astfel, programul Revoluției din 1848 din Țara Românească a urmat modelul politic liberal francez, bazat pe „dominanța cetățeniei politice asupra naționalității”.⁸ Ea ținea la înființarea unei republici parlamentare moderne, bazate pe suveranitatea poporului, egalitatea în fața legii și pe drepturile și libertățile civice. În plus, programul stipula emanciparea politică a evreilor și dezrobirea țăganilor. Acest concept cu precădere politic al cetățeniei a fost mai târziu pus la încercare de un tip *risorgimento* de naționalism și de o reacție organicistă la modernizare. Pe termen lung, aceasta a generat o înțelegere etno-culturală a națiunii, care mai târziu a fost consfințită de legislația românească referitoare la cetățenie. Astfel, Codul Civil Român din 1865, adoptat în timpul domniei Prințului Alexandru Ioan Cuza (1859-66), atribuia în mod automat cetățenia română unui copil născut din căsătoria unui bărbat român și unei femei străine căsătorite cu un bărbat român, la cerere și cu condiția renunțării la prima ei cetățenie.⁹ Principiul *jus sanguinis* a servit astfel drept bază pentru atribuirea cetățeniei române. Regula *jus soli* nu avea nici o relevanță în atribuirea cetățeniei române la naștere. Singura excepție admisă o constituia cazul nou-născuților abandonați despre care, întrucât erau găsiți pe teritoriu românesc, se presupunea că aveau părinți români și cărora li se acorda cetățenia română. Totuși, urmând modelul cetățeniei franceze asimilaționiste, Codul Civil Român apela la principiul *jus soli* ca și criteriu de naturalizare, la vârsta maturității, a rezidenților creștini născuți în țară (articolul 8). Această oportunitate nu exista pentru locuitorii necreștini, care erau socotiți străini și se puteau naturaliza doar în anumite condiții, după o perioadă de rezidență de zece ani (articolul 16).

Adoptată în 1866, la scurt timp după abdicarea forțată a Prințului Cuza, Constituția României amenda sub mai multe aspecte politica cetățeniei formulată

de Codul Civil. În primul rând, Constituția instituia o politică etnică activă prin acordarea etnicilor români din țările învecinate (*români de origină*) accesului imediat la cetățenia română fără a mai fi supuși procesului de naturalizare. Articolul 9 prevedea că „un român (etnic) din orice stat poate dobîndi imediat drepturi politice printr-un vot al Parlamentului”.¹⁰ Această prevedere exprima granițele incomplete etnic ale statului național român și legitima o politică iredentistă orientată spre absorbirea românilor din Austro-Ungaria, Rusia și Peninsula Balcanică. În al doilea rând, și cel mai important, Constituția abroga articolul 16 al Codului Civil refuzînd străinilor necreștini accesul la cetățenia română: „Numai străinii de rit creștin pot dobîndi naturalizarea” (Art.7).

Această schimbare semnificativă în legislația românească referitoare la cetățenie a avut importante consecințe practice. Absența principiului *jus soli* în atribuirea cetățeniei române la naștere, cuplată cu excluderea evreilor de la naturalizare, a avut ca rezultat o diferență numerică semnificativă între totalul populației rezidente a țării și categoria mai limitată a cetățenilor: în 1876, din totalul de 4.800.000 al populației, 700.000 erau rezidenți fără cetățenie, reprezentînd 14% din locuitori.¹¹ Diferența a fost și mai mult adîncită spre sfîrșitul secolului, cînd România a devenit o țară de imigrație: potrivit estimărilor neoficiale, la acea vreme populația străină rezidentă a țării a crescut în medie cu aproximativ 20.000 de imigranți pe an, sau 4-5 persoane la fiecare 1.000 de locuitori.¹² După cum sugera Rogers Brubaker în autorizata sa analiză comparativă a cetățeniei și imigrației în Franța și Germania, această situație este cauzată în general de utilizarea politică a cetățeniei ca instrument al „încîhiderii interne” pentru satisfacerea intereselor materiale.¹³ Această încîhidere a fost realizată de legislația românească referitoare la cetățenie pe două căi majore. Prima, Constituția din 1866 era bazată pe principiul general acceptat care exclude cetățenii de la exercitarea drepturilor politice (Art.6).¹⁴ Mai mult, în România drepturile politice justificau o lungă serie de privilegii, precum proprietatea funciară și accesul la funcții în aparatul birocratic de stat (Art. 10). A doua, elita politică românească a mers dincolo de această încîhidere „de rutină” a drepturilor politice și, prin politici de stat specifice, a instituit o relație directă între cetățenie și exercitarea anumitor drepturi civile și activități economice. Procedînd astfel, statul s-a folosit de calitatea sa de a fi o organizație concomitent de apartenență și teritorială: dacă participarea la comunitatea politică era rezervată etnicilor români, statul exercita totuși autoritate teritorială asupra întregii populații rezidente.

Legile cu privire la serviciul militar reprezintă un exemplu relevant. Legi succesive ale serviciului militar din 1876 și 1882 stipulau obligativitatea serviciului militar pentru toți străinii de pe teritoriul românesc „care nu sunt supuși ai unei alte țări” și, respectiv, pentru toți „locuitorii țării”. Cu toate acestea, serviciul militar obligatoriu al rezidenților fără cetățenie nu avea relevanță asupra statutului lor legal, cu excepția cazurilor de participare la conflicte militare majore. În 1879 s-a

acordat cetățenia pentru 883 de soldați evrei pentru că au luptat în cadrul armatei române în Războiul de Independență (1877-78). Totuși, soldații evrei care au participat în campania militară a României din Bulgaria în timpul celui de-al doilea Război Balcanic (1913) au trebuit să aștepte pînă în 1918 pentru a li se acorda cetățenia.¹⁵ Mai mult, posibilitățile mobilității sociale spre treptele superioare oferite de armată au fost în mod explicit refuzate soldaților fără cetățenie: legile din 1875 și 1911 le interziceau acestora accederea la gradul de ofițer.¹⁶

1.2. *Practica de a fi cetățean: drepturi și îndatoriri ale cetățeniei*

Legislația românească referitoare la cetățenie atașa un număr semnificativ de drepturi și îndatoriri statutului de cetățean. Primul și cel mai important, în ce privește participarea politică, Constituția din 1866 institua o monarhie constituțională, cu regim politic parlamentar. Ea asigura separarea puterilor dintre Parlamentul bicameral și prinț ca putere legislativă (Art.33 și 113); guvern și prinț ca putere executivă (Art.35); iar sistemul independent al curților ca putere judecătorească (Art.36 și 104). Constituția garanta, de asemenea, drepturi și libertăți civice precum suveranitatea poporului, guvernarea reprezentativă, libertatea presei, libertatea de asociere și de conștiință, și dreptul la educație asigurat de stat, etc., în vreme ce proprietatea privată era declarată drept sacră și inviolabilă (vezi articolele 5, 21, 23, 24, 26 și 31).

În ciuda angajamentelor sale ideologice liberale, în practică sistemul reprezentării parlamentare în România era bazat pe o inegalitate electorală fundamentală. Constituția acorda participarea politică numai bărbaților majori care erau proprietari și erau educați. În plus, electoratul Camerei Deputaților – camera inferioară a Parlamentului – era împărțit în patru colegii care asigurau reprezentarea dominantă a proprietarilor de pămînt mari și mijlocii (Colegiile I și II, care reprezentau 1.5% din totalul alegătorilor, alegeau 41% din deputați) și a clasei de mijloc urbane și categoriilor profesionale (Colegiul III, care reprezenta 3,5% din votanți, alegea 38% din deputați). În același timp, restul de 95% al electoratului era limitat la un singur colegiu (IV) care alegea doar 21% din deputați; în cadrul acestuia, votanții analfabeți fără nivelul standard de venit (91% din electorat) alegeau doar un reprezentant electoral pentru fiecare 50 de votanți, care exercita mai apoi votul direct în cel de-al doilea scrutin.¹⁷ Electoratul pentru Senat era încă și mai limitat, constînd în numai 2% din corpul electoral, exclusiv marii proprietari de pămînturi și categoriile profesionale înalte.

În ce privește participarea politică, Constituția din 1866 a României a moștenit în felul acesta ceea ce Jurgen Habermas (1989) numește *ambivalența* ideologiei burghezo-democratice. În teorie, constituția respecta oficial o definiție universalistă a cetățeniei, deschisă tuturor. În practică, în locul unui statut civil unificat și egal în mod universal, constituția aplica o cetățenie ierarhică și multistratificată. Potrivit

sistemului reprezentării parlamentare, exista o distincție virtuală între participarea politică activă și pasivă: marii proprietari de pământuri dispuneau de două voturi (unul pentru Senat și altul pentru Camera Deputaților), în vreme ce țaranii dispuneau de un singur vot indirect. Mai mult, la marginea societății se aflau exclușii: în perioada 1866-1919, femeilor, locuitorilor necreștini (mai cu seamă evrei), și începînd cu 1878, locuitorilor proaspăt anexatei provincii otomane a Dobrogei li s-au refuzat semnificative drepturi civice și politice. Următoarea secțiune își concentrează atenția supra statutului legal al categoriilor sociale, etno-religioase și sexuale excluse de la cetățenia română, strategiilor lor de emancipare și relației lor cu ideologia națională dominantă.

1.3. Dreptul la apartenență: emanciparea non-cetățenilor în România, 1866-1919

Evreii erau prima categorie etno-religioasă majoră exclusă de la cetățenia română. Inițial, legislația românească din secolul al 18-lea favoriza integrarea socio-politică a evreilor născuți în țară, refuzînd-o doar evreilor recent imigrați. În 1831, totuși, *Regulamentele organice* refuzau evreilor drepturile la participare politică.¹⁸ Mai tîrziu, modernizarea legislației românești între 1859-1866 după exemplul francez a favorizat emanciparea politică a evreilor. După cum am arătat deja, atît Codul Civil Român (Articolele 8,9 și 16) cît și un proiect timpuriu al Constituției din 1866 (Articolul 7) stipulau emanciparea politică deplină a evreilor băștinași. Totuși, datorită unui lobby eficient al boierilor moldoveni, cuplat cu răzmerițe antisemite din București din timpul dezbaterilor constituționale de la începutul anului 1866, textul final al Articolului 7 al Constituției excludea necreștinii de la naturalizare. Mai mult, în septembrie 1866, o decizie a guvernului român a estompat și mai mult distincția dintre evreii autohtoni și cei străini, un principiu care a devenit mai apoi piatra unghiulară a politicii sale de naturalizare. Ca urmare, întreaga populație evreiască rezidentă a fost exclusă de la cetățenie, chiar dacă fusese născută și crescută în România de generații.

Cum se poate explica această cotitură neliberală în statutul legal al evreilor? În mod sigur, legislația antisemită din România a fost declanșată de o combinație specifică de cauze economice și religioase. Totuși, rațiunile principale dindărătul excluderii evreilor de la cetățenie erau simultan demografice și economice.¹⁹ Începînd cu al doilea sfert al secolului nouăsprezecelea, un val masiv de evrei așkenazi vorbitori de idiș din Imperiul țarist venit în nordul Moldovei a crescut proporția evreilor la 10,5% din întreaga populație a Moldovei în 1899 și la 51% din populația orașului capitală Iași.²⁰ În plus, populația evreiască a dobîndit un important rol economic: în 1899, evreii reprezentau 4,4% din totalul populației României, însă constituiau 21% din numărul total de negustori, 39% din cel al agenților comerciali, și dețineau în jur de 19,5% din capitalul investit în marea industrie.²¹

Această situație a avut ca urmare segregarea etnică și competiția pentru resurse în Moldova de nord și a generat prejudecăți antisemite larg răspândite, manipulate abil de elitele politice românești. Acestea descriau dominanța unor sectoare semnificative ale economiei ca fiind în detrimentul intereselor naționale românești. Pentru a îngrădi concurența elitelor economice evreiești, între 1866 și 1918 guvernul României a emis peste 200 de reglementări administrative care le refuzau evreilor dreptul de a se stabili la țară, de a deține proprietate rurală și de a practica anumite profesii și activități economice precum dreptul (1864 și 1884), farmacia (1910), deținerea de hanuri, comercializarea de tutun și alcool (1873 și 1887), organizarea de loterii, etc.²² Acestea aveau să rămână privilegiul fie al statului român fie al etnicilor români.

Statutul legal inferior al evreilor le-a conturat compoziția socială și le-a influențat strategiile de emancipare. Confrunțați cu intransigența elitelor politice românești, asociațiile evreiești au încercat să profite de statutul internațional lipsit de putere al României pentru a impune o soluție externă pentru emanciparea lor. Datorită puternicului lor lobby politic, Articolul 44 al Tratatului de la Berlin (iulie 1878) condiționa recunoașterea diplomatică a independenței României de acordarea cetățeniei supușilor necreștini. În 1879, Constituția României a fost în cele din urmă amendată pentru a respecta Tratatul de la Berlin. Articolul 7, care excludea necreștinii de la naturalizare, a fost revizuit după cum urmează: „În România, diferența de credință și confesiune religioasă nu poate îngrădi nici accesul la drepturi civile și politice, nici exercitarea acestor drepturi”.²³ Aceasta a fost, totuși, doar o liberalizare aparentă: în locul unei emancipări *colective*, amendamentul oferea evreilor doar accesul *individual* la naturalizare. Procedura naturalizării era extrem de restrictivă, ea fiind acordată „exclusiv de puterea legislativă”, cu o majoritate de cel puțin două treimi din voturi (Art.8). Departate de a fi simple formalități, deciziile referitoare la cazuri individuale de naturalizare erau îndelung dezbătute în Parlament, iar numărul deciziilor favorabile a fost foarte limitat: numai 183 în perioada 1878-1911, din cele câteva mii de cereri care se estimează că ar fi fost înaintate.²⁴ Astfel, pînă la primul război mondial, conducătorii politici români au refuzat să le acorde emanciparea civică și politică deplină. Evreii români au rămas astfel limitați la statutul legal inferior de „străini naturalizați” – trăiau pe teritoriul românesc, plăteau impozite și satisfăceau serviciul militar, însă le erau refuzate drepturi civile și politice semnificative. În 1912 existau doar 4.668 de cetățeni evrei în România, reprezentînd 1,9% din totalul populației evreiești a țării, în comparație cu cei 228.430 de supuși evrei sau 95,8% din total, și 7.987 de evrei sub protecție străină sau 3,3% din total.²⁵ Confrunțați cu atitudinea intransigentă a autorităților române, numeroși evrei au ales să emigreze în Statele Unite sau Europa Occidentală, ceea ce a avut ca urmare faptul că proporția lor în cadrul populației românești a scăzut de la 4,5% în 1899 la 3,3% în 1912.²⁶

Cetățenie și asimilare: integrarea Dobrogei de Nord în România

A doua categorie legală majoră exclusă de la cetățenia română o constituiau locuitorii Dobrogei de Nord, o fostă provincie otomană cedată României de Congresul European de la Berlin drept compensație pentru pierderea Basarbiei de Sud în favoarea Imperiului Țarist. Anexarea Dobrogei a reprezentat o provocare majoră pentru politica etnică și religioasă a României. Ca zonă de frontieră la granița cu Imperiul Otoman, Dobrogea aducea o moștenire demografică imperială specifică, fiind locuită de 21 de grupuri etnice, printre care se numărau turcii și tătarii, românii, bulgarii, rușii, grecii, armenii, evreii, germanii și italienii. În plus, provincia era un „microcosmos al tuturor religiilor”.²⁷ Împreună cu turcii și tătarii musulmani predominanți, erau de asemenea români, bulgari și greci creștini ortodocși, evrei, ruși lipoveni, adepți ai bisericii ortodoxe de rit vechi, catolici și protestanți. În vreme ce numeroși politicieni români pledau pentru toleranță religioasă față de alte denominațiuni creștine, în viziunea multor naționaliști, un „evreu român” sau un „musulman român” reprezentau o contradicție inerentă, care submina doctrina consacrată legal a statului român creștin.²⁸ Din aceste cauze, majoritatea elitei politice românești a respins inițial anexarea Dobrogei ca pe „un dar fatal”, a cărui primire urma să distrugă „omogenitatea latinității României” și să deterioreze relațiile diplomatice cu statele balcanice învecinate.²⁹ Totuși, întrucât rezistența față de decizia Tratatului de la Berlin era considerată „sinucidere politică”, Dobrogea de Nord a fost mai târziu reevaluată aproape în unanimitate ca străvechi pământ românesc și principala bogăție a țării în transformarea sa în bastion militar occidental (anti-rus), un garant al stabilității politice în Europa de Est și o legătură esențială în tranzitul comercial dintre Occident și Orient.³⁰ Ca urmare, integrarea Dobrogei de Nord în România a fost modelată de o dihotomie fundamentală a includerii simbolice și excluderii administrative: în ciuda încorporării sale teritoriale formale în România, Dobrogea de Nord a fost supusă unui *regim administrativ separat* între 1878 și 1913. Având acest statut, din 1878 pînă în 1909, locuitorii Dobrogei s-au bucurat doar de o cetățenie de tip local; întrucât (1) li se refuza reprezentarea politică în Parlamentul României și dreptul de a se înscrie în partide. În loc de aceasta, o dată pe an, doi reprezentanți ai provinciei prezentau probleme de interes specific dobrogean în fața prințului; și (2) odată ce treceau Dunărea spre România, ei erau tratați ca străini virtuali, fiindu-le refuzată participarea politică și dreptul de a achiziționa proprietate imobiliară.³¹

Această legislație restrictivă referitoare la cetățenie facilita integrarea Dobrogei de Nord în România la următoarele nivele: (1) colonizarea Dobrogei cu etnici români; (2) naționalizarea proprietății funciare din provincie; (3) omogenizarea culturală a provinciei; (4) implementarea unui regim extrem de centralizat, care promova interesele elitelor politice bucureștene și slăbea rezistența politică regională; și, în fine, (5) excluderea elitelor economice neromânești ale Dobrogei de la drepturile politice. Astfel, sub impactul colonizării etnice sprijinite de stat a Dobrogei, populația totală a provinciei

a cunoscut o creștere dramatică – de la aproximativ 100.000 de locuitori în 1878 la 261.490 în 1900 și 368.189 în 1912.³² Cel mai important, colonizarea etnică a schimbat substanțial relația dintre cele trei grupuri etnice majore ale provinciei: români, bulgari și turci și tătari. În numai 25 de ani proporția etnicilor români din Dobrogea de Nord a crescut de la o majoritate relativă la una absolută (de la 36,3% în 1880 la 52,5% în 1905 și 56,9% în 1913). Aceste schimbări demografice au afectat și proprietatea funciară din provincie – pînă în 1905 românii reușiseră să achiziționeze aproximativ două treimi din proprietatea funciară a Dobrogei. În cele din urmă, la sfîrșitul secolului, elitele politice românești apreciau aproape unanim că asimilarea Dobrogei dusese la rezultate satisfăcătoare. Drept urmare, o serie de legi care reglementau sistemul judiciar (1909, modificată în 1911, 1912, 1913), drepturile politice (1909, 1910, 1919) și administrația locală (1913), omogenizau legislația Dobrogei cu cea din România propriu-zisă. Legea acorda cetățenia foștilor locuitori otomani ai Dobrogei și coloniștilor rurali de după 1878 din Dobrogea. Totuși, într-un spirit de disimulare, legea continua să excludă de la drepturile politice imigranții străini care locuiau în zonele urbane, printre care se aflau numeroși negustori evrei, armeni și greci care s-au stabilit în Dobrogea după 1878.

Femeile și cetățenia în România, 1866-1918

În cele din urmă, dar nu lipsit de importanță, Constituția României din 1866 și Codul Civil Român din 1864 erau bazate pe o inegalitate fundamentală între sexe, refuzîndu-le femeilor participarea politică, iar pe cele căsătorite privîndu-le de naționalitate, proprietate și capacitate legală. Ca atare, noua ordine politică burghezo-democratică era dominată esențial de bărbați, care au izolat femeile în „sfera privată” și au monopolizat formele de reprezentare și alocarea de resurse în sfera publică. Pînă la primul război mondial, dezbaterile pe marginea „chestiunii femeii” au continuat fără întrerupere în Parlament și în presă, prilejuite de discuții despre drepturile electorale, proprietate și legislația profesională. Aceste dezbateri erau modelate de trei modalități principale de concepere a rolurilor sexelor în societate: 1) o viziune liberală, sprijinită de puțini politicieni, care insistau asupra identității esențiale dintre femei și bărbați ca ființe umane raționale și susțineau drepturi civile și politice egale pentru femei; 2) o viziune tradiționalist-conservatoare – sprijinită, printre alții, de Biserica Ortodoxă – care puneă preț pe diferențele dintre bărbați și femei ca părți complementare ale corpului social și susțineau izolarea totală a femeilor în sfera privată;³³ și 3) ideologia sexului dominant a noii ordini politice burghezo-democratice. Legislația referitoare la cetățenie fixa linia despărțitoare dintre o sferă publică universală și rațională, care era monopolizată de bărbați, și o sferă privată particulară și intimă, în care conceptele burgheze de cămin și intimitate confereau un rol important femeilor ca mame, soții și gospodine. Includerea simbolică a femeilor române în corpul național nu se întemeia pe naționalitatea lor, ci pe rolul lor în reproducerea

națiunii și în educarea generației viitoare. Emanciparea femeilor a fost, de aceea: 1) concepută într-o manieră treptată pentru a reduce la minim impactul său asupra ordinii politice stabilite, 2) restrânsă doar la domenii limitate de participare la sfera publică – precum educația elementară sau profesională – care urmau să consolideze familia burgheză și să întărească rolurile sociale specifice femeilor; și în cele din urmă 3) acceptată doar pentru categorii speciale de femei, precum văduvele sau femeile necăsătorite, a căror emancipare nu avea să ducă la dezagregarea unității familiei burgheze.

În rezumat, Constituția României din 1866 a implementat „de sus” o definiție pasivă, formală și ierarhică a cetățeniei, care excludea participarea la sfera publică a numeroase categorii etnice și socio-politice. Ca atare, legislația românească referitoare la cetățenie a servit și ca un instrument eficient de îngrădire socială. Apartenența la comunitatea politică era rezervată etnicilor români, care aveau acces exclusiv la proprietate funciară, funcții în birocratie și participare politică. În același timp, absența componentei *jus soli* în acordarea cetățeniei degrada o parte substanțială a populației rezidente la statutul inferior de supuși români, care presupunea obligativitatea impozitării și serviciului militar, însă îi refuza exercitarea drepturilor politice și anumite activități economice. Mai mult, procedura extrem de birocratizată a naturalizării rezerva aparatului birocratic controlul deplin asupra accesului la cetățenie, o situație care favoriza abuzurile și corupția.

În pofida acestor bariere multiple în calea cetățeniei, Constituția din 1866 cuprindea o promisiune de emancipare treptată a celor care nu aveau cetățenie, în spiritul ideologiei burghezo-democratice. În concordanță cu aceasta, în perioada dintre 1866-1918, grupurile inferioare din punct de vedere legal au condus o campanie intensă de emancipare civilă și politică. Campania lor simultană pentru participarea politică nu a dus totuși la colaborare lor. Asociațiile evreiești, regionalistii dobrogeni și societățile feministe au apelat la strategii de emancipare divergente și chiar contrare, care au diminuat și mai mult impactul lor asupra ordinii politice existente. Mai mult, sistemul politic înființat de Constituție s-a dovedit, în general, nereceptiv față de lărgirea treptată a sferei publice: revendicările de participare politică erau percepute de elitele politice românești ca un atac generalizat al „minorităților” asupra ideologiei naționalist-burgheze predominante. Emanciparea supușilor fără cetățenie din România a avut astfel loc numai sub impactul evenimentelor geo-politice majore – precum războiul cel mare – și nu prin dezvoltarea unui discurs politic pluralist.

II. Cetățenia în România interbelică: între consens naționalist și competiție ideologică

Revoluția socio-politică produsă de primul război mondial a adus schimbări semnificative doctrinei românești a cetățeniei. Înainte de toate, evenimentele

războiului au generat o liberalizare fără precedent a accesului la cetățenia statului român. În urma retragerii armatei ruse pe frontul de est, în mai 1918 România a fost silită să semneze un tratat separat de pace cu Puterile Centrale. În articolele 27 și 28, tratatul prevedea naturalizarea evreilor români care fie au luptat în armata română, fie descindeau din părinți stabiliți în țară și nu fuseseră niciodată supuși unei puteri străine. Aceste prevederi au fost nu peste mult timp consfințite de „Legea naturalizării străinilor născuți în țară”, adoptată de Parlamentul României la 25 august 1918. Legea a funcționat numai câteva săptămâni și nu a avut nici un fel de consecințe practice. La 10 noiembrie 1918, România s-a realăturat Antantei, a declarat război Germaniei și a abrogat toate legile adoptate de fostul parlament „colaboraționist”. Emanciparea evreilor români a rămas, totuși, o problemă diplomatică urgentă. Determinat să asigure o soluție legislativă internă emancipării evreilor înainte de Conferința de Pace de la Paris, prim ministrul român, Ion Brătianu, a emis în 28 decembrie 1918 și mai 1919 două decrete succesive care acordau accesul la naturalizarea imediată a evreilor descendenți din supuși români. Deși erau pași în direcția bună, decretele lui Brătianu au fost „prea puțin și prea târziu”. Decizia politică finală asupra emancipării evreilor din România a fost luată de Conferința de Pace de la Paris. Ca parte a noii ordini politice internaționale, Conferința de Pace a elaborat un regim internațional de protecție a minorităților etnice din Europa Centrală și de Est. Ca urmare, Convenția Minorităților – care a fost încorporată în tratatul dintre România și Austria încheiat de Consiliul Suprem al Marilor Puteri la 10 septembrie 1919 la Saint Germain – a făcut pașii finali spre emanciparea civilă și politică a evreilor din România. Convenția garanta de asemenea protecția internațională a minorităților etnice din România Mare. Condițiile specifice și procedura potrivit căreia se acorda cetățenia acestor grupuri etnice erau stabilite însă de reglementări interne românești, anume „Legea obținerii și pierderii cetățeniei române” din 23 februarie 1924. În general, legea din 1924 păstra trăsăturile fundamentale ale doctrinei cetățeniei române prin stipularea a trei căi principale de obținere a cetățeniei statului: (1) prin descendență, potrivit principiului *jus sanguinis*; (2) prin căsătoria cu un bărbat român; și (3) prin naturalizare. În plus, articolul 56 al legii acorda cetățenia română: (1) tuturor locuitorilor provinciilor istorice Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Basarabia care erau fie născuți acolo din părinți care își aveau domiciliul în una din aceste provincii sau care își stabiliseră domiciliul administrativ în aceste provincii pînă la 1 decembrie 1918, respectiv pînă la 9 aprilie 1918 în Basarabia; (2) toți locuitorii Dobrogei de Sud cărora li s-a acordat cetățenia prin legile din 1914 și 1921; (3) toți locuitorii Vechiului Regat cărora li s-a acordat cetățenia potrivit articolului 133 al Constituției din 1923; și (4) tuturor cetățenilor din țările învecinate care au hotărît să renunțe la cetățenia străină și să opteze pentru cea română. Comparativ cu reglementările anterioare referitoare la

cetățenie, această lege introducea mai multe inovații liberale în politica de naturalizare. Prima, deciziile referitoare la naturalizare trebuiau luate de guvernul României, ca putere executivă, și nu ca înainte de parlamentul României, ca putere legislativă. Mai semnificativ, laolaltă cu etnicii români din țările învecinate, legea scutea de la stadiul obligatoriu de 10 ani pentru naturalizare pe străinii născuți și crescuți pe teritoriul românesc, cu condiția ca ei să ceară în mod explicit naturalizarea la atingerea majoratului (21 de ani).

Liberalizarea accesului la cetățenia statului a fost însoțită de o reorganizare socio-politică majoră a țării. Reforme cuprinzătoare precum votul universal pentru bărbați (1918), reforma agrară (1921) și o nouă constituție liberală (1923) au remodelat România, transformând-o într-o democrație parlamentară modernă. O singură, dar notabilă, restricție era încă valabilă în privința principiului sufragiului universal în România Mare interbelică – sexul. În pofida campaniei intense pentru emanciparea femeilor desfășurate în timpul primului război mondial, Constituția din 1923 accepta acordarea dreptului de a vota femeilor numai în principiu: articolul 6 stipula că „Legi speciale, votate cu o majoritate de două treimi, vor hotărî condițiile în care femeile pot exercita drepturi politice”.³⁴ Totuși, în perioada următoare, parlamentul nu a reușit să voteze nici o lege cu privire la emanciparea femeilor. Ca urmare, între 1918 și 1929-1932, femeile române au suferit de inegalitate civilă și li s-au refuzat drepturi politice în administrația locală și alegerile naționale. Emanciparea civică și parțial politică a femeilor din România a avut loc doar mai târziu, ca parte a procesului general de omogenizare legislativă din România Mare interbelică: în 1929, femeilor li s-a acordat dreptul de a vota în alegerile locale, în vreme ce în 1932, un nou Cod Civil Român le acorda femeilor drepturi civice depline.

Dispozițiile Constituției din 1923 și a Legii din 1924 au completat astfel lungul proces de emancipare al celor lipsiți de cetățenie din România și au transformat corpul cetățeniei într-o comunitate multi-etnică și multi-confesională. În ciuda lărgirii fără precedent a sferei publice politice, societatea civilă a secolului al 19-lea nu a reușit, totuși, să evolueze într-o democrație de durată. Diversitatea etno-religioasă a României Mari făcea imperativă adoptarea unei noi înțelegeri a cetățeniei ca și contract politic între stat și cetățeni, indiferent de originea lor etnică, o înțelegere care să fie sprijinită de forme de „patriotism constituțional”.³⁵ În realitate, s-a întâmplat contrariul: viața politică interbelică a fost dominată de definiții radicale ale identității naționale care făceau distincție între cetățenii români „prin sânge” și „prin acte” și încercau să îi excludă pe aceștia din urmă de la drepturi socio-politice substanțiale.

Această evoluție poate fi explicată prin mai multe cauze. Prima, provinciile istorice Transilvania, Banat, Basarabia și Bucovina care au fost incorporate în România Mare după 1918 fuseseră modelate de sisteme socio-politice radical

diferite. Drept urmare, România Mare era un mozaic de diferite coduri civile, culturi politice și nivele de dezvoltare economică. A doua, sarcina cultivării integrării administrative, unificării legislative și omogenizării culturale în România Mare s-a dovedit deosebit de dificilă. Deși dominată etnic de români, România Mare cuprindea o proporție relativ mare de minorități etnice: 28% din totalul populației, din care 8,4 maghiari, 4,3% germani, 5% evrei, 3,3% ruși, 3,3% ruteni, 1,5% bulgari, 1% turci și tătari, etc.³⁶ Multe grupuri etnice, precum evreii, maghiarii și germanii, erau percepute ca „minorități cu statut superior”, avantajate de fosta ordine imperială și care dominau așezările urbane, profesiile liberele și birocrăția de stat. Elitele politice românești considerau proporția mare a minorităților etnice și dominanța lor în viața socio-economică urbană ca pe obstacole majore în efortul lor de consolidare națională.³⁷ Ca urmare, discrepanțele sociale între minoritățile etnice și majoritatea română a adus în prim planul arenei politice „naționalismul naționalizator” al acesteia din urmă.³⁸ Ca o consecință a acestei combinații de motive, dezbaterile pe marginea cetățeniei au rămas în fruntea agendei politice în România interbelică. Totuși, comparativ cu perioada precedentă, natura și funcția acestor dezbateri s-au schimbat semnificativ. În perioada antebelică, dezbaterile privitoare la cetățenie se concentrău pe excluderea minorităților etno-religioase de la cetățenia statului. După război, accesul generalizat al minorităților etnice la cetățenia română a generat o diferențiere simbolică între cetățenia oficială de stat și apartenența la comunitatea etnică națională română. Organizațiile politice de dreapta acuzau configurația internațională pentru emanciparea “forțată” și „prematură” a non-cetățenilor din România, pentru ritmul lent de naționalizare a statului promovată de elitele politice românești tradiționale și au militat pentru implementarea unei politici de *numerus clausus* în educație, economie și politică.

În primul deceniu de după război, activiștii politici de dreapta s-au dovedit incapabili să clatine ordinea politică înființată de Constituția din 1923 și au militat de aceea cu precădere în domeniul cultural. Ideologii de dreapta au luat activ parte la dezbaterile cu privire la identitatea națională românească (*specificul național*) și calea dezvoltării prin încercarea de a dezvolta un control ideologic simbolic asupra națiunii, menit să excludă simbolic „străinii”. Cel mai reprezentativ fenomen în această privință a fost nașterea *Ortodoxismului*, o școală de idei grupată în jurul revistei *Gândirea*. Ortodoxismul reevalua relația dintre religie și naționalitate în ideologia națională românească sub forma naționalismului religios, definea Biserica Ortodoxă drept lider spiritual național, principalul depozitar al valorilor tradiționale românești, transformând astfel ortodoxia într-un *ism*, într-o ideologie. În acest sens a apărut unul din cele mai autoritare constructe de naționalism integral dezvoltate în România interbelică: „Noi suntem ortodocși pentru că suntem români și suntem români pentru că suntem ortodocși”.³⁹ Formula lui Ionescu unifica într-o sinteză foarte pătrunzătoare două din elementele

fundamentale ale ideologiei naționale românești: tema țaranului român ca depozitar și promotor al purității etnice și valorilor naționale tradiționale și tema religiei ortodoxe ca element caracteristic fundamental al spiritualității românești. Mai mult, definiția lui Ionescu dată identității românești a operat, pe linia inaugurată de o tradiție romantică radicală, un sincretism între religie și naționalitate, care, dată fiind realitatea multi-confesională a societății românești, excludea din comunitatea națională o parte semnificativă a românilor.

Mai târziu, criza treptată a sistemului politic instituit de Constituție, cuplată cu efectele sociale ale crizei economice din 1929-33 și înființarea regimurilor fasciste din Italia și Germania, a favorizat ascensiunea politică a partidelor politice de dreapta din România. Sub impactul naționalismului integral, doctrina cetățeniei române a suferit schimbări semnificative înainte și în timpul celui de al doilea război mondial. Astfel, în 1938 guvernul de dreapta condus de Octavian Goga – care a apărut din criza politică din 1937 generată de rezultatele indecise ale ultimelor alegeri libere din România interbelică – a inițiat revizuirea cetățeniei române pentru evrei. Potrivit unui decret adoptat la 21 ianuarie 1938, locuitorii evrei trebuiau să dovedească cu documente legale, într-un interval de 50 de zile, că dobândiseră cetățenia română în deplină concordanță cu stipulările Legii cetățeniei din 1924. Decretul nu abolea prevederile emancipatoare ale Convenției minorităților din 1919, dar ținea în primul rând împotriva numeroșilor evrei care au imigrat în România după 1918, mai cu seamă din ținuturi ucrainiene. Potrivit estimărilor oficiale, ca urmare a decretului din 1938, 225.222 de persoane sau 36,3% din populația evreiască a României și-au pierdut cetățenia română și au devenit apatride (*Heimatlos*).⁴⁰ Cu toate că guvernul Goga a căzut după numai patruzeci de zile de existență, politica antievreiască pe care a inaugurat-o a continuat în timpul dictaturii regale a Regelui Carol al II-lea (1938-40). La 8 august 1940, Decretele nr.2560 și 2651 au anulat emanciparea de după primul război mondial a evreilor din România și au reactivat reglementările antisemite de la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea. Decretele aveau o dublă natură discriminativă. Prima, ele privau întreaga populație evreiască de drepturi politice și civile substanțiale, precum dreptul de a se stabili la țară și de a achiziționa proprietăți rurale, accesul la funcții în stat, precum și dreptul de a se căsători cu creștini. A doua, decretul diferențiau mai multe categorii juridice de evrei. Prevederile lor îi favorizau pe evreii care au fost emancipați de Parlamentul României – fie individual fie colectiv pentru că luptaseră în cadrul armatei române – însă îi discriminau pe evreii care și-au dobândit emanciparea în condițiile Convenției minorităților din 1919.

Înființarea statului național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941) și dictatura militară a lui Ion Antonescu (1941-44) ce i-a urmat au agravat legislația antisemită și au ridicat-o la rangul de politică de stat sistematică. În special în

perioada 1940-42, noul regim a implementat un set de legi, decizii ministeriale, ordonanțe și circulare antievreiești fățișe, care erau menite să îi excludă pe evrei din viața socială și economică a țării. Astfel, decrete antisemite au depozat evreii de proprietățile rurale (Decretele din 5 octombrie 1940 și 5 decembrie 1940) și proprietățile urbane (Decretul din 28 martie 1941), i-au exclus de la serviciul militar, i-au supus muncii forțate obligatorii (5 decembrie 1940), le-au refuzat dreptul la educație (14 octombrie 1940) și le-au restructurat organizarea religioasă și comunitară (9 septembrie 1940 și, respectiv, 30 octombrie 1941). În plus, în urma participării militare a României în războiul antisovietic din vara anului 1941, a fost instituit un regim special de ocupație în teritoriile eliberate ale Basarabiei și Bucovinei, și în teritoriile ocupate aflate sub jurisdicție românească de pe frontul de est. Trupele românești au organizat represiunea în masă a evreilor, concentrarea lor în ghettouri și deportarea lor în masă în Transnistria. După 1942, totuși, a avut loc o cotitură majoră în politica antievreiască a statului român: în pofida unei declarații de intenție anterioare și a mai multor ordine secrete pregătitoare, regimul nu a reușit să adere la „soluția finală” germană în problema evreiască și chiar a permis repatrierea pe teritoriu românesc a anumitor categorii de evrei deportați. În ansamblu, politica antisemită a regimului militar românesc trăda astfel un paradox fundamental: pe frontul de răsărit administrația de război românească a comis atrocități antisemite. Pe teritoriul României, totuși, o populație de circa 300.000 de evrei români au supraviețuit celui de al doilea război mondial.⁴¹ Acest paradox a fost remarcat de mulți cercetători ai antisemitismului din România. Această trăsătură l-a făcut de pildă pe William O. Odoan să definească antisemitismul din România drept un „antisemitism providențial”, un „*tertium quid*” sau un ciudat „amestec de bravadă etnică și defensiveness”.

III. Național comunismul și doctrina cetățeniei române

Regimul comunist român a adus schimbări semnificative doctrinei cetățeniei. Pentru a câștiga legitimitate și stabilitate politică, regimul a combinat trei forme principale de control societal: remunerativ, coercitiv și simbolic-ideologic.⁴² Bazat pe o combinație specifică între aceste trei forme de control, se pot distinge trei etape principale în evoluția regimului comunist din România: 1946-58, 1958-80 și anii '80. În toate aceste perioade, legislația referitoare la cetățenie a servit ca o eficientă „strategie a clasei conducătoare” de dominare politică și a fost de aceea supusă mai multor revizui, în 1948, 1952, 1953, 1954, 1956 și 1971.⁴³

În prima fază a regimului comunist, cea a „acumulării primitive de legitimitate” (1946-58), legislația referitoare la cetățenie a avut o funcție fundamental represivă.⁴⁴ Principalul sprijin politic al regimului comunist venea din partea Armatei Roșii și s-a implicat într-un proces de „descoperiri epocale” menit să submineze moștenirea „naționalismului burghez” și să ducă la dezagregarea centrelor alternative de putere

din societate.⁴⁵ În acest context, legislația referitoare la cetățenie conținea o puternică componentă ideologică. Constituția din 1948 proclama România drept o democrație populară și atribuia clasei muncitoare un rol politic conducător. În plus, Constituția acorda statului dreptul de expropriere a proprietății private și sublinia îndatoririle de loialitate ale cetățenilor față de noul regim și de apărare a proprietății socialiste. Cel mai important, regimul s-a implicat într-un război brutal împotriva „dușmanilor de clasă” interni: articolul 18 al Constituției refuza „persoanelor nedemne” – arbitrar declarate ca atare de organe juridice ale noului regim politic – importante drepturi civile și politice. Dimensiunea ideologică fundamentală a noii legislații referitoare la cetățenie a reconturat și relația tradițională dintre comunitatea națională română și *diaspora*: deși, potrivit Constituției din 1948, repatrierea etnicilor români era încă posibilă, în practică ea era acordată doar selectiv și se baza pe criterii politice. În plus, Decretul 563 din 5 noiembrie 1956 a privat numeroase persoane indezirabile politic de cetățenia statului român.

O inovație majoră a legislației referitoare la cetățenie din această perioadă a constituit-o acordarea de drepturi depline pentru femei. Constituția României din 1948, în articolele 16, 17 și 18, acorda femeilor drepturi politice, accesul egal la funcții în stat și salarii egale cu cele ale bărbaților. În plus, articolul 21 prevedea explicit că „femeia are drepturi egale cu bărbatul în toate domeniile economice, sociale, culturale ale activității statului precum și în domeniul privat. Pentru o muncă egală femeia are dreptul la un salariu egal”. Egalitatea între sexe a fost mai apoi extinsă și în alte sfere ale vieții sociale. Decretul 130 din 2 aprilie 1949 prevedea anchete oficiale cu privire la paternitatea copiilor nelegitimi, iar Decretul nr.33 din 24 ianuarie 1952 accepta transmiterea cetățeniei române pe linie maternă. Inițial, această transmitere a naționalității nu era automată: conform decretului din 1952, în cazul în care o femeie româncă se căsătorea cu un străin, cetățenia copilului ei urma să fie aleasă prin acordul părinților dintre naționalitatea fie a mamei fie a tatălui. La 22 septembrie 1960, totuși, Consiliul de Stat român a ratificat Convenția cu privire la statutul femeilor căsătorite, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1957. Ca urmare, articolul 24 al Legii nr.24 cu privire la cetățenia română din decembrie 1971 stipula că descendenților unei femei românce li se atribuia în mod automat cetățenia română, indiferent de cetățenia tatălui. Acordarea de drepturi civile, politice și de cetățenie depline pentru femei a încheiat astfel un lung și dificil proces de emancipare care a început în 1866. În timpul regimului comunist, majoritatea nou dobânditelor drepturi erau însă mai degrabă formale: femeile din România au fost emancipate tocmai într-o vreme în care drepturile politice au devenit lipsite de sens, în vreme ce obligațiile cetățenești au crescut substanțial.

După 1958, în cea de a doua fază a evoluției regimului comunist din România, îndepărtare diplomatică față de Moscova și orientarea liderilor politici de la

București spre o independență politică crescândă a generat schimbări semnificative în ideologia socialistă oficială. Regimul comunist a renunțat la sursa sa anterioară exterioară de legitimare și a încercat să câștige un sprijin intern mai larg: deținuții politici au fost eliberați din închisori, iar propaganda oficială a statului și-a mutat atenția de la dușmanii „dinăuntru” spre cei „din afară”. Mai mult, pentru a-și întări controlul ideologic simbolic în societate, regimul comunist a luat o turnură naționalistă. Mai cu seamă după 1965, propaganda oficială a regimului a recuperat și acutizat mai multe teme ale ideologiei naționale românești, precum continuitatea poporului român pe același teritoriu, „predestinarea evidentă” a națiunii române, accentul pe rădăcinile dacice autohtone și miturile etno-centriste tradiționale.⁴⁶ Rezultatul a fost sincretismul specific dintre naționalism și un marxism decăzut, sub forma național-comunismului. Potrivit lui Nicolae Ceaușescu, națiunea, mai degrabă decât proletariatul, a devenit baza ideologică a regimului comunist. Legislația referitoare la cetățenie a reflectat această incorporare a elementelor tradiționale ale ideologiei naționale române în ideologia oficială de stat: *Legea cu privire la cetățenia română* din 1971 valoriza principiul *jus sanguinis* ca pe însăși temelia unei comunități naționale omogene și îi atașa o semnificație naționalistă încă și mai puternică. Articolul 5 al legii prevedea: „Ca o expresie a relației dintre părinți și copii, a continuității neîntrerupte în patrie a generațiilor precedente care au luptat pentru libertate socială și națională, copiii născuți din părinți români pe teritoriul Republicii Socialiste România sunt cetățeni români”⁴⁷.

Liberalizarea politică a regimului comunist a fost, totuși, foarte limitată, iar legislația referitoare la cetățenie și-a păstrat importanta sa funcție de represiune și control. Regimul a implementat o supraveghere severă a populației, o migrație internă riguros controlată – precum stabilirea în marile orașe – și a restricționat drastic dreptul cetățenilor români de a călători în străinătate. În plus, regimul a exercitat un control sever al străinilor pe teritoriul României: conform decretelor din 1969 și 1982, străinii trebuiau să se înregistreze la autorități, trebuiau să obțină un permis special pentru a se stabili în anumite zone și fiecare contact pe care îl aveau cu cetățeni români trebuia raportat.⁴⁸ În ultimul rînd, dar nu lipsit de importanță, accesul la cetățenia statului român era sever controlat: potrivit Legii cetățeniei din 1971, numai președintele republicii, ca reprezentant al puterii executive, putea acorda sau retrage cetățenia română.

În fine, cea de a treia fază a regimului comunist din România, din anii '80, criza economică și socio-politică generalizată a regimului a generat o criză acută a relațiilor interetnice. Nicolae Ceaușescu a încercat să depășească acuta lipsă de legitimitate și sprijin popular față de conducerea sa prin întărirea măsurilor represive, o situație care a transformat România într-un veritabil *Polizeistaat*; și printr-o exacerbare a propagandei național-comuniste. Drept urmare, înțelegerea în mod tradițional etnică a națiunii a fuzionat cu socialismul autoritarist și a dus la un naționalism monolitic.

Principalele caracteristici ale propagandei oficiale din această perioadă erau xenofobia, autarhia, izolaționismul, antiintellectualismul și protocronismul.⁴⁹ Principala țintă a propagandei comuniste a devenit un presupus „pericol maghiar” la adresa integrității României. În plus, turnura regimului politic înspre naționalismul extrem a coincis cu un proces treptat de transformare a interesului minorității într-un principiu fundamental al diplomației ungare: de la teoria „minorităților ca punți” între țări a lui János Kádár, diplomația ungară s-a orientat spre teza „dublei responsabilități”, lansată de Mátyás Szűrös, figura marcantă a diplomației ungare la sfârșitul anilor '80. În cele din urmă, aceste evoluții au generat un conflict ideologic și diplomatic acut între România și Ungaria cu privire la statutul minorității maghiare din România, care a atins apogeul la sfârșitul anilor '80.

Principala controversă ideologică româno-maghiară privea definițiile contrastante și în cele din urmă parțial suprapuse ale națiunii. Partea română apelase la o definiție *etatistă* a națiunii, ca unitate politică teritorială. Întrucât conștiința etnică este definită ca fenomen cultural, maghiarii din Transilvania sunt percepuți ca „minoritate etnică”, care împărtășește doar o cultură comună cu ungurii din Ungaria. Pe de altă parte, partea maghiară apelase la o definiție *eticistă* a națiunii, ca grup larg, politizat etnic, definit prin cultură comună și presupusă descendență.⁵⁰ Din această perspectivă diferită, conștiința națională este percepută ca fenomen politic, exprimat în principal de identificarea cu un guvern comun. Drept urmare, maghiarii din Transilvania sunt definiți de partea ungară ca minoritate „națională”.

Aceste definiții divergente ale națiunii au avut importante consecințe politice. Guvernul maghiar a hotărât să monitorizeze tratamentul minorității maghiare din statele învecinate. În 1985, Szűrös susținea că „ungurii care trăiesc dincolo de granițele noastre, dar în principal în Bazinul Carpatic, constituie o parte a națiunii ungare. Ei au toate drepturile să se aștepte ca Ungaria să se simtă responsabilă pentru soarta lor și să vorbească în numele lor atunci când ei constituie obiect al discriminării”⁵¹. În contrast, partea română a contestat vehement acest principiu, considerându-l un drept cu de la sine putere arogat. Liderul comunist român Nicolae Ceaușescu nu recunoștea minoritățile ca aparținând altor națiuni. El susținea că, întrucât o națiune este creată de secole de „conviețuire”, maghiarii și alte grupuri etnice sunt parte a națiunii române.⁵² Controversa a atins o nouă fază în 1990, când obligația statului ungar de a proteja interesele ungurilor din străinătate s-a concretizat în articolul 6 al Constituției Ungariei. Mai mult, diplomația ungară a încercat să legitimeze juridic relevanța internațională a acestui principiu, accentuând importanța legăturilor minorităților naționale cu „națiunea-mamă” și pretinzând că chestiunea naționalității nu reprezenta exclusiv o afacere internă, deoarece cuprindea și drepturile omului și aspecte internaționale. Această poziție a dus la continuarea escaladării polemicilor diplomatice româno-ungare. În 1991, noul prim ministru ungar, József Antal, a declarat că el se consideră „în spirit” primul ministru a 15

milioane de unguri – incluzînd prin aceasta etnicii maghiari din țările învecinate. În replică, Adrian Năstase, ministrul de externe român, s-a grăbit să sublinieze că, în calitate de lider politic, József Antal a primit un mandat doar de la cetățenii ungari. În ce îi privea pe cetățenii români de origine etnică maghiară, ei își alegeau propriii lideri politici care îi reprezentau în Parlamentul României.

Controversa a dobîndit o nouă semnificație internă și diplomatică odată cu crearea, în decembrie 1989, a Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, ca principal reprezentant politic al intereselor populației etnice maghiare. Pe de o parte, UDMR considera minoritatea națională maghiară din România drept parte integrală a națiunii ungare, ce se autodefineste drept „co-națiune”, sau „națiune creatoare de stat”. Pe de altă parte, la nivel internațional, UDMR a cerut să fie considerată reprezentantul oficial al comunității maghiare din România și să fie parte a fiecărei negocieri bilaterale dintre România și Ungaria cu privire la statutul minorității maghiare. Această cerere a fost considerată legitimă de către partea ungară. Pentru a asigura un cadru instituționalizat pentru consultarea politică permanentă cu reprezentanții minorităților naționale maghiare din țările învecinate, Parlamentul Ungariei a creat o comisie specială de consultări, numită *Oficiul pentru maghiarii de peste hotare*. În plus, guvernul ungar a susținut dreptul UDMR de a fi consultată în timpul procesului de negociere dintre România și Ungaria pentru încheiere a unui tratat de prietenie bilateral (1994-96): „Guvernul ungar nu poate reprezenta oficial cetățenii altor țări care aparțin unei minorități naționale ungare, dar consideră drept o cerință esențială ca reprezentanții minorităților în cauză să își poată prezenta opiniile în timpul procesului (de negociere româno-maghiară) și asupra înțelegerilor la care se ajunge”⁵³. Partea română a respins această pretenție, susținînd că UDMR este un partid politic, iar chestiunile dintre Ungaria și România ar trebui soluționate de cele două guverne: „Tratatul bilateral este un tratat între România și Ungaria și abordează relațiile dintre cele două țări. Persoanele aparținînd minorității maghiare sunt cetățeni ai României și relația lor cu statul român este soluționată în același fel ca relația tuturor celorlalți cetățeni cu statul român. Drepturile minorității maghiare din România nu sunt garantate de Tratatul româno-ungar, ci de Constituția României, legile țării și de acordurile internaționale semnate de România”⁵⁴.

IV. Definirea granițelor națiunii: controversele asupra dublei cetățenii în România post-decembristă

După 1989, democratizarea sistemului politic a avut un impact puternic asupra doctrinei cetățeniei române, contribuind la redefinirea criteriilor de apartenență la comunitatea națională românească. În același timp, interacțiunea dintre politicile cetățeniei ale României, Ungariei și Moldovei au generat numeroase tensiuni diplomatice cu privire la chestiunea dublei cetățenii.

În mod tradițional, doctrina cetățeniei române considera apartenența legală simultană la două comunități naționale drept o „anomalie” juridică și interzicea de aceea dubla cetățenie. Această trăsătură a legislației referitoare la cetățenie a fost păstrată în timpul perioadei comuniste. Pentru a elimina cazurile de dublă cetățenie generate de schimbarea granițelor după cel de al doilea război mondial și pentru a soluționa controversele juridice rezultate, România a semnat mai multe convenții internaționale referitoare la dubla cetățenie cu Ungaria (1949), URSS (1957) și Bulgaria (1959). În contrast, Legea cetățeniei române din martie 1991 a introdus o inovație majoră în doctrina cetățeniei: legea permitea cetățenilor români să dețină dublă cetățenie. Articolul 4 al legii stipula că cetățenia română poate fi dobândită pe următoarele căi: a) nașterea dintr-un părinte român; b) adoptarea de către un cetățean român; c) repatriere; și d) naturalizare. În privința repatrierii, articolele 8 și 37 stipulau că „persoanele care au pierdut cetățenia română”, precum și descendenții acestora pot redobîndi cetățenia română la cerere *chiar dacă au o altă cetățenie și nu își stabilesc domiciliul în România*⁵⁵. Legea stipula astfel dreptul foștilor cetățeni români la repatriere. Legea și-a depășit însă scopul ei inițial, deoarece ea permitea foștilor cetățeni români să își păstreze în același timp cetățenia lor actuală și domiciliul în străinătate.

În opinia autorilor legii din 1991, motivația din spatele acestor prevederi liberale era democratică, întrucît ele permiteau foștilor cetățeni români să își redobîndească, la cerere, drepturile pierdute.⁵⁶ Legea era totuși animată și de o motivație naționalistă fundamentală, fiind menită să permită mai cu seamă locuitorilor Bucovinei și Basarabiei să își recupereze cetățenia română. Aceste foste provincii ale României au fost pierdute în favoarea URSS în 1940. În 1991, la dezmembrarea URSS, România a fost prima țară care a recunoscut independența de stat a Republicii Moldova, dar ea a inaugurat totodată o politică de parteneriat special și integrare treptată a celor două țări. În acest context, un obiectiv potențial, chiar dacă nedeclarat, al Legii cetățeniei din 1991 era ca dubla cetățenie să reușească să unifice etnicii români într-o singură comunitate politică, peste frontierele de stat despărțitoare, și ca atare să constituie un pas spre o posibilă viitoare reunificare a României și Moldovei.

Aceste prevederi referitoare la dubla cetățenie ale legii din 1991 au avut, totuși, consecințe interne și internaționale imprevizibile. Prima, adoptarea legii a fost urmată de solicitări masive de obținere a cetățeniei române. Potrivit statisticilor românești, după 1991, numai din Republica Moldova, guvernul României a acordat cetățenia pentru 250-300.000 de persoane aparținînd unor diferite grupuri etnice din provincie.⁵⁷ Acest influx masiv de noi cetățeni a ridicat problema impactului lor socio-politic și electoral în România.⁵⁸ A doua, și cea mai importantă, dubla cetățenie a subminat mai degrabă decît să întărească cauza „uniunii” între România și Moldova. În realitate, dubla cetățenie a oferit intelectualității moldovene o

„opțiune de ieșire” în caz de criză economică. În loc să activeze ca agenți ai „românității” în republică, intelectualii moldoveni prounioniști au preferat în general să emigreze în România. A treia, deoarece legislația internă a Republicii Moldova interzicea în mod explicit cetățenilor moldoveni să dețină dublă cetățenie, legea românească din 1991 a generat tensiuni diplomatice între cele două țări. Politicienii moldoveni aflați la guvernare s-au temut că pentru România dubla cetățenie era o strategie menită să îi crească acesteia controlul asupra Moldovei. Drept urmare, ei au acuzat România de subminarea deliberată a suveranității de stat și a stabilității Moldovei. Tensiunile legate de dubla cetățenie au întărit neînțelegerile cu privire la ce anume ar trebui să fie cele două state.

În fine, și cel mai important, prevederea referitoare la dubla cetățenie din legea din 1991 a avut un impact și asupra statutului minorității maghiare din România. Discuțiile pe marginea vizelor obligatorii între România și Ungaria generate de perspectivele mai bune ale Ungariei de aderare la Uniunea Europeană au suscitât reacția viguroasă a comunității maghiare din România, care a cerut garanții concrete că relațiile sale cu „țara-mamă” nu vor fi sever întrerupte. În acest context, la 26 august 1997, Ádám Katona, președintele „Inițiativei Maghiare din Transilvania”, a cerut conducerii UDMR să includă în obiectivele sale acordarea cetățeniei ungare pentru cetățenii români de origine etnică maghiară ca mod de garantare a libertății lor de circulație.⁵⁰ Diplomația ungară a reacționat foarte precaut la această propunere. Atât Ferenc Szöcs, ambasadorul Ungariei în România cât și ministrul de Externe maghiar, László Kovács, au atras atenția asupra copleșitoarelor complicații juridice și socio-politice ale chestiunii și au negat că guvernul ungar ar fi fost în curs de pregătire a unui proiect de lege care să acorde dubla cetățenie etnicilor maghiari din România. Mai semnificativ, președintele UDMR, Béla Markó, a refuzat explicit să aprobe propunerea oficial. Aceasta reprezenta o indicație clară a faptului că propunerea de acordare a dublei cetățenii etnicilor maghiari din România era legată direct de competiția politică dintre facțiunile opuse din cadrul UDMR, fiind lansată de aripa politică radicală a UDMR – condusă de președintele de onoare, László Tökés, și utilizată ca o modalitate eficientă de a exercita presiuni asupra conducerii UDMR.

Totuși, odată cu schimbarea de guvern din mai 1998, au existat multe semne că noul guvern ungar condus de Viktor Orbán ar putea reconsidera chestiunea acordării cetățeniei etnicilor maghiari din România. În timpul primei sale vizite oficiale în România din iulie 1998, primul ministru Orbán a arătat că diplomația ungară era în căutarea unei soluții alternative la acordarea cetățeniei ungare etnicilor maghiari din România. Totuși, Orbán nu a respins în mod deschis posibilitatea dublei cetățenii, ci a promis fără echivoc că „dacă i se va cere (de către UDMR), Ungaria va acorda dubla cetățenie”.⁶⁰ Această afirmație a declanșat o reacție promptă din partea autorităților române. Un consilier de frunte al președintelui României a descris

acordarea dublei cetățenii etnicilor maghiari din România ca pe o „soluție disperată”, care ar „crea două categorii de cetățeni într-o singură țară” și, în consecință, ar „deteriora relațiile dintre minoritate și majoritate în România”⁶¹. Partidele de opoziție din România au fost și ele prompte în a respinge soluția dublei cetățenii pentru etnicii maghiari din România. Fostul partid de guvernare, Partidul Democrației Sociale din România (PSDR) a considerat că propunerea era menită să „submineze autoritatea statului român față de cetățenii săi și să compromită conceptul de stat național” și i-a avertizat pe cetățenii români care „jinduiesc o altă cetățenie (că) o vor pierde pe cea română”. Mai mult de atât, PSDR a respins orice soluție de compromis, alternativă, care să garanteze circulația liberă a etnicilor maghiari din România, avertizând că însăși ideea tratamentului special de viză al Ungariei față de maghiarii din România ar provoca „grave tensiuni naționale”. Solicitarea dublei cetățenii a stîrnit astfel reacții pasionate din partea politicianilor români și maghiari, generînd o nouă controversă diplomatică și amenințînd să periclitaze reconcilierea recent și dificil realizată între cele două țări. Mai mult, argumentele la care au apelat cele două părți au depășit cu mult limitele unei simple controverse juridice. În loc, tonul profund naționalist al polemicilor a demonstrat că dezbateră pe marginea acordării dublei cetățenii minorității maghiare din România este legată de o controversă ideologică româno-maghiară istorică cu privire la deosebirile și apropierea dintre definițiile națiunii. În ultimul rînd, dar nu cel mai puțin important, dezbaterile referitoare la dubla cetățenie au pus în lumină și incoerența fundamentală a factorilor politici români, care au respins dubla cetățenie pentru etnicii maghiari, dar au promovat-o în cazul cetățenilor moldoveni. Folosind triplele concepte ale lui Roger Brubaker de „stat naționalizator”, „minoritate națională” și „patrie națională externă”, această contradicție poate fi explicată de faptul că România a acționat simultan într-o dublă calitate: de „stat naționalizator” în privința minorității maghiare din Transilvania și de „patrie externă” în privința etnicilor români din Moldova și Bucovina.⁶²

V. Concluzii: doctrina cetățeniei române și „zona temporală” a treia a Europei

Susținînd necesitatea „culturii moderne” ca premisă pentru construirea națiunii, Ernst Gellner a identificat patru zone temporale principale distincte în crearea cetățeniei și statelor naționale din Europa. Prima, compusă din regiunile de pe coasta Atlanticului în procesul timpuriu modern de construcție națională, s-a bazat în principal mai degrabă pe „uitarea” decît pe retrezirea identităților etnice. Cea de a doua zonă temporală, corespunzînd teritoriilor fostului Sfînt Imperiu Roman-German, s-a caracterizat prin existența unor culturi moderne viabile, o trăsătură care a favorizat unificarea politică a Germaniei și Italiei la sfîrșitul secolului al 19-lea. În contrast, în cea de a treia zonă temporală a Europei Centrale și de Est, au lipsit atît entitățile politice cît și culturile moderne dominante; în locul lor, „un mozaic de culturi populare și diversități culturale separînd straturile

sociale” și „teritoriile învecinate” au transformat procesul de construcție națională interbelică într-unul mai „laborios” și „brutal”. În cele din urmă, cea de a patra zonă temporală a Europei a fost cuprinsă în interiorul granițelor imperiale ale îndelungatului Imperiu Țarist/Sovietic, ceea ce a întârziat considerabil procesul de construcție națională al multor popoare.⁶³

Deși criticat pentru simplificarea sa exagerată și tendința sa de esențializare a diferenței în dezvoltarea istorică a Europei de Est și de Vest, cadrul lui Gellner are meritul de a introduce un element cultural – „cultura înaltă” – în studierea modelelor de dezvoltare națională. Dezvoltând distincția dintre *Burgerschaft* sau cetățenie substanțială – în sensul “marshallian” al cetățeniei sociale – și *Staatsangehörigkeit*, sau cetățenie formală, tipologia lui Gellner pune în lumină totodată diferența temporală și specificitatea cetățeniei în Europa Centrală și de Est, în comparație cu Europa de Vest.⁶⁴ Dacă în Occident cetățenia substanțială a fost folosită ca o formă de integrare socială, în contrast, în Europa Centrală și de Est, cea care a prevalat a fost mai cu seamă cetățenia formală.

Evoluția cetățeniei în România a dezvoltat o strânsă asemănare cu modelele dezvoltărilor naționale din cea de a treia „zonă temporală de cetățenie”, cea a Europei Centrale și de Est. În primul rând, ideologia națională română a promovat o definiție „compactă” și „primordială” a cetățeniei,⁶⁵ întrucât (1) ea a atașat statutului de cetățean drepturi și îndatoriri importante substantive; și (2) a definit apartenența la „comunitatea imaginată” națională pe baza mitului originii și destinului istoric comune. În al doilea rând, conceptul de cetățenie în România a evoluat ca o „competiție” între două înțelegeri contradictorii ale cetățeniei: una liberală, care a fost „centrată în jurul statului, seculară și asimilaționistă” și una opusă romantică, care a fost „centrată în jurul poporului și disimilaționistă”, o distincție care este prezentată de obicei ca înțelegerea contrastantă franceză/germană a cetățeniei.⁶⁶ Totuși, după cum a încercat să sublinieze studiul de față, legislația referitoare la cetățenie din România nu a fost modelată exclusiv de aceste angajamente ideologice, ci a prezentat caracteristici specifice, conturate de poziția geo-politică a României, de politicile și interesele de stat, precum și de trăsăturile evoluției socio-politice.

Note:

1. Din vasta literatură științifică referitoare la cetățenie din ultimul deceniu, pot menționa selectiv lucrările lui: Will Kymlicka. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (New York, 1989); Michael Mann. “Ruling Class Strategies and Citizenship” *Sociology* 21 (1988) 2, pp. 339-354; Reinhard Bendix, *Nation-Building and Citizenship. Studies on Our Changing Social Order* (New Brunswick and London, 1996. Ediția a doua, adăugită); Rogers W. Brubaker. *Citizenship and Nationhood in France and Germany* (Cambridge, 1992); și Charles Tilly (ed.), *Citizenship, Identity and Social History* (Cambridge, 1996). Vezi, de asemenea, antologia de studii de B. S. Turner and Peter Hamilton (editori), *Citizenship. Critical Concepts* (London, 1994). 2 vol.: și R. Beiner (ed.), *Theorizing Citizenship* (New York, 1995).

2. B. S. Turner, "Outline of a Theory of Citizenship" în *Sociology* 24 (1990) 2, pp. 189-217.
3. Studiul de față este o dezvoltare a lucrării mele de licență despre istoria cetățeniei și societății civile în România. Cercetarea mea a avut ca rezultat pînă în prezent mai multe studii pe marginea a diferite aspecte ale construirii cetățeniei române în secolele nouăsprezece și douăzeci. Vezi Constantin Iordachi, *Citizenship, Nation and State-Building: The Integration of Northern Dobrogea in Romania, 1878-1913. Carl Back Papers in Russian and East European Studies*, No. 1607 (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002); „A nemzet újraszorgat határai: A magyar „státusztörvény” és Románia politikája a kettős állampolgárságra vonatkozóan a Moldovai köztársaságban” în Zoltán Kántor (ed.), *A Státusztörvény: Előzmények és következmények* (Budapest: Teleki László Foundation, 2002), pp. 88-112; și „The Unyielding Boundaries of Citizenship: The Emancipation of ‘Non-Citizens’ in Romania, 1866-1918” în *European Review of History* 8 (August 2001) 2, pp. 157-186.
4. W. B. Gallie, "Essentially Contested Concepts" în Max Black (ed.), *The Importance of Language* (New Jersey, 1962), pp. 121-46.
5. Charles Tilly, "Citizenship, Identity and Social History" în Tilly (ed.), *Citizenship, Identity and Social History*, p. 8.
6. Ibid.
7. Ibid., p. 9.
8. Rogers W. Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, p. 49.
9. Constantin Hamangiu, *Codul Civil Adnotat* (Bucharest, 1899), Vol. I., art. 6-20, pp. 60-82.
10. "Constituția din 1866" în I. Muraru et. al. (editori), *Constituțiile Române* (București, 1995), p. 32.
11. Datele despre populația totală a României sunt de obicei arbitrare întrucît au avut loc recensăminte generale doar în anii 1859-60 și 1899. În estimarea numărului rezidenților fără cetățenie, ne-am folosit de M. G. Obedenaru, în *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes* (Paris, 1876), p. 402; și I. Ghica, "Industria" în *Însemnări economice*, Vol. I (București, 1937).
12. See M. G. Obedenaru, *La Roumanie économique*, p. 400-1.
13. Brubaker, *Citizenship and Nationhood*, p. 32.
14. Departe de a constitui o specificitate a legislației românești, excluderea necetățenilor de la drepturile politice este de fapt cea mai proeminentă caracteristică universală a cetățeniei statului național. După cum sublinia Brubaker, aceasta este o trăsătură fundamentală a „naționalismului de rutină, obișnuit, neverificat”. Ibid., p. 28.
15. Această naturalizare colectivă a fost admisă pe baza unui amendament special din 1879 la Constituție: vezi Art. 7/III/c.
16. Vezi Carol Iancu, *Emanciparea Evreilor din Romania (1913-1919)* (București, 1998), p. 51.
17. Mă bazez pe datele oferite de Philip G. Eidelberg în *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907. Origins of a Modern Jacquerie* (Leiden, 1974), pp. 15-16. Pentru date suplimentare, vezi, de asemenea, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918* (București, 1983), pp. 252-255.
18. Potrivit lui Joseph Berkowitz, în *La question des Israélites en Roumanie. Étude de son histoire et des divers problèmes de droit qu'elle soulève* (Paris, 1923), legislația antisemită din 1831 din România a fost adoptată sub influență rusă. Același argument a fost adoptat și de Carol Iancu în *Les Juifs en Roumanie (1866-1919). De l'exclusion à l'émancipation* (Provence, 1978).

19. Vezi discursurile parlamentare ale politicienilor liberali Mihail Kogălniceanu și I. Brătianu.
20. Drept urmare, în perioada 1860-1899, în vreme ce populația României a crescut cu 50%, populația evreiască a crescut cu 98,7%. Vezi Colescu. *Analiza rezultatelor recensământului general*, p. 82-82.
21. Vezi G. Bogdan-Duică. *Românii și Ovreii* (București, 1913), p. 223. Pentru statistici referitoare la capitalul industrial, vezi L. Colescu. *Ancheta industrială din anii 1901-1902* (București, 1904), p. 126.
22. Pentru analize cuprinzătoare ale acestei legislații, vezi Joseph Berkowitz, *La question des Israélites en Roumanie*; și Carol Iancu. *Les Juifs en Roumanie*.
23. Muraru, *Constituțiile României*, p. 34.
24. Iancu. *Les Juifs en Roumanie*, pp. 186-7.
25. Iancu, *Emanciparea evreilor*, p. 210.
26. În termeni reali, dată fiind creșterea demografică naturală, numărul evreilor a crescut de la 239.016 în 1899 la 269.015 în 1912. Ibid., p. 37.
27. Mihail Kogălniceanu. *Opere* (București, 1968), Vol. V. Part. I, p. 287.
28. Această contradicție legală a fost parțial lichidată la doar un an de la anexarea Dobrogei: revizuirea articolului 7 al Constituției României asigura naturalizarea individuală a necreștinilor (1879).
29. Pentru resentimentele prevalente împotriva anexării Dobrogei, vezi Rezoluția Senatului României, 26 ianuarie 1878; memoriul ministrului de Externe al României, M. Kogălniceanu, "Memoriu în chestiunea Basarabiei," februarie 25/martie 9, 1878; și broșura lui N. B. Locusteanu, *Dobrogea* (București, 1878).
30. Kogălniceanu. *Opere*, p. 620.
31. Pentru o analiză comprehensivă a mecanismelor de asimilare a Dobrogei de Nord de către România, vezi Cf. Iordachi. *Citizenship, Nation and State-building: The Integration of Northern Dobrudja into Romania, 1878-1913*.
32. M. D. Ionescu. *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea* (București, 1904); pentru 1912. Sabin Manuilă, "La population du Dobroudja", în *La Dobroudja Roumaine* (București, 1938), p. 456.
33. Vezi "Educațiunea sexului feminin" în *Biserica*, septembrie 1862, p. 164-165, apud Paraschiva Căncea. *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România, 1848-1948* (București, 1976), p. 21.
34. Vezi Articol 6. Titlul II. 'Despre Drepturile Românilor' în *Constituțiunea Promulgată cu decretul regal No. 1360 din 28 Martie 1923*, p. 611.
35. Despre conceptul de "patriotism constituțional" vezi Jürgen Habermas, "Citizenship and National Identity. Some reflections on the Future of Europe" *Praxis International* 12 (1992) I, pp. 1-19.
36. Joseph S. Roucek. *Contemporary Roumania and its Problems* (New York, 1971), p. 187.
37. Vezi Irina Livezeanu. *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building, Ethnic Struggle, 1918-1930* (Ithaca, 1995).
38. Rogers W. Brubaker. *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge, 1996).
39. Nae Ionescu, *Roza l'înturilor* (București, 1937), p. 201.
40. Vezi *Evreii din România între anii 1940-1944*, Vol. I. *Legislația antievreiască* (București, 1993); și Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu* (București, 1997).

41. William O. Oldson, *A Providential Anti-Semitism. Nationalism and Polity in Nineteenth-Century Romania* (Philadelphia, 1991), p. 9.
42. Pentru conceptualizarea cea mai autorizată a acestor forme de control în regimul comunist din România, vezi Verdery, Katherine, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania* (Stanford, 1991).
43. Pentru cetățenie ca „strategie a clasei conducătoare”, vezi Michael Mann, „Ruling Class Strategies and Citizenship” în *Sociology*, 21 (1988), pp. 339-354.
44. Vezi Michael Shafir, *Romania. Politics, Economy and Society*. (Boulder, 1985).
45. În ce privește conceptul de „descoperire epocală” (breakthrough), vezi Kenneth Jowitt, *Revolutionary breakthroughs and national development: the case of Romania, 1944-1965* (Berkeley, 1971), p. 7.
46. Vezi Vladimir Tismăneanu și Dan Pavel, „Romania's Mystical Revolutionaries: The Generation of *Angst* and Adventure Revised” *East European Politics and Society* 8 (Fall 1994) 3, p. 404.
47. Articolul 5, Legea cetățeniei nr.24 în *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, No. 157, 17 decembrie 1971.
48. *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, No. 146, decembrie 17, 1969.
49. Vezi Tismăneanu și Pavel, „Romania's Mystical Revolutionaries.” Protocronismul a fost un curent intelectual care a încercat să demonstreze că numeroase realizări majore ale culturii europene au fost inventate de fapt de români. Pentru cea mai cuprinzătoare analiză, vezi Katherine Verdery, *National ideology under socialism: identity and cultural politics in Ceausescu's Romania* (Berkeley: University of California Press, 1991), 167-214.
50. Pentru o perspectivă teoretică asupra acestor modele de cetățenie, vezi Anthony Smith, *Theories of Nationalism* (London, 1971), p. 176.
51. *Radio Free Europe Background Report*, Romanian SR/3, 22 April 1985, p. 3.
52. *Radio Free Europe Background Report*, Romanian SR/3, 22 April 1987, p. 12.
53. *Concluding Document of the Inaugural Conference for a Pact on Stability in Europe*, Interpretative Statement, point 1.5.
54. Traian Chebeleu, purtătorul de cuvânt al Președintelui României, în *Evenimentul Zilei*, 27 mai 1997.
55. Sublinierea mea.
56. Vezi afirmația lui M. Ionescu-Quintus, în *Evenimentul Zilei*, 24 februarie, 2000.
57. Această estimare a fost făcută de fostul prim ministru moldovean, Mircea Druc, în *Evenimentul Zilei*, 20 mai 2000.
58. Vezi articolul „Unde se duce votul basarabenilor” în *Evenimentul Zilei*, 28 mai 2000.
59. *Evenimentul Zilei*, august 27, 1997.
60. Ibid. iulie 21, 1998.
61. Ibid. iulie, 27.
62. Vezi Cf. Brubaker, Roger, *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge, 1996).
63. Ernst Gellner, *The Condition of Liberty: Civil Society and its Rivals* (New York, 1994), pp. 115-117.
64. Vezi T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class* (Cambridge, 1950).
65. Despre distincția dintre definiții „compacte” versus „rarefiate” și „primordiale” versus „învățate” ale cetățeniei, vezi Tilly, „Citizenship, Identity and Social History” în Tilly (ed.), *Citizenship, Identity and Social History*.

66. Vezi Brubaker, „Immigration, Citizenship, and the Nation State in France and Germany. A Comparative Historical Analysis” *International Sociology*, 5 (1990) 4, pp. 379-407; și Brubaker, *Citizenship and Nationhood*: pentru o conceptualizare asemănătoare a dihotomiei „german versus francez” a ideologiilor politice, vezi de asemenea L. Greenfield, *Nationalism: Five Roads to Modernity* (Cambridge, 1977), p. 278, 358.

Traducere de Doina Baci

Constantin IORDACHI este licențiat în istorie al Facultății de Istorie, Universitatea București și absolvent al Institutului de Studii Internaționale de la Universitatea Leeds, Marea Britanie. În prezent, el și-a definitivat studiile doctorale la Central European University din Budapesta. Iordachi a fost cercetător invitat la Universitatea Pittsburgh, la Woodrow Wilson Center for International Scholars, Washington DC, Collegium Budapest, și la Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. El este autor al lucrării *Citizenship, Nation- and State-Building: The Integration of Northern Dobrogea in Romania, 1878-1913. Carl Back Papers in Russian and East European Studies, University of Pittsburgh, 2002*; și co-editor al *Nationalism and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies* (Budapest: Regio Books; Iași: Polirom, 2001). Iordachi a publicat numeroase articole în reviste de specialitate, cu precădere în limbile română, maghiară și engleză. Începând din 2002, el este Local Faculty Fellow al Civic Education Project, Romania.

Constantin Iordachi, *Citizenship and National Identity in Romania: A Historical Overview* publicat cu permisiunea autorului.

Lege cadru privind regiunile. Proiect

Preambul

Avînd în vedere rezultatele obținute de România în procesul de integrare în UE, precum și în politica regională și descentralizarea administrativă,

Luînd în considerare politica regională a Uniunii Europene și experiența pozitivă a regiunilor europene,

Acordînd atenție deosebită principiilor și prevederilor adoptate în Carta Europeană a Autonomiei Regionale și în Hotărîrea nr. 1334 (2003) a Adunării parlamentare a Consiliului European cu titlul „Experiențele pozitive ale regiunilor ca sursă de inspirație ce facilitează soluționarea conflictelor în Europa”,

Fiind convinși de faptul că existența regiunilor guvernate de reprezentanți care obțin mandat în urma alegerilor generale, și înzestrate cu atribuții de fond, înseamnă o administrație eficientă și totodată este aproape de cetățean,

În vederea accesului rapid, optim și controlabil la fondurile cuvenite României din aspectele regionale ale colaborării în procesul de integrare europeană, precum și

În vederea ocupării locurilor cuvenite României în instituțiile europene de colaborare regională, formate în cadrul proceselor de colaborare europeană,

Parlamentul României adoptă următoarea lege cadru pentru regiunile României.

I. Dispoziții generale

Articolul 1. Noțiunea de regiune

(1) Conform prezentei legi, regiunea:

– este unitatea teritorial-administrativă, înființată direct sub nivelul statului, care dispune de autonomie politică prin organele ei alese;

– constituția și prezenta lege garantează statutul juridic, identitatea, puterea și structura organizațională a regiunii;

– statutul ei nu poate fi schimbat fără consultarea prealabilă a ei;

– poate elabora legi proprii de auto-guvernare, care constituie părți la cel mai înalt nivel ale ordinii de drept a

statului, și își adoptă, cel puțin, structura și puterile.

(2) Pe baza acestei legi cadru, regiunile pot avea diferite structuri instituționale interioare, care însă asigură în fiecare caz, caracterul democratic al proceselor de luare a deciziilor, în armonie cu condițiile politice, sociale, culturale și naturale ale regiunii.

(3) Regiunile își asigură administrația, personalul și resursele proprii, decid în privința propriilor simboluri.

Articolul 2. Regiuni cu statut juridic special

Statutul juridic special, însemnând acordarea unor competențe diferite de cele cuprinse în prezenta lege cadru, se poate acorda pe baza unei legi separate adoptate de Parlament și al statutului votat de Parlament al unor regiuni având comunități regionale diferite de majoritatea populației țării, comunități care au cultură și tradiții instituționale specifice.

Articolul 3. Constituirea regiunilor

Înființarea regiunilor este reglementată de o lege separată care stabilește granițele regiunilor pornind de la rezultatele obținute de regiunile de dezvoltare economică înființate în baza Legii nr. 151/1998, modificată, pe baza subsidiarității și luând în considerare colaborarea apărută în baza dreptului la libera asociere a unităților teritorial-administrative – asigurat de Legea administrației locale nr. 215/2001, lege anterioară intrării în vigoare a prezentei legi – și aplicând, în cazul în care se

impune, instituția referendumului local, reglementată în Legea nr. 3/2000.

Articolul 4. Regiunile și județele

(1) Județele sînt circumscripții în interiorul regiunilor, care servesc descentralizarea administrației. Competențele, organele alese sînt reglementate de Legea administrației locale nr. 215/2001, modificată.

(2) În regiunile cu statut juridic special pot exista în locul județelor și alte circumscripții, purtînd denumiri tradiționale, conform reglementărilor stipulate de legea privind statutul juridic special al regiunilor.

II. Competențe, atribuții

Articolul 5. Competențele statului

Aparțin de competența exclusivă a statului:

- apărarea;
- securitatea națională;
- elaborarea sistemului general al bugetului statului;
- sistemul vămilor;
- afacerile externe, cu excepția sistemului de relații al regiunii în interiorul UE;
- finanțe, politica monetară;
- reglementarea și organizarea alegerilor parlamentare naționale;
- reglementarea cadru a transporturilor și comunicațiilor.

Articolul 6. Atribuțiile și competențele regiunii

(1) În conformitate cu Constituția și legislația țării, precum și cu dispozițiile

prezentei legi cadru, regiunea adoptă legi proprii, respectiv completează dispozițiile legilor statului în următoarele domenii:

- dezvoltare și amenajare teritorială, conservare ambientală;
- dezvoltare economică;
- administrarea apelor;
- drept minier, exploatare minieră, prospectarea solului;
- politică educațională și culturală, susținerea instituțiilor de învățământ și cultură;
- formarea, calificarea profesională și învățământul pentru adulți;
- înființarea și susținerea locurilor destinate cultivării memoriei istorice;
- politică socială, sistemul instituțiilor de protecție socială;
- politica spațiilor locative;
- politici privind forța de muncă;
- turism;
- oficiile și personalul regiunii;
- contractul colectiv al funcționarilor publici respectînd legea statutului funcționarului public;
- demarcarea teritorială a comunelor;
- prevenirea și stingerea incendiilor, salvare, prevenirea și înlăturarea calamităților;
- ordinea publică;
- lucrări publice la nivelul regiunii;
- administrarea terenurilor agricole și a pădurilor;
- drumuri publice, transport, comunicații locale;
- vînătoare și pescuit;
- elaborarea politicii fiscale regionale, introducerea impozitelor regionale;
- organizarea alegerilor parlamentare și ale administrațiilor locale.

(2) Regiunea colaborează și se consultă cu consiliile locale – municipale, orășenești, comunale – într-un cadru instituțional respectînd principiul subsidiarității.

(3) În vederea realizării atribuțiilor administrative proprii ale regiunii

- a. elaborează și adoptă bugetul;
- b. dispune de competențele financiare pentru gestionarea bugetului;
- c. gestionează bunurile publice și private ale regiunii;
- d. înființează și concesionează servicii publice;
- e. înființează și susține instituții publice;
- f. se asociază cu alte unități administrative din țară sau din afara ei în conformitate cu legile în vigoare.

(4) Organele regiunii își asumă răspunderea pentru respectarea – pe teritoriul regiunii – a drepturilor omului și ale minorităților, precum și a altor tratate internaționale semnate și ratificate de România.

(5) Comunitățile naționale care trăiesc pe teritoriul regiunii au dreptul la folosirea publică a limbii lor pe lângă limba română, dacă proporția lor atinge 10%. Respectînd constituția și tratatele internaționale semnate de România, organele regiunii elaborează norme care reglementează utilizarea limbii unei minorități ca limbă oficială, pe lângă cea română.

Articolul 7. Competențe transferate și împărțite

(1) Îndeplinirea la nivel regional a unor atribuții aflate în competența

guvernului poate fi transmisă autorităților regionale. În aceste cazuri guvernul asigură regiunii resursele necesare.

(2) În funcție de particularitățile economice și geografice ale regiunii pot fi create competențe împărțite în următoarele domenii:

- protecția mediului;
- expropriere în interes public;
- crearea și punerea în funcțiune a rețelilor rutiere și de căi ferate.

Articolul 8. Statutul regiunii

(1) Identitățile diferite, definite de condițiile politice, sociale și culturale ale comunităților regionale apar în structura organizațională a regiunii, în administrarea și denumirea instituțiilor publice regionale fără a aduce atingere competențelor și atribuțiilor stipulate în prezenta lege, precum și în alte legi adoptate de parlament. Normele juridice elaborate de consiliul regional stipulează structura organizațională specială, denumirea instituțiilor publice, ordinea interioară precum și simbolurile regiunii.

(2) Conform articolului 16 din prezenta lege, guvernul – prin prefectul regiunii – și președintele statului pot supune statutul unei proceduri de control al legalității.

(3) Statutul regiunilor cu statut juridic special prin care acestea dispun de competențe diferite de cele cuprinse în prezenta lege cadru este aprobat de parlament. În cursul procedurii de aprobare, parlamentul nu modifică statutul, ci doar îl aprobă sau îl retrimite, semnalând obiecțiile, consiliului regional pentru a fi din nou dezbătut.

III. Organele regiunii

Articolul 9. Organele regiunii

(1) Organele regiunii sînt: adunarea generală regională, comisia regională și președintele regiunii. Pe baza dispozițiilor cuprinse în statut organele regiunii pot purta denumiri istorice, tradiționale.

(2) În afara dispozițiilor cuprinse în prezenta lege, funcționarea organelor regiunii este reglementată de statutul regiunii, precum și de alte norme juridice proprii.

Articolul 10. Adunarea generală regională

(1) Puterea legislativă și atribuțiile transmise prin alte legi este exercitată de adunarea generală regională, aleasă pentru un mandat de patru ani. Numărul reprezentanților în adunarea generală regională este stipulat în statutul regiunii.

(2) Competențele adunării generale regionale:

- competențe legislative care corespund articolelor 5-7 din prezenta lege, prezentate mai detaliat în statutul regiunii conform particularităților acesteia;
- desemnarea, respectiv modificarea reședinței regiunii;
- stipularea ordinii interioare proprii;
- alegerea comisiei regionale;
- alegerea președintelui regiunii;
- administrarea patrimoniului regiunii;
- înființarea și susținerea instituțiilor publice regionale;
- adoptarea bugetului regiunii;
- adoptarea simbolurilor regiunii;

– alte competențe și atribuții stipulate în legi.

(3) Adunarea generală regională este aleasă pe baza sufragiului universal și egal, în sistem proporțional, prin vot direct și secret. Alegerile sînt reglementate de Legea alegerilor locale nr. 70/1991 – modificată. Alegerile se organizează împreună cu alegerile locale. Data alegerilor este fixată de guvern. În cazul dizolvării adunării generale, guvernul hotărăște organizarea de alegeri regionale extraordinare.

(4) Ședința de constituire a adunării generale regionale are loc în termen de 15 zile de la oficializarea rezultatelor alegerilor. Ședința de constituire este convocată de prefectul regiunii.

(5) Adunarea generală regională poate fi dizolvată în cazul în care

– adoptă, în mod repetat, stabilit prin hotărîri judecătorești, hotărîri anticonstituționale și nelegale;

– numărul reprezentanților scade sub cvorumul necesar pentru luarea deciziilor;

– în trei ședințe consecutive nu se atinge cvorumul necesar pentru luarea deciziilor, respectiv nu se ia nici o decizie.

Dizolvarea este inițiată de prefect și hotărîită de contenciosul administrativ.

(6) Adunarea generală regională adoptă hotărîri normative, de natură juridică, care pe teritoriul regiunii au statut de lege – legi ale auto-guvernării. Adunarea generală emite hotărîri referitoare la organele și instituțiile proprii, hotărîri care sînt acte administrative.

Articolul 11. Comisia regională

(1) Puterea executivă a regiunii este exercitată de comisia regională, care este

aleasă de adunarea generală regională prin vot secret și cu majoritate absolută. Membrii comisiei regionale sînt aleși din rîndul consilierilor regionali în adunarea generală regională.

(2) Comisia regională este compusă din 5-11 membri, numărul membrilor – care trebuie să fie impar – este stipulat în statut.

(3) Ședințele comisiei regionale sînt conduse de președintele regiunii sau de președintele de sesiune desemnat de președinte, care răspunde de executarea hotărîrilor luate de comisie și a sarcinilor care i-au fost încredințate.

(4) Componenta și regulamentul de funcționare ale comisiei regionale sînt prevăzute în statut.

(5) Atribuțiile comisiei regionale:

– punerea în aplicare a legilor adoptate de adunarea generală regională;

– gestionarea patrimoniului regiunii, controlul serviciilor publice și al regiilor autonome;

– aplicarea altor sarcini transferate la nivel regional cu care a fost mandatată, activități administrative;

– luarea unor măsuri, în caz de urgență, care intră în competența adunării generale regionale.

(6) Adunarea generală poate revoca prin vot – cu majoritate absolută – oricare membru al comisiei regionale, precum și întreaga comisie, cu excepția președintelui.

(7) Comisia regională emite hotărîri.

Articolul 12. Președintele regiunii

(1) Președintele regiunii este ales de adunarea generală regională, din rîndul membrilor ei. Durata mandatului expiră

după expirarea mandatului adunării și odată cu constituirea noii adunări.

(2) Președintele:

- reprezintă regiunea atât în țară cât și în afara ei;
- convocă adunarea generală regională;
- prezidează ședințele comisiei regionale;
- conduce activitățile organelor regionale prin distribuirea competențelor în cadrul comisiei regionale;
- participă la ședințele de guvern în care se iau hotărâri care privesc regiunea;
- conduce comisia reprezentând regiunea în toate tratativele dintre regiune și guvern ce au loc în vederea împărțirii competențelor și distribuirii, respectiv a controlului resurselor, precum și în vederea medierii diferitelor conflicte de interese;
- decernează premii și decorații în numele regiunii;
- îndeplinește și alte sarcini în baza solicitării adunării generale.

(3) Competențele președintelui se realizează prin emiterea dispozițiilor.

(4) Președintele poate fi revocat de adunarea generală în cazul în care nu își îndeplinește atribuțiile. Revocarea este inițiată de cel puțin o treime din membrii adunării generale, și este hotărâtă definitiv de votul a cel puțin două treimi din membrii adunării generale.

IV. Regiunea și statul

Articolul 13. Relația dintre regiune și guvern

(1) Guvernul numește un prefect al regiunii. Competențele prefectului:

– în cazul unui conflict de interese între guvern și regiune, prefectul reprezintă guvernul în inițierea și conducerea tratativelor de mediere;

– avizează constituționalitatea legilor adoptate de adunarea generală regională din perspectiva constituționalității relațiilor dintre regiune și stat, și trimite avizul împreună cu legea președintelui statului;

– în cazul unui veto al președintelui, prefectul reprezintă în adunarea generală regională obiecțiile exprimate de președinte în legătură cu legea sau unele articole de lege;

– în cazul în care obiecțiile se referă la legalitate, inițiază procedura de control al legalității hotărârilor adunării generale regionale sau a dispozițiilor președintelui regiunii la contenciosul administrativ;

– inițiază dizolvarea adunării generale regionale în cazul în care există condițiile juridice pentru aceasta.

(2) Prefectul nu are alte atribuții de stat sau administrative în afara celor menționate în paragraful (1).

(3) Cadrul tratativelor dintre regiune și stat este reglementat de lege, considerînd că tratativele intră în primul rînd în atribuțiile președintelui și prefectului regiunii.

Articolul 14. Relațiile dintre regiune și parlament. Consiliul Solidarității.

(1) Adunarea generală regională poate înainta parlamentului proiecte de legi care țin de competența legislativă a parlamentului. Inițiativa legislativă este propusă și susținută de președintele regiunii.

(2) Alături de parlament, ca organ consultativ al lui, se înființează Consiliul Solidarității, care are următoarele atribuții:

- elaborează propuneri legislative parlamentului pentru sistematizarea și armonizarea legilor referitoare la regiuni;

- elaborează proiecte pentru egalizarea diferențelor rezultate din dezvoltarea regională, în vederea dezvoltării mai uniforme a țării;

- servește drept for al tratatelor privind aspectele bugetare ale egalizării, al dezbaterii permanente pe marginea conflictelor de interese regionale.

(3) Consultând regiunile, parlamentul elaborează o lege separată pentru înființarea și funcționarea Consiliului Solidarității.

V. Controlul legalității și publicarea normelor juridice și a dispozițiilor emise de regiune

Articolul 15. Intrarea în vigoare a normelor juridice și dispozițiilor emise de regiune

(1) Normele cu putere de lege și legile auto-guvernării adoptate de adunarea generală regională ajung la președintele țării prin intermediul prefectului. Președintele le promulgă conform regulamentărilor constituționale. Normele juridice cu putere de lege, adoptate de adunarea generală regională, intră în vigoare în ziua publicării lor în Monitorul Oficial al României și al regiunii sau la data stipulată în legea respectivă.

(2) Hotărârile administrative ale comisiei regionale intră în vigoare în ziua publicării lor în Monitorul Oficial al regiunii sau la data stipulată în hotărârea respectivă.

Articolul 16. Verificarea legalității normelor juridice emise de regiune

(1) Constituționalitatea legilor de auto-guvernare ale regiunii poate fi verificată de Curtea Constituțională.

(2) Verificarea legalității actelor administrative emise de adunarea generală regională și de comisia regională, precum și a dispozițiilor emise de președinte este de competența contenciosului administrativ.

(3) Verificarea legalității se desfășoară prin intermediul prefectului numit al regiunii.

Legile adunării generale regionale, însoțite de avizul prefectului, ajung la președintele țării prin intermediul prefectului. Președintele poate solicita revizuirea lor în cadrul procedurii obișnuite de revizuire, conform articolului 77 din Constituție.

În baza articolului 13 (1) din prezenta lege, legile sînt transmise președintelui țării care își poate exercita dreptul de veto o singură dată și retrimite legile adunării generale regionale în decurs de 20 de zile de la adoptarea legii, în vederea revizurii lor.

În cazul obiecțiilor privind legalitatea hotărîrilor administrative ale adunării generale regionale și ale comisiei regionale sau a dispozițiilor președintelui regiunii, prefectul inițiază revizuirea lor la contenciosul administrativ.

VI. Patrimoniul public și privat, finanțele regiunii

Articolul 17. Patrimoniul public și privat al regiunii

(1) Patrimoniul regiunii este format din bunuri mobiliare și imobiliare aflate în proprietatea publică sau privată a regiunii.

(2) Patrimoniul public al regiunii este format din obiecte de patrimoniu care, potrivit legii și prin natura sau destinația lor, servesc interese regionale publice sau sînt utilizate la nivel regional, se află pe teritoriul regiunii, nu se află în proprietatea nici unui consiliu local – comunal, orășenesc, municipal sau județean – și nu se justifică includerea lor în patrimoniul public de interes național sau interes de apărare.

(3) Bunurile ce formează patrimoniul public al regiunii nu pot fi înstrăinate, dreptul de proprietate asupra lor este imprescriptibil.

(4) Patrimoniul privat al regiunii este format din obiecte de patrimoniu mobiliare sau imobiliare care au ajuns în proprietatea regiunii prin circuit civil sau prin alte căi stipulate de lege.

Articolul 18. Bogățiile naturale ale regiunii

Resursele și bogățiile naturale ale regiunii – bogățiile solului, potențialul energetic al râurilor și apelor termale, apa minerală – precum și rețelele de transport pe apă și pe uscat se află în patrimoniul public al regiunii.

Articolul 19. Gestionarea bunurilor regiunii

Bunurile publice și private ale regiunii sînt gestionate de comisia regională

în conformitate cu dispozițiile existente la nivelul statului precum și a celor adoptate de adunarea generală regională privind gestionarea patrimoniului.

Articolul 20. Finanțele regiunii. Fondul Solidarității.

(1) Distribuirea taxelor colectate la nivel regional:

- 60% rămîne în bugetul regiunii;
- 20% servește drept sursă pentru bugetul central;

– 20% intră în Fondul Solidarității care se înființează la nivel național. Scopul acestui Fond este echilibrarea dezvoltării inegale ale regiunilor.

(2) Modul de utilizare a Fondului Solidarității este hotărît de Consiliul Solidarității. Din acest fond, guvernul nu poate atrage bani în bugetul central, dar poate contribui la completarea fondului.

(3) Guvernul poate acorda în mod direct fonduri bănești regiunilor doar pentru exercitarea competențelor stipulate în articolul 7. Orice alt tip de sprijin material se acordă doar prin intermediul Consiliului Solidarității.

(4) Finanțele regiunii sînt reglementate de legea finanțelor publice care va fi elaborată conform dispozițiilor de la paragrafele (1)-(3) ale prezentului articol.

VII. Dispoziții tranzitorii și finale

Articolul 21. Dispoziții tranzitorii

(1) Prezenta lege intră în vigoare odată cu modificarea Legii administrației locale nr. 215/2001.

(2) În decurs de șase luni de la intrarea în vigoare a prezentei legi intră în vigoare legea înființării regiunilor elaborată conform articolului 3 din prezenta lege.

(3) Primele alegeri regionale sînt anunțate de guvern în baza modificării legii alegerilor locale în decurs de 30 de zile de la înființarea regiunilor.

(3) Ca urmare a înființării regiunilor, regiunile de dezvoltare economică se desființează și se abrogă Legea nr.151/1998.

(4) După înființarea regiunilor, guvernul și organele alese ale regiunilor elaborează un plan de măsuri pentru calendarul transmiterii competențelor.

Articolul 22. Adoptarea și revizuirea legii cadru pentru regiuni

Legea cadru pentru regiuni este lege organică conform articolului 72. alineatul (3) punctul o) din Constituția României. Se elaborează și se revizuieste conform articolului 74 alineatul (1) din Constituție.□

Lege privind înființarea regiunii cu statut juridic special, Ținutul Secuiesc. Proiect

Preambul

– Avînd în vedere cererea referitoare la crearea Ținutului Secuiesc, formulată de administrațiile locale și județene din Ținutul Secuiesc, în numele societății din Ținutul Secuiesc;

– În vederea creării condițiilor pentru păstrarea caracteristicilor culturale ale Ținutului Secuiesc, dezvoltarea cadrelor economice tradiționale adaptate situației geografice particulare a regiunii și – în același timp – alinierea la procesele de transformare economică și socială inițiată de integrarea europeană;

– Avînd în vedere rezultatele obținute de România în procesul de integrare în UE, precum și în politica regională și descentralizarea administrativă;

– Avînd în vedere experiența pozitivă a regiunilor europene;

– Acordînd atenție deosebită principiilor și prevederilor adoptate în Carta Europeană a Autonomiei Regionale și în Hotărîrea nr. 1334 (2003) a Adunării

parlamentare a Consiliului European cu titlul „Experiențele pozitive ale regiunilor ca sursă de inspirație ce facilitează soluționarea conflictelor în Europa”;

Parlamentul României adoptă următoarea lege privind înființarea regiunii cu statut juridic special, Ținutul Secuiesc.

I. Înființarea Ținutului Secuiesc

Articolul 1. Înființarea regiunii Ținutului Secuiesc, teritoriul ei

(1) În conformitate cu articolele 2 și 3 din legea cadru pentru regiuni se înființează Ținutul Secuiesc ca regiune cu statut juridic special.

(2) Regiunea Ținutului Secuiesc cuprinde următoarele teritorii: teritoriul actual al județului Covasna, teritoriul actual al județului Harghita, precum și acea parte a județului Mureș care în mod tradițional aparține Ținutului Secuiesc, adică următoarele comune: Acățari,

Păsăreni, Vărgata, Sîngiorgiu de Pădure, Fîntînele, Neaua, Gheorghe Doja, Sîngiorgiu de Mureș, Ernei, Gălești, Crăciunești, Măgherani, Eremitu, Hodoșa, Vețca cu satele care le aparțin și următoarele orașe: municipiul Tîrgu Mureș, Sovata și Miercurea Nirajului și localitățile care aparțin de ele.

Articolul 2. Împărțirea teritorial-administrativă și reședința regiunii Ținutului Secuiesc

(1) Regiunea Ținutului Secuiesc cuprinde următoarele unități teritorial-administrative care au statutul juridic și competențele județelor:

1. Scaunul Kézdi-Orbai, al cărui teritoriu cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Tîrgu Secuiesc;

2. Scaunul Seps-Bardóc, al cărui teritoriu cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Sfîntu Gheorghe;

3. Scaunul Ciuc-Gheorgheni, al cărui teritoriu cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Miercurea Ciuc;

4. Scaunul Odorhei, al cărui teritoriu cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Odorheiu Secuiesc;

5. Scaunul Mureș, al cărui teritoriu cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Sovata;

6. Circumscripția specială Întorsura Buzăului/Bodzavidék cu reședința la Întorsura Buzăului/ Bodzafurduló;

(2) Municipiul Tîrgu Mureș nu aparține nici unei unități teritorial-ad-

ministrative, în cadrul regiunii are statut special reglementat de norme juridice regionale separate.

(3) Reședința Ținutului Secuiesc: Miercurea Ciuc. Consiliul regional poate alege o altă reședință în al cincilea an de la înființarea regiunii.

(4) După cinci ani de la înființarea Ținutului Secuiesc, localitățile și microregiunile așezate de-a lungul granițelor regiunii, atît în interiorul cît și în afara lor, pot decide prin referendum intrarea în sau ieșirea din regiune. Conform rezultatelor referendumului, parlamentul aprobă modificarea granițelor Ținutului Secuiesc.

II. Competențele și atribuțiile regiunii Ținutului Secuiesc

Articolul 3. Competențele și atribuțiile regiunii Ținutului Secuiesc

(1) Regiunea cu statut juridic special al Ținutului Secuiesc deține toate competențele și atribuțiile reglementate de articolele 6 și 7 din Legea cadru pentru regiuni.

(2) Regiunea cu statut juridic special al Ținutului Secuiesc, pe lângă competențele și atribuțiile reglementate de alineatul precedent, în concordanță cu articolul 2. din Legea cadru pentru regiuni, pe baza prezentei legi are și următoarele competențe:

a. Elaborarea legii prin care pe teritoriul Ținutului Secuiesc limba maghiară devine egală în rang cu limba oficială a statului în fiecare instituție a statului și a auto-guvernării, în sfera publică a regiunii.

b. Adoptarea legii electorale regionale pentru Ținutul Secuiesc.

Articolul 4. Competențe particulare împărțite

(1) Ținutul Secuiesc prin consultarea guvernului României și a auto-guvernării comunității maghiare din România, bazată pe autonomie personală, poate înființa autorități publice în domeniul învățământului și culturii, autorități care în domeniul culturii maghiare și al învățământului în limba maghiară au competențe și atribuții guvernamentale.

(2) Sursele materiale bugetare necesare îndeplinirii atribuțiilor stabilite conform paragrafului (1) sînt asigurate de guvern.

III. Dispoziții finale

Articolul 5. Crearea patrimoniului regiunii Ținutului Secuiesc

(1) Patrimoniul public și privat al regiunii Ținutului Secuiesc este compus din patrimoniul public și privat al județului Harghita și Covasna, precum și dintr-o parte a patrimoniului județului Mureș. Partea patrimoniului județului Mureș este patrimoniul ce revine în mod istoric teritoriului fostului Scaun al Mureșului.

(2) Statul cedează regiunii Ținutului Secuiesc obiectele de patrimoniu aflate în proprietatea statului, care îi revin regiunii în baza articolelor 17 și 18 din Legea cadru pentru regiuni.

(3) Patrimoniul public și privat al scaunelor și circumscripțiilor speciale

ca unități teritorial-administrative ale Ținutului Secuiesc este deferit acestora de către regiune imediat după alegerile regionale și crearea autorităților publice ale scaunelor și circumscripțiilor speciale.

Articolul 6. Dispoziții finale

(1) Prezenta lege intră în vigoare în baza articolului 3 din Legea cadru pentru regiuni.

(2) Primele alegeri regionale din Ținutul Secuiesc sînt hotărîte de guvern în baza Legii alegerilor locale 70/1991 – modificată –, în decurs de 60 de zile de la intrarea în vigoare a prezentei legi.

(3) Anterior alegerilor, consiliul provizoriu al regiunii Ținutului Secuiesc este format din reprezentanți delegați în următorul mod:

– 22 de reprezentanți delegați de consiliul județean Covasna din cadrul propriilor membrii;

– 32 de reprezentanți delegați de consiliul județean Harghita din cadrul propriilor membrii;

– 23 de reprezentanți sînt aleși de acei reprezentanți ai administrațiilor locale din județul Mureș, care au fost aleși la ultimele alegeri locale în localitățile ce aparțin regiunii. Acești reprezentanți locali formează un colegiu elector provizoriu care alege din cadrul membrilor săi reprezentanții delegați.

(4) Consiliul regional, după alegerile care duc la înființarea lui, elaborează norme juridice separate pentru demarcarea precisă a granițelor

scaunelor și circumscripțiilor speciale enumerate în articolul 2 paragraful (1) al prezentei legi.

(5) După demarcarea granițelor scaunelor și circumscripțiilor speciale, aceste unități teritorial-administrative aleg consiliu provizoriu. Consiliul provizoriu este format din membri aleși de colegiul elector comun și provizoriu,

format din reprezentanții localităților care aparțin scaunelor sau circumscripțiilor speciale.

(6) După constituirea autorităților din regiunea Ținutului Secuiesc, guvernul și organele alese ale regiunilor elaborează un plan de măsuri pentru stabilirea calendarului de predare a competențelor. □

Statutul de autonomie a Ținutului Secuiesc în calitate de regiune cu statut special. Proiect

Capitolul I. Dispoziții generale

Articolul 1. Fundamentele autonomiei regiunii Ținutul Secuiesc

Ținutul Secuiesc, regiune cu statut juridic special, a fost înființat în calitate de comunitate teritorială autonomă, expresie a identității istorice a Ținutului Secuiesc, în baza prevederilor Legii cadru privind regiunile din România și a Legii speciale a Parlamentului României.

Autonomia Ținutului Secuiesc, regiune cu statut juridic special, servește participarea democratică a cetățenilor români care trăiesc în Ținutul Secuiesc la viața socială, dezvoltarea economico-socială a regiunii și facilitează promovarea și protecția intereselor teritoriale.

Autonomia Ținutului Secuiesc asigură egalitatea comunităților naționale română și maghiară din regiune, și protejează drepturilor naționale sau etnice ale minorităților aflate în această regiune.

Egalitatea comunităților maghiară și română se realizează prin deplina egalitate în utilizarea celor două limbi și prin finanțarea instituțiilor pe baza raportului numeric al celor două comunități – de 80-20 la sută – conform ultimului recensământului.

Autonomia politică și administrativă a Ținutului Secuiesc se instituie respectînd suveranitatea și integritatea teritorială a statului.

Ținutul Secuiesc este regiune cu personalitate juridică.

Articolul 2. Împărțirea teritorial-administrativă a Ținutului Secuiesc, reședința lui

Ținutul Secuiesc cuprinde următoarele unități teritorial-administrative care au statutul juridic și competențele ale județelor:

– Scaunul Kézdi-Orbai, teritoriu care cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Tîrgu Secuiesc;

– Scaunul Sepsi-Bardóc, teritoriu care cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Sfintu Gheorghe;

– Scaunul Ciuc-Gheorgheni, teritoriu care cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Miercurea Ciuc;

– Scaunul Odorhei, teritoriu care cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Odorheiul Secuiesc;

– Scaunul Mureș, teritoriu care cuprinde localitățile ce îi aparțin în mod istoric, cu reședința la Sovata;

– Circumscripția specială Întorsura Buzăului/Bodzavidék cu reședința la Întorsura Buzăului / Bodzaforduló;

Municipiul Tîrgu Mureș nu aparține nici unei unități teritorial-administrative, în cadrul regiunii are statut special reglementat de norme juridice regionale separate.

Reședința Ținutului Secuiesc: Miercurea Ciuc.

Competențele și atribuțiile scaunelor, condițiile lor de funcționare sînt reglementate de prevederile referitoare la județe în Legea administrației locale nr. 215/2001 – modificată.

Articolul 3. Însemnele Ținutului Secuiesc

În Ținutul Secuiesc, cu ocazia sărbătorilor naționale și ale altor sărbători oficiale se utilizează tricolorul maghiar și român și stema Ținutului Secuiesc.

Consiliul regional al Ținutului Secuiesc elaborează norme juridice separate pentru utilizarea oficială a stemei regiunii Ținutului Secuiesc și a însemnelor sale.

Cu ocazia sărbătorilor religioase și neoficiale, populația maghiară și română de pe teritoriul Ținutului Secuiesc folosește în mod liber simbolurile comunității naționale din care face parte.

Capitolul II. Organele autonomiei regionale și administrația regiunii

Articolul 4. Instituțiile autonomiei regiunii

Puterea publică a regiunii Ținutului Secuiesc este exercitată – în conformitate cu prevederile legii cadru pentru regiuni – de următoarele organe alese cu mandat de patru ani:

– Consiliul regional al Ținutului Secuiesc;

– Comisia regională a Ținutului Secuiesc;

– Președintele Ținutului Secuiesc;

Organele autonomiei regionale își desfășoară activitatea în reședința regiunii. Celălalte instituții subordonate consiliului pot funcționa în oricare localitate din Ținutul Secuiesc, pe baza deciziilor luate de organele regionale.

Articolul 5. Administrarea regiunii

Unitățile teritorial administrative ale regiunii sînt scaunele. În fruntea scaunelor stau următoarele organe alese:

– Consiliul scaunului ca organ decizional;

– Comisia scaunului ca organ executiv;

– Președintele scaunului.

În privința alegerii, funcționării, a competențelor și atribuțiilor acestor organe sînt valabile prevederile referi-

toare la alegerea, funcționarea, competențele și atribuțiile autorităților publice județene, adică ale consiliului județean, din Legea alegerilor locale nr. 70/1991 – modificată – și Legea administrației locale nr. 215/2001 – modificată.

Instituțiile autonomiei locale aflate pe teritoriul regiunii:

- Consiliul comunal, orășenesc sau municipal;
- Primarul comunei, al orașului sau municipiului.

Alegerea, precum și competențele și atribuțiile acestora sînt prevăzute în Legea alegerilor locale nr. 70/1991 – modificată – și Legea administrației locale nr. 215/2001 – modificată.

Capitolul III. Consiliul regional al Ținutului Secuiesc

Articolul 6. Competențele și atribuțiile Consiliului regional al Ținutului Secuiesc

În conformitate cu prevederile Legii cadru pentru regiuni, Consiliului regional al Ținutului Secuiesc are următoarele competențe:

- dezvoltare și amenajare teritorială, conservarea ambientală în regiunea Ținutului Secuiesc;
- dezvoltarea economică a regiunii
- administrarea apelor pe teritoriul Ținutului Secuiesc;
- exploatare minieră, explorarea subsolului, cu atenție deosebită acordată prospectării și valorificării apelor minerale;
- politica educațională și culturală, susținerea instituțiilor de învățămînt și culturale ale comunităților naționale

maghiară și română din teritoriul Ținutului Secuiesc;

- formarea, calificarea profesională și învățămîntul pentru adulți;
 - înființarea și susținerea locurilor destinate cultivării memoriei istorice ale comunităților maghiare și române aflate pe teritoriul regiunii;
 - politici sociale, asistență socială;
 - politici privind spațiul locativ;
 - politica ocupațională;
 - turism, turism rural;
 - oficiile și personalul autorității regiunii;
 - contractul colectiv al funcționarilor publici cu respectarea legii privind statutul funcționarului public;
 - demarcarea teritorială a comunelor;
 - prevenirea și stingerea incendiilor, salvare, prevenirea și înlăturarea calamităților;
 - ordinea publică;
 - lucrări publice la nivel de regiune;
 - exploatarea terenurilor agricole și a pădurilor, înființarea autorităților forestiere regionale conform prevederilor legale;
 - drumuri publice, transport, comunicare locală;
 - vînătoare;
 - elaborarea politicii fiscale regionale, introducerea impozitelor regionale;
 - organizarea alegerilor parlamentare, regionale și locale;
- Consiliul regional al Ținutului Secuiesc are și următoarele competențe, în baza statutului juridic special:
- Asigurarea și controlul folosirii identice a limbii maghiare și române, ca limbi oficiale, adoptarea normelor

juridice necesare, crearea condițiilor instituționale corespunzătoare pentru realizarea acestui scop;

– Asigurarea drepturilor minorităților care conviețuiesc alături de comunitățile maghiară și română, conform tratatelor internaționale semnate și ratificate de România, precum și a prevederilor constituționale;

– Elaborarea legii electorale regionale care asigură reprezentarea politică corespunzătoare, proporțională a comunităților maghiare și române;

În vederea îndeplinirii atribuțiilor proprii legate de administrație, Consiliul regional al Ținutului Secuiesc:

- a. elaborează și adoptă bugetul;
- b. dispune de competențele financiare necesare gestionării bugetului;
- c. gestionează patrimoniul public și privat al regiunii;
- d. înființează și concesionează servicii publice;
- e. înființează și susține instituții publice;
- f. se asociază, respectînd legile în vigoare, cu alte unități administrative din țară și din afara ei;

Consiliul regional alege președintele și vicepreședintele Ținutului Secuiesc din rîndul propriilor membri.

În privința finanțării instituțiilor comunităților maghiară și română, și a scopurilor culturale, educaționale și a altor țeluri ale lor, Consiliul regional se bazează pe raportul de 80-20 de procente dintre cele două comunități naționale. Proporția este recalculată întotdeauna conform datelor ultimului recensămînt.

Consiliul regional își exercită competențele descrise în paragrafele (1)-(3) prin adoptarea normelor juridice - numite legi ale autoguvernării - și a hotărîrilor administrative.

Articolul 7. Alegerea Consiliului regional al Ținutului Secuiesc

Consiliul regional este ales pentru un mandat de patru ani în sistem de alegere proporțională, pe baza sufragiului universal și egal, prin vot direct și secret.

La alegeri pot participa partide și asociații înregistrate și candidați independenți.

Numărul consilierilor din Consiliul regional al Ținutului Secuiesc este de 77. Mandatele sînt distribuite între comunitățile de limba maghiară și română în proporție de 80-20 la sută, adică în raport numeric de 62-15.

Circumscripțiile electorale sînt formate din scaune. Numărul mandatelor care revin într-o circumscripție comunității lingvistice maghiare și române este stabilit pe baza datelor recensămîntului în așa fel ca totalul mandatelor la nivelul întregii regiuni să fie egal cu raportul numeric stipulat în paragraful (3).

Candidații – partidele, asociațiile, independenții – vor da declarații autentificate în care vor preciza dacă intră în competiție pentru mandatele comunității lingvistice maghiare sau române.

Candidații comunității maghiare, respectiv române vor apare în grupuri bine delimitate pe buletinele de vot. Electoratul va vota, conform propriei decizii, exclusiv candidații unui singur grup. Nu sînt valabile buletinele de vot

care conțin voturi pentru ambele grupuri sau pentru nici unul dintre grupuri.

Alegerea consilierilor din scaune, orașe și comune, precum și a primarilor se organizează împreună cu alegerea consilierilor auto-guvernării regionale, conform prevederilor Legii alegerilor locale nr 70/1991 – modificată.

Data alegerilor organelor la nivel regional a scaunelor și a consiliilor locale este stabilită de guvern.

Conform prezentului articol, reglementarea detaliată a alegerilor regionale va fi cuprinsă în norme juridice separate elaborate de Consiliul regional al Ținutului Secuiesc.

Consiliul regional elaborează și adoptă regulamentul interior în decurs de 30 de zile de la înființare. În această perioadă activitățile consiliului sînt conduse de președinte.

Capitolul IV. Comisia regională și președintele Ținutului Secuiesc

Articolul 8. Competențele Comisiei regionale

Comisia regională este un organ care exercită puterea executivă regională în cadrul competențelor sale; are 7 membri dintre care 5 reprezintă comunitatea maghiară și 2 reprezintă comunitatea română. Comisia regională este aleasă de Consiliul regional al Ținutului Secuiesc din rîndul propriilor membri, cu majoritate absolută și prin vot secret. Președintele și vicepreședintele Ținutului Secuiesc sînt membri din oficiu ai Comisiei regionale.

Sedințele Comisiei regionale a Ținutului Secuiesc sînt conduse de președintele

regiunii sau de președintele de sesiune desemnat de președinte, care răspunde de executarea hotărîrilor luate de comisie și a atribuțiilor care i-au fost încredințate.

Atribuțiile Comisiei regionale:

- punerea în aplicare a legilor adoptate de Consiliul regional;

- gestionarea patrimoniului regiunii Ținutului Secuiesc, controlul serviciilor publice și al regiilor autonome;

- facilitarea și controlul utilizării oficiale ale limbilor oficiale, româna și maghiara, conform normelor juridice elaborate de Consiliul regional;

- exercitarea altor atribuții transferate la nivel regional cu care a fost încredințată, activități administrative;

- în caz de urgență, luarea unor măsuri care intră în competența Consiliului regional.

Adunarea generală poate revoca prin vot – cu majoritate absolută – oricare membru al Comisiei regionale, precum și întreaga comisie, cu excepția președintelui.

Comisia emite hotărîri.

Articolul 9. Președintele și vicepreședintele Ținutului Secuiesc

Președintele Ținutului Secuiesc este ales de Consiliul regional din rîndul membrilor săi. Durata mandatului expiră după expirarea mandatului adunării și odată cu instaurarea noului consiliu.

Președintele Ținutului Secuiesc:

- reprezintă regiunea atît în țară cît și în afara ei;

- convocă Consiliul regional al Ținutului Secuiesc;

– anunță legile adoptate de Consiliul regional;

– prezidează ședințele Comisiei regionale;

– conduce activitățile organelor regionale prin distribuirea competențelor în cadrul Comisiei;

– participă la ședințele de guvern în care se iau hotărâri care privesc regiunea;

– conduce – împreună cu prefectul – activitatea Comisiei de Mediere între guvern și regiune în cazul fiecărei tratative dintre regiune și guvern în vederea împărțirii competențelor și distribuirii, respectiv a controlului resurselor, precum și în vederea medierii diferitelor conflicte de interese;

– decernează premii și decorații în numele Ținutului Secuiesc;

– îndeplinește și alte sarcini în baza solicitării Consiliului regional.

Competențele președintelui sînt exercitate prin emiterea hotărîrilor.

Mandatul președintelui Ținutului Secuiesc încetează:

– În cazul demisiei sau în caz de deces;

– În fiecare caz în care încetarea mandatului este dispusă pe baza Codului penal sau al altor prevederi legale conform legilor statului care prevăd încetarea mandatului demnitarilor aleși.

– În cazul în care este revocat

Președintele Ținutului Secuiesc poate fi revocat de Consiliul regional al Ținutului Secuiesc, în cazul în care nu-și îndeplinește atribuțiile. Revocarea președintelui este inițiată de cel puțin o treime a membrilor Consiliului și este hotărîită definitiv prin votul a două treimi din membri Consiliului.

Vicepreședintele Ținutului Secuiesc este ales de Consiliul regional din rîndul membrilor săi. Vicepreședintele va fi ales din rîndul membrilor care aparțin comunității naționale diferite de comunitatea națională din rîndul căreia a fost ales președintele. Competențele vicepreședintelui:

– Îndeplinește atribuțiile transmise de președinte prin dispoziție sau mandat unic;

– Suplinește președintele în cazul obstrucționării acestuia, respectiv în toate cazurile în care a expirat mandatul președintelui, dar încă nu a fost ales noul președinte.

Președintele și vicepreședintele Ținutului Secuiesc dispun de imunitatea cuvenită membrilor parlamentului.

Articolul 10. Ordinea interioară a Comisiei regionale

Structura și normele de funcționare ale Comisiei regionale sînt elaborate de Consiliul regional și sînt adoptate odată cu votul de desemnare a membrilor Comisiei.

Capitolul V. Folosirea limbii pe teritoriul regiunii Ținutului Secuiesc

Articolul 11. Limba oficială a regiunii Ținutului Secuiesc

În Secuime limbile română și maghiară sînt limbi oficiale de același rang. Populația Ținutului Secuiesc se poate adresa autorităților publice ale regiunii în oricare dintre aceste două limbi. Autoritățile publice sînt obligate să răspundă, respectiv să emită documente oficiale în limba în care au fost apelate.

Funcționarii publici angajați în cadrul autorităților publice din regiunea Ținutului Secuiesc sînt obligați să cunoască atît limba maghiară cît și cea română.

Din cadrul inscripțiilor publice denumirile geografice, ale instituțiilor, localităților, străzilor și piețelor, precum și inscripțiile serviciilor comerciale și economice sînt în mod obligatoriu bilingve.

Formularele și anunțurile utilizate în procesul de administrare publică sînt bilingve în mod obligatoriu.

Acoperirea tuturor costurilor ce decurg din asigurarea bilingvismului cade în sarcina autorității publice în cauză.

Reglementarea detaliată a prevederilor referitoare la bilingvism, incluse în prezentul statut, la introducerea, validarea și garantarea acestora va fi stipulată într-o normă juridică separată elaborată de Consiliul regional.

Articolul 12. Drepturi privind utilizarea limbii

Pe teritoriul regiunii Ținutul Secuiesc este liberă utilizarea limbii materne. Persoanele a căror limbă maternă nu este româna sau maghiara, în relațiile cu autoritățile regionale pot utiliza limba lor maternă în conformitate cu reglementările legale în vigoare ale drepturilor minorităților.

Pe lîngă limbile maghiară și română, inscripțiile serviciilor economice și comerciale pot fi afișate în orice altă limbă.

Pe teritoriul regiunii Ținutului Secuiesc, în fața instanțelor de judecată, în orice proces, împricinații au dreptul să utilizeze atît limba maghiară cît și cea română. Dosarele întocmite sînt valabile

în ambele limbi, hotărîrile și sentințele judecătorești se redactează în limba solicitată de părți sau în ambele limbi.

Articolul 13. Utilizarea limbii în relațiile cu poliția

În interacțiunile cu populația, fiecare membru al efectivului polițienesc din regiunea Ținutului Secuiesc trebuie să fie capabil să utilizeze individual oricare limbă oficială a regiunii. Se elaborează un plan de acțiune în privința proceselor de admitere, calificare, recalificare ce asigură crearea acestor condiții. Acest plan de acțiune este parte a calendarului – planului de măsuri stipulat în articolul 23 al prezentului statut.

Capitolul VI. Învățămîntul și cultura pe teritoriul regiunii Ținutului Secuiesc

Articolul 14. Limba de predare în învățămînt

În instituțiile publice de învățămînt de pe teritoriul Ținutului Secuiesc, învățămîntul se desfășoară în limbile de predare maghiară și română. Populația regiunii are dreptul la învățămînt în limba maternă, părinții elevilor au dreptul să aleagă liber între instituțiile de învățămînt cu predare în limba maghiară sau română pentru a-și înscrie copii.

Instituțiile învățămîntului public de stat, al consiliului regional, private sau confesionale, sînt obligate să asigure însușirea celei de a doua limbi oficiale a regiunii. Condițiile pentru cunoașterea și însușirea culturii și limbii române, respectivi maghiare, trebuie asigurată în număr egal de ore, atît în instituțiile cu

predare în limba maghiară cît și în cele cu predare în limba română.

Articolul 15. Instituții de învățămînt

În învățămînt se creează instituții separate de predare în limba maghiară, respectiv română. În cazul în care acest lucru nu este posibil, vor funcționa secții în școli comune. Pe lângă administrarea comună a școlii, se asigură autonomia secțiilor.

Pentru copiii din diasporă (zone cu populație dispersată), a căror limbă maternă este maghiara sau româna, Comisia regională, cooperînd cu administrațiile locale asigură autobuze școlare în condiții identice.

Comisia regională înființează fonduri separate pentru susținerea instituțiilor de învățămînt private sau confesionale. Aceste fonduri vor fi distribuite la școli cu predare în limba maghiară sau română luînd în considerare raportul numeric notat în articolul 6, alineatul 5 din prezentul statut, respectiv în funcție de necesități.

Articolul 16. Autoritățile de control specializate al învățămîntului

Sarcinile autorităților specializate de control al învățămîntului public și universitar din Ținutul Secuiesc sînt îndeplinite de Inspectoratul Școlar al Ținutului Secuiesc ale cărui competențe sînt definite prin consultarea guvernului și a autorităților alese ale autonomiei personal instituite. Cele două direcțiuni ale Inspectoratului Școlar al Ținutului Secuiesc, română și maghiară, care funcționează în paralel, dețin competențele și atribuțiile de control privind învățămîntul în limba maghiară și română.

(2) Autoritatea specializată se asigură ca programele analitice elaborate pentru comunitățile maghiară și română să conțină conform prevederilor, cunoașterea limbii, culturii și istoriei celeilalte comunități naționale.

Articolul 17. Viața culturală

Susținerea și finanțarea instituțiilor culturale se face pe baza principiului proporționalității între comunitățile maghiară și română ale regiunii și avînd în vedere necesitățile.

Capitolul VII. Gestionarea patrimoniului și finanțele publice ale regiunii Ținutului Secuiesc

Articolul 18. Crearea patrimoniului regiunii Ținutului Secuiesc

Patrimoniul public și privat al regiunii Ținutului Secuiesc s-a format la înființarea regiunii, respectiv după primele alegeri regionale și înființarea instituțiilor publice ale scaunelor și circumscripțiilor speciale.

În patrimoniul public și privat al regiunii Ținutului Secuiesc pot fi incluse bunuri în următoarele moduri:

- din circuitul civil al bunurilor;
- prin investiții efectuate conform deciziilor autorității regiunii;
- prin alte căi prevăzute de lege.

Articolul 19. Finanțele publice ale regiunii Ținutului Secuiesc

Finanțele regiunii Ținutului Secuiesc sînt reglementate de legea finanțelor publice elaborată conform prevederilor legii cadru pentru regiuni.

Consiliile locale din regiunea Ținutului Secuiesc colectează taxele centrale și locale și desfășoară activități fiscale de acest gen.

Capitolul VIII. Relațiile dintre stat și regiunea Ținutului Secuiesc

Articolul 20. Relațiile dintre regiunea Ținutului Secuiesc și guvern

Guvernul numește un prefect pentru regiunea Ținutului Secuiesc. Prefectul deține competențele stipulate în articolul 13 din Legea cadru pentru regiuni.

În vederea medierii între regiunea Ținutului Secuiesc și guvern, regiunea și guvernul creează o Comisie de Mediere compusă din 11 membri după cum urmează: președintele regiunii Ținutului Secuiesc, prefectul, patru experți în administrație publică numiți de guvern, patru reprezentanți regionali aleși de comunitatea maghiară din regiune și un reprezentant regional ales de comunitatea română din regiune. Reprezentanții regionali maghiari, respectiv români, membri ai Comisiei de Mediere, sînt aleși de reprezentanții maghiari respectiv români ai Consiliului regional.

Durata mandatului Comisiei de Mediere este definită de durata mandatului președintelui, respectiv al reprezentanților regiunii. Comisia are doi copreședinți: președintele regiunii Ținutului Secuiesc și prefectul.

Articolul 21. Relațiile dintre regiunea Ținutului Secuiesc și parlament

Consiliul regional al Ținutului Secuiesc poate înainta parlamentului

propuneri de legi care țin de competența legislativă a parlamentului. Inițiativa legislativă este înaintată și susținută de președintele regiunii.

Consiliul regional al Ținutului Secuiesc înființează un organ specializat pentru colaborarea cu Consiliul Solidarității, care funcționează ca organ consultativ al parlamentului.

Capitolul IX. Dispoziții finale

Articolul 22. Modificarea statutului de autonomie a regiunii Ținutului Secuiesc

Modificarea prezentului statut se efectuează conform următoarei proceduri:

a) modificarea este inițiată de cel puțin a cincea parte a membrilor Consiliului regional;

b) modificarea este adoptată de Consiliul regional cu o majoritate de două treimi;

c) statutul adoptat de Consiliul regional este înaintat parlamentului conform articolului 21, alineatul (1).

Articolul 23. Intrarea în vigoarea a statutului de autonomie modificat al regiunii Ținutului Secuiesc

Statutul modificat intră în vigoare la data publicării lui în Monitorul Oficial al României.

La data intrării în vigoare a statutului de autonomie se abrogă toate reglementările care vin în contradicție cu acesta.

Legea care reglementează intrarea în vigoare a noului statut de autonomie conține și un plan de măsuri de deferire a competențelor în caz de necesitate. □

Geneza unui proiect

Despre premisele elaborării propunerii legislative privind legea-cadru a regiunilor și statutul special al Ținutului Secuiesc

Premize și oportunități

Pe fundalul unei crize politice interne a UDMR, în urma congresului din 30 ianuarie - 1 februarie 2003 ținut la Satu-Mare, a luat ființă Consiliul Național Maghiar din Transilvania (CNMT) ce și-a propus, printre altele, să dea un nou imbold încercărilor de a legifera autonomia maghiarilor din România, scop cuprins inițial în programul UDMR, dar – după cum susținea CNMT – abandonat de aceasta.

La sfârșitul lui iulie 2003, deputatul de Timiș, Tibor T. Toró, unul dintre artizanii CNMT (inițiat de episcopul reformat László Tőkés, fost președinte de onoare al UDMR) și președintele executiv interimar al acestui nou for, a invitat câțiva specialiști care mai lucraseră la asemenea proiecte de autonomie la o primă discuție privind modul de relansare a programului de autonomie al UDMR, elaborat între 1992 și 1995.

Membrii acestui grup au fost: Barna Bodó (politolog, lector universitar UBB), Miklós Bakk (politolog, lector universitar UBB), Imre Borbély (Timișoara, vicepreședinte al Uniunii Mondiale a Maghiarilor), István Székely (politolog, Cluj), Éva Fórika (juristă, Timișoara), Péter Kovács (jurist, expert în drept internațional, șef de catedră la Universitatea din Miskolc, Ungaria) și József Komlóssy (Elveția, fost vicepreședinte FUEV). În urma unor discuții, grupul a căzut de acord că va reformula chestiunea autonomiei într-un cadru regionalist. Cu elaborarea acestei concepții și coordonarea grupului a fost mandatat Miklós Bakk.

O primă versiune a pachetului de legi a fost finalizată în toamna anului 2003 și prezentată presei la 19 noiembrie la Cluj.

Trebuie menționat că, în paralel cu activitatea grupului din cadrul CNMT, a luat ființă Consiliul Național Secuiesc (CNS) care și-a propus crearea unui for reprezentativ al Secuimii care să adopte și să propună Parlamentului României o lege specială privind statutul de autonomie al Ținutului Secuiesc. Acest demers a

avut la bază un proiect elaborat în 1995 de fostul senator de Bihor, József Csapó. Ulterior, în urma unei dezbateri interne din CNMT, s-a decis că demersul Consiliului Național Secuiesc este cel „legitim” din punct de vedere procedural și, astfel, a fost înaintată Parlamentului propunerea legislativă elaborată în cadrul CNS, al cărui președinte devenise chiar József Csapó (cu sprijinul a șapte parlamentari UDMR).

Considerații strategice

În cadrul grupului de experți s-a avut în vedere că în plan internațional a apărut o nouă viziune privind autonomiile – în primul rând teritoriale – etnoregionale. Această schimbare de optică se reflectă în recent adoptatele documente ale Adunării Parlamentare a Consiliului Europei: Rezoluția 1334 (2003) și Recomandarea 1609 (2003).

Totodată s-a avut în vedere că în România are loc un proces, mult încetinit dar real, de regionalizare: 1) au fost înființate regiunile de dezvoltare; 2) există deja un discurs public al regionalismului; 3) societatea civilă a început să tematizeze și ea chestiunea regionalizării.

Ținând cont de acestea au fost formulate următoarele considerente:

- autonomia maghiarilor din Transilvania se poate realiza numai în baza principiilor unor modele stabile de acest gen din Europa Occidentală. Sunt necesare două forme de autonomie: o autonomie teritorială pentru Ținutul Secuiesc (modele de inspirație: Tirolul de Sud din Italia sau Catalonia din Spania) și o autonomie culturală pentru maghiarii care formează, de obicei, minorități locale în alte ținuturi ale Transilvaniei;

- autonomiile astfel concepute trebuie înglobate într-un sistem al regiunilor. realizarea lor trebuie privită, deci, ca o componentă a unei reforme regionaliste a statului român;

- dobândirea autonomiei și regionalizarea sunt un proces politic care necesită o reformă constituțională aferentă, un proces care trebuie, însă, fundamentat și lansat fără pierderi de timp acum, în procesul integrării europene. Presiunea structurilor europene asupra administrației din România trebuie văzut ca un „proces aliat” cu cel al dobândirii autonomiei;

- fiind vorba despre un proces ce trebuie început acum și finisat după accesarea României la UE, este necesară și elaborarea unei viziuni politice asupra modelului de reformă posibilă:

- viziunea politică a grupului de experți a fost cea a *regionalismului asimetric*, ca un regionalism posibil și, astfel, de dorit pentru România;

- regionalismului asimetric în România ar însemna o reformă regională ce se realizează ca un compromis dintre un regionalism emergent al unor ținuturi istorice (ca Ținutul Secuiesc, eventual Banatul) și o regionalizare impusă de sus în jos (un asemenea regionalism asimetric a avut loc în Spania, Italia și, probabil, va avea loc și în Polonia);

– astfel, proiectele pachetului nu trebuie considerate numai inițiative legislative, aceste proiecte sunt și viziuni pe termen mediu și au rolul să contribuie la fundamentarea unui discurs adecvat precum și să fie revelatoare de probleme pentru dezbaterile publice necesare.

Acest mod de abordare este și o punere în acord a unor elaborări (proiecte) anterioare de autonomie (susținute parțial și de UDMR în perioada 1992-1995) cu *Memorandumul pentru construcția regională a României* al grupului Provincia din decembrie 2001.

Elementele pachetului

Pachetul conține trei proiecte de legi:

- lege cadru privind regiunile din România;
- lege privind înființarea regiunii cu statut special Ținutul Secuilor;
- statutul de autonomie al regiunii Ținutul Secuilor.

Legea cadru în primul articol definește regiunea ca unitate teritorial-administrativă care se înființează la nivelul imediat substatal, se autoadministrează prin corpuri politice alese direct, statutul și identitatea ei sunt garantate prin Constituție, iar statutul nu poate fi modificat unilateral, fără ca în prealabil să fi fost discutat cu organele alese ale regiunii. Definiția este adaptarea definiției date în proiectul Cartei Autonomiei Regionale, depusă la Consiliul Europei (Cartă neadoptată încă, dar am considerat că definiția cuprinsă în ea întrunește un consens important). Regiunile au competențe foarte largi (proiectul mergînd, practic, aproape pînă la federalism), definite atît prin competențe proprii cît și prin limitarea competențelor guvernului central.

Totodată, se definește statutul juridic special, însemnînd acordarea unor competențe diferite de cele cuprinse în prezenta lege cadru, statut ce se poate acorda pe baza unei legi separate, adoptate de Parlament, acordate unor regiuni avînd comunități regionale diferite de majoritatea populației țării, comunități care posedă o cultură și tradiții instituționale particulare.

Din punct de vedere al discursului politic, legea cadru conține toate noțiunile necesare pentru un discurs regionalist. Este axată exclusiv pe conceptele și instituțiile de bază, privește numai funcționarea regiunilor, netrătînd „subiectul fierbinte” al decupajului teritorial. Separarea aspectelor teritorial-identitare de cele funcționale s-a făcut cu scopul de a se evita alterarea dezbaterii de către conflictele interregionale tradiționale: s-a considerat că separarea concretă a regiunilor se va face prin negocieri politice ulterioare realizării consensului în privința naturii lor.

În privința Ținutului Secuiesc legea privind înființarea acestei regiuni cu statut special dă o definiție atît privind granițele geografice (în baza datelor istorice și demografice) cît și referitoare la competențele speciale. Legea a fost întocmită

cu o atenție specială privind relațiile intraregionale dintre maghiarii și românii din cadrul Ținutului Secuiesc, considerându-se că succesul acestei regiuni este legat, în primul rând, de un consens viabil dintre români și maghiari asupra unor aranjamente instituționale privind limba, cultura și reprezentativitatea politică. Proiectul relevă două aspecte importante în acest sens:

- asigurarea reprezentării ambelor comunități în așa fel ca proporționalitatea adecvată (conformă cu realitățile etnice) să nu fie alterată în competiția electorală dintre partide. În acest sens s-a adaptat un model după unele soluții existente în Belgia dintre comunitățile flamande și valone;

- asigurarea unui statut special zonei Întorsura Buzăului (un fragment de teritoriu care n-a aparținut, istoric, Secuimii, dar care acum face parte din județul Covasna) și municipiului Tg. Mureș (care, istoric, a aparținut Secuimii, dar schimbarea raportului numeric dintre cele două etnii în acest municipiu face problematică înglobarea acestui oraș în regiunea autonomă). Consensul în privința apartenenței sau neapartenenței acestor locuri la regiunea Ținutului Secuiesc poate fi dobândit numai în timp, și nu prin înțelegeri punctuale rapide. Statutul special al zonei Întorsura Buzăului și al municipiului Tg. Mureș vizează aceste aspecte de negociere în timp, sunt deci dispoziții cu „relevanță specială” din proiect.

Sunt și alte chestiuni, fără „relevanță etnică”, care cer soluții în timp. Astfel, problema reședinței Ținutului Secuiesc, neexistând nici un oraș al regiunii care să fie un centru constitutiv unic al regiunii, sau problema unor localități (sate/comune) de la granița regiunii. Pentru aceste situații se prevede în proiect a perioadă de decizie de 5 ani.

Evoluții ulterioare

După discuții organizate spre sfârșitul anului 2003 și în ianuarie 2004 în forurile interne ale CNS privind cele două proiecte ale autonomiei teritoriale secuiești, Consiliul a optat pentru statutul de autonomie elaborat după proiectul lui József Csapó, proiect ce se bazează pe principiul autodeterminării interne. Adepții „versiunii Csapó” susțineau că „versiunea Bakk” – conexarea regionalismului cu autonomia teritorială – ar putea fi în defavoarea proiectului secuiesc întrucât ar dizolva Secuimea într-o regiune nesecuiescă și cu slabe competențe.

Proiectul autonomiei secuiești în „versiunea Csapó” a fost depus în Parlament la Camera Deputaților de deputații UDMR Tibor T.Toró și Zsolt Szilágyi (fiind cei care au pus în practică decizia finală a CNMT) împreună cu alți patru deputați la data de 25 februarie 2004, fiind respins de acest for legislativ la sfârșitul lunii martie.

Atitudinea UDMR-ului față de pachetul regionalist a fost cel puțin ambiguă. În timp ce „proiectul Csapó” a fost vehement criticat (dar, în final, votat de grupul parlamentar UDMR din Cameră) „pachetul regionalist” a fost mai degrabă

minimalizat. Cîțiva parlamentari UDMR, de exemplu, senatorul de Cluj, Péter Eckstein-Kovács, au fost de părerea că Uniunea ar trebui să-și asume această concepție. Oricum, ca inițiativă legislativă va putea avea șanse numai dacă regiunile ca unități administrative vor fi stipulate și în Constituție.

(M.B.)

Regionalizarea – o dezbatere scadentă

AL. CISTELECAN

România evită, cu un fel de pudoare iritată, să se angajeze într-o dezbatere care, pe măsură ce e amînată, devine tot mai scadentă. E vorba, firește, de dezbaterea asupra restructurării administrative – și, eventual, politice – pe principiul regionalizării. Anul acesta, fiind unul electoral, tema a fost pusă la conservare, întrucît foloasele ei electoraliste erau minime, dacă nu egale cu un dezastru. Puține partide – și în nici un caz dintre cele cu greutate – și-au asumat-o programatic; și, oricum, nici ele la modul ofensiv, ci mai degrabă la modul discret. Ceea ce înseamnă că, atunci cînd vine vorba de regionalizare, se impune încă multă prudență; problema în sine e încă legată de spaime și, mai ales, poate fi instrumentată ca una fatală pentru unitatea statală românească. O retorică a denunțului de trădare nu numai că o însoțește, dar o și copleșește deocamdată. Așa că, printr-un fel de consens tacit, mai toate partidele noastre au șters-o din agendă și o țin sub embargo.

Numai că problema nu e una strict și exclusiv academică. Ea e mai degrabă una economică, socială, administrativă și politică – adică foarte concretă. Și pe zi ce trece mai presantă și mai urgentă. Integrarea europeană o va aduce, fie că va fi pe placul nostru, fie că nu, printre priorități. Nu pentru că va fi o temă impusă de Europa, ci pentru că e deja o temă internă, o necesitate lăuntrică a statului. La această oră România e unul din cele mai centraliste și mai centralizate state europene; unul din puținele state care se încrîncenează să rămînă astfel. Iar disfuncțiile administrației noastre sînt remarcabile și dinlăuntru și dinafară. A vorbi despre România ca despre un stat clientelar nu mai e o exagerare pamfletară, ci tinde să devină o simplă constatare banală. Feudele economice și politice croite de baroni au adus instituțiile administrative într-o condiție de autentică dependență feudală. Dacă România nu vrea să aibă o structură administrativă strict formală, dublată de una baronială, ea va trebui să purceadă la o reformă. Asta în pofida pactului tăcerii parafat de marile partide. Scadența abordării acestei problematici e tot mai aproape, oricît de adînc ne-am ține noi capul în nisip. Și, pentru a nu

face iarăși o dezbatere în pripă și eminent superficială, e nevoie de proiecte care să fie deja pe piață la acel moment. Dar, după cum se vede, nu prea sînt.

Singurii care tulbură această pace programatică, în afara unor cercuri intelectuale de dezbatere, par a fi, cel puțin deocamdată, secuii. Și asta pentru că, în ce-i privește, prioritară pare a fi realizarea autonomiei. Prioritară măcar în măsura în care liderii lor vîd realizarea autonomiei ca pe un poces conex integrării europene. Deci, pe scurt, ca pe un proces urgent. Partea de urgență a acestui proiect nu pare a fi asumată și de UDMR, dar, la drept vorbind, UDMR nici nu se poate pune de-a curmezișul unor asemenea proiecte. Și cel mai probabil – și mai rezonabil - ar fi ca la această oră și ei să aibă în sertar măcar un proiect de restructurare regională.

Un proiect de autonomie secuiască a și fost dezbătut în parlament. Și, desigur, respins. Dar, chiar dacă au toți o idee – pe cea a autonomiei –, nici secuii nu sînt toți de acord asupra modalităților în care aceasta s-ar putea obține. Și ei merg pe mai multe variante, existînd, așadar, o dezbatere „intra-secuiască”. Din această dezbatere a ieșit învingător proiectul cu care parlamentarii secuiei s-au dus în parlament. Dar, dacă există un proiect-învingător, trebuie să existe măcar un proiect-învins. Și chiar există, sub forma unui pachet legislativ care include o „lege cadru privind regiunile”, o „lege privind înființarea regiunii cu statut juridic special, Ținutul Secuiesc” și, desigur, un proiect de „statut de autonomie a Ținutului Secuiesc în calitate de regiune cu statut special”. Artizanul acestui pachet este politologul Bakk Miklós.

Avînd în vedere că secuii înșiși au respins (ori pus în rezervă) acest proiect, dezbaterea lui devine, oarecum de la sine, gratuită; o simplă dezbatere de idei, cu stricte consecințe academice, ne-politice. Dar proiectul lui Bakk vine măcar să acopere un gol; va putea fi un punct de pornire, cînd dezbaterea va porni.

Regiunile „înființate” de acest proiect ar avea nu numai identitate administrativă și juridică, dar și politică. Ele ar avea o adunare generală regională, aleasă, o comisie regională, ca organ executiv, și, desigur, un președinte. Județele ar fi unități administrative integrate, iar puterea centrală ar fi reprezentată și prezentă printr-un „prefect al regiunii”. Ar urma să se înființeze, pentru a armoniza dezvoltarea regională, și un Consiliu al Solidarității, care va aproba prioritățile și proiectele și va trimite banii necesari. Guvernul poate fi parte a acestui Consiliu, dar nu mai poate trimite bani de capul lui, după preferințe și slăbiciuni. În ce privește banii înșiși, 60% din ei ar urma să rămînă în bugetul regiunii, 20% s-ar vîrsa în bugetul central, iar ceilalți 20% în Fondul de Solidaritate regională.

Ținutul Secuiesc ar cuprinde actualele județe Harghita și Covasna și o parte a județului Mureș, cu Tîrgu-Mureșul inclus, dar beneficiind de un regim special. Statutul Ținutului „asigură egalitatea comunităților naționale română și maghiară” și „protejează drepturile naționale sau etnice ale minorităților”. Româna și maghiara vor avea același statut, de limbi oficiale ale regiunii. În parlamentul Ținutului locurile vor fi împărțite strict după criteriul proporționalității etnice: 80% maghiari (secui)

și 20% români, după cum a reieșit din ultimul recensământ. Președintele și vicepreședintele Ținutului trebuie să fie, obligatoriu, de naționalități diferite.

Orice proiect de reformă administrativă, fie el regionalist ori altminteri, pornește de la premisa, pozitivă, a unei optimizări și de la premisa, negativă, a anacronismului sistemului în vigoare. Trebuie spus din capul locului că pentru asemenea dezbateri nu există nici o „premisa” constituțională; ba chiar nici un fel de permisivitate din acest punct de vedere. Constituția abia modificată, prin paragrafele ei „administrative”, tabuizează actuala structură și închide orice discuție. Inițiativele secuești, deși urmează calea parlamentară, au, deci, vor-nu vor, un caracter „subversiv”. Pentru a depăși faza simplelor discuții și a pune astfel de idei pe drumul actualizării se impune o nouă amendare a constituției; ori măcar admiterea unei adăugiri prin care să se tolereze și alte forme de organizare administrativ-teritorială. Firește, constituțiile nu trebuie să fie neapărat vizionare, înainte-mergătoare, dar nici nu le stă bine să fie mereu cu un pas în urmă. Asta aduce după sine eterne revizuiuri și face din constituție un fel de joc parlamentar pe bani publici.

Integrarea europeană va da, cu siguranță, altă cădere și acestei problematici de reformă administrativă, momentan înghețată cel puțin din motive de profit electoral. Poate că nici spaimele legate de o asemenea reformă n-au scăzut pînă la un nivel convenabil. Dar ele sînt, în mod sigur, în scădere. Oricum, contextul nu e de tot favorabil. Tocmai de aceea astfel de proiecte trebuie să-și supraliciteze „atractivitatea”. Ele trebuie să vorbească limpede despre o reducere – cel puțin – a costurilor birocratice. Poate că România nu-i o țară mai birocratică decît altele, dar, corelată cu problema corupției, birocrăția produce destulă angoasă. Și toată lumea ar vrea să vadă diminuate costurile ei, atît cele legale, cît și cele paralele cu legea.

Din acest punct de vedere, proiectul lui Bakk Miklós nu pare a oferi prea multe avantaje. Singura instituție birocratică prinsă într-un proces de subțiere este cea a prefecturilor. În locul atîtor prefecturi județene ar urma să apară mai puține prefecturi „regionale”. Deși nu e limpede dacă actuala instituție a prefectului nu se poate salva și în noua structură, măcar sub forma unor „subprefecturi” încă destul de atractive pentru clientelă. Cum județele ar rămîne tot un fel de unități administrative cu relativă autonomie, ar însemna că nu dispar nici consiliile alese ale acestora. În schimb, peste actuala structură birocratică s-ar depune stratul „regional”, ce-i drept, nu prea gros, dar, totuși, costisitor și el. În termeni populari, alți bani, pentru alți funcționari.

Nu încapе vorbă că proiectul a fost făcut cu prudență, încercînd să menajeze toate eventualele resentimente. El nu-și propune să subțieze clasa politică, nefiind, din acest punct de vedere, o amenințare pentru nimeni. E o prudență înțeleaptă, căci dacă Bakk Miklós ar fi intrat cu cuțitul în rîndurile acesteia, băgînd spaima în ea, proiectul n-ar fi avut nici o șansă. E bună, fără îndoială, consimțirea populară, dar și mai eficientă e adeziunea celor puternici, care pot călăuzi poporul unde le

place. Un proiect de regionalizare care sporește oportunitățile celor din vîrf are mai multe șanse de a fi convingător, decît unul care le-ar reduce drastic. Regionalizarea, astfel văzută, ar crea o clasă politică de mijloc, mult mai lesne decît așteptata clasă economică mijlocie. Clasa politică s-ar dispune astfel pe trei nivele, pe trei spalieri. E un argument, nu-ncapă vorbă, atractiv. Nu se pune nici măcar problema ca una din cele două camere parlamentare să fie reprofilată ca un fel de „cameră a regiunilor”, mult mai restrînsă decît actualul senat și cu responsabilități non-paralele.

Problema costurilor birocratice ale unei reforme care mizează pe regionalizare e, probabil, insolubilă; cel puțin în sensul diminuării acestora. Cam peste tot unde aceste reforme s-au introdus – ori sînt în dezbatere -, n-au fost prevăzute – și mai ales n-au fost făcute – economii birocratice. Economii vin, însă, din altă parte: din eficiența acestui nou strat birocratic, mult mai legat de perspectivele locului și de valorificarea oricărui potențial zonal. Asta spre a nu mai pomeni de avantajele unei democrații care aduce nivelul de decizie mai aproape de cetățean și de posibilitățile lui de control, subliniate, firește, de proiectul lui Bakk Miklós. Totuși, mai multă îndrăzneală anti-birocratică s-ar cuveni unui astfel de proiect. Instituțiile statului, indiferent la ce nivel funcționează ele, trebuie să fie niște proiecții ale nevoilor cetățeanului. Iar cetățeanul are treabă la primărie, la tribunal, la spital etc. În principiu, n-are nici o treabă cu prefectura, dacă prefecturile n-ar funcționa ca un aparat de putere superpus consiliilor alese. Un birou „teritorial” de judecători „constituționali” poate urmări cu mai multă eficiență și competență aplicarea corectă a legislației, decît o prefectură încărcată cu birouri paralele puterii alese. În fond, chiar dacă se mai întîmplă foarte des ca organele alese să treacă pe lîngă lege, noi le alegem și pentru a respecta legea. Un judecător e mai în drept decît un vechil guvernamental să ia seama la eventualele abuzuri și încălcări.

Dar problema cea mai delicată (mai delicată și decît problema proiectului în sine) nu e cea a birocrăției. Birocrația, se știe, sporește exponențial cu dorința de a o restrînge. Ea are un mers triumfător fatal. Problema grea cu adevărat e stabilirea unor reguli de echitate în cadrul „Ținutului Secuiesc”, reguli care să nu poată fi nici interpretabile, nici încălcate (ceea ce e, desigur, mult mai ușor). Reguli care, pe scurt, să nu producă angoasă. Oricum, chiar și acum, în actualul sistem administrativ, există un fel de angoasă minoritară printre românii din Harghita și Covasna. E de așteptat ca aceasta să crească vertiginos pe măsură ce un asemenea proiect ar căpăta vreun fel de iminență. Prin urmare, acesta e un domeniu de extremă delicatețe, întrucît el ar trebui să evite o nouă producție de sentiment minoritar. E un domeniu cu atît mai delicat cu cît psihologii nu ascultă de lege.

În acest sens însă proiectul avansează serioase garanții de echitate. El prevede, de pildă, pînă și alocarea fondurilor necesare vieții culturale ale celor două comunități – maghiară și română – conform proporționalității etnice. La fel cum

sînt alocate scaunele din parlamentul local. E puțin probabil ca, la această oră, românii din secuime să beneficieze de 20% din fotoliile de aleși locali. Actuala lege nu le garantează un asemenea procent. Dacă-l obțin, e numai din cauza organizării locale, a solidarității electorale. Proiectul lui Bakk le garantează, însă, acest procent, indiferent de difracțiile politice interne.

Și mai delicată, pentru că iritabilă, se dovedește problema celor două limbi oficiale ale Ținutului. Și nu atît pentru egalitatea lor în fața justiției, administrației etc., cît pentru aspectele de învățămînt. Învățămîntul public, dar și cel privat și confesional, e obligat, zice proiectul, „să asigure însușirea celei de a doua limbi oficiale a regiunii”, printr-un număr egal de ore acordate fiecăreia din cele două limbi, româna și maghiara. E o măsură echitabilă, dar care, cu siguranță, va tulbura multe psihologii. În plus, folosirea oricărei alte limbi materne, în afara celor două limbi oficiale, e garantată, în relațiile cu autoritățile. Poliția trebuie, firește, să fie bilingvă.

Proiectul lui Bakk Miklós, fie el și respins de adunarea secuiască, e un proiect articulat la detaliu și făcut după principiile unei politici „corecte”. E un punct de pornire, în cazul în care va urma vreo dezbatere pe aceste probleme. E un proiect care se folosește de experiențele din alte părți, încercînd să le moduleze și după doleanțele specifice ale secuilor. Handicapul de care se lovește, poate mai mult decît orice alt proiect de acest fel, e chiar această temă secuiască, oricît de încadrată ar fi ea într-o problemă generală a României. Tema însăși, dincolo de embargo-ul tăcerii pus asupra problematicii în sine, e angoasantă și ea reactualizează, pentru multă lume, spaima separatiste. Chit că un astfel de proiect nu se va putea aplica decît cu binecuvîntarea parlamentului român.

*

AI. CISTELECAN (n. 1951). critic literar, redactor, publicist. Absolvent al Facultății de Filologie al Universității Babeș-Bolyai, Cluj. Doctor în litere, cu teza: *Celălalt Pillat*. Redactor-șef adjunct la revista de cultură *Iatra*, respectiv conferențiar universitar dr. al Universității Petru Maior din Tîrgu-Mureș. Bogată activitate publicistică, studii, eseuri, critică literară, analize politice etc., în aproape toate publicațiile periodice din țară. Redactor coordonator pentru varianta română a revistei *Provincia*. A publicat volumele: *Poezie și livresc* (1986), *Celălalt Pillat* (2000), precum și *Top ten* (2000). Premiul de critică literară „George Călinescu” pentru volumul *Poezie și livresc*, premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu pe anul 2001, pentru volumul *Celălalt Pillat*.

Naționalism civic versus naționalism etnic în perioada memorandistă

SABINA FATI

Revoluția ratată la 1848 atât de români, cât și de unguri a fost compensată pentru primii prin convocarea, după 15 ani de întrerupere a Dietei Transilvaniei care a funcționat cu majoritate relativă românească la Sibiu, însă pentru o perioadă foarte scurtă de timp (1863-1864), iar pentru unguri prin compromisul de la 1867. Aceste „compensații” au fost, desigur, disproporționate, impunerea dualismului austro-ungar fiind pentru românii ardeleni, atât de loiali împăratului, o lovitură neașteptată, după o perioadă de exercițiu democratic în care obținuseră unele drepturi colective, inclusiv pe acela de a-și folosi limba maternă în justiție.

Perioada liberalismului care a precedat pactul dualist nu i-a găsit, însă, pe români suficient de pregătiți pentru a se impune în viața politică și administrativă a provinciei, într-un moment în care se deschisese o breșă conjunctural favorabilă lor, determinată de divergențele dintre nobilimea ungară și Curtea imperială. Totuși prin Dieta de la Sibiu, în absența maghiarilor care au boicotat-o, românii au reușit în 1863 să impună legea cu privire la egala îndreptățire a națiunii române și legea prin care limba română este recunoscută, alături de germană și maghiară, ca limbă oficială a statului. Punerea în practică a acestor legi va fi, însă, dificilă în primul rând fiindcă nu au fost legiferate metodologii și norme de aplicare, dar și din cauza aparatului birocratic germanizat și a numărului mic de funcționari români.

Timpul scurs pînă la instaurarea dualismului a fost extrem de folositor pentru maturizarea politică a elitei române ardeleni și a legăturilor care s-au format în această perioadă cu „poporul”. Un exemplu interesant în acest context este cel dat de comunitatea din Zărnești imediat după ce Diploma imperială din 20 octombrie 1860 a fost dată publicității (prin acest act Viena recunoștea egalitatea tuturor popoarelor și libera folosire a limbilor acestora în învățămînt, justiție și biserică). Această comunitate deschide și poartă proces, pe care îl și câștigă împotriva Preturii din Rîșnov pentru recunoașterea limbii sale. Iar la 5 decembrie 1860 membrii

Consiliului de Conducere al acestei comune semnează împreună un act solemn prin care declară limba română, singura pe care ei o cunosc, drept limbă oficială a statului, în virtutea egalității proclamate de împărat¹: „Ordinăm și pretindem, scrie actul, ca dregătoria noastră comunală căreia îi aducem aminte că noi o susținem, noi plătim salariile dregătorilor și că ea este pentru noi iar nu noi pentru ea, de azi înainte să poarte toate protocoalele și toate corespondențele numai și numai în limba noastră maternă”². Modelul declarației de la Zărnești va fi preluat în perioada imediat următoare de multe alte localități. Dar limba română va fi folosită la scară foarte mică în cancelariile transilvănene, în ciuda ordinelor de sus și a presiunilor venite de jos. Cu toate acestea, conștientizarea și implicarea comunităților locale într-un proces de liberalizare și recunoaștere a națiunii române sunt semnificative pentru emanciparea românilor ardeleni și pentru mișcările politice de mai târziu.

Epoca liberalismului și a Dietei de la Sibiu scoate în evidență și maturitatea politică la care au ajuns românii în această perioadă de prosperitate politică pentru ei. Este vorba în primul rând de formularea și definirea unui tip de *naționalism civic*, care nu se mai constituia ca o manifestare împotriva „celuilalt”, ci ca modalitate de integrare a națiunilor trăitoare în Transilvania. Punctul de plecare al acestei abordări este, după cum preciza deputatul Alexandru Bohățel, faptul că națiunea română din Ardeal „nici-odată, și nici astăzi nu s-a îndestulit numai cu egala îndreptățire personală”³, adică cu drepturile individuale oferite de maghiari la 1848, prin reformele legale instituie. Românii transilvăneni erau nesatisfăcuți de aceste legi tocmai pentru că nu făceau nici un fel de referiri la drepturile lor comunitare și din acest punct de vedere nu aduceau o schimbare calitativă⁴. Nevoia de includere și toleranță față de toate națiunile provinciei, indiferent de reprezentativitatea acestora, devenea singura modalitate de asigurare a păcii interne. Românii, ca membri ai unei națiuni excluse din treburile politice și administrative, erau primii care înțelegeau la vremea aceea că principatul autonom al Transilvaniei nu putea progresa în absența unui sistem de înțelegere și participare a tuturor etniilor la conducerea provinciei, care aparținea în aceeași măsură fiecăreia dintre ele, ca un fel de patrie comună, după cum o numea Andrei Șaguna: „toți suntem, domnilor, fiii uneia și aceleiași mame, ai unei patrii. (...) Ce se atinge de mine, mă rog odată pentru totdeauna să nu mă judecați, nici după naționalitatea mea, nici după religiunea de care mă țin, ci să mă judecați după patria și patriotismul meu”⁵. Liderul ortodocșilor ardeleni nu punea în discuție faptul că „Ardealul, patria noastră, e într-o legătură indisolubilă și indivizibilă față de celelalte provincii și țări ale M. Sale”, dar, „ca un Ardelean”, era de părere că are o singură patrie: Transilvania⁶. Conștiința apartenenței la națiunea română s-a dezvoltat în a doua parte a secolului al XIX-lea în corelație cu apartenența la principatul transilvănean, care după 1867 va intra în componența Ungariei. Departe de landurile de unde proveneau, sașii transilvăneni nu au urmărit nici în secolul

al XIX-lea, nici după aceea o integrare în Reich-ul german, ci și-au păstrat sentimentul propriei identități, în sensul unui patriotism provincial, format de-a lungul a secole întregi. În 1908, purtătorul lor de cuvânt, Rudolf Schuller, spunea plin de mândrie: „Noi nu vrem să fim germani pur și simplu, ci germani transilvăneni”⁷. În alte condiții istorice, notează Urs Altermatt, Transilvania ar fi putut urma drumul Elveției, devenind un stat modern multinațional. Evoluția a fost, însă, în sens invers: etnonaționalismul modern a distrus multiculturalitatea (sașii au părăsit țara ca germani cu cetățenie română, maghiarii și secuii mai trăiesc aici, dar în condiții de marginalitate politică, economică și culturală, și la începutul secolului al XXI-lea secuii sunt tot mai puțin considerați o națiune distinctă).⁸

Obținerea autonomiei politice, principalul deziderat al românilor, pînă la începutul secolului al XX-lea va marca toate manifestările și acțiunile politice ale elitei românești din Ardeal. Chiar în perioada unirii celor două principate: Țara Românească și Moldova, românii ardeleni se raportau prea puțin la mișcarea unității naționale pe care indirect George Barițiu o numește daco-românism: „patru demoni aleargă, sboară, cutreieră prin țara noastră, dintr-un capăt pînă în celălalt, insuflă neîncetată grijă și neodihnă în inimile și sufletele locuitorilor. Și cum să chiamă oare acele năluci, acei demoni fioroși? Eu îi numesc pe aceia așa: pangermanismul, maghiarismul, panslavismul și daco-românismul”⁹. Prin enumerarea acestor pericole care amenințau Ardealul, editorul *Gazetei de Transilvania* conturează la rîndul său nu doar ideea de autonomie a provinciei, dar și sensul în care ar trebui să evolueze aceasta, protejînd fiecare comunitate națională. „Egala îndreptățire a naționalităților”, credeau românii ardeleni, ar fi putut transforma principatul într-o regiune pașnică și democratică.

„Existența unei națiuni este...un plebiscit zilnic, la fel cum existența individuală este o continuă afirmare a vieții...O națiune nu are mai multe drepturi decît un rege de a spune unei provincii: „îmi aparții, deci te iau”. Pentru noi o provincie înseamnă locuitorii ei și, dacă cineva are într-adevăr dreptul să fie consultat în privința respectivă, acesta este locuitorul ei. Niciodată nu va fi în adevăratul interes al unei națiuni să anexeze sau să păstreze o țară împotriva voinței acesteia. Dorința poporului este, la urma urmelor, singurul criteriu justificabil, la care trebuie să ne întoarcem mereu”.¹⁰

Esența naționalismului civic așa cum era văzut de elita românească în perioada Dietei de la Sibiu se baza tocmai pe necesitatea participării tuturor națiunilor provinciei la deciziile politice și administrative, într-un fel pe care astăzi l-am putea numi consociaționism, dar și pe dimensiunea etnică și culturală a acestor națiuni: „un nobil român a avut tot aceleași drepturi ca și un nobil maghiar, un cetățean din pămîntul regesc a avut aceleași drepturi ca și alt cetățean din pămîntul acela, din orașele și comitatele Transilvaniei a avut aceleași drepturi ca și ceilalți cetățeni. Nu le-au putut însă folosi ca națiune, fără numai contopiți în celelalte naționalități.

Pentru aceea astăzi, spune Alexandru Bohățel la lucrările dietale de la Sibiu, cu egala îndreptățire individuală, ci numai cu îndreptățirea națională”¹¹. Acest prim pas făcut spre toleranță, spre democrația conșociativă pune între paranteze intențiile revanșarde ale unei comunități asuprite și conservatoare, care secole la rând a fost incapabilă să se integreze structurilor de tip occidental din provincie. Românii ardeleni dovedesc, însă, că în ciuda „timpului pierdut” pot recupera pe dimensiunea politică absența din viața constituțională a Transilvaniei.

Îndreptățirea națională de care vorbesc intelectualii români în perioada Dietei de la Sibiu devine destul de repede un vis spulberat. Condițiile interne din Imperiu, o serie de factori subiectivi care intervin în proiectarea strategiilor în cabinetul lui Franz Joseph, dar și aranjamentele internaționale, de după războiul austro-prusac (1866) determină Curtea de la Viena să facă un compromis cu ungurii moderați, care vor renunța la ideea de independență în schimbul transformării monarhiei într-un imperiu bicefal, în cadrul căruia Ungaria va primi Transilvania, Croația și Slavonia. Această invenție constituțională adoptată în defavoarea curentului federalist, reprezentat de șeful guvernului de la Viena, contele Richard Belcredi, a fost susținută cu o anumită feroare de împărăteasa Elisabeth, cunoscută pentru admirația și atașamentul pe care le avea față de Ungaria și în special față de contele Gyula Andrassy (care cu ajutorul ei va primi portofoliul ministrului de externe), dar și pentru influența pe care o avea asupra împăratului. Soluția dualistă pune la colț centralismul tradițional al Imperiului, dar totodată și grija părintească a împăratului pentru popoarele sale. Primele consecințe ale acestui aranjament vor fi resimțite chiar de către Austria care se va transforma în prizonierul politic al interpretării ungare a compromisului¹². Liderul ceh, Frantisek Palaky anticipa încă din 1865 că „Ziua în care va fi proclamat dualismul va vedea, în mod inevitabil, și nașterea panslavismului, sub forma lui cea mai puțin îmbucurătoare. [...] Noi, slavii, vom întâmpina dualismul cu o adâncă tristețe, dar fără nici o teamă. Noi existăm înainte de Austria, și vom supraviețui prăbușirii ei”¹³.

Cacofonia determinată de noul sistem, nu doar prin denumirea instituțiilor comune „imperiale și regale” („*kaiserlich und königlich*”), prescurtate *k.u.k.*, a celor exclusiv austriece care se numeau „imperialo-regale” („*kaiserlich-königlich*”), prescurtate *k.k.*, și a celor exclusiv ungurești, care se numeau „*k*” de la *königlich*¹⁴, ci și prin felul greoi și inadapabil în care lucrau. Robert Musil le-a numit „*Kakania*” și a încercat să explice într-un mod cât se poate de ironic de ce austriecii urau această înțelegere austro-ungară. „La Viena – notează ambasadorul Belgiei în Austria, Jonghe d’ Ardoye – nu s-a uitat de vechea supremație germană distrusă astăzi în favoarea Pestei și nu poate fi liniște la gândul că sporește continuu puterea acestei rivale cu care astăzi trebuie să se trateze de pe poziții de egalitate și care amenință deja să domine situația. Triumful ungurilor și dualismul care, ca politică de stat îl certifică, au distrus în cadrul monarhiei austro-ungare solidaritatea

de interese; numai un pericol comun va putea strânge la un loc din nou aceste elemente astăzi divergente și să redea imperiului unitatea de interese ce trebuie apărute, numai aceasta i-ar mai putea asigura forța necesară pentru a rezista crizelor care se vor ivi într-un viitor apropiat, amenințându-i existența”¹⁵. Diplomatul belgian crede că instaurarea monarhiei bicefale va fi subminată de neîncrederea istorică dintre conducătorii unguri și cei austriaci și că „numai un nou succes, care să răspundă aspirațiilor comune, va putea, dacă este posibil, să consolideze acest dualism care astăzi nu reprezintă decît triumful maghiarismului asupra centralizării maghiare”¹⁶.

„Acest sentiment politic austro-ungar era o entitate atît de bizar articulată încît pare aproape imposibil de explicat cuiva care nu l-a trăit el însuși. Nu era alcătuit, ca să spunem așa, dintr-o parte austriacă și una ungară, care, așa cum s-ar putea crede, s-ar fi întregit una pe alta, ci consta dintr-un întreg și dintr-o parte, anume dintre sentiment politic ungar și unul austro-ungar, și acest al doilea era acasă la el în Austria, în timp ce sentimentul politic austriac era la drept vorbind fără patrie. Austriacul nu poate fi găsit decît în Ungaria, și acolo doar ca obiect de aversiune; acasă la el, el se numește un cetățean al regatelor și al țărilor monarhiei austro-ungare reprezentate în Consiliul imperial, ceea ce înseamnă același lucru cu un austriac plus un ungur minus acest ungur, iar el o făcea nu atît din entuziasm, ci de dragul unei idei care-i dispăcea, pentru că el nu putea să-l sufere pe ungur după cum nici ungurul pe el, ceea ce complica și mai mult lucrurile. Din cauza aceasta mulți își ziceau pur și simplu cehi, polonezi, sloveni sau germani, cu aceasta începu decadența de mai tîrziu și acele știute «fenomene neplăcute ale politicii interne» [...] care [...] erau «opera unor elemente lipsite de simțul răspunderii, nemature și avide de senzații tari» care nu-și găseau replica necesară în masa prea puțin evoluată din punct de vedere politic.”¹⁷

Sistemul dualist va dilua conștiința apartenenței la Imperiul Habsburgic, accentuînd faliile din monarhie, pe linia conflictelor interetnice. În Ungaria, compromisul va însemna întoarcerea la regimul parlamentar instaurat de Revoluția de la 1848, cu toate implicațiile pozitive și negative pe care, însă, o mare parte a elitei române din Transilvania le-a refuzat și respins de pe poziții de forță în perioada pașoptistă.

Autonomia Transilvaniei ca „acte manqué”

Revendicările românilor ardeleni după unirea Transilvaniei cu Ungaria înscrise în numeroase petiții și memorii au ca punct de plecare tradiția de autonomie constituțională a Marelui Principat. Românii, chiar dacă nu au fost beneficiarii direcți ai acestei tradiții, aveau conștiința apartenenței la această provincie nu doar prin instituțiile cu diverse grade de autonomie pe care le dezvoltaseră în ultima perioadă, dar și prin exercițiul parlamentar dobîndit în scurta existență a

Dietei de la Sibiu. Păstrarea autonomiei Transilvaniei era vitală pentru români, fiindcă ei gîdeau dezvoltarea lor națională și socială în strînsă legătură cu dezvoltarea principatului.

Pentru românii transilvăneni regretele despărțirii de Viena (căreia i se subordonase politic și administrativ Ardealul pînă la compromisul austro-ungar) vor deveni lamento-ul nostalgiei și al dezvoltării viitoare. George Barițiu, într-un memoriu alcătuit din însărcinarea participanților la conferința din 17-29 iunie 1872, scria că „românii nu au combătut uniunea [cu Ungaria, n.m.] în principiu, ci din contră ei au recunoscut în toate timpurile acea uniune, care-și are baza sa în legea fundamentală a Transilvaniei, adică în diploma leopoldină”¹⁸. În petiția formulată de Barițiu se subliniază că românii consideră unirea cu Ungaria „improvizată, forțată, necondiționată”¹⁹ și nu pot fi de acord cu o unire care este „identică cu unificarea, cu fuziunea, cu nivelarea totală, fără pic de respect la miile de interese provinciale, locale, cum am zice exclusiv transilvane, crescute oarecum din pămîntul ei în cursul mai multor secole și complicate atît de mult, încît regularea și complanarea lor nu se poate realiza aiurea, decît numai înlăuntrul Transilvaniei, aci acasă, în o dietă provincială, pe venitoriu, ca și în trecut, în o perioadă lungă de șapte sute de ani. Așa, despre această specie de fuziune țin românii că este stricăcioasă din mai multe puncte de vedere”²⁰.

Conștiința regională a românilor transilvăneni pe care o constatăm în memoriul lui George Barițiu din 1872 va persista și 46 de ani mai tîrziu cînd se va pune problema unirii Ardealului cu România. Alexandru Vaida Voevod îl va avertiza astfel pe Iuliu Maniu că dacă ardelenii nu vor fi în stare să mențină Consiliul Diligent și după Constituantă, transilvănenii vor cunoaște „sclavia centralismului din București și tirania capitalismului oligarhiei din țară”²¹. Elita ardeleană va cere Bucureștiului o unire condiționată, la fel cum Barițiu cu o jumătate de secol în urmă pretindea specificarea condițiilor unirii cu Ungaria. Transilvania nu va mai fi, însă, niciodată autonomă, iar încercările făcute de elitele ardeleni înainte și după 1918 de a reveni la tradițiile constituționale ale principatului vor fi acte ratate, poate chiar în sensul dat de psihanaliză pentru „acte manqué”.

Specificitatea provinciei, tradițiile ei instituționale, politice și democratice, modelul propriu de dezvoltare vor fi argumente reluate mereu de liderii transilvăneni pentru promovarea autonomiei. Obsesia diferenței și nostalgia provinciei autonome vor întreține permanent un tip special de angoasă, care va fi regăsită mai apoi în toate acțiunile politice ale ardelenilor făcute în numele fostului principat. Acest tip de angoasă va persista provocînd acțiunilor viitoare o deplasare de sens, o regresie, o întoarcere la momentul traumatic al eșecului, supraîncărcîndu-le cu semnificația actului ratat. „Seria ratărilor ardeleni e nesfîrșită”, scrie Alexandru Cistelean într-un eseu devenit celebru, „ea poate începe chiar cu ratarea politică. Bună ca politică de rezistență, ca politică iredentă

și de opoziție, politica ardeleană nu s-a dovedit deloc strălucită în reconstrucția țării. Guvernările ardeleni interbelice n-au fost solide și n-au marcat aproape deloc fața țării. Ele par azi simple antracte ale liberalismului, intervale de guvernare cedate mai curînd de liberali decît cîștigate. Precare, șubrede, scurte, măcinate și din interior și din afară, ele au fost mai degrabă anonime, decît glorioase. Eșecul lor e aproape desăvîrșit, admirabil prin regularitate – dacă n-ar fi avut șansa funestă a unui guvern ce s-a înscris definitiv în istorie: guvernul Groza. Atît și e destul pentru a-i ține pe ardeleni cît mai departe de jilțul puterii. Frustrarea lor e mai profitabilă țării decît succesul. Căci dacă ratările lor politice sînt relativ inocente și remediabile, triumfurile lor sînt prea sumbre pentru a ni le mai putea permite. Ardeleanul în guvern e un soi de calamitate: ori se duce singur de rîpă, ori duce și țara după el”²². Generalizările făcute de Alexandru Cistelean îi găesc o ultimă ilustrare în cel din urmă guvern condus de un ardelean, Victor Ciorbea (prim ministru din partea Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat în perioada 1996-1998), care, în ciuda bunelor intenții și a deschiderilor reformiste, a eșuat în lupte de culise, subminat de propriul partid (urmașul Partidului Național Român din Transilvania), al cărui lider a devenit în 2001, după ce PNȚCD a pierdut alegerile, rămînînd în afara parlamentului. Fărîmițarea ulterioară a acestui partid istoric neadaptat la condițiile politice și sociale ale vremii i se datorează în parte tot acestui ardelean, plin de bune intenții și cu o statură morală necontestată.

Imposibila recuperare a autonomiei Ardealului a fost decenii la rînd o idee greu de acceptat pentru românii transilvăneni din Imperiul Austro-Ungar, rămînînd și pe mai departe sub România întregită o frustrare alimentată de centralismul noului stat și de comparațiile inevitabile pe care ardelenii le făceau între felul de a face politică pe malul Dîmboviței la București și felul în care se făcea politica pe malul Dunării la Budapesta. „La București — povestește Alexandru Vaida Voevod în memoriile sale — am dat de un haos, care era temelia însăși a vieții publice. Ne simțeam ca într-o casă de nebuni. Autohtonii găseau că totul e firesc și bine. Ei vedeau în concepțiile noastre lipsa experienței de a guverna. Eram, pentru ei, oameni de opoziție, străini de arta și beneficiile guvernării, un fel de țărani maniaci, bieți boangheni declasați”. Acest fel de a privi lucrurile era diferit față de ceea ce văzuseră pînă atunci în politică ardelenii „Noi avuseserăm de furcă cu rafinata oligarhie maghiară”, mărturisește Vaida²³.

„Sînt, mai ales pentru voi, ardelenii și ungurenii, foarte primejdioase alianțele și daravelile cu soiul acesta de români din regat, crescuți la școala perversității și distrucțiunii — o școală care n-admite nici Dumnezeu în cer, nici autoritate pe pămînt, nici respect față de cele sfinte, nici omenie față de oameni, o școală care are multe asemănări cu un ospiciu de alienați, grandomani, persecutați, deprimați, furioși și, între ei, cuminți mișei, care de dragul școalei și de pofta scandalului se prefac nebuni”²⁴.

Conștiința regională, de apartenență la Transilvania se face simțită la națiunile care trăiesc în această provincie odată cu intenția declarată a maghiarilor de a lipi Ardealul de Ungaria. Drepturile cerute în numele națiunii vor fi de acum înaintea dublate de revendicarea autonomiei Transilvaniei, atât în memoriile românilor, cât și în cele ale sașilor. În memoriul adresat lui Franz Joseph de către Consistoriul Evanghelic Superior din Transilvania la 5 februarie 1883, după un lung excurs în istoria sașilor, i se reamintește împăratului că „Transilvania n-a fost nicicând o parte componentă a Ungariei cum a fost, de pildă, comitatul Pesta sau Bratislava, ci și înainte de lupta de la Mohács a avut parte de drepturi speciale particulare – Verböczy: opus tripartitum juris consuetudinarii incltyti regni Hungariae, partea a treia; articolul de lege I din 1744 – și a fost secole de-a rîndul după aceea bătălie un stat de sine stătător, separat de Ungaria, aflat sub conducerea propriilor principii [...] Această independență față de Ungaria nu s-a modificat nici atunci cînd Transilvania a trecut, conform tratatului de la finele veacului al XVII-lea, sub principii moștenitori din Augusta Casă de Austria, care purta și coroana Ungariei [...]. Unirea dintre Ungaria și Transilvania avea nevoie, prin urmare, de un act legislativ bilateral, care a creat un drept contractual între ambele țări, în funcție de specificul acestora”²⁵. Nici românii și nici sașii nu mai contestă de la un punct încolo unirea, dar cer autonomia în cadrul Ungariei pe baza declarației făcute de Francz Joseph la 25 decembrie 1865: „Intenția noastră este, ca și pe viitor..., problema deosebit de importantă a reglementării relațiilor de drept public ale Marelui Principat al Transilvaniei... să-și găsească o rezolvare satisfăcătoare [...] Unirea definitivă a celor două țări o considerăm dependentă de respectarea cuvenită a intereselor speciale ale Marelui nostru Principat al Transilvaniei și de garantarea cerințelor de ordin juridic ale diferitelor naționalități și confesiuni din țară și reglementarea problemelor administrative ale țării, la care și voi ați consfințit”²⁶. Această declarație a Împăratului îi face pe români și pe sași să creadă că petițiile lor își vor găsi rezolvarea la curtea Vienei, care girase pînă la momentul compromisului austro-ungar autonomia Transilvaniei. Misiunea civilizatoare și grijulie în constrîngerile pe care le impusese a luat, însă, sfîrșit odată cu *Ausgleich*-ul. De acum înainte Viena va rămîne pentru națiunile Transilvaniei doar un centru simbolic spre care acestea vor privi cu speranță și nostalgie, neînțelegînd de la început că ruptura este definitivă. Acesta este unul dintre motivele pentru care românii la un sfert de veac de la compromisul austro-ungar trimit celebrul Memorandum împăratului.

Naționalismul – suport al acțiunii politice în perioada memorandistă

Naționalismului civic, care a descoperit în perioada Dietei de la Sibiu esența suveranității poporului în rolul de apărător al drepturilor pentru toți membrii comunității politice indiferent de originea etnică, i s-a contrapus în perioada imediat următoare naționalismul etnic, prin cultivarea mitologiilor eroice ale trecutului: xenofobie, excludere și încercări de asimilare comandate de către guvernul ungar.

Deși aflată sub monarhia austro-ungară (1867-1918), Ungaria a făcut eforturi continue și disperate pentru a schimba componența etnică a unei țări unde, pînă foarte aproape de sfîrșitul secolului al XIX-lea, etnicii maghiari constituiau o minoritate²⁷. Statisticile bazate pe recensămîntul oficial arătau că procentajul etnicilor maghiari din Ungaria era de 40,7% în 1851, la scurt timp după marea revoluție și războiul de independență națională din 1848-49, de 46,9% în 1869, imediat după Compromisul austro-ungar din 1867, și de 48,5% în 1890. Ungurii au devenit majoritari, chiar dacă va fi vorba doar de o majoritate precară, doar în ultimele recensăminte antebelice: 51,4% în 1900 și 54,5% în 1910²⁸. Dar folosirea limbii era un instrument înșelător pentru determinarea statutului etnic al populației din Bazinul Carpato-Dunărean, după cum observă Tibor Frank, notînd că în această zonă „sute de mii (dacă nu milioane de oameni) trăiau în zone bilingve sau multilingve, sau în frontierele lingvistice unde în copilărie oamenii învățau aproape automat două sau mai multe limbi cam la același nivel”²⁹. Pe de altă parte, este însă indiscutabil că a existat o asimilare naturală, în special în orașele care cunoșteau o dezvoltare rapidă și în centrele industriale. Budapesta, de exemplu (unită în 1873), era încă la mijlocul secolului al XIX-lea un oraș german cu o populație redusă ne-maghiară (sîrbi, greci, slovaci etc.), devenind la începutul secolului al XX-lea un centru exclusiv maghiar³⁰. Asimilarea naturală a fost, de fapt, o consecință a modernizării și industrializării și a afectat acele națiuni cu structuri sociale mai dezvoltate, în timp ce națiunile cu structuri arhaice au rezistat mai eficient. Potrivit statisticilor și aprecierilor făcute de istoricii unguri, în perioada 1890-1914, cînd modernizarea s-a extins în toată Ungaria, diferitele națiuni au pierdut prin asimilarea în rîndurile maghiarilor mai mult de un milion de oameni: 400.000 de germani (în special din mediul urban), 300.000 de slovaci, 200.000 de evrei, 100.000 de slavi sudici și 50.000 de români și ruteni³¹. Aceste cifre descriu într-un fel destul de elocvent rolul structurilor sociale în procesul de modernizare. Numărul mic de români asimilați în procesul natural de modernizare în perioada 1890-1914 poate fi explicat prin preponderența rurală a românilor, care trăiau încă în comunități mici, relativ închise, slab dezvoltate economic și cultural. Situația slovacilor era asemănătoare, însă numărul mare de asimilări constatate este rezultatul migrării acestora spre Budapesta, după cum sugera Ján Bobula, lider al Partidului Național Slovac, care după Compromisul de la 1867 a încercat să colaboreze cu guvernul ungar și care ulterior a devenit János Bobula, proprietarul unei mari întreprinderi în capitala Ungariei. A fi maghiar era fără îndoială o condiție prealabilă pentru o carieră politică, economică sau culturală, de aceea mulți unguri vorbitori de altă limbă s-au maghiarizat, schimbîndu-și și numele — József Wurm, unul dintre cei mai bogați negustori din Pesta a luat numele Almay; renumitul pictor maghiar Mihály Munkácsy, decedat în 1900, fusese de fapt german, numele lui adevărat fiind Lieb³².

Insistența, pe plan legislativ și cultural, manifestată de puterea de la Budapesta pentru maghiarizarea locuitorilor din teritoriul Coroanei Sfântului Ștefan în ultima parte a secolului al XIX-lea a dus prin recul la coagularea mișcării naționale a românilor transilvăneni. Legea cu privire la egala îndreptățire a naționalităților din 1848 a fost practic inoperabilă fiindcă tot prin lege statul poliglot a fost definit drept stat național: „în Ungaria există o singură națiune, una și indivizibilă, națiunea maghiară și toți cetățenii, indiferent de neamul căreia îi aparțin, sînt membrii acestei națiuni maghiare, una și indivizibilă”³³. Conform Legii despre egala îndreptățire a naționalităților (nr.44/1868), egalitatea în drepturi se făcea numai din punctul de vedere al folosirii oficiale a diverselor limbi și numai în funcție de necesitățile practice ale guvernării. În ceea ce privește Legea electorală din 1874, aceasta îi discrimina pe români fiindcă acordarea dreptului la vot se făcea pe bază de cens, iar în comunele urbane transilvane, populate de maghiari, censul era de trei pînă la șase ori mai mic decît în cele rurale, locuite preponderent de români (censul în aceste comune era de opt pînă la nouă ori mai mare decît cel similar aplicat în comunele din Ungaria, în plus legea electorală propunea o serie de iregularități în formarea circumscripțiilor electorale, în sensul reamenajării unor fișii de teritoriu, cu alegători în majoritate maghiari³⁴. Au urmat și alte legi prin care puterea ungară încerca să maghiarizeze națiunile aflate sub jurisdicția sa, de pildă Legea cu privire la obligativitatea introducerii limbii statului în școlile confesionale din 1879, cea din 1891 legată de înființarea grădinițelor pentru copiii care împlineau trei ani, sau cea din 1893 care a desființat dreptul bisericii de a fixa salariul învățătorului comunal. Aceste legi au fost acompaniate de o serie de măsuri menite să ducă la asimilarea forțată a celorlalte etnii din Ungaria: colonizări în zonele exclusiv românești, maghiarizarea numelor de localități și a celor de familie, cucerirea centrelor culturale, economice și sociale de către elita administrativă și politică ungară, introducerea limbii oficiale în școlile celorlalte naționalități, folosirea exclusivă a limbii statului de către autoritățile administrative și judecătorești³⁵.

Reacția elitei românești din Ardeal față de aceste încercări de extindere a maghiarizării s-a manifestat pe două paliere: i) boicotarea programatică a alegerilor pentru a demonstra principiile nedemocratice pe baza cărora funcționa sistemul politic impus de Ungaria după Compromisul de la 1867 și ii) trimiterea sistematică de petiții adresate Curții de la Viena prin care liderii români încercau să-i arate lui Franz Joseph felul în care erau încălcate în Transilvania promisiunile făcute de acesta la inaugurarea monarhiei bicefale și prin care reprezentanții mișcării naționale românești ar fi vrut să obțină bunăvoința Împăratului în lupta dusă de ei împotriva sistemului politic ungar pe care îl considerau nedrept și, între paranteze, chiar ilegal.

Această strategie pe două direcții s-a dovedit neviabilă în timp, pe de o parte fiindcă boicotarea alegerilor prin așa-numita politică a pasivismului a fost doar parțial respectată, iar pe de altă parte fiindcă politica petiționară nu avea sorți de

izbîndă în noua configurație internă a imperiului. Totuși ultimul memoriu trimis de români lui Franz Joseph în 1892, intitulat *Memorandum*, în ciuda eșecului său a avut efecte spectaculoase atât pe plan extern, cît mai cu seamă în dezvoltarea și conștientizarea națiunii române din Ardeal.

Note:

1. Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei* (1863 – 1864), Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p.134.
2. „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Nr.47, din 29 XII 1860, p.352, citat în Simion Retegan, *op.cit.*, p.134.
3. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. III, Sibiu, 1905, p.148.
4. Gusztáv Molnár, „Regionalismul civic”, *Provincia*, Nr.3, iunie, 2000.
5. Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, pp.67-69.
6. Gusztáv Molnár, *op. cit.*
7. Urs Altematt, *Previziunile de la Sarajevo. Etnonaționalismul în Europa*, Polirom, Iași, 2000, p.43, trad. Johann Klusch.
8. *Ibidem*.
9. Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 223.
10. Ernest Renan, „What Is a Nation?”, în Omar Dahbour, Micheline R. Ishay, *The Nationalism Reader*, Humanities Press, Atlantic Highlands, New Jersey, 1995, p.154.
11. Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p.134.
12. Robert A. Kann, *The Multinational Empire. Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy. 1848 – 1918*, vol. II: *Empire Reform*, Octagon Books, Fourth Edition, New York, 1983, pp.179-200.
13. Citat în Jacques Droz, *L'Europe centrale. Évolution historique de l'idée de Mitteleuropa*, Payot, Paris, 1960, pp.146-147.
14. Paul Lendavai, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători și învinși*, Humanitas, București, 2001, pp.293-294, trad. Maria și Ion Nastasia.
15. Corneliu Mihail Lungu (coord), *De la Pronunciamente la Memorandum 1868 – 1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor*, Arhivele Statului din România, București, 1993, pp.80-81, scrisoare datată 24 noiembrie 1868 și trimisă de ambasadorul Belgiei la Viena către Legația Belgiană de la Bruxelles.
16. *Ibidem*, p.81.
17. Robert Musil, *Omul fără însușiri*, vol. I, Univers, București, 1995, pp.215-216, trad. Mircea Ivănescu.
18. Arh. St. Alba, fond Mitropolia Greco-Catolică Blaj, Cabinetul mitropolitului, dosar 945/1872-1884, f. 71.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*, f. 73.
21. Apostol Stan, Iuliu Maniu, *Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, Saeculum I.O., București, 1997, p.108.
22. Alexandru Cistelean, „Provincia ratată (Eseu despre Transilvania)”, în *Alteră*, Nr. 9, Anul IV, 1998, p.81.
23. Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, ed. îngrijită de Alexandru Șerban, Dacia, Cluj-Napoca, 1995, vol. II, pp.15-18.

24. Ion Luca Caragiale. „Despre lume artă și neamul românesc”, în Mircea Ivănescu. Iustin Panja. Ioan Radu Văcărescu. *Identitate culturală. Către tine prin ceilalți. Către ceilalți prin tine. O antologie despre identitatea culturală*, Euphorion, Sibiu, 1997. p.25.
25. Corneliu Mihail Lungu (coord). *op.cit..* p.259.
26. *Ibidem*, pp.260-261.
27. Tibor Frank. „Națiunea, minoritățile naționale și naționalismul în Ungaria secolului al XX-lea”, în Peter F. Sugar, *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, Curtea Veche, București. 2002. p.183, trad. Radu Paraschivescu.
28. *Ibidem*. p.184.
29. *Ibidem*.
30. Emil Niederhauser. “The National Question in Hungary”, în Mikuláš Teich. Roy Porter, *The National Question in Europe in Historical Context*. Cambridge University Press. Cambridge, 1993. p.261.
31. *Ibidem*.
32. Urs Altermatt, *op.cit.*, p.104.
33. Stelian Mândruț, „Opinii vizînd «Chestiunea româno-ungară» în Transilvania (1867-1918)”, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj Napoca*. XXXVI. 1997. p.150.
34. *Ibidem*, pp.153-154.
35. *Ibidem*, pp.154-155.

*

Sabina FATI (n. 1965) ziaristă la Evenimentul Zilei, fostă corespondentă a secției române a postului de radio Europa Liberă, specializată în științe politice; de asemenea. colaboratoare constantă la *Curentul, Sfera Politicii și Politica Externă*. Co-președintă a grupului interdisciplinar TACTIC, axat pe probleme de securitate și naționalism. A publicat studiile *Secretul informațiilor este secretul puterii* (1997). *Regionalism prin descentralizare sau criză prin fragmentare?* (1999). *A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a XX. század elején* [Ideea națională și federalismul la începutul secolului XX. în Transilvania] (2001).

Sabina Fati, „Naționalism civic versus naționalism etnic în perioada memorandistă”, fragment din teza de doctorat *Centru și periferie în discursul elitelor din Transilvania. 1892-1918*. Iași, 2004.

Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste, regiune cu statut special

CRISTINA GHEORGHE

Valle d'Aosta este regiunea cu cea mai redusă suprafață de pe întreg teritoriul Italiei, avînd 3262km² (și 118.200 locuitori, în 1996), fiind situată în nord-vestul acesteia, la granița cu Elveția și Franța. Capitala regiunii este Aosta, așezare întemeiată de către romani în anul 25 î.H., pe locul vechii așezări tribale Salasso, fiind numită inițial Augusta Pretoria. Regiunea a trecut apoi, pe rînd, sub stăpînirea goților, a lombarzilor și a franco-burgunzilor, pentru ca începînd din secolul al XI-lea să rămînă în stăpînirea dinastiei de Savoya, urmînd destinul acesteia și bucurîndu-se, pînă în 1773, de o anumită autonomie. După cucerirea napoleoniană, Valle d'Aosta a fost înglobată regiunii piemonteze, iar după declinul savoyarzilor a trecut în componența Italiei. Ca replică însă la administrația italiană centralizată, în 1921 a fost creată *Liga valdotană*. Regimul fascist a reprimat mișcările autonomiste din cadrul regiunii, a colonizat populație italiană în zonă și a birocratizat-o.

De asemenea, Valle d'Aosta este regiunea cu cea mai scăzută densitate a populației, fapt datorat în special reliefului montan. Începînd din secolul al XIX-lea a avut loc o depopulare continuă a zonelor montane în beneficiul văilor, dar și al regiunii piemonteze, pentru ca după cel de-al doilea război mondial să se producă o migrare către principalele zone turistice, turismul fiind o activitate care va înlocui tot mai mult agricultura. Chiar dacă există o industrie metaliferă și una a textilelor relativ bine dezvoltate, alături de agricultură (în special vinificație, prelucrarea lemnului și a marmurei), turismul a devenit principala sursă de venit a regiunii. În prezent, Aosta concentrează o mare parte a comerțului și a finanțelor din zonă.

Statutul special al regiunii Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste a fost realizat după cel de-al doilea război mondial, prin elaborarea Legii constituționale nr. 4 din 26 februarie 1948, care stabilea (și încă o mai face, cu unele amendamente) principalele competențe și atribuții ale regiunii autonome. Pînă la această dată, Valle d'Aosta fusese parte integrantă a regiunii piemonteze, dar caracteristicile sale lingvistice au determinat-o

să solicite un regim administrativ și juridic special. În plus, noua Constituție italiană, elaborată după cel de-al doilea război mondial, a dorit să rupă cu concepția statului autoritar și cu totalitarismul fascist, cu cele aproape două decenii de centralism absolut, dînd curs revendicărilor autonomiste legislative și financiare din diverse regiuni (ca de exemplu, Valle d'Aosta, Trentino-Alto Adige, Friuli Venezia Giulia în 1963, Sardinia, Sicilia). Pe lîngă regiunile cu statut special menționate mai sus (avînd la bază rațiuni lingvistice, etnice sau religioase), în anii '70 au fost create și o serie de regiuni cu statut ordinar, procesul descentralizator italian avînd deci un caracter progresiv, dar constituind în prezent o caracteristică fundamentală a statului italian.

În prezent în regiunea valdotană se vorbesc atît limba italiană și franceză, cît și dialectul francoprovensal și cel walser (un dialect german) în regiunea Issime. Toate aceste particularități lingvistice au fost considerate suficiente pentru ca Valle d'Aosta să dobîndească un regim autonom și special.

Regiunea autonomă valdotană creată după cel de-al doilea război mondial este înzestrată cu personalitate juridică proprie, după cum stipulează articolul 1 al Constituției regionale, „...în cadrul unității politice a Republicii italiene, una și indivizibilă” (conform unuia dintre principiile fundamentale ale Constituției italiene din 1946). Republica italiană, conform articolului 5 al Constituției, „recunoaște și favorizează autonomiile locale, realizează cea mai amplă descentralizare administrativă în serviciile care depind de stat, adaptează principiile și metodele legislației sale la exigențele autonomiei și ale descentralizării”.

Domeniile în care Regiunii valdotane i-au fost acordate atribuții sunt prevăzute în articolele 2 și 3 ale Statutului Special (normă legislativă cu valoare de lege constituțională), printre acestea aflîndu-se și *exercitarea puterii legislative* în anumite domenii, și anume: organizarea de oficii și birouri privind regiunea și statutul legal și administrativ al personalului; ordinea juridică a colectivităților locale și a circumscripțiilor aferente; poliția locală urbană și rurală; agricultura și fondul forestier; străzile și lucrările publice de interes regional; problemele legate de urbanism și transportul local; apele minerale și termale; vînătoare și pescuit; apele publice pentru irigații și consum casnic; valorizarea produselor tipice regiunii; artizanatul și industria hotelieră; turismul și protecția peisajului; învățămîntul tehnic și profesional; bibliotecile și muzeele; piețele; problemele legate de toponimie; serviciile de luptă contra incendiilor.

De asemenea, regiunea dispune de capacitatea de a elabora dispoziții legislative privind integrarea și punerea în aplicarea legilor Republicii italiene, în vederea adaptării acestora la condițiile regionale, în următoarele domenii: industrie și comerț; crearea instituțiilor de credit cu caracter local; exproprierea pentru cauze de utilitate publică; reglementarea exploatării apelor publice și minelor; finanțe regionale și comunale; școli de nivel primar, elementar și mediu; securitate și asigurări sociale; asistență publică și binefacere; sănătate și asistență spitalicească; antichități și arte; servicii publice.

Conform prevederilor statutare (art. 4), regiunea nu exercită competențe în domeniile care revin comunelor sau altor colectivități locale, dar *exercită acele competențe administrative care îi sunt atribuite de către legile statului*. Ea nu are atribuții în ceea ce privește apărarea, care cade în competențele statului național, iar la crearea sa anumite bunuri imobile care aparținuseră statului național au fost transferate în proprietatea regiunii sau au fost concesionate acesteia pe o perioadă determinată, pentru ca la expirarea acesteia să treacă direct în posesia regiunii¹.

Articolul 12 al Constituției regionale prevede ca statul să redistribuiască regiunii o cotă parte din impozitele pe care le percepe acesteia, iar regiunea poate crea și percepe o serie de taxe suplimentare, cu condiția respectării legislației fiscale în vigoare. De asemenea, în cazul în care regiunii îi sunt atribuite spre realizare obiective care nu îi sunt specifice, textul legii prevede că îi vor fi distribuite și fondurile necesare realizării acestora. Lista contribuabililor din cadrul regiunii este stabilită de către statul italian și este apoi supusă verificării și aprobării Guvernului regional, care are obligația de a justifica eventualele modificări aduse.

Teritoriul regiunii este declarat zonă liberă de taxe vamale (art. 14).

Organele de decizie ale Regiunii sunt calchiate după cele ale statului și sunt stabilite prin articolele 15-37 ca fiind următoarele:

– Consiliul, compus din 35 de membri aleși prin vot universal, direct, egal și secret, pentru o perioadă de cinci ani și din rândul cărora sunt aleși Președintele, Biroul și Comisiile Consiliului. El poate fi convocat în sesiuni ordinare sau extraordinare, deciziile sale fiind valabile doar dacă întrunesc majoritatea membrilor în exercițiu care asistă la ședință și sunt luate cu majoritatea celor prezenți, în cazul în care nu este cerută o majoritate specială. Ședințele acestuia sunt publice, dar la cerere se pot efectua cu ușile închise. Înainte de a-și începe exercițiul public, membrii aleși ai Consiliului depun jurământ de credință și de exercitare a mandatului lor având ca unic scop binele inseparabil al Republicii și al Regiunii autonome. Principala competență a Consiliului este cea legislativă, deși îi pot fi atribuite și altele, ca de exemplu aprobarea bugetului.

– Guvernul regional are drept de inițiativă legislativă, alături de Consiliul regional, dar principala lui funcție este una executivă. Totuși, în caz de necesitate, Guvernul regional poate adopta hotărâri care cad în competența Consiliului, cu condiția ca acestea să fie apoi supuse ratificării acestuia din urmă. În cazul în care aceste acte nu sunt ratificate, ele încetează a mai produce efecte. Guvernul regional, alături de Consiliu, are și capacitatea (art. 43) „de a dizolva Consiliile comunale, conform dispozițiilor legilor naționale” în acest sens.

– Președintele Regiunii, care este șeful Administrației regionale și reprezentantul Regiunii, are ca principale atribuții promulgarea legilor și reglementărilor regionale. Funcția de Președinte al Regiunii și cea de membru al Guvernului regional sunt incompatibile cu alte funcții publice. Președintele regiunii

are capacitatea (art. 41), delegată de Președintele Republicii, cu condiția respectării normelor judiciare, de a numi, de a accepta demisia, de a revoca și de a dispensa de exercitarea funcției lor judecătorești și autorizează (ori demite sau suspendă temporar din funcție), conform procedurilor judiciare cerute, exercitarea funcțiilor de grefier și de gardian în cadrul tribunalelor comunale.

Articolul 38 al Constituției regionale prevede că „limba franceză și cea italiană se află la nivel de egalitate” în cadrul regional. Documentele publice pot fi elaborate în una din cele două limbi, dar cele judiciare sunt elaborate în primul rând în italiană. Același articol prevede că recrutarea funcționarilor publici se va face, în limita posibilităților, din cadrul regiunii sau dintre cunoscătorii limbii franceze.

În ceea ce privește învățarea celor două limbi în școli, articolul 39 prevede că acestora le va fi acordat un număr egal de ore săptămânal, unele materii putând fi studiate în limba franceză. Prin articolul 40 bis se prevede că populația de limbă germană din regiune „are dreptul de a-și păstra caracteristicile și tradițiile lingvistice și culturale”, învățământul în limba germană fiind de asemenea garantat pentru populația de această etnie.

Regiunea are, de asemenea, capacitatea (art. 42) de a dispune prin lege „crearea de noi comune sau modificarea numelui acestora ori al circumscripțiilor deja existente”. Controlul asupra actelor eliberate în cadrul comunelor sau asupra diferitelor instituții publice ori de binefacere, a consorțiilor sau altor tipuri de colectivități locale este exercitat de Regiune (art. 43), cu respectarea legilor regionale și a limitelor impuse de acestea, precum și în concordanță cu legile naționale în domeniu.

O parte foarte importantă a Constituției regionale este cea rezervată „relațiilor dintre Regiunea autonomă și statul național” (art. 44-48 bis). Astfel, Președintele Regiunii exercită competențele administrative delegate de către Guvernul Republicii, în fața căreia el rămâne responsabil. În capitala Regiunii este înființată o Comisie de Coordonare compusă dintr-un reprezentant al Ministerului Afacerilor Interne, care o prezidează, unul al Ministerului de Finanțe și unul al Regiunii, desemnat de către Consiliu, dar nu dintre propriii membri. Cheltuielile de funcționare ale acestei Comisii sunt suportate în mod egal atât de Regiune cât și de statul italian, principala atribuție a acesteia fiind aceea de a exercita „controlul asupra legalității actelor administrative emise în cadrul Regiunii”, în caz de necesitate putând sesiza organele competente din cadrul acesteia, în vederea reexaminării actului emis. Pentru alegerea membrilor Camerei deputaților și ai Senatului, „Regiunea formează o circumscripție electorală unică”.

În cazul în care Consiliul Regional elaborează acte contrare Constituției italiene sau a Statutului regional, se face vinovat de încălcări ale legii sau, în ciuda indicațiilor Guvernului Republicii, nu procedează la înlocuirea Guvernului sau a Președintelui regional care au comis acte asemănătoare celor descrise mai sus, el poate fi dizolvat.

Dizolvarea acestuia poate însă interveni și pentru motive de siguranță națională, aceasta realizându-se prin decret elaborat de către Președintele Republicii și cu deliberarea Consiliului de Miniștri și a Comisiei parlamentare pentru probleme regionale, alături de o comisie formată din trei cetățeni care îndeplinesc condițiile de eligibilitate în funcții publice în cadrul Regiunii. Următoarele alegeri sunt stabilite de către Comisia numită mai sus și trebuie să aibă loc în următoarele trei luni după dizolvarea vechiului organism, Consiliul nou ales fiind convocat în următoarele douăzeci de zile după desfășurarea alegerilor.

Dacă Președintele regiunii, ales prin vot direct și universal, comite acte contrarii Constituției statului italian sau *încălcări grave și repetate* ale legii, este de asemenea destituit prin decret emis de către Președintele Republicii, în baza aceleiași proceduri ca și în cazul Guvernului Regional. Destituirea poate avea loc și în acest caz și în situații în care este invocată siguranța națională.

Guvernul regional poate delega anumite prerogative celui republican în vederea elaborării unuia sau mai multor decrete legislative privind aplicarea statutului regional și a dispozițiilor privind armonizarea legislației naționale cu ordinea juridică din Valle d'Aosta, ținându-se seama de autonomia regională a acesteia. Proiectele legislative sunt elaborate de o comisie paritară compusă din șase membri, trei fiind numiți de Guvernul Republicii, iar trei de Consiliul Regional.

Modificările Statutului regional (art. 50) nu pot fi realizate decât cu respectarea procedurilor prevăzute de Constituție și legile constituționale, inițiativa modificării aparținând Consiliului Regiunii. Inițiativele de modificare aparținând Guvernului sau Parlamentului Republicii trebuie transmise Consiliului Regional, care urmează a-și da acordul în termen de două luni de la data transmiterii. Articolul 51 al Statutului prevede că acele domenii care nu cad în competența Regiunii, fac obiectul aplicării legii statului italian.

După cum s-a observat, criteriile care au stat la baza creării regiunii autonome valdotane au fost cele lingvistice, și anume existența, în 1921 a unui procent de 88% populație de limbă franceză în această regiune (după ce în 1861 procentul fusese de 95%). Un sondaj de opinie realizat în vara acestui an (primul realizat după 1921, după cum informează *Fundația Emile Chanoux* din Aosta) cu tema *Plurilingvism administrativ și școlar în Valle d'Aosta*² ne poate reda situația, din acest punct de vedere, în acest moment. Deși chestionarul este foarte generos cu întrebările, au fost alese doar cele care au fost considerate relevante pentru studiul de față, și anume cele care relevă cel mai bine situația limbii franceze în acest moment.

Astfel, în acest moment 71,58% dintre locuitorii regiunii valdotane afirmă că limba lor maternă este cea italiană, 3,21% că aceasta este francoprovensala, și numai 0,99% că aceasta ar fi franceza. Numai 5,65% dintre intervievați cunosc însă doar limba italiană, 7,86% cunosc atât italiana cât și franceza, iar 23,49% italiana, franceza și francoprovensala.

În administrația comunală 68,54% respondenți folosesc limba italiană, 21,08% italiana și francoprovensala, 5,09% francoprovensala și doar 1,78% franceza. Situația este asemănătoare și în ceea ce privește adresarea către autoritățile regionale, dar se schimbă privitor la autoritățile statului italian: 85,58% se adresează în limba italiană, în italiană și francoprovensală 3,30%, iar în italiană și franceză 0,91%.

Majoritatea intervievaților – 54,99% – consideră că aparțin grupului lingvistic italian, 14,30% celui italo-francoprovensal, iar 13,86% celui francez. Prima limbă învățată este pentru 33,86% dintre respondenți italiana, pentru 23,03% francoprovensala, iar pentru 0,88% franceza. În școală cei mai mulți valdotani au învățat italiana și franceza, 46,82%, italiana, franceza și engleza 19,46%, numai italiana 16,77%, iar numai franceza 4,53%. În ceea ce privește lectura, 58,10% citesc în limba italiană, 31,80% în italiană și franceză, iar 10,17% în italiană, franceză și francoprovensală. O mare parte a intervievaților (79,02%) consideră că este posibil să trăiască în Valle d'Aosta cunoscând doar limba italiană, 68,74% cunoscând doar limba franceză, iar 14,07% cunoscând doar francoprovensala. A fi valdotan este important pentru 31,83% dintre chestionați, fundamental pentru 20,38%, destul de important pentru 12,76%, fără importanță pentru 7,18% și puțin important pentru 6,34% (cu mențiunea că 18,95% dintre cei intervievați nu erau de origine valdotană).

67,71% dintre intervievați nu au simțit niciodată ostilitate față de interlocutor pentru faptul că ei vorbeau italiana, 13,97% au simțit uneori această ostilitate, iar 2,86% adesea; 45,40% dintre intervievați nu au simțit niciodată ostilitate față de interlocutor pentru că ei vorbeau franceza, 15,91% au simțit uneori, iar 2,36% adesea, în timp ce 30,69% dintre intervievați nu au simțit niciodată ostilitate față de interlocutor pentru că ei vorbeau francoprovensala, 18,78% au simțit uneori, iar 5,07% adesea.

72,025% dintre cei chestionați sunt însă mândri că vorbesc italiana, 30,13% dintre ei sunt mândri că vorbesc franceza, iar 37,65% sunt mândri că vorbesc francoprovensala. Viitorul limbii franceze în Valle d'Aosta este considerat că nu se va modifica de către 40,48% dintre respondenți, în timp ce 47,47% consideră că folosirea limbii italiene este în creștere. 42,20% că folosirea limbii franceze este stabilă, iar 49,56% că folosirea francoprovensalei este în scădere. Pentru ca o limbă să supraviețuiască. 76,87% consideră că este foarte importantă folosirea ei în familie, 34,58% consideră că este destul de importantă folosirea ei în administrația publică, 56,83% consideră că este foarte importantă folosirea ei în școală, iar 40,60% consideră că este foarte importantă folosirea ei de către media.

Din datele furnizate de dl. Etienne Andrione, președintele fundației amintite mai sus și din cele furnizate de sondajul din acest an se poate observa inversarea aproape totală a procentului populației italofone cu cel francofon de la începutul secolului trecut, în ciuda faptului că au fost create condițiile necesare conservării

particularităților lingvistice. Dialogul direct din acest an cu francofonii din regiune a relevat faptul că această stare de lucruri se datorează lipsei tot mai mare de interes, în timp, față de limba franceză în familie și în școli, dar nu la nivel oficial, ci personal. Chiar dacă a fost creat cadrul legislativ necesar pentru păstrarea caracteristicilor lingvistice ale zonei, la nivel individual cerințele s-au îndreptat tot mai mult către limba care oferea posibilități de adaptare mai rapide în cadrul populației majoritare, cea italiană.

Note:

1. Este vorba despre mine, ape publice, păduri, cariere.
2. Sondajul a fost aplicat atât în mediul urban cât și în cel rural, pe categorii de vîrstă cuprinse între 12 și 80 de ani.

Bibliografie:

- Brokhaus. *Die Enzyklopedie in 24 Bänden*. Leipzig, Manheim, vol. 1, p. 694, Ed. 20, 1996.
- Les systèmes politiques des pays de l'Union européenne*, sous la direction d'Yves Guchet, Ed. Armand Colin, 1994.
- Statuto speciale per la Valle d'Aosta/Statut spécial pour la Vallée d'Aoste*. Consiglio regionale della Valle d'Aosta, Direzione affari legislativi. studi e documentazione, Aosta, Aprile 2002.
- Fondation Emile Chanoux, Institut d'Etudes fédéralistes et régionalistes. www.fondchanoux.org/site/pages/sondage_ql.asp

*

Cristina GHEORGHE (n. 1968), doctorand al universităților Marne la Vallée Paris și Babeș-Bolyai Cluj cu tema: *Teoriile federaliste în procesul de construcție europeană*. A absolvit Facultatea de Științe Politice, al Universității Lucian Blaga din Sibiu și cursurile de masterat al Facultății de Studii Europene din cadrul Universității Babeș-Bolyai, cu specializarea Studii Europene Comparate. A publicat articole, studii în diferite reviste de cultură socială și politică.

Forumul central-european de regionalizare și integrare

Între 18 și 20 septembrie 2003 a avut loc la Cluj, în organizarea Ligii PRO EUROPA, Asociației Provincia, Ligii Transilvania-Banat și Alianței Libere Europene din Parlamentul European, Forumul Central European de regionalizare și integrare la care au participat experți și oameni politici din țară și din state vest- și central-est-europene, reprezentanți ai organizațiilor neguvernamentale, ziariști, printre care Viorel Coifan, deputat PNL, Cristian Pirvulescu, politolog, Gusztáv Molnár, politolog, Sabin Gherman, președintele Ligii Transilvania-Banat, Miklós Bakk, politolog, Smaranda Enache, copreședinta Ligii Pro Europa, Bartolomiej Swiderek, reprezentant al Alianței Libere Europene din Parlamentul European, Gorka Knorr Borrás, deputat în Parlamentul European, Gábor Kolumbán, președintele Asociației Civitas, Gabriel Andreescu, APADOR-CH, Jerzy Gorzelik, președintele Mișcării de Autonomie Sileziană, Claudiu Coșier, directorul Agenției de Dezvoltare Nord-Vest, Zsolt Szilágyi, deputat UDMR, Ovidiu Pecican, redactor Provincia și alții. Redăm în cadrul acestei selecții intervențiile cele mai relevante ale dezbaterii.

Sabin Gherman: Sunt convins că ne dorim cu toții o discuție sinceră asupra regionalizării. De ce? Cum? Când? Faptul că *Alianța Liberă Europeană*, faptul că *Liga PRO EUROPA*, *Provincia*, *Liga Transilvania Banat* și-au dat mâna și se află aici pentru a dezbate o problemă cu argumente, contra-argumente viabile și nu emoționale, nu este întâmplător: ne aflăm într-un spațiu al disputelor, un spațiu al mitologiilor conflictuale prin excelență, în locul unui *mixtum compositum* fericit, tirolez aproape, ne aflăm în fața unui – să zicem – război al mentalităților, război al miturilor, fiecare excluzându-l pe celălalt. Ceea ce ne dorim cu toții este această discuție sinceră, este nu neapărat un spațiu în care toată lumea este de acord, dar în

care toată lumea vrea – sunt convins – să transfere acest concept „regionalizare”, acest concept „descentralizare”, dintr-un spațiu al disputelor politice emoționale, sentimentale, istorice într-un spațiu – să zicem -- al soluțiilor potențiale. Cred că asta este mult mai important chiar pentru discursurile care se vînd pe piața politică românească și este important de aflat în ce măsură o bază analitică – ceea ce încercăm noi să facem aici – ar fi importantă sau poate schimba ceva în discursul politic. De la, să zicem, discursul emoțional, scandalos – pe care fiecare dintre noi suntem obligați să ni-l asumăm; eu mi-l asum, dar altfel nu începea o anumită dezbatere – pînă la analiză au trecut patru ani. Să vedem în ce măsură aceștia ne-au fost de folos, sau vom mai avea încă o perioadă de cîțiva ani în care să încercăm un *captatio benevolentie* în Parlamentul European, un *lamentatio benevolentie* aici în țară.

Smaranda Enache: Cred că este foarte important să vedem că, pe de o parte, integrarea în Uniunea Europeană și, pe de altă parte, descentralizarea și autonomia contribuie la prosperitatea diferitelor regiuni. Așa încît va trebui să ne uităm puțin cum să combinăm aceste două niveluri în România: pe de o parte mergînd drept spre integrare europeană, pe de altă parte utilizînd integrarea europeană ca un moment istoric și un bun instrument de transformare a structurilor statului. Noi, cei care suntem în jurul acestei mese, reprezentînd diferite partide, instituții, universități din România, noi știm foarte bine care este structura statului român. Aș dori să spun pe scurt celor care nu sunt de aici – bineînțeles că în sesiunea „românească” veți afla mai multe – că structura administrativă din zilele noastre a României cu cele 42 județe, care sunt NUTS 3, este din 1968, aceasta fiind una dintre ultimele relicve ale moștenirii regimului Ceaușescu, ale regimului comunist. Noi încă avem în România această structură administrativă și trebuie să fim realiști. Pe de altă parte Summit-ul de la Copenhaga, în acord cu dorința politică a României și Bulgariei, a acceptat ipotezele noastre ca România să devină membru al UE în 2007. Acum sîntem în 2003 și mai avem 4 ani pînă cînd vom lua mai în serios *aquis*-ul comunitar în ceea ce privește regionalizarea, descentralizînd țara, lucru care încă nu s-a întîmplat.

Bartolomiej Swiderek: Am să fac o scurtă prezentare a politicilor regionale ale UE.

Sunt agent auxiliar pentru *lărgirea Europei* din partea Alianței Libere în Parlamentul European așa că activitatea noastră se concentrează pe lărgirea UE, lucrez cu parteneri din țările candidate, cel mai adesea cu cei care se vor integra anul următor în UE, dar desigur și cu România — cea mai mare țară care se va integra în UE în valul următor și din acest motiv se situează în sfera noastră de interes — și eu sunt foarte bucuros că sunt aici și că voi vorbi despre regionalism și despre politicile UE privind regiunile.

Pentru început consider că ar fi foarte important să definim cu exactitate ce sunt regiunile. În mod tradițional ne referim la regiuni ca la un teritoriu, o zonă

specifică a unui stat. De asemenea, noțiunea are și înțelesul de parte a Europei, ca de exemplu Scandinavia, Mediterana sau Peninsula Iberică. Sunt, de asemenea, considerate regiuni teritorii mai mari care aparțin unor state diferite, ca de exemplu euroregiunea Carpatia sau Carpatia Superioară care trece prin Polonia, România etc. Voi încerca să mă concentrez pe înțelesul tradițional al acestui concept, o să mă refer la regiuni ca entități care pot traversa mai multe state. Acestea pot fi regiuni istorice, culturale sau administrative. În conformitate cu politicile UE, nu există o definiție clară a regiunii. Din punctul nostru de vedere, din punctul de vedere al acestui seminar, putem decide că vorbim despre regiune ca despre o entitate administrativă într-un stat, situată lângă administrarea statală în ceea ce privește procesul de luare al deciziilor, condusă într-o anumită măsură de oficiali aleși și destul de întinsă pentru a prelua unele dintre puterile statului. Dar este o definiție doar pentru scopurile seminarului. O definiție mult mai practică a regiunii este, poate fi dedusă din implementarea inițiativelor europene, ca de exemplu crearea *Comitetului Regiunilor* sau implementarea așa numitelor NUTS, în special NUTS 2 – voi vorbi despre aceste două teme puțin mai târziu. Una din cerințele UE este ca statele membre să lanseze și să implementeze regionalizarea și descentralizarea, dar Uniunea Europeană nu se amestecă în ceea ce privește modul cum aceste regiuni sunt create, ce puteri dețin sau dacă corespund sau nu cu „zonele” istorice, culturale sau etnice. Astfel încât chiar dacă politicile regionale sunt cerute de UE, politicile regionale și de descentralizare țin de afacerile interne ale statelor membre.

Voi vorbi puțin despre Comitetul Regiunilor. Am adus mai multe materiale despre această instituție așa încât voi vorbi foarte pe scurt despre aceasta. A fost creat în 1993 ca un rezultat al acestui cuvânt de *mainstream*, „regionalizare”, este doar un organism cu caracter consultativ în probleme referitoare la afaceri regionale, la interesul mutual al diferitelor instituții europene cum ar fi Parlamentul European, Consiliul Europei, Consiliul de Miniștri. Fiecare decizie a unor instituții europene care privește subiectul regiunilor trebuie să fie consultată în prealabil de către Comitetul Regiunilor. Aceste probleme pot fi educația, politicile de angajare, politicile sociale, politicile de mediu etc. COR-ul este format din reprezentanții regiunilor europene. Cum nu există o definiție a ceea ce este o regiune, fiecare stat decide cine va reprezenta regiunile sale în Comitetul European al Regiunilor. De exemplu în Franța – după câte știu eu – sunt reprezentanții departamentelor, regiunilor și județelor. Nu există o definiție clară a ce tip de regiune trebuie reprezentată în COR, deci statul va decide cine va reprezenta regiunile sale în COR. Totuși, consider că este foarte important că un astfel de organism există și că reprezintă interesele regiunilor.

Voi prezenta puțin politicile regionale ale UE și voi începe cu definiția așa numitelor NUTS – nomenclatorul unităților teritorial-statistice, care a fost creat de Oficiul European pentru Statistici – *Eurostat* cu scopul de a crea o structură de

distribuție teritorială unică și coerentă. Aceasta a fost utilizată în legislația comunitară, legat de fondurile structurale începînd din 1988. Nomenclatoarele curente subdivizează cele 15 țări ale UE pe trei niveluri, pe trei tipuri de NUTS:

- 78 NUTS 1 unități teritoriale: landurile germane, regiunile din Belgia, state mici ca Danemarca, Suedia, Irlanda, Țara Galilor și Scoția și alte regiuni;
- 210 NUTS 2 sunt departamentele din Franța – departamentele de peste mări (Guadalupe, Martinica, etc.). provinciile belgiene și olandeze, landurile austriece (mai mici decît cele germane) și *Regierungsbezirke* în Germania (subdiviziuni administrative primare ale landurilor).

- 1093 NUTS 3 sunt unități teritoriale ale diviziunii administrative de bază așa numite *Nomoi* în Grecia, *Maakunna* în Finlanda, *Länder* în Suedia, *Kreise* în Germania.

Odată cu lărgirea vor deveni operaționale și NUTS 4 și NUTS 5. De exemplu, în cazul Poloniei, NUTS 4 vor fi așa numitele *Poviats* și *Knune* vor fi NUTS 5. Desigur una dintre problemele cheie ale UE vor fi fondurile europene, care sunt fonduri de coeziune, fonduri structurale și programe speciale. Ca exemplu de programe speciale sunt PHARE, ISPA sau SAPARD. În ceea ce privește programul PHARE, acesta a fost lansat în 1989 și era la început destinat numai Ungariei și Poloniei. După schimbările democratice din Centrul și Estul Europei, și alte țări au beneficiat de aceste programe așa încît toate țările candidate beneficiază de programele PHARE incluzînd state ca Macedonia, Bosnia-Herțegovina, Albania. La început, în anii '90 au fost ajutoare umanitare ca medicamente, hrană, haine etc., acestea fiind apoi transformate în ajutor financiar pentru acele țări. Alte două proiecte ce au fost implementate sunt ISPA și SAPARD. ISPA este un program ce ajută dezvoltarea infrastructurii, în timp ce SAPARD este un sprijin pentru agricultură. Am găsit niște cifre în ceea ce privește România și de exemplu, de la PHARE aproximativ 85% s-au dus în proiecte naționale, iar în 2001 pentru România programul PHARE a alocat 229 milioane de euro plus 36 milioane de euro ca ajutoare financiare, deci totalul a fost de 265,5 milioane de euro. De la ISPA, bugetul anual este de 1 miliard de euro. Din acest buget 20-25% sunt cheltuiți în România. În 2000, aceste fonduri erau de 239,2 de milioane de euro, iar în 2001 de 245,6 de milioane de euro. În ceea ce privește SAPARD, anual între anii 2000 și 2006, România primește 150 milioane de euro.

Fondurile de coeziune care există numai în Europa sunt fonduri ale căror scopuri principale au fost să ajute așa-numitele țări mai puțin dezvoltate din Uniunea Europeană pentru a-și dezvolta infrastructura. Deci aceste fonduri de coeziune au fost cheltuite în țări ca Irlanda, Spania, Portugalia sau Grecia. Cele mai multe fonduri au fost cheltuite în Spania și acest lucru i-a ajutat foarte mult să-și schimbe infrastructura.

Fondurile structurale pot fi împărțite în așa-zisele obiective regionale 1, 2, 3. Voi încerca să vorbesc despre politicile regionale și așa-numitele obiective. Aceste obiective sunt legate de NUTS-uri. În concordanță cu aceste NUTS-uri, ele sunt numite obiectivul de implementare 1, 2 și 3.

Obiectivul 1 este promovarea unei dezvoltări armonioase, fondurile structurale sunt alocate în regiunile definite de NUTS 2 unde GDP este mai scăzut cu 75% decât media comunitară și în cea mai mare măsură în zonele următorilor indicatori economici : rată scăzută a investițiilor, rată a șomajului ridicată, infrastructură de bază săracă. *Obiectivul 1* este finanțat în totalitate din fondurile structurale europene. Cele mai multe dintre obiectivele 1 sunt unități din Grecia, Spania, Italia, părți din Marea Britanie. Se pune întrebarea ce se va întâmpla cu aceste regiuni după lărgire? Pentru că sunt unele regiuni care se situează sub acel 75% în acest moment, deci țin de obiectivul 1. Oricum, odată cu lărgirea, media GDP-ului va scădea, deci aceste regiuni vor deveni automat mai bogate în termeni statistici chiar dacă în aceste regiuni GDP-ul nu va crește, deci ele nu vor mai fi obiectiv 1. Există o teamă în cadrul acestor regiuni că vor pierde una din principalele surse de asistență pe care ele le primesc. În aceste regiuni există o teamă de lărgire, de felul în care ea va afecta infrastructura din această regiune.

Obiectivul 2 este de revitalizare a zonelor care se confruntă cu dificultăți structurale, fie industriale, rurale sau urbane, dependente de pescuit etc. De exemplu, declinul activităților tradiționale în zone rurale, situații de criză în zone urbane, evoluția industrială etc. Una din directivele obiectivului 2 este ca populația din zonele obiectivului 2 să nu depășească 18% din rata populației Europei. *Obiectivul 2* este finanțat de Fondul European de Dezvoltare Regională și de Fondul Social European. De exemplu, zonele industriale din Franța au primit fonduri pentru schimbarea infrastructurii sau a profilului industrial.

Obiectivul 3 este mai dificil de prezentat pentru că nu există o definiție clară. Cum se distinge atunci acest obiectiv 3? Scopul principal este suportul adaptării și modernizării politicilor sistemelor de training și de angajări. Atâta timp cât nu există condiții clare de a distinge obiectivul 3, acesta poate fi definit ca asistență orizontală care nu este realizată în cadrul obiectivelor 1 și 2. *Obiectivul 3* este în totalitate finanțat din Fondul Social European.

Acestea sunt principalele modalități prin care UE ajută regiunile care deja există. Voi concluziona, în câteva puncte, modul în care UE lucrează:

Regionalizarea din perspectiva UE și regionalismul UE nu corespunde în mod necesar cu înțelesul tradițional al acestui concept. De exemplu, partidul meu din Silezia Superioară a cerut ca regiunea să reflecte identitatea istorică și culturală, dar în acest moment singura entitate recunoscută de UE este creată artificial. Chiar dacă aici în Transilvania aveți o identitate transilvană, nu este sigur că Transilvania va fi o regiune din punctul de vedere al UE.

• Chiar dacă nu există o definiție oficială a regiunii în conformitate cu politicile UE, există o directivă generală a UE pentru ca statele membre să lanseze regionalizarea și descentralizarea. Oricum, este o cerință căreia majoritatea statelor i-au dat curs lansând reforme regionale. Totuși există state membre ale Uniunii

Europene care nu au realizat acest lucru, ca de exemplu Grecia, care este un stat foarte centralizat, există așa-zisele regiuni, dar nu există conduceri alese în Grecia. Această problemă mai poate fi privită și prin prisma modelului francez de diviziuni administrative sau a celui din Portugalia, țară care nu este împărțită în regiuni și unde nu există alegeri regionale. Un alt exemplu este Irlanda. Reforma administrării franceze a fost lansată acum 3-4 ani, așa încât parlamentele regionale sunt instituții foarte noi, Franța a fost practic forțată să lanseze această reformă, iar Grecia și Portugalia încă urmează patternurile anterioare ale Franței. Suedia nu poate nici ea fi considerată ca un stat care a lansat regionalizarea. Noi, cei din țările candidate, știm că trebuie să facem această reformă, dar există țări în UE care încă nu au realizat acest lucru. Este foarte greu să ceri unor țări ca Lituania sau Estonia să lanseze o asemenea reformă sau chiar Spaniei. După câte știu, în Lituania se vor crea 4 regiuni în viitorul apropiat, dar nu vom ști cum vor arăta, ce competențe vor avea etc.

- Chiar dacă există cerința UE de a crea politici regionale în cadrul statelor membre, decizia finală asupra cum vor arăta regiunile aparține statului. Chiar în cazul în care UE ar spune: România trebuie să facă o largă reformă, este la latitudinea Guvernului României să decidă ce fel de regiuni vor fi create.

- Cu cât regionalizarea are mai mult succes într-un anume stat – cu cât sunt mai puternice regiunile – cu atât este mai ușor accesul la asistența europeană, de exemplu, așa-numitul Fond Regional. În statele centralizate, ca de exemplu Franța, aceste fonduri sunt controlate de guvernul central, în timp ce în Germania aceste fonduri se duc direct în landuri. Acolo unde există autonomie, această autonomie decide cum să se aloce aceste fonduri. În statele mai centralizate, cu cât guvernul central este mai puternic, cu atât este mai puternic controlul central asupra banilor.

- Ultima concluzie, care poate nu este chiar atât de serioasă, dar este una promițătoare pentru noi, țările candidate, este că cu cât o zonă este mai săracă, cu atât ajutorul UE este mai mare. Așa încât putem să gândim pozitiv.

Gorka Knorr Borrás: În Parlamentul European noi ne luptăm din greu pentru ca oamenii noștri și regiunile noastre să fie recunoscute în cadrul noilor tratate europene. În acest sens aș dori să vă vorbesc despre Constituția Europei, care este foarte importantă pentru noi, ca și noile tratate din acest moment. Pentru aceasta, avem nevoie de un instrument în Europa, de un instrument în Uniunea Europeană, iar acest instrument va fi *Alianța Liberă Europeană* ca parte a Uniunii Europene. Sunt foarte fericit că mă aflu aici, în Transilvania, și sper că regiunea dumneavoastră va fi recunoscută în România și că veți putea beneficia de regionalizare, așa cum noi am realizat regionalizarea în Țara Bascilor. Voi încerca să vă prezint rezultatele celor 20 de ani de autoguvernare în Țara Bascilor pentru că sunt convins că fiecare este nerăbdător să învețe de la celălalt și să învețe din diferitele experiențe de pe tot cuprinsul Europei.

Ca să vorbim despre regionalizare sau politici de regionalizare, ele deschid o mare posibilitate spre reflecție și discuții. În acest scop este necesar să fixăm niște limite și să ne concentrăm pe această tematică bazată pe interesul seminarului, să o adaptăm realităților transilvane, luând în considerare scopul vostru de a lupta pentru un sistem descentralizat, pentru a răspunde mai bine nevoilor cetățenilor și de a permite dezvoltarea comunităților interne.

În ceea ce privește structura politică interioară, există multe modele în lume. Există state care nu au probleme, care privesc ca de la sine înțelese diferitele comunități componente. Există altele care nu permit o organizare regională în ciuda faptului că cuprind comunități diferite, cu limbi și scopuri politice și culturale diferite. Dacă privim în interiorul unei țări, există anumite comunități regionale sau naționale, ca de exemplu, așa numitele *națiuni fără țară*, cum ar fi naționaliștii basci, catalani, scoțieni și flamanzi, având diferite aspirații. Există unele care își doresc independența sau altele care pur și simplu își doresc un anumit grad de descentralizare administrativă sau politică.

Structura politică a proiectului european a dat naștere multor controverse legate de diferite regiuni, atâta timp cât există unii care consideră că regiunilor trebuie să le fie date mai multă atenție și importanță, având în vedere că proximitatea administrativă și politică față de cetățean mărește eficacitatea puterii publice și totodată eficacitatea politicilor europene. Acest fapt se bazează pe certitudinea că există diferite regiuni reale în unele țări și că ele doresc și caută să obțină o recunoaștere mai mare a existenței lor; acestea sunt regiuni care-și apără interesele proprii, nelăsându-le în mâinile birocrăției fie ea la nivel național sau european. Trebuie spus că acest fapt nu contrazice dorința de a crea o Europă unită și nici ajutorul dat la crearea acesteia.

Adevărul este că există o distanță mare între textele politice europene și realitate. Este frumos că se respectă diversitatea lingvistică și culturală a diferitelor comunități europene. Chiar dacă *Preambulul Cartei Drepturilor Fundamentale* spune că „*Uniunea contribuie la prezervarea și dezvoltarea valorilor comune, respectarea diversităților tradiționale și culturale ale națiunilor europene*”, știm că nu este adevărat în toate cazurile. De exemplu, există câteva state membre în care oamenii nici măcar nu au voie să studieze în limba lor maternă. S-a estimat că numărul europenilor care vorbesc altă limbă decât cea oficială în țara lor este de peste 40 de milioane. În plan politic situația este încă și mai complicată, coexistând state federale ca Germania, Austria sau Belgia și state cu un grad de descentralizare ca Spania sau, mai recent, Marea Britanie, după așa numita devoluție a puterilor spre Țara Galilor și Scoția. Există alte state în care nu există probleme regionale sau state care nu permit nici un fel de descentralizare în termeni politici, cum este Franța, cele mai multe state iacobine, unde reformele sunt foarte palide.

Uniunea Europeană, nici înainte cu 12 sau 15 state și cu atât mai puțin cu 25 de membri sau 27 în viitor, nu va pleda pentru o structură care plănuiește imediat

regiuni și comunități interioare. Nu pentru că nu ar avea în vedere o funcționare mai bună și o aplicare mai directă a politicilor europene, ci datorită distanței incredibile dintre statele membre și pentru că unele state membre, în special cele fără descentralizare sau cu un grad scăzut de descentralizare, se tem de efectele contagioase ale acesteia.

Din această perspectivă, lupta pentru a face ca statele europene să răspundă realităților interne și pentru exprimarea politică a acestora – oricare ar fi aspirațiile lor – are loc în interiorul fiecărui stat. Este în interiorul statului nostru, în acest caz România, locul în care lupta politică trebuie dusă. Și nu trebuie să uităm relațiile și coordonarea necesară cu alte realități și forțe politice care își apără în Europa propriile aspirații.

Lupta, mai ales în acele state care datorită motivelor istorice au o tendință de a nega aspirațiile regionale, trebuie să aibă, în opinia noastră, două puncte puternice:

1. Legitimitatea revendicărilor naționale și regionale ca și mod de exprimare a dorinței democratice a unei comunități determinate, în acest caz Transilvania.

2. Amiabilitatea unui asemenea mod de abordare, dincolo de această revendicare, care poate părea ușor romantică, implică de asemenea și asigurarea unei bunăstări mai accentuate pentru cetățenii săi.

Legitimitatea revendicărilor regionale sau naționale nu poate fi negată, chiar dacă statele sunt folosite, în mod primejdios, în întreaga lume, pentru a semna tratate și a subscrie la convenții internaționale, pe care nu le vor respecta niciodată într-un mod mai mult sau mai puțin sistematic. Acesta este și cazul *Declarației Universale a Drepturilor Omului* (1948) sau al *Pactului privind drepturile civile și politice* (1966) sau al *Protocolului privind drepturile economice și sociale*, semnat în același an, sau al *Cartei Europene a Drepturilor Fundamentale* adoptată la Nisa în decembrie 2000. Această *Cartă*, în articolul 51, vorbind despre cadrul de aplicare, se referă la „toate instituțiile Uniunii”, ceea ce se poate interpreta ca aplicându-se nu doar statelor membre.

Noi nu avem nici un dubiu că persoanele sunt îndreptățite să fie titulari de drepturi și, desigur și mai precis, au dreptul la autodeterminare și – de ce nu? – dreptul de a decide fără nici o interferență a vreunei autorități superioare, tipul de asociere și statut pe care-l doresc în ceea ce privește alte structuri politice sau administrative.

Instituțiile precum și structurile politice și constituționale au fost create pentru a servi pe toți cetățenii. Pe de altă parte, descentralizarea este bună nu numai pentru că poate acoperi aspirațiile unor regiuni abstracte sau concrete sau recunoașterea națională, ci și pentru că poate aduce și îmbunătăți bunăstarea socială a cetățenilor săi.

Pentru noi, naționaliștii basci, este foarte clar: revendicările noastre naționale nu pot fi separate de dorința de a realiza o națiune, ceea ce va fi mult mai corect,

mai solidar, mai coeziv, în care bărbații și femeile care o formează, incluzînd aici pe cei care s-au născut aici și pe cei care decid să ni se alăture, vor avea garantată oportunitatea șanselor.

Scopul discursului meu nu este de a prezenta dificultățile pe care noi le-am avut în trecut și pe care le avem și astăzi cu guvernul central al Spaniei pentru a obține autonomia. Nu este nici de a prezenta necazurile serioase cărora le facem față cînd încercăm să primim mai multe competențe sau cel puțin să completăm transferul unora care ne-au fost promise acum 24 de ani și în favoarea cărora s-a votat un *Statut al Autonomiei* în 25 Octombrie 1979. Consider că va fi mult mai folositor dacă îmi voi concentra discursul pe descrierea pe scurt a rezultatelor excelente care pot fi obținute prin autonomia politică.

Iată cîteva cifre. Cînd ne-am cîștigat accesul la autoguvernare în 1979, economia noastră era în scădere. Limba noastră este *euskera*, care este considerată – ca și finlandeza și maghiara – una dintre cele trei limbi preindoeuropene de pe continentul nostru. *Euskera*, ca și cultura noastră, era la vremea respectivă într-o stare jalnică. Industria noastră, care avea centrul în Bizkaia, cel mai populat județ, datorită fierului și oțelului precum și a industriei navale, trebuia urgent restructurată. Nu aveam universitate. În sistemul nostru educațional erau puțini profesori care se puteau exprima în ambele limbi cerute în Țara Bascilor. Ca să nu mai menționăm de cît de rău ne-a afectat diferența uriașă dintre fondurile pe care Guvernul Spaniol le colecta de aici și investițiile în teritoriul nostru.

O problemă centrală aici este faptul că Țara Bascilor și-a pierdut autonomia politică după războiul care a avut loc în secolul XIX. Această autonomie s-a bazat pe un pact oficial al autoguvernării cu coroana Spaniei. Mulțumită acestui pact, Țara Bascilor a reușit să-și mențină independența sistemului fiscal, care este cunoscut ca *Acordul Economic*. După războiul civil spaniol, independența financiară s-a pierdut din moment ce județe ca Bizkaia și Gipuzkoa au fost considerate trădătoare de către regimul lui Franco, dictatorul spaniol la acel timp, atîta timp cît ele nu i-au susținut ascensiunea. Județul Araba a avut puțin noroc, datorită faptului că multe baze militare au fost instalate pe teritoriul său, și ca o consecință, *Acordul Economic* nu a fost abolit în acest județ. Oricum, Bizkaia și Gipuzkoa, care cuprindeau cea mai mare parte a populației și a potențialului economic, au fost private de acest instrument.

Cu recuperarea autoguvernării în 1979, *Acordul economic* a fost reinstituit și a funcționat după următorul sistem: noi am colectat taxele și ne-am administrat problemele financiare singuri, și am plătit guvernului central pentru competențele pe care ei le controlează în concordanță cu un procentaj care a fost stabilit între Spania și Guvernul Basc. Această sumă a fost revizuită în fiecare an de o comisie formată din experți de ambele părți. Acest procentaj este astăzi de 6,24%. De exemplu, pentru fiecare 100 de euro pe care Guvernul Spaniei îl cheltuiește pe

politică externă, 6,24 va fi plătit de noi. Oricum, aceasta înseamnă că ori de câte ori a existat un transfer de competențe către Țara Bascilor de la guvernul central, a fost făcut înainte un studiu care să se asigure de buna funcționare a acestora. Au existat câteva cazuri în care alte comunități autonome, în care transferul competențelor a avut loc, dar comunitatea nu a fost capabilă să facă față unei asemenea responsabilități.

Acest fapt este remarcabil. Fără libertatea politică de a ne dezvolta propriile noastre planuri de acțiune, nu vom avea parte decât de un nonsens atâta timp cât vom fi în mâinile indiferent cărui partid politic la putere în acel timp. Fără nici o independență economică sau cel puțin fără mecanisme financiare care dovedesc munca, libertatea, și autonomia poate deveni o sursă de probleme și nu un izvor de soluții.

Nu vreau să vă dau date, dar procentele vorbesc de la sine: din 1991 în 2000, PIB-ul nostru a crescut cu o medie de 3,5% în timp ce media din Spania a fost de 2,6% și cea a UE de 1,8%. PIB-ul pe cap de locuitor a fost în 1998 de 17,588 USD în timp ce cel spaniol în jur de 14,400.

În zilele noastre, în sistemul nostru educațional 75% dintre profesori sunt bilingvi, comparativ cu 5% cîți erau acum 20 de ani. În mod clar acest lucru s-a obținut mulțumită eforturilor sistemului educațional însuși, profesorilor și Guvernului Basc, care a investit din greu în formare și training. Aceste programe de training au implicat faptul că profesorii au lipsit lungi perioade de la clase și au trebuit angajați suplinitori.

În ciuda faptului că statul spaniol continuă să nege transferul de competențe în ceea ce privește cercetarea și tehnologia, cheltuielile noastre în acest domeniu au fost în 1988 în jur de 1,2% din PIB comparativ cu 0,9% în Spania și 1,8% în UE. Statul spaniol a reținut aproximativ 60 milioane de euro care ar trebui dați spre administrare guvernului basc. Scuze prin care aceste fonduri sunt reținute la bugetul central este o politică ipotetică de cercetare de care Țara Bascilor însă nu beneficiază. În orașul și județul în care eu trăiesc, localizat în sudul Țării Bascilor, numai 5% dintre locuitori au declarat la recensămîntul de acum 20 de ani că au ceva cunoștințe de limbă bască. În zilele noastre, procentajul acestora a crescut la 20%. 90% dintre copii studiază în module educaționale bilingve.

Cheltuielile publice în ceea ce privește protecția socială pe cap de locuitor, în concordanță cu datele obținute în 1997, departe de a fi la același nivel cu media UE, a fost undeva în jurul a 3.187 euro în Țara Bascilor în timp ce în Spania a fost de 2.624 euro. Procentual vorbind, în comparație cu media europeană, Țara Bascilor deține doar 59% în timp ce Spania numai 49%.

Guvernul nostru garantează prin lege, tuturor cetățenilor fără venituri și care sunt rezidenți pe acest teritoriu de cel puțin un an, ceea ce noi numim ajutor de bază care este de 476 euro. Această sumă poate crește la 691 euro în funcție de numărul membrilor familiei.

Mulțumită politicii noastre și autonomiei financiare, și chiar dacă guvernul central continuă să nege transferul competențelor juridice, noi suntem capabili să continuăm un program ambițios care dorește să reînnoiască infrastructura. Pentru construirea unei noi Curți de Justiție au fost alocați 180 de milioane euro și 45 de milioane de euro au fost alocați pentru informatizarea sistemului juridic la toate nivelele. Au fost implementate servicii pentru victime, imigranți și deținuți.

Construcția de case este o problemă foarte sensibilă pentru cetățenii noștri și, din păcate, există un deficit structural pe care încercăm să-l corectăm. Rata de investiții la 1.000 de locuitori a crescut din 1996 la 1999 cu o medie de 176.000 euro, în timp ce în Spania nu a atins media de 68.000 euro. Politica de construcții de locuințe dusă de guvernul basc ne-a permis să obținem o rată de maximum 35% din piața de locuințe și sperăm să ajungem la o rată de 50% până în 2005. Aceasta va dezvolta o politică socială ce ne va așeza cu 30 de puncte deasupra celei a guvernului spaniol. Pentru a sfârși această serie de date și pentru a sublinia diferența incredibilă între situația zilelor noastre și cea pe care am trăit-o după criza industrială din anii '70 și o mare parte a anilor '80, doresc să remarc că în zilele noastre, țara se bucură de o economie solidă bazată pe un sector industrial compus din companii mari, mici sau mijlocii care au reușit să creeze sinergii puternice și să ofere o valoare adăugată substanțială și să se deschidă sectorului serviciilor. Cred că nu greșesc dacă afirm că 80% din industria de mașini și utilaje a Spaniei este localizată în Țara Bascilor ca și 65% dintre tipografiile, 50% din industria grea, 40% din producția de oțel, 40% din producția de produse electrocasnice, 25% din industria aeronautică și 12% din cea electronică de computere sau comunicații.

Mai mult, economia noastră a făcut un pas înainte și privește spre viitor. Administrația noastră încurajează îmbunătățirea continuă și inovația tehnologică. Comunitatea noastră adună 17% din toate certificatele de calitate ale statului spaniol, chiar dacă reprezentăm doar 5% din populație. Suntem prima comunitate în termeni relativi și a treia în termeni absoluți în ceea ce privește acest tip de certificate.

Pentru a concluziona, vreau doar să arăt că atunci când Spania a devenit membru al UE în 1986 – Țara Bascilor avea un venit de 76% față de media europeană, în timp ce astăzi, după 17 ani, are un venit de 104%. Mesajul pe care am încercat să vi-l transmit este clar: descentralizare, apropierea procesului de luare a deciziei de cetățeni, libertate politică și independență financiară. Și toate acestea prin guverne regionale serioase, care doresc să realizeze un stat al bunăstării pentru cetățenii lor. Poporul basc a dovedit prin fapte și cifre că un nivel de dezvoltare a fost atins și că dorim o dezvoltare în acest sens. Acest lucru ar fi mai ușor de realizat dacă guvernul spaniol ar transfera toate competențele votate prin Referendumul din 1979. Aceste competențe, cum ar fi cea a asigurărilor sociale și forței de muncă, păstrate ilegal de guvernul central, au o maximă importanță în

realizarea planului nostru economic. Dacă aceste competențe s-ar afla în mîna noastră, am putea fi mai activi și mai eficienți în crearea de noi locuri de muncă și, în final, în crearea bunăstării regiunii noastre. Sper că în viitor prietenii noștri transilvăneni se vor bucura de o autonomie similară cu a noastră, în care diversitatea culturală și lingvistică este respectată.

Gábor Kolumbán: O să încerc să rezum cei cincisprezece ani de activitate în domeniu, începînd cu experiența mea de vicepreședinte al UDMR, apoi experiența de opt ani în administrația locală (vicepreședinte și președinte al Consiliului Județean). De asemenea, mi-am petrecut patru ani ca delegat al României la Congresul Puterilor Locale și Regionale al Consiliului Europei. În cele două luni în care am fost apropiat Guvernului României (acesta a fost momentul în care legea română de dezvoltare regională a fost elaborată și am lucrat împreună cu domnul Onisei – era la acel moment secretar de stat pentru această problemă – și în acei ani), am fost pus în fața mai multor dificultăți: promovarea ideilor de regionalizare și regionalism, introducerea diversității culturale și promovarea problematicii minorităților naționale și expectațiilor de autonomie culturală în cadrul problematicii regionalizării în România. Am formulat cîteva concluzii, din punctul meu de vedere, pe care aș dori să vi le împărtășesc. Domnul Gherman a început în această dimineață, spunînd că suntem într-o luptă a mentalităților și voi încerca să răspund la cîteva întrebări legate de existența acestei bătălii și de modalitatea în care se poate încheia această bătălie pentru a porni o dezvoltare pașnică, mai creativă, mai cooperantă în această problematică, nu numai în România – această luptă se dă și în Ungaria și în aproape toate țările est-europene și, noi cunoaștem mai puțin aceste lucruri, dar și în țările vestice au fost lupte asemănătoare în anii '70 - '80 – și aș dori să încep cu precizarea că atunci cînd noi vorbim despre integrare și regionalizare, ne aflăm în lumea artefactelor. Toate aceste noțiuni reprezintă creații ale oamenilor și, de obicei, noi creăm lucrurile la care ne gîndim, așa încît aș dori să analizez cîteva dintre conceptele care se situează în spatele acestor artefacte, acestor construcții. Primul concept este *lărgirea UE versus integrarea UE*. Pentru că dacă ați observat, în discursurile politicianilor și a birocratilor din UE ei vorbesc despre lărgirea UE. Deci, dacă aș traduce această declarație ar însemna că „*ne dorim o UE mai mare decît este acum*“, deci este o lărgire, este o expansiune a conceptului de UE, a structurii UE cu cel puțin, sau cel mult cîteva schimbări, numai cele absolut necesare pentru lărgirea UE ca entitate funcțională. Partenerii din UE utilizează noțiunea de „*noi ne vom integra în UE*“, ceea ce înseamnă că ei doresc să schimbe puțin această UE și să devină parte a acestor schimbări. Mai există și această expresie – *noi nu vom merge în Europa pentru că noi sîntem în Europa* – aceasta este o abordare tradiționalistă și istorică. Oricum, acest tip de concept arată că constructorii principali ai UE și luptătorii pentru integrare europeană în Europa

de Est vorbesc despre lucruri diferite. Voi încheia această parte a expunerii mele afirmând că nici una dintre aceste părți nu are dreptate, nici cei care vorbesc de lărgirea Europei – pentru că lărgirea va aduce și modificări calitative –, și nici cei care adoptă retorica integrării pentru că aspirațiile și dorințele lor nu se vor reflecta 100% în noua UE. Noi vom crea o entitate ce se va numi UE, dar care va fi radical diferită de ce este acum UE, și radical diferită de expectațiile țărilor est-europene. Aceasta este o problemă fundamentală de strategie pentru că, dacă planifici și începi să acționezi bazat pe viziuni diferite, este foarte dificil să ai o cooperare pe aceeași strategie. Este aproape sigur că avem două strategii. Și este foarte dificil să le legi și să le aduci la același numitor și să nu ai o risipă de resurse utilizate pentru aceste strategii.

A doua problemă este legată de *regionalizare și regionalism*. Este clar, și a fost prezentat de la început, că regionalizarea este un proces birocratic de construcție instituțională condus de voința politică, și este clar că pentru că este un proces birocratic, este vorba de o vînătoare de bani, și este vorba despre distribuția fondurilor, și este vorba despre măsurarea și dezbaterea GDP. Doresc să fac doar un mic comentariu: problema de a exista Budapesta, de exemplu, ca regiune sau nu, este decisă pînă la urmă de fonduri – dezbateră încă continuă – pentru că dacă Budapesta este o regiune, atunci GDP-ul va fi mai mare decît este în mod obiectiv pentru o regiune, și este mai bine să ai o regiune mai mare căci atunci GDP-ul va fi mai redus. Nu are nimic în comun cu regionalismul și cu existența unor entități regionale, așa cum au fost aici definite și menționate. Problema lăsării deoparte a abordării regionaliste în procesul de regionalizare este una foarte serioasă și va avea efecte perverse foarte mari, pentru că – ați menționat ideea unei autonomii politice și a libertății economice – identitatea regională este, de asemenea, un element al creșterii bunăstării. Fără identitate regională nu poți să completezi expectațiile de a avea o bună guvernare în sensul coeziunii sociale, respectul în fața comunității care este dincolo de regiune. Eu realizez că există o serie de probleme legate de regionalizare și integrare și aceste două procese se influențează într-un fel unul pe altul pentru că, dacă utilizăm resursele de integrare – ca de exemplu fondurile – pentru realizarea expectațiilor de regionalizare, se schimbă strategiile și chiar instituțiile de decizie. Una dintre falsele argumentări din spatele politicilor regionaliste este că politicile de dezvoltare regionale vor diminua sau chiar abolii diferențele socio-economice dintre regiuni. Orice cercetare experimentală a politicilor UE de dezvoltare europeană arată că discrepanțele socio-economice cresc, nu scad. Acestea sunt fapte și cifre. De fapt, argumentația de bază pentru regionalizare este o falsă argumentare politică. Aș dori să reflectăm asupra faptului că această argumentare este atît de puternică încît nimeni nu lansează întrebări — pentru că adevăratul scop este găsirea de fonduri pentru dezvoltare. Așa că regionalizarea nu se referă

la diminuarea diferențelor socio-economice – așa cum sunt prezentate în legea românească, de asemenea – ci la obținerea de fonduri pentru strategiile de dezvoltare regională, pentru realizarea aspirațiilor regionale proprii, finanțarea propriilor aspirații economice regionale. Aș dori să ridic întrebarea – dacă este așa, și ca cercetător în științe regionale accept faptele și cifrele, că în literatura de specialitate nimeni nu neagă că politicile de dezvoltare regională nu diminuează diferențele – de ce nu vorbim despre dezvoltare? De ce nu vorbim despre dorințele și interesele reale din spatele energiilor regionaliste? Eu cred, și nu sunt convins că este răspunsul exact, dar eu cred că teama de regionalism este răspunsul acestei întrebări, pentru că nu poți răspunde acestei întrebări – ce fel de dezvoltare vrei într-o regiune? – dacă negi regionalismul. Dacă accepți regionalismul, atunci va trebui să faci designul regiunilor în concordanță cu regionalismul și apoi va trebui să întrebi comunitățile dintr-o regiune ce tip de dezvoltare preferă. Și asta ar însemna respect pentru principiul subsidiarității, și asta ar crea o dezbatere complet diferită a destinatarilor fondurilor și a celor care vor contribui. Aceasta este concluzia mea, dacă vom încerca și vom reuși să schimbăm dezbaterea despre regionalizare și să o subordonăm dezbaterii despre dezvoltare, aceasta ar putea crea cooperare și sinergie între oamenii care dau resursele – luptătorii – și oamenii care le primesc, pentru că dezvoltarea poate genera parteneriate între donor și acceptor. Distribuția fondurilor este o luptă politică care se poate distorsiona tot timpul din cauza agendei ascunse sau problemelor conceptuale atunci când ne gândim la viitorul UE — nu spunem ceea ce gândim dar încercăm să luăm din acest proces cât mai mult cu puțință în concordanță cu agenda ascunsă. Și nu este corect. Aceasta este observația mea, dezbaterea actuală dintre țările est-europene și vest-europene, experți, politicieni nu este corectă. Cineva trișează sau amîndouă părțile trișează. Dacă nu vom sfîrși aceste discuții incorecte, vom produce o risipă de resurse și nu vom genera dezvoltarea de care este nevoie în întreaga Europă, în toată regiunea. Pentru că dezvoltarea vine dinspre oameni. Dacă oamenii nu primesc ceea ce ei își doresc, nu vor fi motivați să genereze bunăstare, vor fi doar consumatori de fonduri și vor vîna bani.

Gusztáv Molnár: Aș dori să adaug cîteva cuvinte despre specificitățile identității regionale transilvănene. Aici noi avem cel puțin două comunități cu rădăcini istorice foarte profunde și cu identitate națională, mă refer la români și maghiari. Desigur există și alte comunități: germanii, slovacii etc. Dar cei doi jucători principali sunt românii și maghiarii. Cred – și Grupul Provincia a pus în centrul dezbaterii această întrebare – că în Transilvania există șanse de a crea o identitate foarte specifică trans-etnică, comună tuturor comunităților care locuiesc aici. Este un exemplu foarte interesant la nivel european pentru că cele mai multe provincii sau regiuni, acele regiuni cunoscute ca regiuni constituționale în Europa de Vest se bazează pe o singură comunitate: scoțienii, catalanii, bascii. Aceasta ar

putea fi o contribuție foarte specifică a Transilvaniei la dezbateră mai generală la nivelul european.

Gorka Knorr Borrás: Aș dori să fac un foarte scurt comentariu. Ați menționat identitatea trans-etnică. Aș exemplifica cu Tirolul de Sud din Italia. Și cred că ar fi un fel de mini-Europă în Transilvania. Problema este că statul nostru Spania – pentru că noi avem o autonomie, ceea ce este foarte important în comparație cu ce aveți voi aici – vorbește cu ușurință de a împărți suveranitatea cu Danemarca, de exemplu, dar nu cu catalanii sau bascii. Îi va fi foarte greu statului să-și împartă suveranitatea cu voi. Va trebui să schimbăm acest lucru.

Gábor Kolumbán: În legătură cu această problemă a definiției, trebuie să o luăm în considerare pentru că este dificil să vorbești despre ceva pentru care nu ai o definiție sigură. În conformitate cu științele regionale, definiția regiunii se bazează atât pe auto-organizarea regiunii cât și pe integrarea în interiorul granițelor. Așa că vorbim despre identitate regională, vorbim despre auto-organizarea structurilor instituționale și vorbim despre regionalizare în termeni de regionalizare politică. Pentru a clarifica discuția, utilizăm termenii de regiuni culturale, economice, politice, administrative unde prioritățile acestor trei niveluri sunt diferite. În regiunile culturale identitățile sunt foarte puternice, în regiunile administrative avem instituții regionale care sunt guvernate de principii externe regiunii, servesc la dezvoltarea regiunii. Consider că dezbateră este într-un fel artificială în această privință pentru că în fiecare tratat și chiar în Carta Autonomiei Regionale există o definiție a ce este regiunea.

Jerzy Gorzelik: Doamnelor și domnilor, aș dori să vă mulțumesc pentru invitație și pentru posibilitatea de a vă prezenta câteva teme privind regionalizarea în Polonia, reforma administrativă care a avut loc în 1999 și opinia organizației mele asupra acestui proces și asupra formei în care acest proces s-a derulat în Polonia. Înainte de a vorbi despre procesul de regionalizare în Polonia, vă voi prezenta pe scurt regiunea mea. Mai întâi voi răspunde la întrebarea de bază, ce sunt cu adevărat aceste regiuni? Această regiune — Silezia — este localizată în Europa, între Polonia și Germania. Cea mai mare parte din Silezia este acum parte a Republicii Polonia, iar partea sudică a Sileziei Superioare aparține Republicii Cehie. Deci regiunea este divizată de granița politică a acestor state care se vor alătura UE în anul următor. Acest loc al regiunii mele în Europa a constituit mulți ani un punct problemă și a cauzat multe tensiuni politice care se vor reflecta în prezentarea pe scurt a istoriei sileziene. În Evul Mediu, secolele VIII-IX, Silezia făcea parte din Moravia Mare, așa cum este general recunoscut de către istorici, iar mai apoi din Boemia. În 919 regiunea a fost anexată de polonezi, dar în secolul al XII-lea i s-a conferit un anumit fel de independență ca urmare a despărțirii puterii centrale. În secolul XIV, prinții silezieni acceptă suveranitatea împăratului Boemiei și împreună cu alte țări boemiene intră în Imperiul Habsburgic în 1526.

Vedeți deci cât de multe țări sunt deja reprezentate la seminar: Moravia, Slovacia, Ungaria Superioară ca părți ale monarhiei habsburgice — și Transilvania, iar mai târziu și Polonia. În secolul XVIII, Silezia a devenit prusacă în urma războiului silezian între Prusia și habsburgi, numai o miime din Silezia Superioară a rămas sub reguli austriece. Următoarea partiție a Sileziei s-a petrecut după Marele Război: Silezia austriacă a fost împărțită între Cehoslovacia și Polonia, iar Silezia prusacă devine Silezia germană ca urmare a referendumului din 1871 și este divizată între Polonia și Germania. Înainte de cel de al II-lea război mondial, ca un rezultat al Pactului Munik, Silezia Cehă, sau Cehoslovacă va fi împărțită între Polonia și Germania. Așa cum vedeți, istoria silezienilor este una a partițiilor și a schimbărilor de afiliere la diferite state sau țări. La aceasta ar trebui să adaug deportările din Silezia Inferioară, care au schimbat viața oamenilor de aici, dar au fost și multe deportări din Silezia Superioară. Voi vorbi despre Silezia Superioară pentru că mișcarea din care fac parte activează numai în această parte a țării. Este singura parte din țară în care putem vorbi despre sentimente regionale, despre identități regionale. Sunt sigur că sentimentele regionale se vor dezvolta, se vor trezi și în sînul noilor locuitori din Silezia Inferioară, dar mai trebuie să treacă timp. Mișcarea noastră este reprezentată și în Silezia Inferioară, dar nu se compară cu potențialul nostru din Silezia Superioară. Această mișcare a fost creată în 1990, așa că noi am crescut în realitatea determinată de reforma administrativă din 1975, din care au rezultat cele 45 voievodate sau provincii, entități mici fără legătură cu identitatea regională și istorică. Ca un rezultat al acestei reforme, Silezia Superioară a fost împărțită în 4 districte și nici una dintre aceste provincii nu a fost pur sileziană. Teritorii sileziene au fost conectate la teritorii nesileziene și s-au format aceste patru districte. Încă de la începuturile sale, Mișcarea pentru Autonomie Sileziană a cerut unificarea teritoriilor sileziene într-o singură unitate administrativ-teritorială, într-un singur voievodat, și ne-am pus mari speranțe în reforma administrativă din 1999. Rezultatele acestei reforme ne-au dezamăgit pentru că Silezia Superioară a fost împărțită în trei unități, în trei voievodate, din care unul este numit Silezian. Voi vorbi acum despre aceste două entități administrative: după cum se poate vedea și pe hartă, există și un voievodat care se numește Silezia Inferioară. Acest voievodat nu respectă decupajul istoric al Sileziei Inferioare. Problemele Sileziei pornesc și de la utilizarea termenului de voievodat, care este înrădăcinat în tradiția poloneză. Voi vorbi puțin și despre județe și competențele lor mai târziu. Partea estică a provinciei, câteva județe nu sunt teritorii sileziene. Aproape o jumătate din Provincia Sileziană este teritoriu ne-silezian. Puteți vedea, Polonia, ca și alte state tradițional centraliste, a creat unități artificiale și le-a dat nume istorice ca Silezia, dar acestea nu răspund așteptărilor mișcărilor regionaliste. Ceea ce este foarte caracteristic acestei provincii este concentrarea industriei grele, industrie grea care a fost sursa prosperității noastre la începutul, sau în prima

jumătate a secolului XX, dar care acum, fiind foarte veche, a devenit o problemă economică foarte serioasă. Cele mai multe oțelării sau industrii legate de articolele de oțel sunt arondate acestui voievodat, este o zonă cu o densitate de populație foarte mare, cu orașe ca Katowice, care este capitala acestei provincii. A doua provincie care include zone ale Sileziei Superioare este Apola. Apola este capitala Sileziei Superioare, capitala istorică. Acest district este mult mai mic decât Silezia, este la fel de dens populat ca și partea estică a Sileziei Superioare, conține județe din Silezia Superioară și două județe din Silezia Inferioară. Deci această tradițională împărțire a Sileziei în două unități nu a fost respectată de această reformă. Această provincie este destul de slabă din punct de vedere economic. Noua împărțire teritorială a Poloniei din 1999 ne-a adus 16 provincii, așa numitele regiuni, 308 județe pe care noi le numim *poviats* și aceste județe sunt unități noi create, 65 orașe și 2489 comune, *comunas*. Ele au fost realizate cu 9 ani în urmă. Care sunt sarcinile acestor unități locale pe trei nivele? Le putem împărți în două părți: responsabilități directe ale unităților și responsabilități trasate lor de statut din partea guvernului central. Este diviziunea de bază. Care sunt finanțările unităților locale? Aceasta este întrebarea crucială și există o dezbatere publică referitoare la finanțarea unităților locale în Polonia. Este, de fapt, o dezbatere despre venituri, fonduri subsidiare și finanțări. Sunt trei tipuri de bază: primul și cel mai important în opinia mea, este venitul propriu format din taxele locale, taxe împărțite cu bugetul statului și unitățile teritoriale și venituri din proprietăți. Cel de al doilea tip sunt venituri din subsidiarități generale și reprezintă îndatoririle pe care unitățile le realizează la cererea centrului. Cel de al treilea tip sunt finanțările. Care sunt sarcinile comunelor la cel mai de jos nivel al autoguvernării poloneze sau, mai degrabă, care sunt ariile de activitate? Prima este educația publică. Comunele conduc grădinițele, școlile primare și gimnaziile. Ele sunt responsabile de menținerea infrastructurilor și de angajării unităților școlare menționate. O altă sarcină se referă la asistența socială, care include și centre locale, o altă responsabilitate vizează sistemul de sănătate. Comunele sunt responsabile de sistemul primar de sănătate. Comunele mențin de asemenea, infrastructurile: drumurile, podurile le aparțin. Managementul teritoriului este de asemenea foarte important, comunele pregătesc planuri pentru amenajarea teritoriului, care determină modul de folosire al terenului. Comunele au în proprietate teren care este utilizat în diferite scopuri. Apoi mai sunt serviciile culturale: bibliotecile locale, muzeele mici. Sportul și turismul reprezintă o altă responsabilitate – în special promovarea acestei activități în rândul elevilor, ordinea și siguranța publică. Aici, competențele comunei sunt foarte limitate, se include aici și protecția împotriva incendiilor și inundațiilor. Responsabilitățile ariilor de activitate ale județelor includ de asemenea sănătatea – județele răspund de managementul spitalelor, educația – incluzând școlile primare speciale, internate și cele mai multe

gimnazii; asigurările sociale, ca de exemplu atribuirea de locuințe pentru săraci; cultura – în special protecția monumentelor de artă; transporturile din raza județului – construcția și întreținerea drumurilor județene. O altă responsabilitate importantă se referă la șomaj – există agențiile de ocupare a forței de muncă județene. Protecția împotriva inundațiilor, supervizarea arhitectonică, protecția ordinii și siguranței publice, precum și planificarea împotriva pericolelor sunt drepturi ale județelor. Responsabilitățile voievodatelor nu sunt atât de numeroase ca în cazul comunelor sau județelor: voievodatele conduc spitalele principale și cele specializate, învățământul superior – la nivel de licență, cultura – incluzând conducerea teatrelor de operă, filarmonicilor și bibliotecilor mari, modernizarea drumurilor, managementul apei precum și conducerea oficiilor de muncă de la nivel voievodal.

În acelaș timp există niveluri de autogovernare, dar și prelungiri ale autorității statului. Acestea cauzează multe tensiuni între cele două niveluri în provincii. Pe lângă administrarea autogovernată avem și așa-numita administrație unificată, care este supravegheată de voievod, care este numit de guvernul central. Această administrație unificată include pe comandantul poliției, care este numit de voievod, comandantul departamentului de pompieri al provinciei, superintendentul școlar, superintendentul arhitectural al provinciei, conservarea monumentelor din provincie, superintendentul farmaciilor din provincie, superintendentul de mediu al provinciei. Am redat doar lista funcționarilor principali numiți de voievod. După cum puteți vedea, voievodul supervisează aproape toată viața publică. Cu excepția administrației unificate sau reunite care este condusă de voievod, în fiecare provincie există și organisme ale administrației care nu se subordonează voievodului ci ministrului de specialitate. De fapt, putem vorbi de trei niveluri de conducere în provinciile poloneze.

Care sunt cererile noastre? Care sunt cererile Mișcării de Autonomie Sileziană? Vă puteți imagina că rezultatele reformei administrative din Polonia din 1999, nu au răspuns așteptărilor noastre. Noi am propus cu totul altceva, mult mai profund, o reformă mai radicală a administrației publice și a structurilor de stat. Cererile noastre sunt:

- transformarea Poloniei într-o federație de provincii autonome. Este un obiectiv strategic al mișcării noastre, pe care nu îl putem realiza singuri pentru că reprezentăm doar o singură provincie și identitatea regională nu este așa de puternică în alte regiuni cu tradiții politice diferite cum este în Silezia Superioară. Iar regiunile din centrul și estul Poloniei sînt mai obișnuite cu guvernarea centralistă și, ca urmare, mai ușor de acceptat de politicienii locali și de locuitorii acestor regiuni;

- crearea regiunilor autonome Silezia Superioară și Silezia Inferioară în cadrul granițelor istorice și fără includerea de teritoriu nesilezian.

- parlamentele locale trebuiesc alese în toate regiunile. Aceste parlamente trebuie să aibă putere legislativă. Noi am avut odinioară un asemenea parlament,

așa cum am avut și trezorerie sileziană. A fost poate cea mai bună autonomie, cea interbelică, în ciuda poziției foarte puternice a voievodului numit de puterea centrală.

- un președinte ales trebuie să fie capul regiunii. Noi vrem să înlocuim voievodul numit de primul ministru cu un președinte ales.

- regiunile trebuie să aibă în administrare nu mai puțin de 60% din impozite.

- regiunile nu trebuie să fie o copie la scară a guvernului central. Acest lucru este foarte important în Silezia Superioară, care este o regiune diversă.

Acesta este programul nostru în câteva cuvinte. După cum puteți vedea, așteptările noastre sunt departe de a fi realizate prin ultima reformă. Voi rezuma și realizările acestei reforme:

- crearea provinciilor cu adunări alese. Acest lucru nu au existat înainte de 1999, nu au existat organisme alese la acest nivel;

- recrearea unităților administrative – *powiaty* – pe care le numim județe.

Acestea sunt cele două puncte importante pe care le-a adus reforma de acum patru ani. Dar există un sentiment comun că, după această reformă, după îmbogățirea unor extinderi ale descentralizării, va avea loc recentralizarea. Un exemplu spectaculos de recentralizare al acestui guvern a fost mutarea fondurilor de sănătate de la nivel regional într-un singur fond la nivel național. Este un lucru foarte important pentru sistemul de sănătate regional. Regiunile, județele sunt manipulate de guvernul central. Unul dintre exemplele pe care pot să le menționez a avut loc în iunie. Autoritățile din Varșovia au permis comunelor să ridice cota taxelor locale. Aparent pare a fi profitabil pentru comune și autoguvernare dar, în același timp, guvernul central a tăiat radical fondurile subsidiare. De fapt comunele au fost forțate să crească taxele crescând astfel nemulțumirea în rândul locuitorilor. Cel care a profitat de pe urma acestei măsuri a fost guvernul central. Acest exemplu poate reflecta adevărata natură a reformei ce a avut loc în Polonia.

Zsolt Szilágyi: Aș dori să salut în primul rând organizatorii și să le mulțumesc pentru invitație, iar, în al doilea rând, aș dori să salut titlul seminarului. „Regionalizare” și „integrare” sunt două dimensiuni care nu au sens una fără cealaltă. În al treilea rând, aș vrea să vă prezint foarte pe scurt punctul meu de vedere, fiind conștient că noi avem identitate multiplă în Europa. Noi avem identitate regională, etnică, religioasă etc. Acum trei zile am avut o întâlnire la Comisia de Politică Externă, cu domnul Geoană. Domnul Geoană a spus că România nu a închis capitolele cele mai sensibile de negociere cu UE: regionalizare – agricultură – buget. Și a menționat, ca exemplu, Polonia. Polonia ar putea fi un bun exemplu pentru România, și subscriu la aceasta, pentru că Polonia are suficientă mobilitate, sensibilitate, și respinge modul rigid de abordare al regionalizării. Polonia a arătat suficientă mobilitate în comparație cu România pentru a face pași importanți, pași în acest proiect. Aș dori să spun, și acesta este primul meu punct de vedere, că nivelul regional este cel mai sensibil indicator în

ceea ce privește nivelul de integrare a țării în structurile europene. Un alt indicator sensibil este modul de a trata minoritățile, orice fel de minorități. Comunitățile regionale, sunt într-un al treilea rînd comunități minoritare. Să ne întoarcem la multiplele identități: regionale, etnice și religioase. Acestea ar trebui incluse și problemele cauzate de acestea ar trebui rezolvate de procesul de integrare. Deci eu nu cred că Europa va fi un succes sau integrarea statelor est-europene va fi un succes fără rezolvarea acestor probleme. În acest mod noi practicăm diferite forme de autonomie. Recent, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a arătat într-un raport – scris de Andreas Gross – reprezentantul Elveției – experiențele pozitive recomandate pentru statele europene: diferite stadii de autonomie pentru a preveni conflicte. În acest fel, din acest punct de vedere Europa va fi o Europă a diferitelor niveluri de autonomie. Deci nivelul de integrare al unei țări este dat de modul în care respectiva țară aplică autonomia, de modul în care regiunile pot fi conectate altor regiuni europene fără aportul centrului. Nu cred că integrarea României, a Ungariei, a Poloniei poate să fie una de succes doar prin aportul guvernului central, fără regiuni, fără a utiliza rolul regiunilor. În această vară, am întîlnit un scoțian, membru al parlamentului, și i-am spus că sunt un maghiar din Transilvania și că România trebuie să se alăture UE. Și el a spus că *„dacă dorești ceva cu adevărat hun, încearcă să formulezi interesele transilvănenilor înainte ca România să fie acceptată în UE, încearcă să formulezi și să prezinți interesele maghiarilor care trăiesc în România, încearcă să prezinți aceste două interese în mod egal, cu aceeași intensitate, și fii convins că UE nu va rezolva problema ta dacă nu prezinți problema ta în timpul procesului și dacă nu încerci să prezinți problema ta la Bruxelles. Deci, în acest mod să articulezi interesele regiunii procesului de integrare. Încearcă să prezinți interesele Transilvaniei la Bruxelles. Nu contează care este percepția Bucureștiului, dacă Bucureștiul agreează acest lucru sau nu, pentru că noi suntem responsabili pentru asta, nu Bucureștiul.”* Deci aceste lucruri sunt importante de știut pentru că întreg procesul de negociere este făcut de guvernul central, iar interesele regiunilor – Transilvania, Moldova, Dobrogea etc. – nu sunt implicate în proces. Deci noi ar trebui să facem aceste lucruri, să reprezentăm aceste interese și să facem integrarea una de succes. În ultimul rînd, în acest proces trebuie să existe solidaritatea dintre forțele politice. Acești regionaliști trebuie să lucreze împreună. Nu contează dacă sunt din Italia, Scoția sau Transilvania. Noi trebuie să facem împreună aceste lucruri. În procesul de creare a noii Constituții Europene au fost ocolite două puncte majore: interesele regiunilor nu sunt suficient reprezentate și interesele minorităților nu sunt reprezentate. Sunt două greșeli, dar procesul nu s-a sfîrșit, așa că trebuie să încercăm să le rezolvăm, să lucrăm la asta împreună.

Viorel Coifan: Doresc să spun dintr-un început că PNL are un document de poziție referitor la problema regionalizării în România, dar el este neoficial pentru că nu a primit încă acceptul formal – probabil că peste două luni – deci discutăm

despre un draft, dar care reprezintă în mare parte ceea ce PNL consideră abordarea despre o construcție regională a României. Vreau să fac o remarcă – multă lume face o confuzie de termeni între regionalizare și regionalism – pornind de la conceptul că regiunea reprezintă un binom, spațiu-comunitate locală, în funcție de modul în care noi acționăm asupra uneia sau altei componente a acestui binom, rezultă ceea ce e simplist spus „regionalizare” sau „regionalism”. Regionalizarea este un proces care are un sens descendent, de la centru spre provincie, cu o vocație mai mult economică sau administrativă și care pornește de la conștientizarea ideii că există dezechilibre regionale și că ele trebuiesc corectate, pe când regionalismul este mai mult un curent politic care insistă mai mult asupra comunității locale, percepută ca fiind depozitara unei tradiții istorice, identitare, culturale – pentru că s-a vorbit foarte mult despre identitate regională – și care are o traiectorie ascendentă din provincie, din zonă înspre centru pentru a oficializa această percepție. Eu sunt timișorean și fac parte dintr-o provincie, Banat, care, vă spun sincer, nu are o identitate atât de puternică ca și Transilvania. Explicația este foarte simplă. Banatul este o creație după 1716, în urma cuceririi de către prințul Eugeniu de Savoya – un italian crescut la curtea franceză și în slujba Imperiului Habsburgic, deci dacă vreți un european în felul lui – și care a făcut Banatul. Un fel de El Dorado în care nu există doar două etnii care să aibă relații conflictuale, există multe etnii într-o proporție europeană și, prin urmare, un spirit de toleranță pe care îl recomand tuturor acelorora din Țara Românească. Deci, pe de o parte, există tendința centralistă și frica de a pierde influența în teritoriile considerate ca fiind ocupate — și aceasta este o chestiune de mentalitate care încă mai funcționează la noi —, dar există și nostalgii după timpuri revoluate. Prin urmare, cred că putem să abordăm subiectul cu detașare. Aș dori să spun dintr-un început că PNL este pentru regionalizare. El nu este, în schimb, pentru federalizare. Nu este pentru federalizare din motive care au fost expuse în mai multe documente și care reprezintă punctele de vedere al unui partid, nu trebuie să fie împărtășite și de celelalte. Și acum aș dori să spun însă, că noi considerăm procesul de regionalizare în România ca fiind un proces consumator de timp și de resurse și considerăm că el trebuie să aibe o dinamică mai accentuată paralel cu descentralizarea, pentru că nu putem vorbi de regionalizare pînă nu am epuizat pînă la limitele firești procesul de descentralizare, altfel riscăm să compromitem această nobilă idee. Aș vrea să spun, fără să insist prea mult, că în România conceptul de regionalizare nu este privit cu mefiență numai datorită „eforturilor” partidului de guvernămînt de a compromite termenul, ci și datorită faptului că au existat două experiențe suis-generis, dar ambele nefericite. În 1938, după instaurarea dictaturii Regelui Carol al II-lea, s-a dat o nouă lege administrativ-teritorială, care împărțea România în comune, plase, județe și ținuturi. (...) Întîmplarea face ca fostul ținut Timiș-Torontal să aibă exact aceeași dimensiune

ca Regiunea 5 Vest de la ora actuală, după Legea dezvoltării regionale. Sigur că nu a funcționat această regiune din două motive: pentru că a început războiul din '41, iar pe de altă parte, guvernatorul, președintele, dacă vreți, al acestei regiuni era de fapt rezident regal plătit. Dar asta era România: și primarii erau pe vremea aceea numiți și nu aleși. Iată motive suficiente pentru a compromite ideea de ținut. După al II-lea război mondial, în timpul ocupației sovietice și comuniste au funcționat pînă în 1964, regiuni. Acele regiuni erau însă niște teritorii care cuprindeau în principiu mai multe județe, dar care nu aveau organisme alese în mod democratic, nu aveau competențe decizionale și financiare și, în general, nu exista nici un fel de democrație. Cu alte cuvinte, nu erau regiuni în autenticul sens al cuvîntului. În 1968, cînd Ceaușescu a revenit la județe, n-a făcut decît să restaureze un sistem dispus pe două niveluri și care a existat în perioada interbelică și în același timp să rezolve o chestiune politică pe care lumea o uită. El nu dorea să aibă de-a face cu 8 sau 10 secretari puternici ai PCR, ci dorea să discute cu 42 de secretari ai Comitetelor de partid județene, potrivit politicii *divide et impera*. Asta era o cauză care, din păcate, nu știu de ce, nu se accentuează. Prin urmare, în acest context, sigur că a discuta despre regionalizare strîrnește în primul rînd o reacție a județelor mai mici, este cazul județului Arad – de exemplu – care în timpul existenței regiunilor de tip comunist a fost sistematic devalizat de resursele sale în beneficiul județului Timiș, cu capitala la Timișoara. Arădenii au rămas cu acest reflex, orice formulă de coagulare strîrnește aceeași reacție – „a! timișorenii din nou doresc să ne ia!” – pe care o avem noi față de centru, față de București. La ora actuală, în cadrul procesului de regionalizare în România, există doar o singură lege, Legea dezvoltării regionale, Legea 151 din 1997, care din păcate a fost mutilată începînd din anul 2000 pînă la a nu i se mai regăsi substanța. Ce înseamnă acest lucru? Că în România au fost definite 8 regiuni de dezvoltare, și vreau să spun că nu sîntem singurii, și în Ungaria, cu un an înainte, a apărut Legea 26 a dezvoltării teritoriului, cu alte cuvinte colegii maghiari vor înțelege perfect la ceea ce mă refer eu. S-au definit 8 regiuni de dezvoltare care nu sunt unități administrativ teritoriale, ci sunt formule de cooperare între județe avînd drept scop reducerea dezechilibrelor, disparităților regionale constatate în România. Această lege a fost rezultatul unui studiu numit *Carta verde a dezvoltării regionale din România* care a fost produs și sponsorizat de către Comisia Europeană – Delegația de la București și de o serie de – să zicem – specialiști – efectiv, cu modestie, am lucrat și eu acolo, pentru că eram președinte de consiliu județean și am avut un cuvînt de spus. Și acolo s-a spus foarte clar: această formulă de coagulare, pe lîngă vocația economică și anume aceea de a reduce disparitățile, pentru că cele 42 de județe românești au fost împărțite în patru categorii: județe foarte dezvoltate, județe dezvoltate, județe slab dezvoltate și județe foarte slab dezvoltate în funcție de un indicator agreat, care reprezenta numărul de paturi la

1000 de locuitori, numărul de km de drum pe o suprafață de 100 de km² ș.a.m.d. Patru județe din România se bucurau de culoarea albă, care însemna cel mai dezvoltat județ și anume: județul Timiș – îmi pare rău pentru Cluj, dar Clujul nu era –, Sibiu, Brașov și București. Existau după aceea cu culoarea brună așa-numitele punji de sărăcie cronice a României, era vorba de Teleorman, Vaslui și nu mai știu exact încă ce județe situate în Moldova, și Botoșani. Atunci, problema era ca să se aducă la o culoare, nu așa un gri cenușiu, dar să se egalizeze culorile, nu luînd de la unii și dînd la ceilalți, ci făcînd o politică de atragere a fondurilor de coeziune. Ce s-a întîmplat în realitate? Asta era vocația economică, dar mai era încă o vocație morală. Pentru prima dată județele erau puse să coopereze, deci să învețe societatea românească valențele pozitive ale cooperării. Cu alte cuvinte, să identifice acele programe care satisfăceau nu interesele unui județ, ci interese de relevanță regională. Evident, după buna practică românească – și Landaburru a explicat lucrul acesta foarte clar acum cîteva luni de zile, dacă nu un an –, fondurile structurale atrase au fost dirijate de la București spre regiunile de dezvoltare și fragmentate între președinții consiliilor județene în maniera următoare: astăzi am eu un program, mîine ai tu și prin urmare toată lumea să fie mulțumită, distrugîndu-se relevanța regională a proiectelor. Legea aceasta, dacă ar fi permis regiunilor de dezvoltare să funcționeze, pentru că ele nu funcționează, ar fi trebuit să conducă logic la reforma administrativ-teritorială. Aici sunt însă chestiuni de discutat. Regiunile de dezvoltare, nu în totalitatea lor, au fost *taliate* corect, pentru că a fost foarte greu să se găsească echilibrul între structuri economice asemănătoare, între tradiție istorică comună, între interese politice. Și cunosc cel puțin două județe care au fost ancorate artificial de alte două județe ca să nu fie de capul lor. Este vorba de Harghita și Covasna. Și nu am spus-o eu, a spus-o Karen Fogg, șefa Delegației UE la București. Iată un compromis. Al doilea compromis a fost faptul că județe din Dobrogea făceau parte din aceeași regiune de dezvoltare cu Vrancea. Ori românii știu foarte bine că există foarte puține asemănări între o zonă și alta, asemănări istorice sau de altă natură între un județ din Dobrogea, recent ajuns în România, și ținutul Vrancei de unde Ștefan cel Mare și-a luat pe fiii Vrînceoaiiei. Întîmplarea face ca regiunea din care vin eu, 5 Vest se găsește exact pe structura Banatului românesc. Vreau să spun că – nu intru în amănuntele de organizare a Legii 151, dar exista o formulă de cooperare cu statul – și aici ajungem la o întrebare: Cum trebuie să coopereze regiunea cu statul? Exemplul francez vorbește de contract între stat și regiune, landurile germane au alt mecanism, deci în general trebuie găsit acest mecanism. Din păcate, nu a existat Fondul Național de Dezvoltare Regională, care era contribuția românească la dezvoltarea regiunilor de dezvoltare. Nu a funcționat din varii motive. Vreau să spun că pînă în anul 2000, *Consiliul Național al Dezvoltării Regionale*, care cuprindea jumătate membri aleși – asta însemna președinții regiunilor de dezvoltare care era unul dintre

președinții consiliilor județene și care se rotea și cu vicepreședintele său, iar ceilalți 16 erau ministeriabili, era pus sub autoritatea primului ministru. În anul 2000, după alegerile din noiembrie, primul lucru a fost că s-a luat de sub autoritatea primului ministru zicându-se că nu se ocupă primul ministru de patronajul unui fleac – care înseamnă dezvoltarea regională, și a fost trecut sub autoritatea unui ministru al unui Minister care nu mai există la ora actuală – Ministerul Dezvoltării și Prognozei – și care avea dublă calitate: și centra, și da cu capul. Asta nici la fotbal nu se poate întâmpla. Cu alte cuvinte, era și membru în Consiliu, dar și coordona acest Consiliu. Și pot să dau și alte exemple prin care legea a fost pervertită de la intenția sa inițială. Doresc să spun că noi am făcut o fișă sintetică, pe care am propus-o PNL, și care se numește *Principii de organizare și funcționare a unei regiuni din România*. Sursa bibliografică este *Conferința Miniștrilor europeni responsabili pentru guvernarea locală și regională* care a avut loc la Helsinki în iunie 2002, iar anul acesta nu știu dacă nu va avea loc în Polonia. Și atunci, acolo s-au identificat 6 tipuri de regiuni posibile în Europa. Începând de la regiunile puternice cu puteri administrative: Catalonia, Țara Bascilor, Lombardia, Piemontul – aceste state au statut regional înscris în Constituție, deci Italia este un stat unitar regional, constituit pe principii regionale – și mergând pînă la regiunile administrative care nu au decît competențe limitate. În acest sens, dacă uităm că regiunea trebuie să fie o unitate de tip NUTS 2 și ne referim la județ, care este sub statul unitar, are organism ales ș.a.m.d., constatăm că ne încadrăm în tipul 6 de regiune, care înseamnă regiune cu putere decizională și consilii alese direct, deci fără putere legislativă, dar cu putere decizională, pentru că există regiunile de tip 5 care nu au putere decizională. Și atunci:

1. Ne interesează poziția instituțională a regiunilor în raport cu statul, competențele autorităților regionale – putere decizională și de reglementare fără a avea putere legislativă în implementarea competențelor sale – ariile competențelor sunt date de Constituție și de legi organice. Regiunea poate avea suplimentar puteri delegate de către autoritățile centrale. Regiunea poate partaja pe bază de acord competențe cu autoritățile centrale.

2. Relații cu alte autorități locale: regiunea nu este ierarhic superioară altor autorități locale, cu alte cuvinte nu limităm statul la nivelul regiunii, ci lăsăm să curgă competențele în jos. Regiunea poate avea posibilitatea de a coopera cu alte autorități locale.

3. Participarea la procesul decizional al statului: regiunea poate și trebuie să fie implicată în elaborarea legilor naționale ce afectează competențele sale.

4. Regiunea poate să fie reprezentată fie în Comitetul regiunilor din cadrul UE, fie în cadrul Congresului puterilor locale și regionale ale CE.

5. Acum ajungem la un punct sensibil. Cum se face supervizarea de către stat a acțiunii autorităților regionale? Supervizarea actelor emise de Consiliul regional

doar din punct de vedere al legalității, nu și din punctul de vedere al oportunității, și asta sub o formă sau alta există peste tot, pentru că trebuie să existe o relație de parteneriat între regiune și stat, indiferent de forma ei de organizare. Adică stat unitar sau stat federal?

6. De asemenea, modificările din statutul regiunii – care înseamnă problema divizării sau completării – nu se poate face decât cu acordul colectivității regionale, iar regiunea trebuie să aibă dreptul să acționeze în judecată, în fața unei instanțe competente, pentru a-și asigura exercițiul liber al puterilor sale.

7. Autoritățile administrației publice regionale – în primul rând, noi propunem garantarea principiului libertății de organizare la nivelul regional. Autoritățile regionale trebuie să aibă o autoritate deliberativă care se numește fie *Consiliu regional*, fie Adunare, dar care trebuie să fie aleasă direct de către cetățeni. De asemenea, trebuie să aibă o autoritate executivă, care poate fi *președintele Consiliului regional* sau indiferent ce altă denumire i se dă. Și el este ales direct din rândul consilierilor județeni. Există o problemă acum. În Italia, după ultima reformă constituțională, președintele regiunii este ales direct. Problema se pune câtă putere i se oferă acestui președinte, în condițiile în care societatea românească nu este încă pregătită pentru a garanta onestitatea acestei funcții de maximă legitimitate. Știți foarte bine, problema primarilor aleși direct în raport cu consiliile locale.

8. Finanțele regiunii. În primul rând, principiile de bază ale colectării de taxe și impozite: regiunea trebuie să aibă asigurată prin lege venituri din resurse proprii și din transferuri de la bugetul central pentru asigurarea mecanismelor de echilibrare financiară care asigură solidaritatea națională și coeziunea internă a statului. Sistemul de egalizare financiară, indiferent care este el, trebuie să asigure mecanismul prin care regiunile mai bogate, în sprijinul solidarității naționale, acceptă ca o parte din veniturile lor să fie gestionate de guvernul central pentru a ajuta regiunile mai sărace.

9. Subvenții: regiunea trebuie să beneficieze de subvenții acordate de stat, mai ales pentru marile proiecte care se referă la energia electrică, transporturile rutiere etc.

V-am indicat doar câteva din principiile prin care PNL, atunci când își va definitiva documentul de poziție, va veni să ofere electoratului conceptul său despre regionalizare.

Cristian Pîrvulescu: Pentru că este un forum central-european, pentru că este dominat de ideea central-europeană, aș pleca în scurta mea prezentare legată de regionalizarea în România exact de la ideea central-europeană. Pentru că eu cred că nu întâmplător discutăm despre regionalizare la Cluj și nu întâmplător această problemă este una foarte importantă în Europa Centrală. Conceptul de Europă Centrală a fost o construcție de tip federativ, în Imperiul Austro-Ungar în secolul al XIX-lea sau începutul secolului XX. După sfârșitul celui de al II-lea război mondial,

ideea de Europă Centrală a dispărut. În locul imperiului de tip de federal – sau care s-ar fi dorit de tip federal, în fapt era de tip dualist – s-au născut state naționale, unitare. Ideea națională a triumfat la începutul secolului XX în Europa Centrală împotriva multiculturalismului. Suntem acum la 85 de ani după ce s-a distrus practic ideea central-europeană. Constatăm că ceea ce a început în 1918, 1919 și a fost din punct de vedere internațional statuat prin Congresele de pace de la Paris rezistă încă. Și va rezista pînă în 2004, anul viitor, cînd țările din Europa Centrală, exceptînd România, vor fi integrate în UE. Poate că o să reflectăm puțin și asupra acestui subiect. Ce ne-a mirat foarte tare este că ideea statului național unitar în Europa Centrală a supraviețuit după 1990, adică după prăbușirea comunismului. Probabil pentru că amintirile din perioada interbelică erau foarte importante.

Procesul de integrare europeană a fost un substitut care a rezolvat în bună măsură problematica regionalizării. A fost principalul stimulent al regionalizării, în primul rînd al regionalizării administrative în această zonă. A reușit datorită impactului pe care îl are, impact ideologic, impact cultural, să impună tuturor partidelor politice importante această tematică. Și așa cum am înțeles în sesiunea anterioară, statele care se vor integra în viitor în UE, au deja în diferite etape procese de regionalizare pornite, mult diferite de procesul pe care l-a pornit România. Domnul Coifan făcea mai devreme o diferență foarte importantă între regionalizare administrativă și regionalizare cultural-identitară, diferențiere foarte importantă și de multe ori în discuțiile de astăzi cele două s-au amestecat. Pentru că, spre exemplu, partidele cum este Partidul Naționalist Basc sunt partide care vizează o regionalizare cultural-identitară, sunt partide autonomiste, pe de altă parte în zona despre care discutăm, aceste partide nu au apărut și s-au dezvoltat foarte clar. Avem, aici de față, Liga Transilvania-Banat, care încearcă să devină un partid regionalist, un partid autonomist, dar care iată, se lovește de probleme legislative. În general, în țările din centrul Europei, această tendință este una puțin importantă. În consecință, eu aș încerca să mă refer mai degrabă la problematica regionalizării administrative, dar într-o altă manieră decît a prezentat-o domnul Coifan din perspectiva PNL.

Cred că regionalizarea și autonomizarea sunt probleme de viitor, cred că și în România vor apare forțe politice autonomiste. Prioritatea legată de integrarea europeană se referă însă la regionalizarea administrativă, nu la cea identitară-culturală. Aceasta va fi cu siguranță un proces foarte îndelungat. Mă gîndesc că în țări care poate prezintă asemănări cu România, cum este cazul Italiei, apariția partidelor autonomiste a însemnat decenii de evoluție și nu sunt convins că Liga Nordului reprezintă cel mai bun exemplu de partid autonomist, avînd în vedere coaliția la care participă în momentul de față la guvernare în Italia.

Dar, revenind, se spune că România este un stat național-unitar, Constituția precizează în articolul 1 acest lucru. Poate, pentru unii paradoxal, România nu a

început ca un stat național unitar. În 1859, România era o federație. Principatele Unite au fost, prin Constituția pe care puterile garante au creat-o la Paris în 1858, o federație, și a funcționat ca federație câțiva ani de zile, pînă în 1862, dar în realitate pînă în 1866, cînd o nouă Constituție a înlăturat, a schimbat practic Tratatul de la Paris care a reprezentat Constituția României în primii ani. România este rezultatul **unui** proces de unificări succesive de la 1859 prima, 1918 a doua, este așadar rezultatul unor unificări care nu puteau să negligeze multiculturalismul. De aceea, spuneam mai devreme, cu siguranță, pe termen mediu și lung, mișcările etnico-identitare și cultural-identitare se vor dezvolta în România.

Experiența partidelor regionaliste sau autonomiste de pînă acum mi se pare un eșec, și mă refer aici la Partidul Moldovenilor – afară este mai puțin cunoscut – creația actualului primar al Iașiului, o creație conjuncturală, care nu a avut nici o bază cultural-identitară și care a și dispărut prin fuziune cu partidul de guvernămînt în 2002. Tocmai acest lucru este un început cu totul și cu totul nefericit în România pentru că organizarea de tip partid regionalist, iată, nu a funcționat. Pe de altă parte, trebuie să specificăm că acolo unde există partide regionaliste – și în multe state europene există – acestea sunt partide care conlucrează în mod loial și onest la construcția statală și europeană, pentru că procesul de integrare europeană a avut drept consecință și dezvoltarea regionalismului de tip identitar-cultural.

Revenind însă la regionalismul de tip administrativ, trebuie să spunem că acesta a intrat încetul cu încetul și în limbajul autorităților. A fost un proces dificil pentru că în România, cum s-a spus aici, a fost mai bine de un deceniu, un subiect interzis. Un subiect interzis, legat de ideea că cei care susțin regionalismul nu sunt decît niște inamici ai unității teritoriale a României. Iată de ce, poate surprinzător, poate nu, mulți în afirmațiile pe care unii reprezentanți ai guvernului și o serie de programe pe care guvernul le-a demarat, începînd cu 2001, au surprins. Este vorba despre începutul unei timide regionalizări administrative care cu siguranță se va termina după 2004, dacă se va încheia și care este legată de procesul de integrare europeană. Nu există în România, din păcate, o dezbatere publică privitoare la regionalism și regionalizare și această discuție pe care o avem aici este una foarte bună.

Constatăm aici, pe de altă parte, că o bună parte din aspectele mai puțin raționale care au dominat discursul despre regionalism în ultimul deceniu, au dispărut, însă regionalismul rămîne pentru majoritatea românilor o problemă abstractă. Și aceasta nu doar pentru că politicienii nu au făcut nici un efort pentru ca să îl popularizeze, ca atare rămînînd o temă care nu se bucură de prioritate pentru țara în care problematica economică și supraviețuirea este esențială, ci și pentru că, de exemplu, în încercarea de a introduce o serie de întrebări referitoare la regionalizare într-un sondaj de opinie publică — *Barometrul de opinie publică*, realizat de FSD, singurul sondaj care are o bază de date publică în România — am constatat că întrebările sunt imposibil de înțeles pentru cea mai mare parte

dintre respondenți. Ca atare, am fost obligați să renunțăm la aceste întrebări privitoare la regionalizare și suveranitate pentru că erau prea abstracte.

Discutăm aici despre o problemă care se află pe agenda unei elite. O elită care este interesată de viitorul României, de viitorul regiunilor ei, dar care nu are o foarte bună legătură cu problematica oamenilor obișnuiți. Asta nu înseamnă că trebuie să renunțăm la idee, ci înseamnă că trebuie făcute eforturi ceva mai mari. Și mă gândesc aici foarte serios la modul în care ar putea specula problema regionalizării partidele extremiste din România. (Ne aflăm într-un oraș care este condus de un primar extremist, Clujul este deja condus de două mandate de domnul Funar, care a reprezentat de fiecare dată un partid extremist. Și s-ar putea ca în viitor să avem o situație asemănătoare.) Partidele extremiste, în cazul nostru Partidul România Mare, pot folosi foarte bine problematica regionalizării pentru a câștiga voturi într-o zonă atât de controversată cum este cea în care ne aflăm noi astăzi. Alegerile din 2000, în care partidul despre care vorbim s-a clasat al doilea, sunt un avertisment foarte serios pentru politicienii care astăzi exercită puterea în România, inclusiv pentru partidele din opoziția democratică parlamentară. Modul în care e tratată problema regionalizării trebuie să fie cu totul altul.

Pe de altă parte, discutăm despre regionalizare într-o țară în care nu există suportul instituțional pentru regionalizare și democratizare. Ieri, în România s-a încheiat procesul de reformă constituțională din punct de vedere parlamentar. Parlamentul României a votat proiectul de lege privind modificarea Constituției. Ar fi fost o bună ocazie, ca în România să se creeze o bază constituțională pentru regiuni. Pentru că trebuie să aducem aminte celor care nu știu sau celor care au uitat, că în Constituția României, în ceea ce privește structura administrativă, se precizează că în România funcționează comune, orașe și județe. Absența regiunilor din textul constituțional ar putea crea probleme în momentul în care ar apare o lege a regionalizării administrative. Dar, dincolo de acest lucru, foarte importantă ar fi fost reforma Senatului. România este singura țară europeană în care camera superioară a Parlamentului reprezintă națiunea și nu comunitățile teritoriale. Ar fi fost necesar ca la această reformă a Constituției să se asigure o bază de reprezentare a comunităților teritoriale, regiunea putînd fi în viitor una dintre aceste comunități teritoriale. Din motive care țin de politica conjuncturală, aceste reforme au fost respinse. Nu pentru că nu ar fi fost propuse comisiei parlamentare, pentru că în cadrul procesului de parteneriat, de consultare a societății civile, mai degrabă formale, din 2002 de către Camera Deputaților în ceea ce privește reforma constituțională, proces cunoscut sub numele de Forum Constituțional, societatea civilă a propus cele două reforme. Parlamentul însă, partidele politice, au refuzat să accepte această idee pentru că li s-a părut că riscul este mult prea mare, mai ales că ne aflăm în preajma alegerilor locale parlamentare și prezidențiale. Așadar vreau să atrag atenția că procesul de regionalizare administrativă care se va accelera

pe măsură ce ne apropiem de data presupusei integrări europene, cel puțin așa ne lasă să înțelegem, va întâmpina foarte mari dificultăți în România.

Mie mi se pare elocventă poziția Partidului România Mare din ultimele zile împotriva reformei constituționale, poziție care, dincolo de discursurile liderilor săi, dovedește că acesta este un partid profund antieuropean și profund ostil procesului de integrare europeană.

Deci, regionalizarea cred că ar trebui să fie privită în strânsă legătură cu procesul de dezvoltare a democrației locale și cu crearea unor mecanisme de subsidiaritate care nu funcționează în momentul de față. S-a spus aici, în România, că de fapt, autoritățile locale dispun în momentul de față de foarte multe atribuții, dar nu dispun de mijloace de finanțare. Spre exemplu, în ultimii doi ani de zile guvernul a transferat autorităților locale 18 domenii, dar finanțare a transferat doar pentru 10 din acestea. Autoritățile locale în momentul de față sunt înglodate în datorii pentru că procesul de descentralizare în România este o formă de degrevare a guvernului central de o serie de atribuții, însă nu este urmată și de asigurarea unor mijloace financiare pe măsură. În condițiile acestea, este evident că nu putem vorbi în România despre o descentralizare reală, ci doar despre o descentralizare simulată. Or, pentru a avea în vedere o descentralizare reală, ar trebui ca democrația să se dezvolte la nivel local, acolo unde nu există din păcate încă. Se dădeau exemplele regiunilor din Țara Bascilor, din Italia, regiuni care funcționează pe baza unor participări cetățenești exemplare. Din păcate, în România, democrația locală este șubredă și pentru că nu există o cultură participativă, dar și pentru că nu există un suport legislativ pe măsură.

De aceea sper că, în anii care urmează, acest suport legislativ să poată să apară. Or, avînd în vedere contextul actual, și anume că în România există o lege a transparenței care obligă organismele internaționale să colaboreze, să se consulte cu reprezentanți ai societății civile în toate deciziile pe care le iau, avînd în vedere că ne aflăm aici într-un moment care este foarte important, aș propune ca acest forum să se încheie și printr-o formă de colaborare și, în orice caz, printr-un document care să ceară, să propună autorităților, în primul rînd, Ministerului Administrației și Internelor – Departamentului pentru Reformă în Administrație –, un tip de parteneriat de colaborare în sensul regionalizării, știind că la nivelul departamentului respectiv, se elaborează un proiect de lege privind regionalizarea sau în orice caz există un draft referitor la regionalizare. Știm că pe parcursul anului 2003 chiar a existat la un moment dat intenția transformării regiunilor actuale în regiuni semi-administrative, a existat chiar o propunere guvernamentală de numire a unor guvernatori regionali, care a fost retrasă datorită tensiunilor dintre președinția României și Guvern. Cred că în acest context, ar trebui ca respectivul proiect să fie supus dezbaterii publice, astfel încît în 2005 problema regionalizării să nu surprindă opinia publică, partidele politice și pe cei interesați.

Gusztáv Molnár: Am să vă vorbesc de Europa Centrală – și vă spun că această idee nu mi-a venit ca o reacție a celor spuse de antevorbitorul meu, ci oarecum m-a surprins această coincidență. În ce sens cred eu că ar trebui să definim conceptul de Europa Centrală sau chiar să încercăm să circumscriem teritoriul ce cuprinde Europa Centrală? De ce cred eu că este important să facem acest lucru? Pentru că Europa Centrală nu constituie o entitate imuabilă, ci este o structură în mișcare, în continuă mișcare. Pentru a surprinde această mișcare trebuie să facem apel la istorie. În Evul Mediu, Europa Centrală se întindea pînă la marginea estică a continentului, mă refer aici la Ungaria, Cehia și Polonia istorică. Deci hotarele circumscrise de aceste state reprezenta, de fapt, marginea estică a Occidentului. Acum, făcînd un salt foarte mare în timp, să ne gîndim la anii '80, cînd ideea de Europă Centrală a fost relansată datorită unei colaborări extraordinare între intelectuali din țările respective și intelectuali din Occident. Era vorba de o „republică a literelor”. Știm foarte bine cine erau acele personalități care reprezentau această „republică”: Kundera în special datorită lansării termenului de „Occident furat”. Deci această relansare a termenului de *Central Europe* a avut un impact și asupra fenomenelor politice după prăbușirea comunismului pentru că, atunci cînd a început acest discurs, în perioada reconstrucției democrațiilor din țările fost comuniste, era foarte ușor și pentru americani să înțeleagă aceste lucruri și însăși lansarea grupului de la Vișegrad și modul în care această idee a fost îmbrățișată de țările occidentale, această dezbatere din anii '80 a avut un anumit rol.

Acum ne aflăm într-o altă perioadă istorică, în care se formează sub ochii noștri o nouă Europă Centrală, total diferită de Europa Centrală în sens istoric și în sensul limbajului curent. Este în curs de naștere un nou centru al Europei. Mă gîndesc la miezul dur al Uniunii Europene. De ce cred că e bine să ne ocupăm de acest aspect? Prea suntem noi obsedați de integrare. Prea ne preocupă propria noastră situație de aderenți sau posibili aderenți (cazul României și Bulgariei) și scăpăm din vedere acele procese puternice și adînci care au loc în cadrul Uniunii Europene. Ca o simplă ipoteză — nu pot acum să dezvolt această idee — dar ca ipoteză aș enunța următoarea teză: după toate probabilitățile, procesul constituțional european se va bloca sub o formă sau alta. Nu zic că așa se va întîmpla — nu putem prevedea viitorul — dar sunt argumente puternice în favoarea acestei teze. La ce mă gîndesc: sunt cîteva țări, în special Marea Britanie, Polonia, Spania, care au declarat foarte clar ca sunt anumite puncte la care ele vor ține chiar cu prețul unui veto sau al neratificării. Și dacă o țară sau două nu vor ratifica această nouă constituție, întregul proces se va bloca. Acum ce se întîmplă? Se aud niște voci, care nu sunt marginale, niște voci care spun următorul lucru: foarte bine, dacă se va bloca procesul constituțional, atunci miezul dur al UE va merge înainte și va crea o structură practică a unei Europe explicit federale, deci va merge chiar mai radical înainte decît merge acest text constituțional, care este

inacceptabil pentru unii. Sigur, sunt, de fapt, două variante: ori se va trece – dacă se va accepta Constituția unde sunt trecute mai multe puncte care spun că țările care doresc pot să meargă înainte în așa-numitele cooperări reîntărite în cadrul cărora sunt două domenii esențiale: politica economică și politica de apărare. Deci acestea sunt cele două domenii inacceptabile pentru danezi. Acum, unde vreau să ajung? În această ipoteză în care, sub o formă sau alta, se va forma acest nou centru, atunci va fi interesant să aruncăm o privire asupra structurii constituționale, a acestei Europe a miezului. Și atunci ce descoperim? Că în acest miez al Europei, de fapt, este o Europă neocarolingiană, este un termen pe care l-am dezvoltat în mai multe studii, deci o Europă neocarolingiană care prezintă niște similitudini uluitoare cu cea carolingiană. Nu știu dacă știți, dar sub Carol cel Mare, care a introdus în felul lui o monedă comună în imperiul său, aceasta nu a fost acceptată de englezi și danezi. Eu consider că am supraunit delimitarea periferie-centru sub o axă exclusiv est-vestică. Ar trebui să mutăm această perspectivă și să privim lucrurile multi-vectorial. Adică să privim centrul raportat la est, sud și nord. Și toate sunt periferii, toate sunt margini față de acest centru care practic este însuși centrul civilizației occidentale, o civilizație *suis generis*. Dacă aruncăm o privire asupra structurii de stat a acestui miez, descoperim că aici sunt de fapt trei entități esențiale care vin din istoria profundă: stat local, stat național și stat supranațional. Și asta înseamnă – sigur, nu în totalitate și nu în toate – dar cred că putem vorbi de un proces de cîntărire a dimensiunii federale în acest miez și exemplul cel mai bun în acest sens îl constituie Italia. Tocmai în aceste săptămîni, în Italia s-a terminat redactarea unui nou text al Constituției, ce urmează să fie dezbătut la nivel de guvern și are toate șansele să fie acceptat de parlamentul Italiei. Acest text face trecerea în sens explicit la federalism: transformarea senatului italian într-un senat federal. Cuvîntul nu mai este tabu. Acest fapt poate să așeze Italia alături de nucleul dur de care vorbisem anterior. Atunci vom avea de a face cu o structură extraordinară atît sub aspect geopolitic (actor independent la nivel global), cît și sub al unor caracteristici constituționale foarte interesante. În acest context, întrebarea care se pune este ce se va întîmpla cu zona care înconjoară miezul? Mă refer atît la țările Europei Centrale și de Est, cît și la țările din nord. Continuînd ipoteza, susțin că aceste țări vor rămîne, o bună perioadă de timp, chiar fiind membre ale Uniunii Europene, în afara acestei structuri constituționale extraordinar de complexe și interesante. Am impresia că Polonia, Ungaria, nemaivorbind de România și Bulgaria, vor rata integrarea lor în acest miez. Este bine să fim conștienți de acest lucru pentru că altfel o să avem surprize. Trebuie să recunoaștem că de multe ori, noi, cei din Europa Centrală, obișnuim să ne declarăm occidentali. Dar dacă privim istoria noastră, observăm că nu am preluat instituții esențiale: nu am preluat relația contractuală, ci am păstrat relația dură de la stăpîn la slugă. Asta era tradiția. Și nu am preluat acele

structuri mici teritoriale. Nici Ungaria nu a avut o structură federală. Imperiul Austro-Ungar a fost federal numai pe jumătate: partea austriacă da, Ungaria însă nu, căci a rămas o structură rigid centralistă, cu toate consecințele pe care le știm. Aceste așa-numite procese de lungă durată au avut ca o consecință în Ungaria împotmolirea procesului de reformă administrativă. Procesele de reformă administrativă ce erau așteptate în Ungaria s-au împotmolit din cauza naturii partidului de la conducere – un partid prea vast, prea mare, cu prea multe interese — așa că nici o idee clară nu s-a prefigurat. Același lucru se întâmplă și în România, cu PSD-ul: avem de-a face cu niște idei de reformă care la un moment dat ies la suprafață, după care se împotmolesc imediat. Totuși există câteva zone cu structuri regionale profunde – în special în spațiul german – avem asemenea regiuni în spațiul nostru: Transilvania, Banat, Silezia unde cred că s-ar putea ajunge chiar la o mișcare politică cu o anumită bază solidă, un suport mai serios, dar în ceea ce privește țările ca atare, șansele nu sunt dintre cele mai bune.

Sabin Gherman: Vreau să mă refer la situația noastră, în care trăiesc mai multe comunități naționale – pentru că nu vreau să le numesc minorități. Ele au tradiții, limbă și au anumite cutume pe care fiecare dintre noi suntem obligați să le respectăm. Eu aș miza pe un spațiu cultural complementar. Mă refer aici la spațiu românesc, maghiar și german. V-aș da un exemplu fericit, cel al germanofiliei — cel puțin în mentalul colectiv al ardeleanului, unde cu doar 6% populație germană în Sibiu, primar este ales din primul tur de scrutin un german. Este o situație fericită care nu trebuie să fie generalizată, din păcate, sau nu este încă timpul să o generalizăm. Dar avem o șansă. În 1981 Arvind Ashta identifica federalismul fiscal. Acest federalism fiscal este astăzi prezent în toată Uniunea Europeană, inclusiv în Franța, care este considerată un stat centralizat. Acest federalism fiscal înseamnă și o reconsiderare a priorităților, a limbajului și a modului în care se face politica publică. Această apropiere între cetățean și factorul politic administrativ poate, pe de o parte, eficientiza folosirea banului public, pe de altă parte poate să fluidizeze birocrăția. Vă dau un exemplu, în Oradea, primarul invită investitorii – este prezent la o mulțime de forumuri ale oamenilor de afaceri – pentru a-i convinge cu facilități să aducă capital în oraș. Deja se ajunge la un interes extrem de exact, unde politicul are o influență mult mai redusă. Deja politica se transformă astfel într-o politică publică. Pe de altă parte, intrarea în Uniunea Europeană presupune și transformarea statului într-un stat civic habermasian în care cetățeanul este mult deasupra statului, iar siguranța cetățeanului este deja mai importantă decât siguranța statului. În acest moment se poate vorbi despre democrația participativă. Democrația participativă nu poate funcționa într-o sărăcie lucie, într-o veșnică perioadă de tranziție. Dar această democrație participativă are anumite elemente, le-aș numi modelatoare. Vorbeam cu cineva din delegația poloneză, care îmi povestea că în momentul în care salariul mediu a crescut, foarte multă lume a găsit în cutiile poștale mici oferte

de la bănci. Toate aceste cheltuieli au responsabilizat cetățeanul vis-a-vis de ceea ce noi numim îndeobște muncă. Nu și-a mai permis să aibă tendințe centrifuge în cadrul societății și atunci a fost obligat să respecte anumite principii. Pentru că principiile acestea sunt în legătură directă cu Uniunea Europeană – el a devenit un cetățean european. Cred că noua identitate, cea europeană, asimilează identitățile chiar potențial conflictuale. Există o contrapondere, un contrapunct în construcția mitologică care se poate numi integrarea europeană.

Gabriel Andreescu: Ceea ce încercam să introduc ca temă de dezbatere, era ideea temei regionalismului și regionalizării în limba română, deci cum și în ce măsură această temă a fost prezentă în conștiința opiniei publice. Am făcut o trecere în revistă, pentru întâlnirea noastră, a datelor pe care le-am putea aminti și am văzut că primul document pe care l-am putut întâlni cu privire la tema regională datează din 10 ianuarie 1990. În declarația de intenții a Ligii PRO EUROPA este scris, printre altele: *Liga consideră specificul național și regional drept o rațiune și nu un obstacol al integrării europene*. Mi se pare o intuiție extraordinară, rară în atmosfera primelor zile ale lui ianuarie 1990, intuiție care a fost valorificată de *Ligă* în toți anii următori. Spre exemplu, din 1991, când *Liga* a lansat *Gazeta de Mureș*, tema regională revine în diferite forme. Într-un număr din luna noiembrie, *Gazeta de Mureș* a publicat un material scris de Mihai Fusu în *Lupta* cu titlul *Ohțiunea Basarabiei este federalismul*. În zonă, în particular în Republica Moldova, tema federalismului și tema regionalizării se amestecă și se interferează, unii termeni au mai puțin dramatism decât au ei în mod obișnuit. Un important adaus de *Ligă* pe tema regionalizării l-a însemnat apariția revistei *Altera* în 1995. Chiar în primul număr am regăsit, spre exemplu, o referire în editorialul editorilor – Elek Szokoly și Smaranda Enache – în care se întreabă: „...tradițiile locale, regionalismul sunt doar o modă sau remedii reale în utopia masificării planetei?” Ei deplîng faptul că „sub ochii noștri, societatea multiculturală a Transilvaniei, cîndva parte a spiritualității europene, se destramă.” Ei confirmă interesul revistei de a se ocupa de această temă pe larg și deja în numărul 2 al revistei este publicat un prim studiu privind exemplul Tirolului de Sud, și în numerele următoare, tema regiunilor, regionalizării, regionalismului este o temă consistentă și deci revista este o sursă de informare cel puțin pentru specialiști, pentru cei interesați în mod particular de tema pe care o discutăm și noi astăzi. Ce aș observa în același timp? Că tema regionalismului apare cu preponderență politică, ea e suficient de vagă și suficient de încărcată din punct de vedere al temelor politice. Din același motiv, în primii ani, ea este corelată și în același timp, aș spune, dominată de tema diversității etno-culturale a României, de tema autonomiilor, de tema minorităților etnice și naționale ș.a.m.d. Această dominanță a ultimelor teme aș vedea-o și în poziția UDMR față de tema regionalismului. UDMR a elaborat încă din 1990 un număr de teze privind opțiunile sale, le-a codificat foarte precis în 1993, odată cu *Legea privind minoritățile naționale și comunitățile autonome*, în sfîrșit, programul din 1994 a dat temelor

maghiare o anumită anvergură conceptului principal: autonomiile. Ideea de autonomie – și nu de regionalism – în programul UDMR, de exemplu, se face referirea la ideea teritoriilor autonome și a unor autonomii teritoriale care rezultă din asocierea teritoriilor autonome. Desigur că nu în sensul acesta înțelegem noi regiunile – ca entități teritoriale distincte cu propriile formule de reprezentare și autoritate administrativă. Faptul că UDMR a pus accentul pe tema autonomiilor a făcut ca tema regională să fie într-un fel subtextul dezbaterii dintre opțiunile românești și opțiunile maghiare privind situația minorităților din România, tema regionalismului fiind doar un corolar oarecare al temei relațiilor româno-maghiare. Faptul că UDMR a avut această opțiune nu înseamnă că literatura maghiară nu este totuși și nu rămîne cea mai semnificativă în problema abordării temei regionale, există cîteva traduceri în limba română care dau o sugestie privind dezbaterea în limba maghiară, în literatura maghiară a acestei chestiuni. Sunt mai multe încercări de-a lungul anilor ca textele apărute în maghiară să fie traduse în română, mă refer la *Cumpăna*, la antologiile acelea din 1994 și 1995 sau traduceri din alte reviste cum ar fi *Magyar Kisebbség* și altele. Ele, repet, sugerează un astfel de interes pentru tema regională, există specialiști foarte implicați în tema regională și avem aici pe Bakk Miklós, Kolumbán Gábor care sunt prezenți în dezbateră și în limba română. Există însă o schimbare după mijlocul anilor '90 pe care aș numi-o *regionalism*, ca proiect al regionalizării. Tema dezbătută în spiritul LPE era în principal o temă a regionalismului. Cei care au făcut această schimbare sunt, în opinia mea, Molnár Guztáv și Sabin Gherman. Molnár Guztáv este poate personajul care istoric se va lega cel mai mult de tema regionalismului, el a elaborat o întreagă concepție pe această temă, a publicat în 1997 un studiu care a dat și un titlu merit să rămînă și să sune în urechile noastre: *Problema transilvană*. Însă nu numai că a elaborat un studiu de la A la Z, ci a reușit și să obțină o dezbateră pe marginea lui, mai întâi în limba maghiară și apoi în limba română. Peste un an, în 1998, a apărut și un volum cu comentarii ale studiului său și propriile sale post-comentarii intitulat, de asemenea, *Problema transilvană*, și în felul acesta legînd ideea regionalizării de devoluție, el a pus bazele, a ridicat standardul discuției și a pus bazele unei discuții teoretice pe tema asta. Dar nu numai atît. El a mers mai departe de zona pur teoretică pentru a introduce conceptul în conștiința publică — am în vedere o inițiativă cum este crearea *Grupului Provincia*, amintită anterior, un grup înzestrat cu o revistă *Provincia* care a existat timp de aproape 3 ani, și în același timp el a reușit să se adreseze opiniei publice prin cîteva mici „scandaluri”, mai mult sau mai puțin pregătite de el. În 1999, de exemplu, a încercat să revitalizeze, să resuscite o importantă declarație de la Budapesta din 1989, în care se făcea referire fermă la tema regională, la tema Transilvaniei, atunci a ieșit un scandal puternic mediatizat de presă. Același lucru s-a întîmplat prin eforturile nevinovate ale lui și ale colegilor de la *Provincia* odată cu *Memorandumul* privind regionalizarea în 2001. Cred că aceste manifestări în presă, aproape în totalitate, deși nu chiar toate negative, „scandaloase”, au făcut totuși un lucru bun pentru tema

regională, inclusiv declarația din '99. Ele au arătat oamenilor că există problema, că această problemă nu este una oarecare, i-a făcut sensibili și în mai multe cazuri le-au pus în față anumite argumente, argumentele autorilor pentru regionalizarea României. Cealaltă persoană pe care am amintit-o, cu importanța ei în această resuscitare și iarăși, dezvoltare a temei regionalizării este, desigur, Sabin Gherman. Probabil că toată lumea prezintă aici știe acel text din septembrie 1998, care a creat „cazul Gherman”, articolul intitulat *M-am săturat de România*. În articolul respectiv, el trece însă de la tema pur politică, ca să spunem așa, a regionalismului și regionalizării, și face observații de genul următor: „citesc prin ziare că Bucureștiului, Guvernul a avut grijă să-i aloc de la bugetul pe '98 o sumă mai mare decât Ardealului. Călătoresc cu mașina prin Sud și ies și văd diferența: acolo sunt drumuri mai bune, se fac mereu investiții”, etc. Deci el face legătura, parcă nefăcută pînă atunci, între dimensiunea economico-administrativă, gospodărească a regionalizării și tema politică. Cred că această legătură este extrem de importantă. Ea face conexiunea dintre o înțelegere în termeni politici, ideologici a temei regionalizării și una în termeni de raționalitate publică. Această schimbare într-un fel dedramatizează tema regionalismului, dîndu-i, după părerea mea, mai multă forță și mai multe argumente.

Cred că epoca de după 2000 este legată de conexiunea dintre regionalism și regionalizare și integrare europeană. Asta se vede în mai multe feluri. Odată că apar, intră în discuție și alte sinecuri, alte grupuri de analiză cum este SAR-ul. E adevărat că Ana Ludușan critică foarte sever într-un articol din *Timpu*l atît raportul scris pe această temă de SAR cît și atitudinea față de istoria temei regionalizării de către membrii ei. Dincolo însă de asta, intervenția unui grup cum este SAR-ul este relevantă și extinde puțin atenția și interesul. În plus, tot în legătură cu integrarea europeană are loc o mutație la nivelul partidului care s-a opus cel mai puternic pînă în 2000 ideii de regionalizare și care are suficientă energie pentru a lua decizii pe această temă în anii ce vor veni. Este vorba de PSD, care a încercat să practice în ultimii ani o politică de plagiat și să încerce să preia ideile din toate azimuturile, încît a reușit să o preia și pe aceasta a regionalizării. Ioan Rus are o declarație celebră, în care preia o idee din '90, „Transilvania ca locomotivă a Europei” introdusă într-o dezbatere de naționalism-europenism și încearcă să facă din ea un subproiect regional pentru PSD. Probabil asta are legătură cu nevoia PSD de a răspunde cererilor UE pentru o regionalizare efectivă. Primii pași fuseseră făcuți în 1998 în această materie: o regionalizare în cu totul în alt sens decât cea pe care o avem în vedere – regionalizarea autentică în sensul creerii unor unități administrative cu o autoritate proprie, cu reprezentare proprie – a avut loc în România o împărțire, de fapt, a României pe teritorii de dezvoltare. Și totuși – nu trebuie să subestimăm demersul, în ciuda limitelor sale –, ceea ce s-a întîmplat în 1998 a fost că s-au retrasat pentru prima dată frontierele interioare ale României și prima dată cînd anumite probleme s-au pus în mod concret, probleme ce derivă

din regionalizarea practică și care ridică întrebări care vor trebui analizate mai târziu de către gînditorii și creatorii regionalizării. Din acest punct de vedere, suntem poate într-o perioadă destul de confuză, nu știm în ce măsură PSD-ul va putea să preia el în negocierea cu UE tema regionalizării, care este greu de dus, de cărat aici acasă, datorită acțiunilor sale anterioare. Poate însă să facă acest lucru altcineva decît PSD? Pot alte forțe civice sau politice să împingă înainte subiectul concret de data aceasta al regionalizării? Impresia mea este că nu. Deci din punctul meu de vedere, în următorii trei ani, adică pînă în 2007 – care este referința noastră practică – tema regională nu ar putea să creeze o suficientă simpatie pentru politica în sens general, pentru a deveni un actor politic, pentru a schimba datele în această materie. Cred că, din contră, lucrurile se vor întîmpla invers, că nu regionalizarea ne va împinge înspre UE, ci negocierile cu UE și integrarea în care UE trebuie să aibă un rol activ, nu pasiv, va face ceva pentru regionalismul în România. În sensul acesta aș spune următorul lucru: că într-un fel intuiția Ligii din 1990 se confirmă răsturnat. Adică, nu specificul regional este rațiunea integrării europene, ci vedem acum că integrarea europeană devine o rațiune a afirmării specificului regional.

Ovidiu Pecican: Mă voi agăța fără scrupule de luarea de cuvînt a domnului Gabriel Andreescu pentru că îmi vine ca o mînușă. M-am gîndit să vă provoc la o meditație asupra unui alt aspect asupra chestiunii regionalizării, anume aspectul personal. S-a vorbit despre marile identități comunitare, dar poate că nu ar fi inutil să discutăm și despre ceea ce înseamnă pentru oricare dintre noi, ca indivizi această temă. Și zic că mă leg de ce spunea Gabriel Andreescu pentru că lucrurile se propagă în valuri adesea imprevizibile și pot să depun și o mărturie venind dinspre experiența mea personală. Nu am să evoc ziua în care m-am întîlnit cu Gusztáv Molnár și care mi-a spus: „eu vreau să fac o revistă, hai să o facem împreună, să dezbatem acolo chestiunile conviețuirii”. Am fost entuziasmat de această idee pe care o încercasem în dimensiuni mai puțin semnificative la Arad, orașul meu de baștină, și în acest fel am ajuns eu la grupul *Provincia*, cu gîndul că vom dezbate chestiuni literare. Dacă Jókai Mór i-a numit pur și simplu cu dragoste pe români în opera sa, dacă Octavian Goga era chiar prieten bun cu Ady Endre, asta credeam eu că se va întîmpla la Provincia. Curînd m-am trezit într-o extrem de incitantă *agora* în care atitudinea ideilor a depășit cu mult nu doar previziunile ideilor, ci și pregătirea care o aveam, și a trebuit să citesc puțină politologie și, deși eram istoric, să văd lucrurile într-o perspectivă radical schimbată față de ceea ce învățasem din manualele de istorie și ceea ce scrisesem în manualele de istorie. Și este foarte greu să ieși dintr-o obișnuință, mai ales dacă ea se întemeiază pe o diplomă universitară. Cu această diplomă ți se pare că stai foarte bine pe picioarele tale și îți modifici cu mare dificultate propriul mod de a gîndi, fără a mai vorbi de al celorlalți. Dar dincolo de intrarea mea personală în această arenă

foarte fascinantă și foarte dinamică, se observă scandalurile care s-au iscat. Nu ezit să folosesc cuvîntul „scandal” pentru ce s-a întîmplat, poate și datorită temperamentului meu activ, în România orice dezbatere începe cu un scandal. Se folosesc multe epitete, multe metafore, nu dintre cele mai elegante, cele mai fine, dar asta este. Scandalurile respective, mai ales cele legate de chestiunea *Memorandumului* privind regionalizarea României din decembrie 2001, m-au pus în fața unei dileme la care nu aveam un răspuns. Pe de o parte, ca și mine, mulți cetățeni ai României, nu zic doar ai Transilvaniei (mă gîndesc și la cei care l-au urmat de bună credință pe domnul Constantin Simirad atunci cînd a întemeiat Partidul Moldovenilor la Iași, și asta a fost o prioritate pe care oricum am privi-o merită să fie menționată) mulți oameni dovediseră așadar că aderînd la ideea regionalizării sunt solidari cu această idee. Pe de altă parte, scandalul care a urmat și care a exprimat receptarea de care s-a bucurat *Memorandumul* nostru, al grupului Provincia, a demonstrat că lumea, în marea ei majoritate, părea împotrivă, părea intrigată, părea speriată. Eu aici am văzut o contradicție. Dorim să relansăm chestiunea regională? Chestiunea regională nu a fost părăsită nici măcar în epoca lui Ceaușescu, în anumite forme, foarte *soft*. De fiecare dată cînd *Cîntarea României* venea cu diferitele sale județe reprezentate de artiști populari, de echipe folclorice care cîntau și dansau, îmi spuneam — ca toată lumea — că încearcă construirea unei Românie ca un *puzzle* alcătuit cu multe specificități regionale. Din acest punct de vedere, cultural vorbind, la nivel superficial și manipulat, regiunile apăreau, specificitățile apăreau. Pe de altă parte, chiar și atunci cînd mergeai la BTT sau la OJT știai că anumite zone ale țării sunt privilegiate din punct de vedere turistic. Puteai să te îndrepți către Delta Dunării, care avea specificul său nu doar natural de rezervație, ci avea și pe lipovenii exotici care locuiesc acolo, sau știai că poți să mergi în Maramureș, să-i întîlnești pe purtătorii acelor pălărioare, foarte ospitalieri și în același timp de o rusticitate foarte interesantă, sau puteai să mergi în Secuime și să mănînci un *kürtös* extraordinar. Existau, așadar, aceste specificități. Problema este că — iată — la sfîrșitul dictaturii nu mai știam ce să facem cu ele, aparent. Cum se puteau aduna toate acestea într-un creuzet care să contribuie pînă la urmă la relansarea unei activități economice care să contribuie la relansarea unei discuții despre libertatea individului și a cetățeanului care să aducă lucrurile la un prag de relevanță chiar și dincolo de viața mărginită de frontariile naționale? Asta a fost una dintre temele mele de meditație în cadrul grupului Provincia. Mi-am propus-o singur, nu am epuizat-o nici acum și iată că o discut împreună cu dumneavoastră.

Vreau să vă spun că în ultima vreme, în calitatea mea de profesor la Facultatea de Studii Europene, am avut prilejul să mă bucur de credit în contextul de înființare a unor centre de informare europeană, cu sprijinul Comisiei Europene și în această calitate am funcționat ca expert pe lîngă Centrul de Informare Europeană din

Sighet, în nord-vestul României. Am cunoscut acolo oameni care nu aparțineau doar elitei celei mai rafinate intelectuale. Oameni simpli care veneau să întrebe dacă afacerea lor – de pildă o lăptărie – își poate găsi un partener în Uniunea Europeană. Toți acești oameni erau foarte ambițioși și în același timp foarte interesați de relansarea vieții economice dar și culturale zonale. În Maramureș există această conștiință a faptului că regiunea este oarecum izolată, că potențialul ei este în primul rând turistic și forestier și că ar trebui făcut ceva. Oamenii – am constatat cu stupoare – erau mult mai regionaliști decât mine însumi. Am observat și altceva – ca să nu mă refer doar la Ardeal. Am observat un fenomen extrem de interesant de regionalizare, care a luat-o cu mult înaintea discuțiilor pe care le purtam noi și mai ales a luat-o înaintea posibilităților și a disponibilităților pe care le-a dovedit clasa politică și aparatul administrativ. Eu cred că – chiar dacă nu poate lupta împotriva acestui fenomen – partidul actual de guvernământ, nu este foarte fericit de apariția acestor baroni regionali. S-a și observat: uneori mai mult, alteori mai puțin s-a încercat o temperare a zelului de îmbogățire și de transformare în niște feudali abuzivi a acestor lideri, să zicem ai câtor unor regiuni. În practică, lucrurile sunt însă mai grave pe teren. În Oltenia toată lumea spera să intre într-o relație de cumetrie cu baronul Mischie, în speranța că se vor obține bani pentru sponsorizarea unui volum de versuri și pînă la autorizația de construire a unei case. Cu oarecare stupoare ardeleanescă întîrziată, am constatat că oamenii de la Cernavodă sunt foarte preocupați să oprească traficul peste podul de la Cernavodă în condițiile în care nu se va plăti o taxă suplimentară, așadar vor să-și afirme un fel de autonomie foarte marcată inclusiv într-o expresie financiară. Nu mai vorbesc despre primarul Mazăre de la Constanța care, iată, a reușit să impună acele taxe pentru oricine dorește să meargă pe litoralul lui la Mamaia. Asemenea lucruri mă întreb dacă sprijină ideea de regionalizare sau o compromit? Indiferent de răspunsul pe care îl dăm noi ca indivizi sau noi ca forum constituit, aceste fenomene sunt reale, nu le putem trece cu vederea, va trebui să învățăm să coexistăm cu ele. să le organizăm și eventual să le găsim niște soluții. Eu cred că particularitățile politice și în general, responsabilii politici ai actualității românești au motive să fie îngrijorați pentru că asemenea evoluții nu au putut fi prevenite și pentru că ele au dobîndit o anumită amploare. E vorba despre niște oameni cu o anumită putere, o putere reală. Asemenea fenomene s-au înregistrat chiar și printre liderii unor filiale județene. Toate aceste fenomene țin, cred, de o diversificare a prezenței în viața publică a unor persoane, a unor grupuri și țin de o atmosferă care ne duce mai departe meditația.

Ce pricepe omul de rînd care citește în ziar sau vede la televizor toate aceste lucruri? Că regionalizarea ar putea însemna o anarhie uneori, ceea ce îmi explică spaimele întreținute uneori și manipulate politic, spaimele de regionalizare. Pe de altă parte, oamenii mai avizați își dau seama că lucrurile nu mai pot continua cum

au fost. Esențialul este ce se întâmplă cu taxele. Plătim toate taxele pentru a merge la București să se îngroape în gropile de acolo? Sau le plătim oare pentru că dorim ca statul român, care a luat niște decizii eronate, să verse acești bani în cauze judecate de instanțele de la Strassbourg? Problema este și mai complicată. Pe de o parte vrem o integrare într-o Europă a statelor federale. Pe de altă parte se luptă cu ghearele și cu dinții pentru menținerea neschimbată – chiar cu riscul atragerii unor acuzații de ceașism – a structurilor preexistente. Există o spaimă a acestor oameni că statul român, care s-a înființat relativ recent, s-ar putea dezagrega. Eu cred că este o eroare. Cred că statul nu se va putea dezagrega în acest sens, dar cred că el, dacă suntem cu toții cinstiți și dorim realmente să urmăm cursul istoriei, cred că el se va contopi cu ceea ce înseamnă comunitatea europeană. Pentru individ toate aceste discuții despre dubla cetățenie – o cetățenie cu apartenență la europenitate – sunt complicate, sunt un factor de confuzie. Cetățeanul nu își dă seama, se teme de ceea ce va pierde, nu își dă seama de ceea ce va câștiga uneori. Este o întregă muncă de educație – aproape iluministă – să reușim să facem permeabile aceste noțiuni la nivelul omului de rând. Este o viață publică la noi încărcată de paradoxuri. Pe de o parte ni se spune că suntem cetățeni români. Acest lucru înseamnă că aparții unui stat suveran și independent. Pe de altă parte, vedem că oricare dintre guvernele noastre, orice decizie ar lua se inclină în fața celui mai anonim reprezentant al Băncii Mondiale sau al Fondului Monetar Internațional. Care este independența vă întreb atunci? 50 de ani am stat și am satelizat în jurul Moscovei, iar astăzi nici măcar nu este vorba de o identitate statală sau o entitate transnațională ci financiară. De asta s-a și discutat și am adoptat și eu acest termen, cu o oarecare prudență sau dimpotrivă imprudență, s-a vorbit despre România ca semi-colonie. Eu cred că pariul este acesta al intrării cât mai rapide și cât mai complete în Uniunea Europeană. Dacă vrem să pierdem statutul de semi-colonie, atunci vom avea aceleași obligații dar și aceleași drepturi. Or, vom intra într-o UE care conține și alți actori ai săi, nu doar state naționale, ci și regiuni. Despre cum pregătim regiunile, s-au dat aici sumedenie de răspunsuri. O sugestie a direcției de răspuns este că regionalizarea ar trebui să o pregătim și pornind de la existența indivizilor.

Miklós Bakk: Aș începe cu o constatare. Vorbim despre regionalizare, cel puțin de patru-cinci ani și în decursul acestor ani am putut deja constata, și este un lucru bun, că există mai multe discursuri despre regionalizare. Întii și întii a existat un discurs producător de scandal, care a reușit să introducă tema pe agenda opiniei publice și a elitei politice. Deci, a existat un discurs demolator în sens pozitiv, pe această temă. După aceasta, o construcție de alte discursuri, în primul și în primul rând, prin *Provincia*. Dar aici, deja aș ieși puțin din cadrul nostru și aș constata că discursul privind regionalismul, nu numai în România dar și în alte țări, în principal are două subtipuri de bază, în afară de acel discurs care apare în

agenda politică. Și anume: există pe de o parte un discurs politic proiectiv care operează cu modelele de drept public și cu evaluări istorice, acesta este și discursul familiar nouă. Pe de altă parte, există și o abordare științifică, care pornește de la datele geografiei economice, de la cercetări sociologice și de la anumite modele de planificare economică pe unități teritoriale. Este important să vedem diferența între aceste două discursuri, pentru că problema regionalizării și regionalismului evoluind, aceste discursuri câteodată se contrapun. În Ungaria, de exemplu, acest discurs, sau această abordare științifică deseori contrapuncea proiectiile politice. Există o școală întreagă marcată de nume ca Pálné Kovács Ilona sau studiile domnului Gyula Horváth, pe care le-am citit și în *Altera*, și această școală consideră că modelele propuse prin discursul colectiv înseamnă o imixtiune voluntaristă în procesul regionalizării. Acest lucru cred că va apare curînd, și la noi în România, într-o chestiune specifică deja a și apărut, este vorba despre Țara Secuilor. Există un proiect politic de autonomie, elaborat de domnul fost senator József Csapó, care într-adevăr se încadrează în acest discurs politic colectiv, pe de alte parte, există dimensiunea socială de reconstrucție, de reinventare a Secuimii, reprezentată de mulți specialiști grupați în jurul domnului Gábor Kolumbán. Deja se simte o dedublare a discursului politic și în sînul comunității maghiare sub acest aspect, care va influența în viitorul apropiat și politicul și mai ales atitudinea UDMR-ului. Dar aceasta a fost o constatare introductivă.

Aș vrea să vorbesc, pe scurt, despre două chestiuni: mai întîi despre parcursul ideii regionale la diferite partide politice din România, iar apoi despre un scenariu posibil al regionalizării din România. Cred că despre cum văd partidele politice regionalizarea și regionalismul am reușit să ne formăm o idee, ieri și azi. PNL are un draft care este ținut oarecum în sertar și chestiunea este interesantă din punctul de vedere al evoluției doctrinare a Partidului Liberal, care se bazează și acum pe o idee din secolul al XIX-lea, care privește societatea din România ca pe un spațiu național omogen, iar regionalizarea o vede ca pe o tehnică de guvernare care trebuie aplicată acestui spațiu național omogen (domnul Valeriu Stoica reprezintă foarte marcant acest curent în Partidul Național Liberal și domnia sa, de exemplu, a criticat foarte aspru *Legea statutului maghiarilor* spunînd că se trage din seva doctrinară a secolului al XIX-lea. Pentru mine, a sunat puțin curios acest lucru, cunoscînd presuposițiile ideologice ale domnului Stoica în alte chestiuni). Despre parcursul ideii regionale în cadrul PSD-ului -- cele spuse de domnul Andreescu sunt adevărate -- și eu consider că evoluția acestei idei în programul politic al PSD este o acomodare, pe de o parte la realitățile europene, pe de altă parte, regionalizarea în cadrul PSD este gîndită ca un instrument care servește clientelei care deja există, așadar acomodarea înseamnă regîndirea acestui instrument ajutător pentru clientele politice deja existente ale acestui partid. Am lăsat la urmă UDMR. Este clar că UDMR-ul a avut la începutul anilor '90 mai ales între '93 și '95, o

efervescență interioară privind producția modelelor de autonomie. E foarte interesant că tot acest proces, dacă ne uităm azi de la o anumită distanță, pare, cel puțin pentru mine, o indecizie între o autonomie comunitară și între o autonomie regională foarte clară. Acest lucru se poate explica și prin nevoia de mobilizare de la începutul anilor '90. Atunci într-adevăr UDMR a reprezentat, nu numai ca partid politic, ci și ca o mișcare amplă mobilizatoare, întreaga comunitate maghiară și era o nevoie intrinsecă de a formula această nevoie de mobilizare și printr-un concept ideologic. Așadar, această indecizie se datorează, în primul rând, acestei nevoi. Aici aș face însă și o mică și poate interesantă paralelă cu cele spuse de Gusztáv Molnár ieri, privind esența europeană, neocarolingiană. Dînsul spunea că Europa actuală sau miezul Europei are o structură federativă premodernă, care se bazează pe vasalități contractuale. Europa neocarolingiană este determinată prin istorie la o federație de tip teritorial cu unități teritoriale care vin din timpurile adînci ale perioadei medievale. Eu aș spune că și Transilvania și Europa Centrală au o structură federală care vine dintr-o epocă premodernă, dar puțin diferită de această structură pur teritorială. Este suficient ca să înțelegem acest lucru să ne gîndim la Constituția Transilvaniei premoderne – într-un studiu remarcabil, domnul profesor Paul Philippi a descris această Constituție – și, după cum descrie domnia sa, ceea ce caracterizează această Constituție medievală a Transilvaniei, este tot o federație — dar nu numai între unități teritoriale, ci o federație mixtă între teritorii și comunități. Este suficient să ne gîndim la privilegiile primite de sași și de secu. Deci, în Europa Centrală avem, venind din istorie, un model de federație mixtă între comunități și teritorii. Probabil că este un salt prea îndrăzneț din partea mea, dacă această indecizie între modelul comunitar și modelul teritorial al UDMR-ului o leg direct de această tradiție transilvană. (...) așadar, aceasta este prima perioadă a UDMR în elaborări conceptuale din '93 și '95. În '96 a intervenit o cotitură datorită iminenței și apoi a perioadei de coaliție, deoarece liderii Uniunii și-au dat seama că programul de autonomie, în contextul actual al României, nu are nici o șansă de *real politik* și au renunțat la acest program. Nu-i vorba numai de renunțare, eu cred că este vorba și de înțelegerea unui alt lucru, și anume, înțelegerea proceselor politice interne și a caracterului statului de drept din România. Și anume, în condițiile unui stat de drept nesolidificat complet, neconstruit complet, în condițiile în care politica înseamnă, pentru elitele din România, un canal al mobilității sociale privilegiat, conducerea și elita politică conducătoare a UDMR a înțeles că în această situație pași înainte se pot face nu prin legi în primul rând, ci prin tranzacții punctuale. A urmat un curs politic care în logica internă, deși s-au discutat multe și s-au cerut multe legi, s-a subsumat aceiui model tranzacțional. Eu cred că acest model tranzacțional este în curs de epuizare pentru că scopurile care pot fi obținute prin acest model – dobîndirea punctuală a unor instituții și a proprietăților — este un proces care începe să se

termine în această fază a integrării României. Asta înseamnă că UDMR a ajuns într-o criză politică, criza politică s-a și manifestat la Congresul din Satu-Mare, au apărut tot felul de grupuri care încep să se autodefinească în afara UDMR-ului. Acesta este un moment foarte productiv, deși nu știm la ce va da naștere, ce elaborări ideologice sau proiecte politice de amploare pot să iasă din această situație. În orice caz, după părerea mea, există șanse ca programul de autonomie să fie reformulat pe o bază mai teritorială și să fie coroborat cu regionalismul european. Sunt două sau trei ateliere mici, la care, după informațiile mele se lucrează, nu putem ști dacă aceste elaborări vor fi niște elaborări de amploare din punct de vedere conceptual, viitorul ne va spune acest lucru. În concluzie, aș spune că regionalizarea care se va produce, în prima fază va fi un produs sau un compromis între aceste idei în evoluție. Pe de altă parte, faza a doua, după părerea mea, va fi modificarea acestui sistem, și aceasta ține de viitorul nu chiar apropiat, pe termen mediu, datorită apariției unui partid sau a unei mișcări autonomiste, lucru pe care îl consider un lucru cert.

Avînd aceste premise, aș vrea să vorbesc despre un scenariu posibil al regionalizării în România. Am văzut mizele ideologice, mai sunt și alte condiții inițiale acestei evoluții. Cea mai importantă premisă este că există regiuni de dezvoltare. O altă condiție inițială este – pe care în adevărata ei natură sociologică nu o cunoaștem – faptul că există elite politice locale care dețin o putere politică crescîndă. Această elită locală este diferită de vîrfurile partidelor, însă nu știm dacă această diferență va avea și consecințe ideologice; cît despre puterea acestor elite locale, chiar dacă nu reușesc să influențeze puternic centrele, vîrfurile, ele pot, totuși, să blocheze anumite procese, deci prezența lor deocamdată este în sens negativ. O altă condiție la această regionalizare posibilă în România ar fi enumerarea modelelor ce vor fi avute în vedere. În literatura de specialitate se spune că regiunile din Europa au practic la bază trei modele sau trei tipuri:

1. Există un *regionalism cultural* – care se întemeiază pe identități regionale, lingvistice, religioase sau etnice. Acestea, de obicei, se formulează în revendicări puternice de autonomie cerînd devoluția puterii legislative. Exemplele sunt cunoscute: Catalonia, Tirolul de Sud, Țara Bascilor.

2. Există un *regionalism politico-administrativ* — care nu impune devoluția puterii legislative, această de obicei este formulată ca auto-administrativă. Este prezentă în țări care de obicei nu au minorități semnificative cum este Polonia. Cazul Sileziei prevestește ceea ce într-un fel prevestesc și eu pentru România, că se va încerca printr-o mișcare autonomistă o modificare a decupajului modelului inițial.

3. Există un *regionalism economic*.

În România – ca să încerc să dau o formulare a acestui model – aș putea să spun că, într-un caz fericit, într-un termen mediu, vom avea un regionalism

asimetric, ceea ce înseamnă că regionalismul economic actual se va transforma, probabil, pentru teritoriul întreg al României într-un regionalism politico-administrativ cu niște inserții de regionalism cultural. Lucrul este clar prin cazul Țării Secuilor, în care deja se încearcă o definire și o formulare a unui proiect politic de acest gen. Probleme ar fi multe, legate de această evoluție sau model posibil de regionalizare, de regionalism în România.

Claudiu Coșier: O să încerc să mă refer puțin la ceea ce domnul Gabriel Andreescu numea manifestarea în concret a regionalismului și o să încep cu o afirmație foarte clară: regionalismul există în România. Domnul profesor amintea o tipologie bazată pe trei modele, dar există și o altă tipologie definită într-un document al Parlamentului European, care definește regionalismul în cinci modele. Ca să ajungem foarte rapid la situația României, în momentul de față din aceste cinci modele ne mai sunt accesibile două, pentru că discuția pe Constituție s-a încheiat. Aceste două modele care au mai rămas sunt regionalizarea administrativă – care din punctul meu de vedere nu este cea profundă – și regionalizarea prin autorități publice locale cum există în baza Legii din 1999.

Vreau să mai subliniez un aspect important. În România – și acum o să vorbesc despre ce știu mai bine, despre dezvoltare regională și nu despre regionalism – Legea asta a dezvoltării regionale nu a venit și nu vine și nici nu stă pe un fundament format din alte legi cum ar fi – dau un exemplu – Legea descentralizării din Franța, care permite unei entități să ceară competențe guvernului național. La noi, Legea nu stă pe astfel de fundamente. Ca să ajungem mai rapid în cadrul temporal în care ne aflăm, pentru ca România să încheie negocierile așa cum și-a propus anul viitor, este nevoie ca până la sfârșitul acestui an să producă modificările necesare, aferente Legii 151. Dar această modificare legislativă și capitolele de negocieri nu se referă la perioada de tranziție 2004-2006, se referă la perioada de după aderare, de după 2007. Și aici intervine un alt element tehnic vis-a-vis de evoluția politică a procesului: planificarea financiară a UE. De ce devine foarte importantă asta în România? Pentru că, din păcate -- și aici o să fac o paralelă cu Ungaria – Ungaria are aceeași organizare a dezvoltării regionale ca și România, însă în Ungaria această politică a dezvoltării regionale a fost umplută cu un conținut – dau câteva exemple din ultimii 10 ani: au existat la momentul oportun niște legi referitoare la zone speciale, niște legi referitoare la programe de sprijinire a investițiilor, vorbesc de legi proprii ale guvernului maghiar, nu finanțate cu banii altora, a IMM-urilor ș.a.m.d. Mai mult decât atât, bugetul reflectă o politică de dezvoltare. Bugetul României reflectă încă o politică de supraviețuire, cu 2% dat resurselor umane, 4% dat coeziunii economice, 6% SAPARD-ului și restul infrastructură. Acesta este bugetul de supraviețuire. Nu poți să ai politică de dezvoltare regională, adică să o cobori la nivelul teritoriului, dacă nu ai politică de dezvoltare. Iar noi suntem în faza asta.

Evident, va trebui să scăpăm de multe dintre problemele noastre legate de competențe în domeniul politicilor și mai ales de obiceiul acesta de a lansa strategii fără bugete ș.a.m.d. Lucrurile care se întâmplă permanent, și aici îmi permit să spun, dacă discutăm și despre procesul politic – din punctul meu de vedere, nici până în ziua de astăzi nu am văzut, la nici un partid un proiect concret, cu părere de rău trebuie să spun asta. Dacă se intră în detalii, sunt multe complicații care trebuie clarificate și într-adevăr dezbaterea, adică o lege de genul acesta, o reformă de mărimea asta nu poate să fie a unui partid. Ea necesită un timp. Din punctul acesta de vedere, cu cât începi mai târziu discuția pe un document – deocamdată nu discutăm pe un proiect, pe un document – cu atât reforma va porni mai târziu. Însă vreau să subliniez și un alt fapt. Din punctul de vedere al UE, nu ni se va impune să facem regionalizare politică sau administrativă. Atâta vreme cât noi rămânem ca și unică manifestare a regionalismului la accesarea fondurilor structurale – căci asta este deocamdată unica manifestare, nici un minister sectorial nu-și conduce activitatea în funcție de obiectivele de dezvoltare regională sau de politica de dezvoltare regională – deci dacă rămânem la nivelul acesta, sunt suficiente niște structuri care să confere încredere UE – că banii se cheltuiesc conform cu ceea ce se declară. Și asta este o temă grea pentru România. Și din punctul de vedere al Comisiei UE și din punctul de vedere al României, mecanismul instituțional cel mai simplu s-ar putea face prin instituții guvernamentale în teritoriu, pentru că sunt instituții publice, angajează răspunderea statului și la revedere! Numai că interesul nostru, ca să păstrăm o mică aparență din simburile acela de regionalism, este ca să avem totuși ceva de lucru la nivelul regiunilor. Nu mult, dar să fie ceva. Dacă mergem mai departe pe calendarul acesta și facem o socoteală, înseamnă că termenul optim pentru producerea unei adevărate reforme în România este 2012. Însă, până atunci trebuie să umplem conceptul de conținut, să-l aducem mai aproape de unul dintre modelele pomenite de antevorbitor. Deocamdată nu s-a propus nici un conținut. Din punct de vedere instituțional, vă dați seama că sistemul regional, așa cum este el acum, are o sarcină foarte grea, pentru că așa cum s-a subliniat în diverse cuvântări, practic, deci din punct de vedere politic, nu există o exprimare clară, inclusiv grupul acesta mic de regionaliști nu sprijină această mică manifestare de regionalism pentru că au probleme de decupaj, de tot felul de alte probleme și nu înțeleg care este problema de fond în momentul acesta. Autoritățile locale, prin fenomenul ireversibil de descentralizare nu percep care este exact procesul de delegare de competențe de la nivel național, ci se tem tot timpul de pierderea de competențe pe care abia le-au cîștigat. În acest context, dacă într-adevăr nu se face o dezbatere corectă, transparentă până la nivelul cetățeanului de pe stradă, nu vom avea niciodată înțelegerea să discutăm proiecte de reformă care să ducă România la un nivel de eficiență administrativă de nivel european.

Gábor Kolumbán: Am niște observații în legătură cu afirmațiile făcute aici, după care doresc să fac niște propuneri pentru concluziile acestei conferințe. Ar

fi benefic să avem o discuție asemănătoare cu cea de azi în tematica regionalismului, pentru că am impresia că căruța a luat-o înaintea cailor – regionalizarea în România în contextul european prinde viteză, și cu toate că regionalismul în România există și a avut de-a lungul istoriei curenți de dezvoltare și perioade de creativitate, am impresia că acum regionalismul României a rămas în urma regionalizării.

În urma discuțiilor de ieri, pentru mine este clar că o regionalizare se va face, dar nu este indiferent când, cum și cu ce conținut. Umplerea de conținut a acestui proces de regionalizare ar trebui să fie prioritatea numărul unu în perioada care urmează. Există un curent regionalist destul de puternic la Iași care pentru mine, ca transilvănean, este surprinzător. Eu mă duc destul de rar la Iași și, când ajung acolo, mă duc în librării. Și când văd acea efervescență culturală, mă gândesc că regionalismul românesc nu trebuie restrâns numai la Transilvania și Banat pentru că la Iași este un centru cultural unde aceste centre de gândire își găsesc un teren foarte fertil.

A doua idee este legată de această comunicare între curențele de gândire românesc, respectiv maghiar din perioada interbelică – mă gândesc concret la efectuarea unor traduceri ale gânditorilor maghiari – adepții ideologiei transilvane – mă gândesc la Kós Károly și școala condusă de el – care este foarte puțin cunoscută în literatura românească, deși a fost un curent extrem de progresist la vremea respectivă și conținea multe elemente de regionalism și de soluții ale conviețuirii interetnice în cadrul unor soluții regionale.

O altă problemă care mă frământă este – și poate că ar trebui chiar înființat un grup de lucru pe această temă – această problemă a evoluției regiunilor în Europa de Est, pentru că din studiile și cercetările pe care le-am făcut am găsit o lume fascinantă din punct de vedere științific: datorită opririi proceselor de modernizare în secolul XX în zona secuiască avem la ora actuală structuri de gândire, inclusiv tehnologii, care sunt și legături de structuri sociale premoderne care își trăiesc viața și este foarte interesant că ele nu exclud structurile moderne și postmoderne. Ca să concluzionez această idee, eu cred că pe bună dreptate s-a spus că avem niște structuri premoderne – și dacă suntem corecți atunci trebuie să recunoaștem că regiunile despre care noi vorbim sunt structuri premoderne – deci nu trebuie să ne așteptăm la apariția unor structuri care vin din istorie și care și la ora actuală persistă deopotrivă cu vasalități și alte legături interesante. Există o comunitate de principii.

Problema regiunilor în contextul globalizării este un aspect foarte interesant în știința regională: regionalismul și globalizarea sunt două fenomene paralele, care la prima vedere sunt contradictorii, dar care sunt complementare și apar datorită aceluiași forțe care guvernează lumea noastră de astăzi. Noi, dacă dorim să vedem regionalismul și soarta regiunilor într-o lume postmodernă în secolul XXI, atunci trebuie să găsim și răspunsuri: ce aduce regionalismul în lumea unificată și uniformizată a globalizării? Această trecere de la structuri premoderne la structuri globale se întâmplă prin regiuni – care sunt zona tampon unde aceste

lucruri se întâlnesc. Există acest concept al globalizării și localizării în același timp, care apare ca concept strategic în cadrul firmelor multinaționale: trebuie să fi locale și globale în același timp. Deci aceste lucruri sunt extrem de interesante.

Am în minte trei idei: să avem o convingere mai pronunțată că prin regionalism se poate umple conceptul de regionalizare, că UE ar putea contribui prin programe la întărirea identităților regionale – proiecte culturale destinate acestui scop, înființarea unui grup de lucru care să se ocupe de problemele strategice și teoretice ale regionalizării și considerarea problemelor istorice și o creștere a coeziunii dintre gândirea românească și maghiară și a altor nații. Referitor la Transilvania, din toate luările de cuvânt de ieri a reieșit că identitatea regională nu este nici etnică, nici națională. În Transilvania acest lucru este de fapt inversat. Transilvania este locul de baștină a cel puțin două identități naționale: maghiarul transilvănean este mai maghiar decât maghiarul din Ungaria și românul din Transilvania este mai român decât românul din alte zone ale României. Acesta este un lucru foarte interesant, de care ar trebui să ținem cont și care ar trebui să ne îndemne să vedem cum se poate găsi o armonie, o coerență între identitățile regionale și identitățile etnice în același teritoriu.

Discursul ambasadorului SUA Michael Guest cu ocazia primirii titlului de Doctor Honoris Causa al Universității Babeș-Bolyai, Cluj

12 FEBRUARIE 2004

Introducere

*Domnule Rector Marga, distinși membrii ai facultății și studenți ai
Universității Babeș-Bolyai, viitori lideri ai României!*

În primul rînd, permiteți-mi să vă spun că sunt încîntat, dar în același timp primesc smerit această distincție onorifică ce mi-a fost acordată. Știu că Babeș-Bolyai este o universitate de excepție, care va rămîne mult timp un model de excelență pentru studenții transilvăneni și nu numai. Cu această distincție onorifică simt că am devenit colegul dumneavoastră și că, în același timp, am devenit un alt ambasador al bunăvoinței pentru această distinsă universitate.

Îmi face întotdeauna plăcere să mă întorc la Cluj-Napoca, desigur. Unii dintre dumneavoastră poate m-au întîlnit cu alte cîteva ocazii, în momentele în care exploram acest oraș minunat; am avut cîteva conversații interesante în cursul acestor vizite. Alții m-au întîlnit, poate, cînd am participat toamna trecută la deschiderea Festivalului de Muzică Americană. Cluj-Napoca are o istorie fascinantă, îmbogățită de recunoscuta diversitate etnică și religioasă. Știu că sunteți mîndri de această moștenire deosebită, pe care o văd ca o sursă de imensă putere, într-un moment în care România se pregătește să se alătore comunității euro-atlantice.

Mi s-a oferit prilejul să vă vorbesc astăzi despre aspectele politicii externe americane. Există multe subiecte de discuție, de la Irak la globalizare sau la relațiile trans-atlantice. Dar, într-un fel, simt nevoia de a purta discuția noastră în zone mult mai profunde, și anume, să vă explic cum experiența Americii de-a lungul

istoriei ne-a conturat modul în care noi privim relațiile cu alte națiuni, inclusiv cu România. Prin urmare, cu scuzele de rigoare celor dintre dumneavoastră care ar putea cunoaște mai multe despre istoria Americii decât mine, vă rog să îmi permiteți, în scurtul timp petrecut împreună, să deschid sufletul Americii în fața dumneavoastră.

Drepturile cetățenilor

Aceia dintre dumneavoastră care au citit Declarația de Independență a Americii își amintesc poate de proclamația *„toți oamenii se nasc egali și sunt dăruți de creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile”*. După elaborarea acestor drepturi, acest apel la eliberarea de sub tiranie constituia o declarație revoluționară la acea vreme, o declarație care pune temelia Americii și a tuturor democrațiilor moderne. *„Pentru asigurarea acestor drepturi”*, se continuă, *„au fost constituite guverne care se întemeiază pe consimțământul celor care sunt guvernați”*.

Gîndiți-vă la puterea conceptelor conținute în aceste cuvinte! Guvernul trebuie să servească poporul, nu invers. Oamenii din orice țară dau guvernelor puterea, cu scopul explicit de a le asigura drepturile – cu alte cuvinte, demnitatea sau drepturile statului nu trebuie să primeze în fața drepturilor oamenilor. Iar guvernele servesc cu consimțământul poporului – aceasta însemnînd că orice guvern care ignoră voința poporului este sortit pieirii.

Aceste convingeri au fost dezvoltate în Constituția Americii, care începe cu niște cuvinte simple, dar celebre: *„Noi, poporul”*. Ele sunt elaborate, pe mai departe, în Carta Drepturilor – un document care rămîne, după cum cred eu, una dintre cele mai clare exprimări scrise vreodată despre importanța libertăților individuale și se regăsesc în scrierile pline de semnificație ale părinților fondatori ai Americii – Benjamin Franklin și James Madison, Thomas Jefferson și John Jay. Toate aceste scrieri au evidențiat mijloacele prin care promisiunile revoluției americane au putut fi asigurate – în legile care au dat întîietate drepturilor omului și în instituțiile desemnate să verifice puterea celor aleși de popor să îl slujească. În mod remarcabil, liderii care au conceput aceste documente nu s-au concentrat pe definirea privilegiilor sau prerogativelor lor personale, nici pe crearea unei elite cu avantaje interne. Mai degrabă, au încercat să își limiteze propria putere – imaginați-vă așa ceva! – și prin aceasta să asigure puterea, hotărîrea și dezvoltarea sănătoasă a tinerei democrații care sfida toate convențiile acelor vremuri.

Lupta Americii pentru definirea unei relații corecte între indivizi și stat ajută la explicarea multelor dimensiuni ale Americii de azi: fundamentul multor decizii luate de Curtea Supremă, dezbaterile orientată pe diverse probleme, care este o trăsătură atît de vie a procesului nostru politic; sau libertățile economice care conduc una dintre cele mai de succes economii pe care lumea le-a cunoscut vreodată. Dar această luptă este deopotrivă crucială pentru orice înțelegere reală

a politicii externe americane. Noi credem că există o legătură intrinsecă între securitatea și interesele naționale ale Americii, pe de o parte, și sfera extinsă în care valorile noastre democratice sunt împărtășite, pe de alta. Așa cum Secretarul de Stat Colin Powell a spus în decembrie anul trecut, când s-a adresat Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, „*Respectul pentru libertățile fundamentale este un factor esențial pentru pace, dreptate și bunăstare*”. Credem că guvernele cu adevărat democratice – acelea care răspund la nevoile și aspirațiile popoarelor lor, sunt fără îndoială mai stabile decât guvernele conduse de elite. Considerăm că guvernele democratice sunt cele mai bune ancoră ale stabilității și libertății în toate colțurile lumii. Și știm că democrațiile reale sunt cei mai buni parteneri ai Americii în extinderea granițelor libertății și dezvoltării economice – fie în Europa războiului rece sau în Irakul și Afganistanul de azi.

Supremația libertăților individuale

Supremația libertăților individuale este un element important al politicii americane în ce privește țări ca România sau cele din organisme ca OSCE. Credem că libertatea de expresie trebuie păstrată dacă vrem ca democrația din orice țară să rămână „*a poporului*” – și ca eforturile nejustificate de a limita această libertate să fie combătute. Prețuim la fel de mult libertatea presei – o libertate care, în unele țări, rămîne singurul mod cu adevărat eficient de a verifica puterea statului, și una care este esențială pentru transparență – și un guvern receptiv. Pentru că o presă liberă are scopul de a informa oamenii, credem că articolele de presă trebuie să se bazeze pe fapte, mai degrabă decât pe opinii, iar materialele de opinie și articolele plătite de oameni din afara redacțiilor pentru a fi publicate trebuie să fie însemnate ca atare. Mecanismele eficiente de trasare a politicilor proprii sunt, în această privință, importante pentru asigurarea încrederii cetățenilor în mass-media, așa cum o mass-media informată și eficientă este importantă pentru asigurarea încrederii în guvern.

Credem, de asemenea, că diferența de opinii constructive creează o societate mai sănătoasă și că o societate civilă puternică -- bazată nu doar pe respectul teoretic al guvernului, ci și pe interacțiunea puternică și dominată de respect reciproc cu oficialii guvernamentali -- este esențială pentru a te asigura că deciziile politice sunt corecte. Din toate aceste motive, sprijinim ferm libertățile de asociere și adunare. Partidele noastre politice încurajează exprimarea punctelor de vedere diferite, fără amenințarea excluderii. Într-adevăr, astfel de discuții și dezbateri deschise reprezintă o diferență importantă între societățile democratice și cele totalitare. În ultimul rînd, considerăm că fiecare cetățean este îndreptățit să aibă propriile convingeri religioase -- indiferent că aceste convingeri sunt împărtășite sau nu de majoritate -- și că nu ar trebui să existe obstacole în înregistrarea religiilor sau în exercitarea liberă a convingerilor religioase.

Egalitatea în fața legii

Toate aceste libertăți reprezintă inima democrației. La fel este și principiul fundamental potrivit căruia toți oamenii sunt egali – și că sunt egali în fața legii, indiferent de rasă, etnie, sex sau orice alt factor. Acest principiu, care se regăsește în Declarația de Independență a Americii, nu a fost întotdeauna respectat în țara mea. Într-adevăr, când documentul a fost scris nu era vorba de aceleași drepturi pentru femei și bărbați, nici de altcineva în afară de proprietari care să fi avut drept de vot. Copiii nu se bucurau de o protecție specială, ca în ziua de azi. Și, așa cum știm, istoria Americii pe parcursul a 200 de ani conține eșecuri tragice – rușinea sclaviei, dezonoarea segregăției rasiale și rușinea faptului că ființe umane erau persecutate – chiar omorâte – pentru că erau negri, sau hispanici, sau homosexuali, sau din cauza convingerilor lor religioase. Acestea nu sunt doar greșeli: în adevăratul sens al cuvântului, toate sunt adevărate tragedii. Prin ele, America a devenit mai tristă, dar mai înțeleaptă și, treptat, și-a întărit devotamentul pentru egalitate sub lege.

Nici unul dintre noi nu poartă personal vina pentru crimele comise de alții, desigur, nici pentru nereușitele generațiilor care ne-au precedat. Dar noi toți purtăm responsabilitatea de a ne asigura că astfel de tragedii nu se vor repeta – și, mai explicit, responsabilitatea de a ne asigura că nici o minoritate nu este marginalizată, persecutată, sau chiar să primească un statut mai prejos față de ceilalți cetățeni, doar pentru că are convingeri diferite de cele ale majorității. Acesta este un drept uman elementar. Ar trebui să ne unească pe noi toți, ca ființe umane.

Concentrarea politicii noastre externe pe egalitatea în fața legii este o prelungire a experiențelor noastre de acasă. Credem că moștenirile și experiențele prin care au trecut cetățenii noștri ne-au făcut mai puternici ca țară și ca intoleranța poate duce la fisuri care, în cele din urmă, ne vor șubrezii națiunea. În această privință, America nu se deosebește de România, care s-a îmbogățit la rîndul său mult pe parcursul istoriei, prin experiențele diverselor credințe, naționalități și grupuri etnice care, împreună, sunt mai mult decît suma părților lor. Suntem convinși că, pentru o democrație puternică, națiunea nu se poate situa deasupra legilor care protejează drepturile individului, cu excepția cazurilor în care motive clare de securitate națională, care sunt dezbătute și aprobate de instanțe, cer acest lucru. Suntem, de asemenea, convinși că nici un oficial, la nici un nivel, nu ar trebui să se plece în fața a ceea ce James Madison a numit „*tirania majorității*”, prin supunerea drepturilor oricărui grup minoritar celor ale majorității. Responsabilitatea de a ne asigura că principiul potrivit căruia „*toți oamenii se nasc egali*” nu revine doar judecătorilor, ci tuturor oficialilor, aleși sau numiți, de la primărie pînă la președinție. Am încredere că liderii acestei țări și, da, ai acestui oraș, împărtășesc pe deplin acest punct de vedere.

Statul de drept

În cele din urmă, dăm o importanță considerabilă statului de drept, pentru că noi credem că este absolut crucial pentru păstrarea libertăților la care ne-am referit – și este crucial pentru păstrarea democrației în sine. Justiția care este subordonată politicii nu poate, de fapt, să fie considerată cu adevărat justă. Cetățenii cărora le este refuzată judecata – chiar dacă este vorba de o presupusă crimă și indiferent de dovezile existente – nu sunt, în fapt, egali potrivit legii, așa cum ar trebui să fie. Drepturile legale și garanțiile constituționale care nu sunt susținute în practică nu sunt mai mult decât niște foi de hîrtie. Iar liderii care consideră că sunt mai presus de lege, sau care își țin prietenii departe de atingerea legii sunt ei înșiși nedemocratici. Credem că acest principiu se aplică tuturor liderilor, indiferent de poziția politică sau situația familială sau importanța economică. Într-adevăr, aplicarea legii în ce îl privește pe Președintele Statelor Unite pe vremea scandalului Watergate, la începutul anilor '70, rămîne un moment care mi-a inspirat atît încredere în țara mea, cît și apreciere față de cît de important este cu adevărat statul de drept.

Credința americanilor că statul de drept trebuie să aibă întîietate influențează, desigur, multe dintre idealurile noastre de politică externă. Criminalii internaționali și despoții trebuie făcuți responsabili pentru crimele lor – în cadrul sistemelor interne de judecată, acolo unde ele funcționează, sau potrivit unor aranjamente speciale, în caz contrar. În multe țări, furnizăm pregătire și alte tipuri de asistență cu scopul de a îmbunătăți profesionalismul și capacitățile poliției, procurorilor și judecătorilor care se află în centrul sistemului de justiție. Ajutăm la întocmirea proiectelor de lege de care este nevoie pentru a asigura drepturile cetățenilor și luăm atitudine cînd figuri politice par să se interfereze în sistemul de justiție. În această țară, pentru a avea siguranța că nimeni nu este mai presus de lege, am sprijinit crearea Parchetului Național Anticorupție și am lucrat la sporirea prerogativelor sale. În final, aici, ca oriunde altundeva, susținem drepturile de proprietate. A putea stăpîni o proprietate reprezintă un semn de stabilitate în orice democrație și economie. Prin urmare, restituirea proprietăților către proprietarii de drept este crucială. Într-adevăr, cei care dețin proprietăți particulare și acele biserici care și-au pierdut proprietățile sunt printre marile victime ale comunismului, în toate statele din această regiune. Drepturile lor legitime trebuie reînstaurate. Dacă drepturile proprietății particulare ale cetățenilor există prin lege, dar nu în practică, statul de drept nu este susținut, iar drepturile de proprietate nu există cu adevărat.

Forme de guvernămînt

Fiecare dintre aceste drepturi implică responsabilități, desigur. Unele dintre aceste responsabilități revin cetățenilor: angajarea în probleme care afectează sănătatea unei țări; informarea în privința subiectelor de interes și contribuția la

decizii care pot fi luate la nivelul lor, în concordanță cu principiile democratice. Într-o democrație funcțională, conceptele de serviciu public și voluntariat nu sunt doar înțelese – sunt învățate și exersate de la vârste fragede. Cu alte cuvinte, democrația implică mai mult decât mersul periodic la urne: este muncă serioasă și cere ca cetățenilor să le pese suficient de propriul lor viitor și de cel al comunităților în care trăiesc și al țării lor, să își suflece mânele și să se implice în probleme care au importanță pentru ei.

Alte responsabilități revin guvernului: poate cel mai important lucru este că guvernele alese au în primul rând responsabilitatea de a se asigura că legile sunt construite și aplicate pentru a proteja drepturile oamenilor pe care îi reprezintă. Pentru a se asigura că aceste din urmă responsabilități sunt îndeplinite în concordanță cu intențiile democratice, părinții fondatori ai Americii au instituit limite importante, un control al puterilor exercitate de autoritățile statului asupra puterilor oricărei ramuri a guvernului. Acest control este crucial pentru garantarea libertății căreia americanii îi sunt atât de dedicați.

Există multe forme de democrație, desigur, și recunoaștem și acceptăm pe deplin că forma aleasă poate fi diferită de la țară la țară. Nu se poate, cu alte cuvinte, ca „o singură măsură să se potrivească oricărei democrații”. Dar în fiecare țară, un sistem de responsabilitate este necesar pentru garantarea democrației, oricare ar fi forma sa. Americanii cred că autoritățile locale pot cel mai bine să înțeleagă nevoile cetățenilor lor. Respectăm acest principiu al descentralizării autorității în eforturile noastre de a încuraja dezvoltarea democrației în alte părți. Credem, de asemenea, că autoritățile alese de popor sunt mult mai receptive la nevoile și valorile alegătorilor lor. Într-adevăr, mulți m-au asigurat că oamenii acestei țări nu i-ar fi ales niciodată pe unii indivizi care, în diferite momente dinainte de 1989, au fost puși în funcție pe listele de partid – indivizi care au fost asociați cu activități nedemocratice în timpul regimului trecut, sau ale căror angajamente față de normele democrației erau discutabile.

Concluzie

Îmi aduc aminte perfect, pe când eram un copil de 4 sau 5 ani, că bunicul meu s-a apropiat de mine în timp ce treceam prin fața unui magazin unde flutura mîndru steagul american. Mi-a spus: „*Băiete, oricînd vei vedea steagul american, să te oprești și să îl saluți și să spui o rugăciune de mulțumire. Într-o zi vei înțelege ce reprezintă acest steag pentru lumea întreagă*”. Bunicul meu a murit cu mult timp în urmă, dar încă mă gîndesc la el cînd văd steagul țării mele. Patru decenii mai tîrziu, am ajuns să înțeleg binecuvîntarea de a trăi în America și să apreciez mai puternic libertățile pe care le avem. Și știu că aceste libertăți datează din timpul fondării Americii și din valorile și principiile care i-au făcut pe cetățenii acestei țări să își realizeze visurile.

Dacă vi se pare că am pictat un tablou al perfecțiunii sistemului democratic american, vă asigur că nu aceasta a fost intenția mea. Au fost multe momente în istoria țării mele – pe unele le-am menționat – când atașamentul cetățenilor sau liderilor Americii față de democrația adevărată nu a fost unul ferm. Lăcomia și ambiția există în țara mea ca oriunde altundeva; fără îndoială că acestea vor pune la încercare democrația noastră pe viitor, așa cum au făcut-o și în trecut. Mai mult, democrația în orice țară este ceea ce numim noi „o muncă în desfășurare”. America continuă să dezbată, să perfecționeze și să se lupte pentru drepturile enunțate de părinții noștri fondatori pentru a dobîndi ceea ce Constituția noastră numește „o uniune mai perfectă”.

Dar sper că acest lucru oferă o perspectivă asupra faptului că America ține atât de mult la reinstaurarea libertății și democrației în locuri ca Afganistan și Irak. Sper că explică puterea angajamentului nostru în timpul războiului rece când ne-am împotrivit tuturor lucrurilor reprezentate de comunism. Sper că vă ajută să înțelegeți de ce dăm atîta importanță faptului dacă democrația este înrădăcinată sau superficială sau dacă liderii înțeleg angajamentele pe care trebuie să le ia când reprezintă poporul unei societăți democratice.

Uneori, noi ca americani – inclusiv aceia dintre noi care reprezintă America în străinătate – vorbim direct despre limitările aduse democrației, pe care le depistăm în străinătate. Uneori ni se spune că ne depășim autoritatea diplomatică făcînd asta. Cei care și-au exprimat această părere, desigur, împrumută de fapt o veche replică din zilele autarhiei și dictaturii comuniste. Adevărul este că suveranitatea națională nu poate exclude respectul pentru drepturile și integritatea oricărei ființe umane. Nu mai este acceptabil să spui că diplomații și-au depășit limitele cînd vorbesc public de probleme asociate cu democrația, drepturile omului, proprietatea privată, statul de drept în țările în care sunt acreditați.

Mulți dintre dumneavoastră înțeleg asta, desigur. Dar pentru aceia dintre dumneavoastră care se întreabă de ce vorbesc despre corupție sau despre o presă liberă sau despre blocajele cazurilor de restituire care sunt plimbate de colo-acolo în procese de apel astfel încît să nu fie făcută dreptate acasă sau la curțile internaționale, sper ca aceasta ajută la limpezirea lucrurilor. Vedeți dumneavoastră, ca ambasador, îmi reprezintă țara și valorile sale, așa fac și alți diplomați ai ambasadei noastre din București și ai biroului de informații de aici, din Cluj-Napoca. Știm că, pentru ca relația noastră bilaterală să se dezvolte și să se maturizeze, problemele legate de democrație trebuie să facă parte din dialogul nostru – mai ales avînd în vedere aspirațiile euro-atlantice ale României. România este prietenul și aliatul nostru și o democrație tînără, în dezvoltare. Pentru a o ajuta să facă față problemelor cu care se confruntă, trebuie să discutăm despre aceste probleme – nu pentru a emite judecăți, ci pentru a face drumul înainte mai

ușor. Este datoria noastră să spunem clar ce acțiuni vor ajuta relațiilor noastre bilaterale și care sunt cele ce le vor prejudicia.

În timpul petrecut de mine în România, ambasada noastră a lucrat ca echipă pentru a ajuta la ancorarea parteneriatului Americii cu această țară, avînd ca bază înțelegerea crescîndă din partea României a adevăratului înțeles al unor cuvinte ca „democrație” și „economie de piață”. Am făcut lucruri minunate împreună și sunt mîndru de ceea ce am realizat. Dar îmi cunosc țara și mai știu că tăria și amploarea parteneriatului nostru bilateral va depinde, în cele din urmă, de atașamentul României față de titlul de democrație pe care îl pretinde.

Am spus deseori că am încredere în viitorul României și în viitorul parteneriatului nostru și nu în mică măsură datorită tinerilor pe care i-am întîlnit în această țară. Adevărul este că pentru tinerii României – și aici mă refer la voi – sunt mai multe în joc decît pentru oricine altcineva în rapiditatea cu care are loc dezvoltarea democratică a României. Sper că recunoașteți că nu puteți lăsa ca viitorul României – adică viitorul vostru – să fie decis de alții. Cu alte cuvinte, puterea de a vă modela viitorul stă în mîinile voastre și cît de mult va putea crește pe mai departe parteneriatul dintre țările noastre va depinde mai puțin de ce ar face un ambasador sau o ambasadă, decît de faptul că vă veți implica sau nu să ajutați dezvoltarea democratică a acestei țări.

Acest vechi și frumos oraș Cluj-Napoca are o tradiție de excelență academică, o istorie de schimburi cu lumea și un respect față de diferitele credințe religioase, care este vizibil în turlele de piatră care delimitează grațios linia cerului. Adăpostește, de asemenea, o tînără generație care este pregătită să gîndească independent – pentru a provoca înțelepciunea convențională cu o viziune de construire a unui viitor mai luminos. Lecțiile istoriei care mă înconjoară în această sală și în acest oraș s-au dezvoltat timp de multe sute de ani; lecțiile Americii sunt mult mai tinere, dar nu mai puțin înrădăcinate. Folosiți-le pe toate pentru a crea viitorul pe care îl doriți și pe care orașul și țara voastră îl merită. În această misiune temerară aveți sprijinul meu deplin și parteneriatul poporului american.

Vă mulțumesc.

*

Michael GUEST (n. 1958). a fost ambasador al Statelor Unite ale Americii în România, în perioada septembrie 2001-mai 2004.

Relația Stat-Biserică în privința educației religioase în școlile publice din România¹

EMIL MOISE

Motto:

Nu biserica se transformă în stat, vă rog să luați bine aminte. Spre asta năzuia Roma în visurile sale¹ Cea de a treia ispită a diavolului! Dimpotrivă, statul se transformă în biserică, se ridică pînă la ea pentru a păstori asupra întregului pămînt ceea ce este ... suprema menire a credinței pravoslavnice pe lumea asta. Și luceafărul acesta se va aprinde în Răsărit.²

Ne confruntăm cu întrebarea privind rolul religiei în viața publică a „democrațiilor care se nasc”, și necesitatea vitală ca organizațiile religioase să devină parte a emergentei societăți civile în loc să caute alianțe politice nesănătoase cu statul³.

Să ne imaginăm că cineva (evident, rău intenționat) te leagă și te închide – pe tine sau pe copilul tău – într- o încăpere; sigur că, în acest caz, nu ai accepta că ești liber(ă) chiar dacă persoana (sau instituția) respectivă ți-ar spune că îți dă posibilitatea, în baza unei cereri – scrisă eventual de părinți –, să poți solicita să fii dezlegat(ă). Mai mult, situația nu se schimbă (ba din contră) dacă persoana care îți limitează libertatea ar susține că o face pentru „a-ți crea o personalitate activă, motivată și creativă, capabilă de opțiuni și de decizii”⁴, prin urmare, spre binele tău (sau al copilului tău). Poți fi obligat(ă) să accepți această situație? Îmi imaginez că o veți considera revoltătoare, ceea ce înseamnă că ceva este realmente în neregulă cu modul în care a fost instituită.

Mutatis mutandis, lucrurile nu par a sta diferit în cazul reglementării predării disciplinei *Religie* în școlile publice din România. Elevii/ elevele sunt obligați/ obligate să participe la orele de *Religie* însă pot „alege”, la solicitarea scrisă a părinților, să nu frecventeze această disciplină, context în care putem afirma că se limitează libertatea de conștiință.

Viziunea personajului citat în prima parte a motto-ului implică nu o coexistență a *Bisericii Pravoslavnice* (Ortodoxe) cu statul ci, mai mult, o respingere a acestui *rău* prin reconstrucția Statului pe principii creștine.

În această lucrare voi analiza relația *Bisericii* cu statul în privința educației religioase în școlile publice din România. Analiza cantitativă și calitativă – a legislației vizînd educația religioasă, a modului în care legislația a fost aplicată și a unora dintre consecințele acestora – urmărește probleme care circumscriu termeni precum libertatea religioasă, noile fenomene religioase⁵ și care conduc la o redefinire a spațiului public și a rolului religiei, cu aspectele caracteristice: relația dintre stat și organizațiile religioase.

Se vor evidenția astfel întrepătrunderea și interrelaționarea celor două aspecte principale ale libertății religioase: aspectul formal, instituțional, legal și aspectul informal, conectat cu atitudinile personale și sociale față de noile forme și manifestări religioase.

Cea mai exploatată terminologie în încercarea de a defini situația religioasă contemporană depinde de noțiuni precum sincretism, secularism, eclecticism și pluralism.

Ipoteza de lucru care stă la baza acestui studiu este aceea conform căreia România este (sau ar trebui să fie) un stat secular, ipoteză justificată și de art. 29, alin. 5 din Constituția României: *culte religioase sunt autonome față de stat*. Am ales ca definiție a secularizării – „*procesul societal în care un sistem religios transcendent este redus la un subsistem al societății printre alte subsisteme și ale cărui susțineri au o audiență scăzută*”⁶.

În principal, lucrarea este structurată în două părți: o analiză normativă a legislației privind educația religioasă în România și un studiu de caz.

I. Legislația privind educația religioasă. Analiză normativă

În România, relația religiei cu educația (școlară) a fost reglementată prin Legea 84 din 24 iulie 1995⁷ – Legea învățămîntului – modificată și republicată în 1999⁸:

Art. 9

(1) *Planurile-cadru ale învățămîntului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea.*

(2) *La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.*

În varianta inițială, din 1995, în art. 9, alin. (1), teza a doua, *Religia* era reglementată ca disciplină *obligatorie* pentru învățămîntul primar, *opțională* pentru învățămîntul gimnazial și *facultativă* pentru învățămîntul liceal și profesional⁹.

În data de 25 iunie 1995, 57 de deputați au sesizat Curtea Constituțională asupra neconstituționalității prevederilor art. 9 alin. (1), teza a doua, susținând, în esență, că prin instituirea obligativității studiului religiei în ciclul primar se aduce atingere prevederilor constituționale ale art. 1, alin. (3), teza privind „*libera dezvoltare a personalității umane*”, ale art. 26 alin. (2) care prevăd că „*persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși*”, ale art. 29 alin. (1), (2) și (6) privind libertatea conștiinței și ale art. 45 alin. (5) privind obligația autorităților publice de a contribui „*la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării*”.

În temeiul art. 19 din Legea nr. 47/1992¹⁰ privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, Curtea Constituțională a solicitat și analizat punctele de vedere ale președinților celor două Camere ale Parlamentului și Guvernului. În baza art. 5 din aceeași lege și a art. 11 alin. 2 din Regulamentul de organizare și funcționare a Curții Constituționale¹¹, aceasta a solicitat și analizat informațiile Ministerului Învățământului, iar prin Decizia 72 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățământului¹², a stabilit că prevederile art. 9 alin. (1) din Legea învățământului sunt constituționale (sub aspectul analizat), întrucât art. 9 alin. (1), teza finală, din Legea învățământului, „*permite o interpretare conformă prevederilor constituționale*”: *Elevul, cu acordul părintelui sau tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea.*

În interpretarea (puțin forțată) a Curții Constituționale, deși menționată în textul legii ca atare, *Religia* nu trebuia înțeleasă ca disciplină obligatorie, obligativitatea constând numai în introducerea acestei discipline în planurile de învățământ.

Pe de o parte, interpretarea Curții Constituționale oferă o variantă de îmbinare a legii învățământului cu legislația internațională și națională într-un cadru legislativ coerent, eliminând astfel interpretările conform cărora disciplina *Religie* este obligatorie; pe de altă parte însă, terminologia folosită de legiuitor în cazul discutat, al Legii învățământului, este una care poate (ușor) contribui la interpretări abuzive în privința libertății de alegere a frecventării orelor de *Religie* (referința este, în special la clasele din învățământul primar) – „*e greu de presupus că fiecare director va fi dotat cu o copie a deciziei Curții pentru a o aplica întocmai, și că va reuși acest lucru*”¹³.

Analiza mea va viza argumentul folosit de Curtea Constituțională pentru a demonstra că obligativitatea din textul legii nu se referă la obligativitatea studierii *Religiei*.

Astfel, în opinia Curții Constituționale, dreptul de a alege (*religia și confesiunea*) „*semnifică și posibilitatea de a nu avea nici o opțiune religioasă*”¹⁴.

Analizând prin analogie, consider că argumentul folosit de Curtea Constituțională este unul falacios, întrucât dacă coroborarea tezei conform căreia *învățământul religios este obligatoriu* (premise 1 – art. 9, alin. 1, teza a doua) cu

teza conform căreia *elevul, cu acordul părintelui...*, alege pentru studiu religia ..., (premise 2 – ibid., teza finală), semnifică *posibilitatea de a nu avea nici o opțiune religioasă*, (concluzia C – concluzia Curții Constituționale) atunci coroborarea tezei conform căreia *învățământul primar și gimnazial este obligatoriu* (premise 1' – art. 6 și art. 15, alin. 10) cu teza conform căreia *părintele ..., are dreptul de a alege forma de învățământ și felul educației copilului* (premise 2' – art. 178, alin. 1¹⁵) va semnifica *posibilitatea de a nu alege nici o formă de învățământ sau educație* (concluzia C'), argument pe care, cred, nici măcar Curtea Constituțională nu ar fi fost de acord să-l considere valid¹⁶.

Însă, pentru disciplina *Religie*, nici caracterul de opțională (în varianta din 1995, pentru gimnaziu) nu poate fi corect argumentat, într-un stat de drept; o disciplină opțională instituie caracterul obligatoriu pe parcursul anului în care este aleasă – din oferta școlii elevii/ elevele își aleg un număr de discipline opționale (de regulă trei) pe ale căror ore, în anul școlar respectiv, trebuie să le frecventeze. Însă un/ o elev/ elevă își poate schimba religia pe parcursul anului, ceea ce înseamnă că poate să nu mai frecventeze orele acelei discipline, situația școlară rămânând neîncheiată (presupunând că a trecut de mijlocul anului școlar, nu își mai poate alege nici o altă disciplină). Pentru a rămâne în contextul respectării drepturilor și libertăților ființei umane, *Religia* nu poate fi reglementată în școlile publice decât ca disciplină facultativă.

În decembrie 1996, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române și Adunarea Națională Bisericească au înaintat Senatului propunerea legislativă cetățenească, susținută prin semnăturile a 1.049.853 de „credincioși”, privind modificarea art. 9 alin. (1) din Legea învățământului nr. 84/1995.

Potrivit propunerii legislative, acest alineat urma să primească următoarea redactare:

Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia cu disciplină școlară de bază¹⁷. Participarea la orele de religie se va face în funcție de apartenența religioasă și confesională.

Propunerea nu a fost adoptată în varianta solicitată întrucât, cu referire nemijlocită la obiectul inițiativei legislative, prin adresa nr. 9.304/ 1997, Ministerul Învățământului a precizat, următoarele:

1. În Legea învățământului nu există noțiunea de „disciplină de bază”. Art. 127 alin. (2) prevede că planurile de învățământ cuprind discipline obligatorii, opționale și facultative.

2. *Introducerea religiei ca disciplină obligatorie nu va avea consecințe negative asupra elevilor care nu aparțin unei credințe și confesiuni dintre cele recunoscute, potrivit legii. Există posibilitatea ca aceștia – foarte puțini – să primească spre rezolvare, în școală, individual sau în grup diverse sarcini didactice¹⁸.*

Din nou, susținerea privind disciplina *Religie* (punctul 2 al anexei) este cel puțin confuză: pe de o parte, legiuitorul a stabilit că *elevii „care nu aparțin unei credințe sau confesiuni dintre cele recunoscute oficial sunt foarte puțini”*¹⁹; pe de altă parte, din text reiese că dacă un elev aparține uneia dintre „*credințele sau confesiunile recunoscute oficial*” este obligat (prin lege) să frecventeze orele disciplinei *Religie*²⁰ (ca și cum prin lege o persoană poate fi obligată să participe la slujbele religioase din biserică).

În varianta modificată și republicată a *Legii învățământului*, din 1999, caracterul disciplinei *Religie* este, din nou, unul ambiguu, aceasta figurând ca obligatorie (*parte a trunchiului comun*, art. 9, alin. 1) dar cu statut de opțională (*elevul poate să nu frecventeze orele de religie*, art. 9, alin. 2).²¹ Nici statutul de disciplină *opțională*, pentru *Religie*, nu este însă suficient clarificat întrucât opțiunea de a nu frecventa această disciplină nu este condiționată de alegerea altei discipline din pachetul de discipline opționale din planul de învățământ, existând posibilitatea – conform art. 9, alin. 2 – încheierii situației școlare fără această disciplină, ceea ce îi conferă și caracterul de disciplină *facultativă*.

Este evident, în urma analizei sub aceste trei planuri, că *Religia* are caracter de disciplină facultativă. Menționarea redundantă, în textul legii, a celorlalte două variante nu face decât să îngreuneze opțiunile în privința alegerii acestei discipline, mai exact în privința *renunțării* la frecventarea orelor acestei discipline.

Ambiguitatea legislativă este continuată și în unele acte normative cu caracter de lege, prin care se atentează la mecanismul de asigurare a libertății religioase. Astfel, Ordinul nr. 3670/17.04.2001²² cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învățământ pentru liceu în anul școlar 2001-2002, în contradicție cu Legea învățământului (art. 9), anulează caracterul de disciplină facultativă pentru disciplina *Religie*:

(...) Luând în considerare faptul că învățământul din România trebuie să contribuie la formarea la elevi a unei personalități active, motivate și creative, capabile de opțiune și de decizie, Ministrul Educației și Cercetării dispune:

(...) *Art.5. Conform art. 9 din Legea învățământului, «planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze ora de religie.»* În această ultima situație, elevul își va alege, în locul disciplinei *Religie*, o disciplină opțională.

Ultima precizare din acest paragraf, care obligă la alegerea unei discipline opționale în cazul renunțării la frecventarea orelor de *Religie*, contrazice alineatul din Legea învățământului (art. 9, alin. 2) în care se prevede încheierea situației școlare fără disciplina *Religie* („*în acest caz situația școlară se încheie fără această disciplină*”).

În unele dintre anexele *Ordinului Ministrului Educației* se prevede²³, printr-o notă sub un tabel că „*elevii care nu studiază Religia își vor completa, în mod obligatoriu, schema orară cu un opțional ales în urma procesului de consultare*”.

Deși invocă, în preambulul *Ordinului*, „*formarea unei personalități capabile de opțiune și decizie*”, Ministrul Educației și Cercetării, printr-o notă în subsolul unui tabel, care contrazice chiar Legea învățământului, restricționează libertatea religioasă: dacă un/o elev/elevă (*la solicitarea scrisă a părinților...*) va dori să nu mai frecventeze orele disciplinei *Religie* (să presupunem ca și-a schimbat religia) la mijlocul semestrului al II-lea, nu va putea să-și mai aleagă un opțional, ceea ce va determina continuarea disciplinei *Religie*, împotriva dorinței (și a voinței) legitime a elevului/ elevei.

O situație ilegală de ascensiune (cel puțin în privința puterii) a Bisericii, cu sprijinul instituțiilor publice, este evidențiată și în scoaterea la concurs, în fiecare an²⁴, a posturilor titularizabile pentru disciplina *Religie*. Pentru a putea fi oferită spre titularizare, în condițiile legii, o catedră trebuie să prezinte garanția viabilității pentru o perioadă de cel puțin 4 ani. Mai mult decât atât, conform *Metodologiei*, nu pot fi oferite spre concurs catedrele pentru discipline opționale²⁵.

Pe de o parte, așa cum prevede legea, disciplina *Religie* are caracter de disciplină facultativă, deci nu poate fi titularizabilă (decît ilegal); pe de altă parte, existînd garanția libertății religioase, asigurată de reglementările internaționale²⁶ și de Constituția României, nu poate fi asigurată viabilitatea unei catedre pentru disciplina *Religie* – oricînd o persoană își poate schimba religia sau poate renunța la ea (fără a alege o alta), a gîndi și a legifera altfel însemnînd o diminuare (considerabilă) a acestei libertăți.

În alin. 3 al art. 9 din Legea 84/1995, republicată în 1999, se prevede că, la cererea cultelor recunoscute oficial de stat, organizarea învățămîntului teologic specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare, în subordinea *Ministerului Educației Naționale*, se face „*proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensămîntului oficial reactualizat*”.

Această restricție²⁷ nu este corect justificată întrucît, pe de o parte, în cadrul recensămîntului, la întrebarea privind religia „*răspunsul nu este obligatoriu. Cel care este întrebat poate să declare religia de care aparține, poate să declare că este ateu sau poate să spună că este o problemă personală – și atunci se va considera nedeclarat. Adică, spre deosebire de celelalte întrebări, ure dreptul de a nu răspunde la această întrebare*”²⁸.

Însă nici această situație nu este reglementată destul de clar întrucît, prin art. 21, alin. (1), lit. b), și alin. (2), din Hotărîrea Guvernului nr. 680/2001, *privind organizarea și desfășurarea recensămîntului populației și al locuințelor din România în anul 2002*²⁹, se stabilește că *refuzul de a furniza personalului de*

recensămînt informațiile prevăzute în formularele de înregistrare sau furnizarea de date eronate sunt considerate contravenții pentru care se aplică o amendă între 2 000 000 lei și 10 000 000 lei.

De asemenea, pe coperta I a formularului pentru recensămînt, 2002, este trecut mențiunea „Cetățenii au obligația de a furniza recenzorului informații complete și corecte”, iar la capitolul IV: *Date privind persoanele înregistrate în gospodărie*, la pct. 17. *Religia*, există doar două rubrici (*Ortodoxă și Altă religie*) fără a fi specificată și posibilitatea neapartenenței la una dintre religii.

În interviurile realizate cu recenzori, aceștia mi-au spus că au existat persoane care nu știau ce să răspundă la întrebarea privind religia sau persoane care dădeau răspunsuri de tipul „treceți ce este toată lumea”, sau „treceți ce au zis și ceilalți”³⁰.

Mai mult, deși 84% din populația României se declară ca aparținînd confesiunii creștin-ortodoxe, sondajul Gallup din septembrie 2003, „*Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică*”, comandat de Institutul de Politici Publice arată că (doar) 49,8% dintre respondenți/ respondente cred în viața de după moarte, iar 42,3% consideră că este mai important să fii om bun decît să crezi în Dumnezeu, ceea ce contravine principiilor de bază ale creștinismului³¹.

Pe de altă parte, *Conferința Generală a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură*, a adoptat la Paris, la 14 decembrie 1964 *Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului*, care, la art. 3, lit. d, susține următoarele:

În scopul de a elimina sau preveni orice discriminare în sensul prezentei Convenții, Statele Participante își iau angajamentul să nu admită, în cazul unui ajutor eventual, dat sub orice formă, de către autoritățile publice instituțiilor de învățămînt, nici o preferință sau restricție bazate exclusiv pe faptul că elevii aparțin unui grup determinat;

România a devenit parte la această convenție prin *Decretul 149 din 2 aprilie 1964 pentru ratificarea Convenției privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului*³².

Restricția impusă prin art. 9, alin. (3), teza întîi a fost reglementată din august 1999 prin adoptarea *Legii 151 din 30 iulie 1999*³³ *privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/1997 pentru modificarea și completarea Legii învățămîntului nr. 84/ 1995*:

Culte recunoscute oficial de stat pot solicita Ministerului Educației Naționale organizarea unui învățămînt teologic specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare a cultelor. numai pentru absolvenții învățămîntului gimnazial sau liceal, după caz, proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensămîntului oficial reactualizat.

II. Studiu de caz

Voi continua lucrarea cu un studiu de caz, o analiză a modului în care s-au făcut demersurile introducerii educației *moral-religioase* în învățământul *de stat*³⁴, câteva dintre etapele parcurse și unele dintre consecințe. Alături de instrumentele menționate în introducerea lucrării – analiza cantitativă și cea calitativă – am folosit interviuri cu elevi/eleve, părinți ai acestora, profesori/profesoare, inspectori școlari. Materialele – procese verbale, dări de seamă, informări, adrese, cereri – au fost preluate din arhivele Episcopiei Buzăului și ale Seminarului Teologic Liceal din Buzău.

II.1 Predarea altor discipline, în afarara religiei, de către absolvenți ai instituțiilor de învățământ teologic, în școlile de stat

Absolvenții seminarelor teologice, ai seminarelor monahale și ai institutelor teologice au fost angajați pentru predarea și a altor discipline în afara disciplinei *Religie*.

În 22.02.1991, Ministerul Învățământului și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte au emis o *Notă* comună cu numerele 32443, respectiv 1448, privind posibilitatea utilizării absolvenților de seminarii și ai institutelor teologice de grad universitar ca învățători, respectiv ca profesori cu studii superioare, pentru predarea unor discipline în școlile de stat începînd cu trimestrul al II-lea al anului de învățămînt 1990-1991.

În 26.02.1991, prin adresa nr. 1693, Cancelaria Sfîntului Sinod din cadrul Patriarhiei Române solicită Episcopiei Buzăului selecționarea, de urgență, a preoților care, conform *Notei* Ministerului Învățământului și Științei și Secretariatului de Stat pentru Culte, corespund pentru a preda în școlile de stat, cu precădere din mediul rural, disciplinele: muzică, limba română, limba latină, limbi moderne.

Recomandările eparhiilor urmau să fie trimise inspectoratelor școlare teritoriale care „aveau nevoie” de cadre didactice.

În urma solicitării Episcopiei Buzăului³⁵, protopopiatele din județele Buzău și Vrancea, au întocmit tabele cu numele preoților care corespund (atît ca pregătire cît și ca metodologie) pentru a putea preda în școlile de stat, „cu precădere în mediul rural”, disciplinele prevăzute în nota comună:

- Protoeria Buzău³⁶: 71 preoți – 17 cu seminar teologic (notați, în continuare, cu ST), 54 licențiați în teologie (notați, în continuare, cu LT);
- Protoeria Pătîrlagele³⁷: 14 preoți – 14 LT;
- Protopopiatul Rîmnicu Sărat³⁸: 12 preoți – 12 LT ;
- Protoeria Panciu³⁹: 44 preoți – 35 LT, 1 ST;
- Protopopiatul Focșani: 44 preoți – 40 LT, 4 ST;

Ulterior, listele au fost trimise Inspectoratelor Școlare Județene Buzău și Vrancea.

II.2. Predarea religiei în școlile de stat: Scapă cine poate!

Deși în instituțiile de învățământ teologic s-a oferit oportunitatea pregătirii în scopul predării *Religiei* (existând clase cu această specializare în institutele teologice, seminarele teologice și seminarele monahale), din paragraful final al *Notei* reiese prioritatea care a fost acordată preoților în predarea acestei discipline⁴⁰. De asemenea, deși predarea acestei discipline are loc în școli ale Ministerului Educației – școli publice, prioritatea în decizii, în privința încadrării suplinitorilor, o dețin Secretariatul de Stat pentru Culte și „conducătorul unității centrale de cult” (aceste aspecte constituind unele dintre sursele *neînțelegerilor* în privința alegerii cadrului didactic, în unele școli; vezi infra, pp. 27- 28).

În adresa *Cancelariei Sfîntului Sinod al B.O.R.*, nr. 533 I/ 14.06.1990, către *Episcopia Buzăului*, se aduce la cunoștință că *Sfîntul Sinod* în ședința sa de lucru din 08.06.1990 a examinat referatul *Cancelariei Sfîntului Sinod* privind organizarea cursurilor de metodologie și didactică pentru preoții care vor predă religia în școlile din învățământul de stat în anul școlar 1990-1991.

În urma concluziilor la care s-a ajuns, *Sfîntul Sinod* a hotărît (printre altele):

- la aceste cursuri vor participa cîte un preot din fiecare protopopiat, rînduit de *Chiriah*, dintre preoții cu pregătire și vocație didactică, consilieri culturali de la centrele eparhiale și profesori de la seminariile teologice care predau *Omiletica* și *Catehetica*;

- organizarea cursurilor de metodologie și didactică va avea loc la Institutul Teologic Universitar din București în perioada 16-27 iulie 1990, într-o singură serie;

- în cursul lunii august, a.c., eparhiile, la rîndul lor, vor organiza, pe protopopiate sau grupe de preoți, seminarizarea acestor prelegeri folosind în acest scop pe preoții, consilierii și profesorii de seminar care au participat la cursurile de metodologie și didactică la Institutul Teologic Universitar din București.

Din cuprinsul Eparhiei Buzăului au participat la cursurile de metodologie și didactică, organizate de Institutul Teologic Universitar București, 8 preoți⁴¹.

În *Protocolul* încheiat între Ministerul Educației și Științei⁴² și Secretariatul de Stat pentru Culte⁴³, la 11.09.1990, privind introducerea educației moral-religioase în învățământul de stat, la pct. 3, se prevede că „educația moral-religioasă accentuează asupra elementelor de etică și istorie culturală. (...) Elaborarea programelor de învățământ și predarea se vor face în spirit irenic, ținînd seama de principiile vieții comune într-un stat modern”, iar la pct. 2 se menționează că educația moral-religioasă este obiect de învățământ și „are statut de disciplină opțională și facultativă”. Este interesant de remarcat că nici una dintre prevederile cheie ale acestui *Protocol* inițial nu au fost respectate⁴⁴: educația „moral-religioasă” nu s-a concentrat pe elemente de etică și istorie culturală, programele de învățământ și predarea nu au respectat (și nu respectă) spiritul irenic,

iar despre „*principiile vieții comune într- un stat modern*”... se pare că tendința este de a le combate și nu de a le promova.

În urma sesizării celor 57 de deputați asupra neconstituționalității prevederilor art. 9 din Legea învățământului, în punctul de vedere al președintelui Camerei Deputaților se considera că textele în discuție sunt constituționale. În acest sens, se arătau, în esență, următoarele:

Studiul religiei, în conformitate cu opțiunea elevului și acordul părintelui sau tutorelui legal, în măsura în care obiectul materiei și modalitatea de predare se integrează procesului normal de învățământ și se axează pe prezentarea unor elemente de cultură religioasă generale, abordate într-o manieră neutrală (sic!), nu poate fi considerat, ca și în cazul altor discipline, o modalitate de constrângere a subiecților în aderarea la o anumită religie⁴⁵.

Afirmațiile președintelui Camerei Deputaților sunt false întrucât, în contextul educațional dat, studiul religiei, în școlile de stat din România, nu se axează pe prezentarea unor elemente de cultură religioasă generală, iar prevederile punctului 3 din *Protocol* au fost încălcate de B.O.R., respectiv prin nerespectarea caracterului irenic al disciplinei *educație moral-religioasă* chiar din programa analitică⁴⁶. Astfel, pentru fiecare clasă, de la clasa I pînă la clasa a XII- a, *programa* începe cu *Semnul Sfintei Cruci* (semn specific Bisericii Ortodoxe și care, în cadrul altor confesiuni creștine este neacceptat). În *Abecedarul micuțului creștin*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992, apărut cu aprobarea Comisiei Patriarhale Române pentru Învățământ și cu avizul Ministerului Educației Naționale nr. 32530/ 17.06.1990, se prezintă explicit, cu detalii în imagini, cum se face semnul crucii, caracteristic confesiunii ortodoxe.

Din interviuri cu eleve/elevi de diferite clase⁴⁷, a reieșit că la toate orele de religie li se solicită să facă acest *semn*, cu fața orientată către o icoană – aparținând tot confesiunii ortodoxe și care rămîne în clasă tot timpul, nu numai la orele de religie – care este prezentă în toate sălile de clasă (icoanele ortodoxe nu lipsesc nici de pe pereții cancelariilor sau ai birourilor persoanelor din conducere, fiind însoțite, nu de puține ori, și de *Calendarul creștin-ortodox*); acceptarea, de către conducerea școlilor publice, a icoanelor pe pereții claselor și ai cancelariilor este o încălcare a libertății religioase și o promovare a intoleranței, sancționate prin *Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului*, la care România este parte⁴⁸.

În una dintre școlile din Buzău⁴⁹, la clasele primare, în anul școlar 2001-2002, profesoara de religie le spunea elevelor/elevilor că „*dacă nu vin la școală cu cruciuliță la gît o să apară diavolul și vor păți numai lucruri rele*”. La una din clasele I, mama unei eleve mi-a spus că aceasta se trezea plîngînd noaptea, întrucît, la ea în clasă, pentru a fi mai convingătoare, profesoara le-a desenat *diavolul* pe tablă. În discuțiile purtate, printr-o elocvență pentru care ar fi invidiat-o și cei

patru evangheliști, profesoara respectivă mi-a spus că atât timp cât *Fecioara Maria* – care veghează la buna desfășurare a activității ei –, nu i-a atras atenția, înseamnă că nu a greșit⁵⁰.

Un exemplu similar s-a întâmplat și la altă școală⁵¹ unde mama unei eleve a trebuit să meargă cu aceasta la psiholog în urma unei povești predată la ora de religie (probleme similare avînd și alți copii, ceea ce i-a determinat pe părinți să solicite schimbarea profesorului respectiv).

Tot la aceeași școală, la clasele primare, în cadrul orei de religie, profesorul le-a spus elevelor/elevilor că „*pe umărul drept aveți un înger, iar pe umărul stîng un drac, prin urmare aveți grijă cum vă închinați: dacă începeți cu partea stîngă, vă închinați dracului*”. Tot la clasele primare li s-a spus elevelor/ elevilor: „*dacă intrați într-o biserică adventistă, dă tractorul peste voi*” (în imediata vecinătate a școlii respective se află un așezămînt al confesiunii adventiste de ziua a șaptea).

Într-un liceu din Buzău⁵², la orele de religie, profesorul le-a spus elevelor/ elevilor, în anul școlar 2001-2002, că unele dintre confesiunile care nu sunt ortodoxe (dar care sunt printre confesiunile acceptate, legal, în România) sunt secte⁵³. Este interesant de observat că dintre confesiunile acceptate în România s-a referit numai la cele care au reprezentanți/reprezentante în Buzău.

Bisericile care nu aparțin confesiunii ortodoxe, sunt prezentate ca fiind un pericol pentru cei/cele care intră în ele. De asemenea, unele dintre confesiunile respective sunt prezentate ca *denigratoare* ale confesiunii ortodoxe; (din caietul de religie al unui elev de clasa a IX-a⁵⁴): „(...) *advențiștii denigrează Biserica Ortodoxă, (...) pentru ei biserica este stăpînită de diavol, iar singurul adăpost de acesta este casa lor*”; sau: „*Martorii lui Iehova este una dintre cele mai periculoase secte (...) este una dintre formele de fanaticism religios*” – la una dintre clasele a III-a⁵⁵, profesoara de Religie le-a spus copiilor să nu vorbească cu cei din „*secta Martorii lui Iehova*” și în nici un caz să nu îi primească în casă.

La aceeași școală, în clasa a V-a (an școlar 2003-2004), profesoara de Religie le-a spus copiilor că Dumnezeu îi iubește numai pe ortodocși. Din colectivul clasei fac parte și două eleve care nu aparțin confesiunii ortodoxe și care participă la ora de Religie: una aparținînd confesiunii evanghelice, iar alta aparținînd confesiunii iudaice. Deși una dintre colege a protestat chiar în timpul orei: „*doamna profesoară, eu cred că Dumnezeu ne iubește pe toți – nu numai pe ortodocși, ci și pe colegele noastre*”⁵⁶, reacția negativă nu a întîrziat să apară, unii/unele colegi/colege îndepărtîndu-le, în pauză, pe cele două fete spunînd că sunt „*spurcate*”. Problema s-a discutat în ședința pe clasă, mama uneia dintre cele două eleve solicitîndu-i dirigintei să discute cu profesoara de Religie pentru a-și modifica discursul, cel puțin în cadrul școlii.

La mai multe școli și licee din (județul) Buzău⁵⁷, profesorul de religie (preot) le solicită elevelor/elevilor, la ora de religie, să prezinte aspecte din slujba ținută la una

dintre bisericile ortodoxe în duminica precedentă zilei în care are loc lecția. De asemenea, unele dintre eleve⁵⁸ mi-au spus că li se solicită ca la ora de *Religie* să nu stea cu *capul descoperit*. La același liceu, la deschiderea anului școlar, directorul a propus ca toate zilele de școală să înceapă și să se încheie cu o rugăciune.

Obligarea elevelor și a elevilor de a merge la biserică este întâlnită frecvent în școlile din mediul rural: în Grup Școlar Industrial (G.S.I.) Berca, în școala din Pleșcoi⁵⁹, în școala din Săgeata, în școala din Cîndești (anul școlar 2003- 2004). Dacă nu merg la biserică săptămînal, elevelor/elevilor li se scad puncte la notarea din cadrul orei de *Religie*. Asemenea situații sunt întâlnite și în alte județe⁶⁰. În comuna Săgeata, pentru astfel de „abateri” copiilor li se dau note sub nota de promovare a clasei, iar în Cîndești copiii sunt obligați să cumpere și trei lumînări. La școala din Joseni, profesorul (preot) de religie a pedepsit un elev⁶¹ în clasa a IV-a ținîndu-l în picioare toată ora (în prezența celorlalți copii) pentru că, în preajma sărbătorilor de Paște, a vizionat un film difuzat în localitate de membrii unei confesiuni protestante⁶². Astfel de comportamente sunt considerate infracțiuni și sunt pedepsite ca atare de legislația din România. Astfel, Codul Penal sancționează cu închisoare de la o lună la 6 luni sau cu amendă „*fapta de a obliga o persoană, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult*”⁶³.

În G.S.I. Berca, unul dintre profesorii de *Religie* (preot) obligă copiii ca, în școală, să i se adreseze cu apelativul *Prea Cucernice Părinte*. De asemenea, pentru același profesor (preot) formula de salut trebuie să fie, obligatoriu, *Săru' mina*.

În procesul verbal al *Conferinței preoțești*, Protoeria Buzău, încheiat în data de 28.08.1990⁶⁴ se menționează că „*acest subiect* (al educației moral-religioase, *n.m.*, E.M.) *ne dă mult de gîndit și ne întrebăm dacă noi putem acoperi atîtea ore de religie, dacă putem fi în același timp și preoți și profesori*”; după cum relevă studiul de față, întrebarea a rămas valabilă și după 14 ani de la adresarea ei inițială.

Prin adresa nr. 3407/ 12.09.1990 Episcopia Buzăului informează *Cancelaria Sfîntului Sinod* că, în cadrul întrunirilor organizate pe protopopiate, la cea de a treia parte, care a constatat în discuții pe marginea temelor prezentate, s-au făcut sugestii și propuneri, printre care:

- reintroducerea religiei în școlile de stat „*e o problemă care trebuie să mobilizeze nu numai pe preoți, ci și pe părinții copiilor, care părinți să solicite acest lucru*”;
- oficierea, în cadrul fiecărei instituții școlare, la începerea noului an școlar, a slujbei de *Sfeștaniei* și a *Te Deumului* (specific ortodoxe, *n.m.*, E.M.);
- înființarea la București, în cadrul Patriarhiei a unui „*post național de radio prin intermediul căruia să se expună învățăturile Bisericii noastre, să se facă o informare exactă și la timp asupra tuturor evenimentelor cu caracter bisericesc*”;

În primele zile ale anului 1991, Secretariatul de Stat pentru Culte a emis un *Apel- Invitație*⁶⁵ la dezbateri în cadrul unei sesiuni științifice cu tema „*O breșă*

între trecut și viitor; impactul religiei creștine în societatea românească contemporană”. La secțiunea a II-a, *Religie și Educație*, problematica de discutat era: *Criza moralei. Criza educației... Introducerea educației moral-religioase în școlile învățământului de stat*⁶⁶.

Pentru „organizarea de întâlniri și dezbateri, activități metodice și lecții deschise în vederea unei bune desfășurări a orelor de educație moral-religioasă” au fost emise *Circulara Sfântului Sinod nr. 641/ 1991* și *Comunicatul Ministerului Învățământului și Științei și Secretariatului de Stat pentru Culte*, din 01.02.1991

La propunerea *Comisiei învățământului* pentru pregătirea personalului bisericesc, *Sfântul Sinod* a aprobat⁶⁷ ca în cadrul primei întruniri preoțești, din luna iunie 1991, să se trateze subiectul „Educația moral- religioasă a tineretului”.

În adresa nr. 1519/ 08.05.1991, emisă de Episcopia Buzăului către *Cancelaria Sfântului Sinod*, se menționează organizarea unor întruniri și dezbateri, în cadrul Eparhiei Buzăului, de comun acord cu cele două inspectorate școlare județene, Buzău și Vrancea. Au avut loc discuții cu privire la modul cum se desfășoară ora de educație moral-religioasă în învățământul de stat, greutățile întâmpinate în acest sens și propuneri pentru viitor. Printre „greutăți”, este menționat și faptul că orele de religie au fost programate la începutul sau sfârșitul orelor, problema fiind nu lipsa de interes a elevilor/ elevelor pentru această disciplină (întrucât în procesele verbale, ale reprezentanților B.O.R., este menționat „un interes larg” al acestora pentru *Religie*), ci faptul că nu se respectă *Protocolul* încheiat între Ministerul Învățământului și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte, în care este precizat ca ora de religie să fie „inclusă în orar”⁶⁸.

Printre propuneri:

- organizarea de întruniri cu preoții în probleme de metodologie și didactică;
- intervenția în vederea schimbării denumirii disciplinei *educație moral-religioasă*;

În adresă se precizează că reprezentanții celor două inspectorate școlare județene s-au angajat să rezolve „favorabil” problemele sesizate (care revin unităților respective).

De asemenea, se menționează că în cadrul Inspectoratului Școlar Județean, la data de 30.04.1991, toți directorii de școli au fost îndrumați să „*incladă această disciplină în orar, să aibă rubrică în catalog și să fie notată, iar lecțiile predate să fie menționate în condică*”.

În privința „interesului larg” acordat de eleve/elevi disciplinei *Religie*, diriginta unuia dintre liceele din Buzău⁶⁹ a solicitat acestora (clasa a XI- a), după începerea anului școlar 2002-2003, să scrie pe o foaie de hîrtie opționalele pe care le-ar fi ales dacă li s-ar fi dat această posibilitate (*de regulă*, opționalele sunt deja *alese* – dar nu de eleve/elevi sau părinții acestora – atunci cînd începe școala). Fiecare trebuia să aleagă trei opționale. Nici un/o elev/ă nu a ales *Religia*. Con-

sider că acest aspect este foarte important și cred că ar trebui să se insiste pe alegerea propriu-zisă a opționalelor de către eleve/ elevi, după ce aceste opționale sunt afișate la un avizier însoțite de o descriere a lor. De asemenea, un aspect la fel de important este și faptul că nici un/ o elev/elevă nu știau că *Religia* este disciplină opțională.

În interviurile realizate cu eleve/elevi de clasele a IX-a, a X-a, a XI-a și a XII-a⁷⁰, doar în două clase (din 19 analizate) procentul celor care au ales ca disciplină opțională *Religia* a fost 30%, în rest situându-se sub 20%, în unele clase existînd o singură preferință pentru această disciplină, iar în altele chiar nici una. 90% dintre elevele/elevii interviewate/intervievați nu știau că *Religia* este disciplină opțională și chiar facultativă (poate să nu fie aleasă fără a se face o altă în loc)⁷¹. Dintr-un total de 366 eleve/elevi, doar 51 au ales ca disciplină opțională *Religia* (le-au fost indicate 9 discipline, din care trebuia să își aleagă, fără precizarea numelui elevei/elevului, 3 opționale), reieșind astfel, un procent de 13.93% (din totalul elevelor/elevilor în clasele respective, au fost absente/absenți în timpul interviurilor 29 eleve/ elevi).

Nici cadrele didactice, în majoritate, nu știu că disciplina *Religie* are caracter facultativ, ceea ce afectează informarea elevelor/elevilor și a părinților acestora (nici o/un dirigintă/diriginte, din școlile analizate nu a anunțat copiii sau părinții de posibilitatea nefrecventării orelor de *Religie*). De altfel, reglementarea acestei discipline reflectă o duplicitate care, măcar în Legea învățămîntului ar fi trebuit evitată: *Religia* apare ca obligatorie în ofertă, iar cei/cele care doresc să nu frecventeze orele respective trebuie să solicite, în scris, acest lucru⁷². Varianta corectă ar fi trebuit să prevadă solicitarea celor care doresc să frecventeze orele de *Religie* și nu a celor care doresc să nu frecventeze aceste ore.

În școala unde predau⁷³, după ce am anunțat, la toate clasele unde am ore, că frecvența acestei discipline nu este obligatorie, aproximativ 30 de elevi/eleve și-au anunțat intenția de a nu mai participa. Este ușor de imaginat de ce intențiile lor nu s-au regăsit în practică. Doi dintre elevi (în vîrstă de peste 18 ani) au anunțat însă renunțarea la această disciplină⁷⁴. Ambii au fost însă *determinați*, de majoritatea cadrelor didactice care le predau, să reia frecventarea orelor de *Religie*. Ceea ce s-a și întîmplat, după nici trei săptămîni⁷⁵. Din discuții cu elevi/eleve de la diverse școli a reieșit teama acestora de a alege să nu frecventeze ora de religie.

În procesul verbal încheiat în data de 18.06.1991⁷⁶ la conferința preoțească din cadrul Protoieriei Buzău, cu tema „Educația moral-religioasă a tineretului și a întregului popor” se menționează că „*educația rece, scolastică, trebuie evitată sau, cel puțin, trecută pe locul doi.... Sfînta Scriptură trebuie să aibă primul rol în educație: a ajunge asemenea lui Dumnezeu, iată ținta de atins*”.

Nu lipsesc exprimările sexiste (și, evident, discriminatorii): „*Educația avînd la bază omul ca chip al lui Dumnezeu va trimite în lume bărbați capabili să*

cugete și să lucreze cu putere, care să fie stăpînii și nu robii împrejurărilor; bărbați cu idei largi, cu idei clare și avînd curajul convingerilor lor". Un asemenea exemplu de sexism în limbaj îl putem întîlni și în practica predării acestei discipline – la una din școlile din Buzău⁷⁷ la clasele a doua, profesoara de religie le-a explicat elevelor și elevilor, la lecția „Iubirea și purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume” că *Dumnezeu se poartă cu noi ca un tată cu fiii lui*⁷⁸.

Se recunoaște totodată că, deși este creată posibilitatea predării religiei în școli, „o problemă care se ridică acum este pregătirea noastră din punct de vedere pedagogic pentru această deosebită lucrare cu tineretul țării”.

În referatul conferinței din 20.06.1991⁷⁹, parohia Unguriu, se dau ca exemple de educație pasajul din *Vechiul Testament* în care femeia este citată printre proprietățile bărbatului, alături de boul, asinul și alte dobitoace ale acestuia și pasajul în care este promovată metoda răzbunării „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte...” – sugerîndu-se că „influențele educative” ale *profeților* asupra poporului evreu ar putea fi transpuse în „adevărate manuale de educație”:

Să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul dintre dobitoacele lui (...)!

*Iar de va fi și altă vătămăare atunci să plătească suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mină pentru mină, picior pentru picior.*⁸⁰

Se menționează că *Vechiul Testament* este o carte (sic!) puternic educativă.

Este, cred, interesant de menționat că exemple care reflectă acest tip de educație, prin pedeapsă, se regăsesc și în manualele religioase ale confesiunii ortodoxe. În *Abecedarul ortodox* (vezi supra), un băiat, care este prezent și în imagini și în text, fiindu-i specificat și numele (Vasilică), este pedepsit de Dumnezeu pentru că a vrut să strice cuibul unei rîndunici. Pedeapsa ilustrează o metodă educativă care nu este tocmai în acord cu normele Ministerului Educației și Cercetării și nici, măcar, în acord cu învățătura creștină, aceea a dragostei și a recompensei: scara, pe care băiatul s-a „cățărat” încercînd să strice cuibul rîndunicii, a alunecat. „*Vasilică a căzut și toată vara a zăcut bolnav în spital*”. În imagine Vasilică este prezentat căzut la pămînt, cu scara peste abdomen, peste membrele inferioare și peste unul din membrele superioare (în lecția *Fii buni cu viețuitoarele*, pp. 36- 37); în această prezentare se poate identifica o ierarhie de putere, tendința putînd fi considerată ca fiind aceea de a dezvolta un caracter răzbunător: subsumîndu-se temei sugerată în titlu, conținutul lecției putea fi unul în care să se explice copiilor cum ar putea fi buni cu *viețuitoarele* (oferind acestora hrană, construindu-le un adăpost, sau protejindu-le împotriva pericolelor ș.a.m.d.) și nu unul în care să poată fi identificat un conflict între copii și animale, conflict soluționat de *Dumnezeu* în favoarea animalelor⁸¹.

Fot o ierarhie de putere care poate ilustra metoda educației prin pedeapsă este identificată în una dintre imaginile lecției *Sfîntul Nicolae, prietenul copiilor*, pp.14-

15. (manualul confesiunii ortodoxe) în care, unuia dintre copii (băiatului) *Sfîntul Nicolae* i-a adus în dar cîteva nuiele; în text se menţionează explicit că „*Sfîntul Nicolae împarte daruri copiilor cuminţi şi credincioşi*” (p.15). În *Pravila Bisericească*, se menţionează că pentru copii „*în anumite împrejurări, o bătaie chibzuită şi pîrintească le este de mult folos*”⁸², dîndu-se următorul citat din *Biblie* (*Proverbe* 13, 24): *Cine-şi cruţă mîna, îşi urăşte copilul, iar cine-l înbeşte, îl pedepseşte*.

În procesul verbal încheiat în data de 20.06.1991⁸³ la conferinţa preotească cu tema „Educaţia moral-religioasă a tineretului” în cadrul Protoieriei Panciu, preotul din Rotileşti considera că „*nu s-a procedat bine prin înfiinţarea multor facultăţi de teologie în care pătrund tineri nepregătiţi şi cu vicii, care vor face greutăţi bisericii. De ce ierarhii Bisericii noastre şi reprezentanţii preoşimii din Parlament nu iau poziţie faţă de străinii care vin în ţară la noi şi fac propagandă religioasă pe stadioane? De ce nu ne apărăm mai cu curaj religia noastră ortodoxă strămoşească?*”⁸⁴

Din acelaşi proces verbal, consider că sunt interesante unele dintre precizările protopopului care şi-a centrat discursul pe „*marea misiune a predării religiei în şcoli*”:

Criza morală în care se zbate astăzi poporul nostru este în bună măsură urmarea propagandei ateiste. Considerăm că ieşirea din această criză nu va fi posibilă fără ca tînăra generaţie să cunoască adevărurile creştine şi să se deprindă cu practicarea valorilor morale creştine. Alături de Biserică, şcoala îşi poate aduce un mare aport în acest sens dacă va reveni la predarea religiei. În interesul viitorului moral al copiilor noştri, al neamului nostru, va trebui să apelăm la părinţii copiilor şi împreună să solicităm reintroducerea religiei. Generaţiile noastre nu ştiu ce vor pentru că nu ştiu ce cred. (...) Educaţia laică se adresează intelectului, iar educaţia religioasă se adresează inimii. Religia nu trebuie să fie un compendiu de definiţii, ea trebuie să fie trăire. E nevoie să se dea educaţiei religioase rolul ei primordial. De educaţia religioasă au nevoie copiii dar şi adulţii. E nevoie de o catehizare a tuturor fiilor Bisericii noastre.

În opinia reprezentanţilor Bisericii Ortodoxe Române singura sursă morală, necesară pentru „*viitorul moral al copiilor noştri şi al neamului nostru*” este religioasă – creştin-ortodoxă.

La încheierea lucrărilor conferinţei, protopopul anunţă că la începerea anului şcolar se poate oficia, de comun acord cu conducerea şcolii, *Sfeştania* şi *Te Deum* şi, de asemenea, se poate pune în clase cîte o icoană.

II.3 Unele dintre rezultatele introducerii educaţiei religioase în şcolile de stat

În data de 10.10.1990, la Căncelaria Sfîntului Sinod, este înregistrată, la nr.10809, o reclamaţie a unora dintre *credincioşii* din parohia Căneşti, care, împreună cu preotul din parohie sunt nemulţumiţi din cauza „*acutelor greutăţi intimpinate în privinţa reintroducerii religiei în şcoală din cauza conducerii şcolii,*

reprezentată prin doamna directoare Iordan Florica, ce face parte din vechea nomenclatură comunistă, fostă secretar adjunct la primăria comunei noastre și instalată în mod abuziv ca director al școlii după revoluția din decembrie 1989”.

Astfel, pentru a discredita persoanele care nu erau de acord cu inițiativa de a se preda religia în învățământul de stat, se foloseau sintagme care făceau referire la regimul comunist anterior anului 1989⁸⁵. Însă *mecanismele* folosite de cei nemulțumiți erau tot unele caracteristice sistemului comunist întrucât în cerere se solicita intervenția la *forurile superioare*:

Smeriți apelăm la Prea Fericirea Voastră a ne ajuta, intervenind la Guvernul României, ca în școala din satul nostru să se reintroducă religia cum a fost pînă în anul 1948, fiind un drept ce ni se cuvine. Această măsură va contribui la educarea sănătoasă a noii generații de copii și tineret, în spiritul moralei creștine și cinstei, adevărului, dreptății, al tuturor virtuților, moștenite de la strămoși spre binele Patriei noastre, spre slava Sfintei Biserici și bunăstarea întregului popor român⁸⁶.

Încă o dată se observă cum „educarea sănătoasă a copiilor și tineretului, binele patriei și bunăstarea întregului popor român” erau considerate nemijlocit dependente de morala creștină (se înțelege, ortodoxă).

De asemenea, este interesant de observat că se considera element de critică apartenența la *vechea nomenclatură comunistă*, iar scrisoarea îi era adresată patriarhului Teoctist căruia, după decembrie 1989, nu de puține ori, i s-au adus critici similare⁸⁷.

Prin adresa înregistrată la Episcopia Buzăului, la nr.4346/ 11.10.1990, preotul din parohia Cănești oferă mai multe explicații: directoarea școlii nu a permis oficierea *Te Deumului*, aplicarea în școală a unei icoane și predarea religiei. Mai mult, respectiva directoare „a avut același comportament ca și în regimul trecut cînd a fost secretară adjunctă și a persecutat poporul”.

Deși nu a avut acordul conducerii școlii, slujba a fost oficiată, la 1 octombrie 1990, iar icoana a fost prinsă în peretele din holul școlii, însă „în scurt timp a dispărut”.

Evenimentele s-au soldat cu diverse petiții, întocmite de „credincioși”, adresate patriarhului României, primului-ministru, președintelui României, în care se solicita reintroducerea religiei în școli, iar în alte petiții retragerea din funcție a directorului.

În discuțiile purtate de preot cu un reprezentant al Inspectoratului Școlar, acesta din urmă îi dă dreptate directorului, spre indignarea preotului care încheie *informarea* atenționînd că „starea de nemulțumire se menține în parohia din Cănești”.

Solicitîndu-i-se explicații, preotul comunei a declarat⁸⁸ că, între timp, la „presupunerea credincioșilor”, directoarea „a fost nevoită să primească reintroducerea religiei în școală de la data de 29.10.1990”.

Dintre problemele evidențiate la conferința lunară⁸⁹ a preoților din Protoeria Buzău, conferință la care a participat și un reprezentant al Inspectoratului Școlar Județean Buzău:

- neasigurarea de către conducerile anumitor școli a timpului și spațiului necesare desfășurării orelor de educație moral-religioasă;
- interpretarea deformată, în majoritatea școlilor, a cuvintelor din *Protocol* „facultativ” și „opțional”.

Reprezentantul Inspectoratului Școlar a promis tot sprijinul „*luînd act de situațiile negative ce s-au ivit la nivelul unor școli și a asigurat de intervenția sa în punerea la punct și intrarea pe un făgaș normal*”.

Printre problemele evidențiate la întâlnirea dintre reprezentanții Protopopiatului Rîmnici Sărat și reprezentanta Inspectoratului Școlar Județean Buzău, la sediul Protopopiatului:

- majoritatea preoților a raportat că ora de educație moral-religioasă nu este trecută în catalog și este fixată ori prea de dimineață (ex. Poșta Cîlnău), ori la ora cînd copiii trebuie să meargă acasă;
- la școlile nr.1 și 2 nu se pun la dispoziție clase din lipsă de spații, în aceste școli învățîndu-se în trei schimburi;
- „*avînd în vedere că această oră este opțională și facultativă, acest lucru făcîndu-se cunoscut elevilor chiar de diriginta lor, frecvența nu este satisfăcătoare*” (din interviurile realizate în diverse școli și licee din Buzău, reiese că 90% dintre elevele/elevii interviewate/intervievați nu știu că ora de religie este facultativă, putînd fi încheiată situația școlară fără a se alege o altă disciplină în loc⁹⁰);
- învățămîntul moral-religios se desfășoară mai ușor la țară, acolo nefiind problema spațiului și nici a claselor paralele.

Inspectoarea a luat notă de cele semnalate de preoți și s-a angajat că va lua legătura cu directorii de la toate școlile pentru „*a se da concursul preoților de a putea să-și desfășoare activitatea în bune condiții*”.

Probleme similare au fost sesizate și în alte unități de învățămînt. În *Darea de seamă asupra desfășurării procesului de învățămînt moral-religios în școlile din cadrul Protopopiatului Buzău*⁹¹ se preciza că:

- „cu toată prezența preoților în școli, în unele din acestea ei au fost primiți cu oarecare reținere și chiar cu ostilitate; la insistențe de 2-3 săptămîni orele de educație moral-religioasă au demarat, în unele școli mai ușor, în altele mai greu”;
- „problema cea mai grea este că în orarul școlilor nu a fost prevăzută ora de educație moral-religioasă”;
- „realitatea din teren este la această dată următoarea: în mediul rural toți preoții au intrat în școli și-și desfășoară activitatea didactică fără probleme deosebite; problema mai dificilă este în școlile din municipiul Buzău – aici acțiunea a demarat mult prea greu atît din motive obiective cît și subiective”;

– „la majoritatea școlilor din oraș se învață în trei schimburi; dacă ora de educație moral-religioasă era prinsă în orar, situația ar fi fost mult mai ușurată, dar la nici una din școli nu s-a întâmplat acest lucru; dacă Inspectoratul Școlar s-ar fi implicat mai mult, sarcina preoților ar fi fost ușurată”.

Există, de asemenea, numeroase *informări și rapoarte* privind modul în care s-a deschis anul școlar – *informări* făcute de parohii sau protopopiate în care sunt descrise slujbele oficiate cu ocazia deschiderii anului școlar.

Prin adresa nr.4121/02.11.1995 protopopul Protoieriei Focșani anunță episcopului din Buzău că la Școala Generală din Tîmboești, Vrancea, Inspectoratul Școlar Vrancea a repartizat pentru orele de religie o profesoară „*călcînd planificarea pe care Centrul Eparhial Buzău o înaintase în 07.09.1995*” (deși în cererea preotului din Parohia Tîmboești se menționează că profesoara respectivă este calificată prin absolvirea Institutului Teologic din București). O sesizare asemănătoare este făcută și de preotul din parohia Florești⁹², Vrancea, în care se precizează că preotul respectiv nu predă religia în școală deoarece inspectorul de specialitate „*a numit o tînără care are un curs de pregătire de o lună de zile*”; o asemenea situație este sesizată și în parohia Cîmpineanca.

Pe spatele adresei 4485/ 23.11.1995 la care este anexat raportul unui preot din Ruginești care „*a fost îndepărtat din școală, orele de religie fiind repartizate unui tînăr*”, este scrisă propunerea de a se face „*o nouă intervenție la domnul Prefect al județului Vrancea pentru reglementarea situației*”.

Astfel de situații mai sunt întâlnite și în prezent: în școala din parohia Fundeni – Zărnești, la angajarea cadrului didactic pentru predarea *Religiei*, în anul școlar 2002-2003, prioritate a avut preotul din comună, deși pentru post a candidat și o absolventă a unui seminar monahal și care în baza rezultatelor școlare foarte bune a obținut avizul conducătorului unității centrale de cult (în exemplul nostru, Episcopia Buzăului). Din interviul cu inspectorul școlar de specialitate a reieșit că ar fi fost de preferat ca postul respectiv să fie ocupat de absolventa seminarului monahal, dar prevederile legale, în astfel de situații, dau prioritate preoților motivîndu-se cu „*prioritatea studiilor superioare*”. Consider că această „prioritate” nu este bine întemeiată întrucît scopul studiilor superioare ale unui preot este catehizarea și nu profesoratul, pe cînd, în exemplul prezentat, scopul studiilor monahale a fost acela al predării *Religiei*.

II. Concluzii

Dacă în varianta imaginară din paragraful introductiv puteai opta pentru eliberarea ta (sau a copilului tău), propoziția de finitorie putînd fi „Ești liber(ă) doar dacă soliciți”, în urma analizei pe cele două planuri (al legislației și al realității *de facto*) cred că putem defini situația în ceea ce privește libertatea de conștiință a elevilor/elevilor în școlile publice din România prin sintagma „*Scapă cine poate!*”⁹³.

Pe baza analizei întreprinse se poate evidenția ceea ce statul consideră a fi conținutul libertății religioase, dezvăluind nu numai ceea ce este libertatea religioasă în sine, ci și atitudinea statului în privința drepturilor ființei umane.

Deși conform prevederilor declarațiilor și convențiilor internaționale (și Legii învățământului)⁹⁴, învățământul trebuie să promoveze întărirea respectului față de drepturile ființei umane și libertățile fundamentale, înțelegerea, toleranța și prietenia între toate grupurile (rasiale, etnice sau religioase), cu referire la problematica educației religioase în școlile publice din România, conjuncția termenilor „religie” și „drepturile omului” devine falsă.

Urmărind legislația din România, cât și situațiile prezentate în studiul de caz, putem concluziona că educația religioasă, departe de a promova toleranța, inoculează comportamente de respingere, alianțele politice între *Biserică* și stat neputînd fi descrise – în rezonanță cu pasajul citat în motto –, decît ca nesănătoase.

Este relevantă, cred, opinia lui Olivier Gillet:

*Pot fi înțelese astfel, în contextul „renașterii creștine”, tendințele „fundamentaliste” pe care le-am putea defini drept voința unei părți a Bisericii de a restaura „credința” ortodoxă ca unic punct de referință în noua societate pe cale de a fi edificată. Credința ortodoxă ar fi singurul element motor, unificator și mobilizator, și ar determina soarta Bisericii, a statului și a națiunii, unite într-un mesianism în afara căruia nu ar exista mîntuire*⁹⁵.

Analizînd atît reglementările legislative cît și situația *de facto* putem spune, urmînd-o pe Ina Merdjanova, că în perioada postcomunistă tendința celor care elaborează prevederile constituționale în privința libertății religioase este de a interpreta noțiunea de „religie” în termeni creștini și, mai mult, în termenii bisericii creștine tradiționale. Această tendință „este alimentată de o lipsă comună a culturii religioase, ca să nu spun o ignoranță în chestiuni religioase, de înțeles după 45 de ani de îndoctrinare ateistă, dar greu de justificat la nivelul politicii de stat”⁹⁶.

Unii autori consideră că prăpastia dintre tendința generală din conținutul constituțiilor, pe de o parte, și particularitățile religioase, pe de altă parte, sugerează importanța chestiunilor religioase pentru elitele guvernamentale care încearcă să-și însușească religia pentru legitimitate politică⁹⁷. Riscul de a adînci această prăpastie devine și mai mare atunci cînd pentru această legitimitate este folosită – în sensul peiorativ al termenului – educația. Cu atît mai mult consider că măsurile legislative corective trebuie adoptate cît mai urgent, orice întîrziere implicînd pierderi de nerecuperat.

Note:

1. Cercetarea care stă la baza acestei lucrări face parte din proiectul *Harta actorilor și problemelor aderării la Uniunea Europeană*, proiect derulat de Fundația pentru o Societate Deschisă. Textele studiilor și anexele acestora pot fi accesate pe pagina de internet a *Fundației*, la adresa www.osf.ro. Rezumatele tipărite ale studiilor sunt disponibile, atît în limba română cît

și în limba engleză, la dresa *Fundației*, str. Căderea Bastiliei nr. 33, București; lucrarea este publicată, într-o primă variantă, în format electronic, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, nr. 7, aprilie 2004, <http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI>.

2. Părintele Paisie, personaj din F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, București: Cartea Românească, 1986, pp. 20-21.

3. Ina Merdjanova. "Religious Liberty, New Religious Movements and Traditional Christian Churches in Eastern Europe", *Religion, State & Society*, vol. 29, No. 4, 2001, p.272.

4. Așa cum se susține în Ordinul nr. 3670/17.04.2001 cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învățământ pentru liceu în anul școlar 2001-2002, care modifică gradul de libertate în privința alegerii frecventării orelor de religie, anulînd caracterul facultativ în favoarea unuia opțional (mai restrictiv) pentru disciplina *Religie*.

5. Urmîndu-l pe István Kamarás, în locul noțiunilor „sectă” sau „cult”, care, de regulă, sunt folosite în sens peiorativ, și în locul noțiunii „noile mișcări religioase”, care se referă la un cerc restrîns, am preferat termenul „noile fenomene religioase”; vezi István Kamarás, "New Religious Phenomena and the Catholic Church in the Postcommunist Countries", versiune preliminară, publicată în manualul cursului *Religion, Globalisation, and the State*, Central European University, Budapesta, 2003.

6. Karel Dobbelaere. "Secularization theories and sociological paradigms: convergences and divergences", *Social Compass*, vol. 31, no. 2-3, 1984, p. 200, apud Ina Merdjanova, op. cit., p. 279.

7. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 167 din 31 iulie 1995 și republicată în *Monitorul Oficial* nr. 1 din 5 ianuarie 1996.

8. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 606 din 10 decembrie 1999.

9. O analiză critică a acestei variante inițiale, din perspectiva drepturilor ființei umane, este realizată de Renate Weber în articolul „Legea învățămîntului: între contestare și supra-apreciere”, publicat în *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 9, pp.16-27: aspectele analizate de autoare vizează libertatea de conștiință, în legătură cu obligativitatea studiului religiei și accesul la educație al persoanelor aparținînd minorităților naționale.

10. Publicată în *Monitorul Oficial* nr.101 din 22 mai 1992.

11. Publicat în *Monitorul Oficial* nr. 190 din 7 august 1992.

12. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 167 din 31 iulie 1995.

13. Renate Weber, op. cit. p. 20.

14. Ceea ce ar însemna că art.9, alin.(1) nu este coerent întrucît în teza a doua se stabilește că religia (în ciclul primar) este obligatorie, iar în teza finală se oferă posibilitatea interpretării conform căreia religia este facultativă. Desigur, există și varianta de interpretare dată de Curtea Constituțională în preambulul Deciziei 72/1995, în care se precizează că „prin coroborarea tezei a doua cu cea finală din structura art. 9 alin. (1) rezultă că « obligativitatea » privește includerea religiei ca disciplină în planurile de învățămînt, religia și confesiunea rămînînd să fie alese sau nu”; însă, pe de o parte, această precizare putea fi făcută explicit în textul legii, iar pe de altă parte, introducerea religiei ca disciplină obligatorie în planurile de învățămînt, fără precizarea explicită în textul legii, poate fi interpretată ca obligativitatea studierii acesteia.

15. Toate articolele citate în această (ultimă) susținere a mea sunt preluate din *Legea învățămîntului*, nr. 84 publicată în 1995.

16. Cu alte cuvinte, susținînd un argument similar celui folosit de Curtea Constituțională, am ajunge la concluzia ca le este permis părinților să nu aleagă nici o formă de învățămînt sau educație pentru copiii lor, în condițiile în care sistemul legislativ din România obligă la un învățămînt general obligatoriu (pînă în clasa a X-a).

17. Această pretenție de acordare a unui statut privilegiat disciplinei *Religie*, evident exagerată, a B.O.R., confirmă intenția de transformare a statului în biserică („*suprema menire a credinței ortodoxe*”), așa cum susține părintele Paisie, personajul citat în motto-ul acestei lucrări: pentru o analiză a ascensiunii Bisericii (în privința bogăției și a puterii) vezi și Gabriel Andreescu, „*Investiția în religie nu e o investiție în civilizație*”, în *Ziua*, București, nr.2937, an X, 13 februarie 2004, p. 4, „*Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română*”, în *Ziua*, București, nr.2972, an X, 25 martie 2004, p.4.

18. Se observă caracterul (pronunțat) ambiguu și totodată special pe care, conform acestei precizări, îl capătă statutul disciplinei *Religie*, despre care nu se poate spune ce este, ci mai degrabă ce nu este: disciplină obligatorie nu este, pentru că se poate renunța la frecventarea orelor acesteia, disciplină opțională nu este pentru că nu este prevăzută posibilitatea de a fi înlocuită cu o alta, disciplină facultativă nu este pentru că nu există posibilitatea ca elevilor/elevelor care nu optează pentru studierea acestei discipline („*foarte puțini*”!!!) să li se încheie situația școlară fără această disciplină, urmînd a rezolva „*diverse sarcini didactice*”.

19. Cel puțin două sunt problemele generate de o astfel de susținere: nu legiuitorul stabilește numărul persoanelor care aparțin uneia sau alteia dintre confesiunile religioase, iar dacă totuși, de dragul argumentului, am accepta că numărul acestor persoane este, într-adevăr mic, a preciza acest aspect în textul unei legi constituie un atentat la mecanismul libertății religioase, limitînd libertatea persoanelor de a-și schimba convingerile religioase.

20. Situație paradoxală în care de mai multe drepturi beneficiază persoanele care nu aparțin unor confesiuni recunoscute oficial.

21. Această situație se reflectă și în practică: în cataloagele școlare, în dreptul disciplinelor opționale se află trecută mențiunea „C. d. s. – Curriculum la decizia școlii”, mențiune care nu se află și în dreptul disciplinei *Religie*; de asemenea, *Religia* este trecută direct în planul disciplinelor de studiu al elevilor/elevelor, fără acordul acestora sau al părinților acestora, și nu figurează în oferta disciplinelor opționale.

22. Ordin valabil încă în anul școlar 2003-2004.

23. La specializările: Științe sociale, Matematică-informatică, Științe ale naturii, Turism și alimentație publică, Administrativ, Poștă, Economic, Industrie alimentară, Protecția mediului, Chimie alimentară, Agricol agromontan și veterinar, Silvic și prelucrarea lemnului, Telecomunicații, electronică, automatizări și electrotehnică, Mecanic, Lucrări-publice, construcții, Textile și pielărie ș.a.

24. Posturile sunt scoase la concurs de Inspectoratele Școlare Județene, dar sunt afișate și pe adresa de site a Ministerului Educației și Cercetării, prin urmare existînd și acordul acestui minister.

25. E.g., art. (2) al *Metodologiei privind mișcarea personalului didactic din învățămîntul preuniversitar* (Ordinul M.E.C. nr. 4927 din 2002, publicat în Monitorul Oficial nr. 257/14.04.2003): „*nu se constituie norme didactice vacante din ore opționale în vederea ocupării prin concursul național unic de titularizare*” (or, disciplina *Religie* nu are nici măcar caracter de disciplină obligatorie, fiind reglementată ca facultativă).

26. Amintesc numai prevederile corespunzătoare ale Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția europeană a drepturilor ființei umane (art. 9) și Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare pe bază de religie sau credință.

27. În varianta inițială a legii învățămîntului, publicată în 1995 și republicată în 1996, nu exista această restricție. Astfel, în art.9 alin.(2) se preciza despre cultele recunoscute oficial de către stat că „*pot solicita Ministerului Învățămîntului organizarea unui învățămînt specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult*”, iar în *Ordonanța de Urgență nr. 36 din 10 iulie 1997 pentru modificarea și completarea Legii învățămîntului nr. 84/1995*,

publicată în Monitorul Oficial nr.152 din 14 iulie 1997, se preciza că „*pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățământ specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult, precum și înființarea și funcționarea unor structuri de învățământ laic, în sistemul național de învățământ, sub coordonarea și controlul Ministerului Învățământului*”.

28. Gianina Buzea, „Recensămîntul 2002”. Interviu cu Aurel Camara, președintele *Institutului Național de Statistică*, 22, București, nr.13, an XIII (629), 26 mar.-1 apr. 2002, p.6: citatul îi aparține lui Aurel Camara; același gen de probleme au generat și întrebările privind etnia și intimitatea personală; este, cred, interesant de observat că interviul în care se menționează acest drept de a nu răspunde la anumite întrebări apare în penultima zi de desfășurare a recensămîntului – perioada în care s- a desfășurat recensămîntul a fost 18 – 27 martie 2002.

29. Publicată în *Monitorul Oficial* nr 439, din 06.08.2001.

30. Întrucît ne-am angajat în asigurarea deplinei confidențialități a informațiilor obținute în baza interviurilor, persoanele intervievate vor fi identificate astfel: S1, S2, S3, S4, S5 și S6. Informațiile mi-au fost furnizate de subiecții S1, S2, S3.

31. Vezi și Gabriel Andreescu, „*Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română*”, *Ziua*, București, nr. 2972, an X, 25 martie 2004, p.4.

32. Publicat în *Buletin Oficial* nr. 5 din 20 aprilie 1964.

33. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 370 din 3 august 1999.

34. Sintagma „*învățămînt de stat*” este cea folosită de legiuitorul român în textul *Legii învățămîntului*, susținînd astfel relația de putere între învățămîntul centralizat și inițiativa locală sau învățămîntul alternativ: vezi și Renate Weber, op. cit. p.16.

35. Prin adresa nr.629 din 27.02.1991.

36. Adresa nr.876.

37. Adresa nr.52/22.03.1991.

38. Adresa nr.114/26.03.1991

39. Adresa nr.1168/29.03.1991.

40. Preferința pentru preoți, în predarea disciplinei *Religie* a rămas valabilă pînă astăzi, deși, pe de o parte, există specializări, cu absolvenți/absolvente, în acest sens (pe profil pedagogic) în seminarele monahale și în institutele teologice, iar pe de altă parte, pregătirea preoților are o altă menire, de multe ori aceștia fiind incompatibili (cel puțin ca timp) – din cauza obligațiilor pastorale –, cu predarea la catedră.

41. Adresa nr.2647/ 06.07.1990.

42. Înregistrat la nr.150052.

43. Înregistrat la nr.7758.

44. Această susținere anticipează, de fapt, una dintre concluziile prezentei lucrări; premisele care conduc la această concluzie se regăsesc în cuprinsul studiului.

45. Decizia 72 din 18 iulie 1995 privind constituționalitatea unor prevederi ale *Legii învățămîntului*, publicată în *Monitorul Oficial* nr.167 din 31 iulie 1995.

46. *Programa analitică pentru predarea religiei în școală* (apărută cu aprobarea *Sfîntului Sinod* al B.O.R.), București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1990.

47. Școala generală nr.1, Școala generală nr.15, Liceu Pedagogic, Grup Școlar Costin Nenițescu, Grup Școlar Industrial Contactoare, Grup Școlar Servicii și Meserii, Colegiul Agricol Constantin Angelescu, Liceul de Artă, Liceul B.P.Hașdeu (toate din Buzău), Școala Generală Pleșcoi, Școala Generală Săgeata, Grup Școlar Industrial Berca.

48. Art.3, lit. d), vezi supra, p.12.

49. Liceul de Artă.

50. Am prezentat această problemă patologică inspectorului de specialitate (preot), care a avertizat profesoara în cauză.

51. Școala Generală nr. 1.
52. Grup Școlar Industrial Contactoare.
53. Concept căruia (în cadrul orei respective, de religie) i s-a dat o definiție peiorativă: „grupare de credincioși ce s-au rupt de Biserică pe baza unor învățături înțelese greșit”.
54. Grup Școlar Industrial Contactoare.
55. Liceul de Artă, anul școlar 2003-2004.
56. S5.
57. Școala Generală Săgeata. Școala Generală Pleșcoi. Școala Generală Cîndești, Grup Școlar Costin Nenițescu, G.S.I. Berca.
58. G.S.I. Costin Nenițescu.
59. În anul școlar 2003-2004, am atras atenția asupra acestor aspecte în ședințele *Consiliului Profesorat*: motivația unui preot-profesor, erijat în avocatul colegului său (care obliga prezența copiilor la Biserică), a fost una în direcția considerării bisericii ca laborator (sic!) pentru ora de Religie: pentru a contura tabloul, dar departe de a-l completa, aș dori să mai menționez că aceluiși preot i s-a permis, tot în *Consiliul Profesorat*, să-și exprime dubiile (și obsesiile) în privința orientării mele sexuale (!) și să chestioneze ne/apartenența mea la confesiunea creștin-ortodoxă (!).
60. Vezi Mihaela Jigău, coordonatoare, *Învățământul rural din România, condiții, probleme și strategii de dezvoltare*, București, Ministerul Educației și Cercetării: MarLink, 2002, p. 114.
61. Subiectul S5; mărturiile lui au fost confirmate de colegii/colegele de clasă.
62. Pentru că nu de puține ori am întâlnit exemple similare, voi menționa doar unul dintre articolele de lege care sunt încălcate prin astfel de comportamente: „*Nimeni nu poate fi supus torturii nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante*” – art. 3 din *Convenția europeană a drepturilor ființei umane*.
63. Art. 318 Cod Penal, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 65 din 16 aprilie 1997.
64. Înregistrat la Episcopia Buzău la nr. 3808/ 10.09.1990.
65. Înregistrat la nr. 11304/ 03.01.1991.
66. Inițiatorul și coordonatorul lucrărilor sesiunii era prof. dr. Meroiu Grigore, insp. Gn. Secretariatul de Stat pentru Culte: apelul era semnat de Gheorghe Vlăduțescu.
67. Adresa este înregistrată la Patriarhia Română la nr. 138/ 06.02.1991 și la Episcopia Buzăului la nr. 521/ 14.02.1991.
68. Consider că aceasta este o falsă și totodată amuzantă problemă, întrucât includerea „în orar” înseamnă de la prima pînă la ultima oră. Mergînd pe raționamentul reprezentanților B.O.R., dacă pentru fiecare disciplină s-ar solicita în mod similar includerea, în această variantă, „în orar”, concluzia ar fi una imposibil de aplicat: școlile nu ar mai avea prima și ultima oră.
69. Grup Școlar Industrial Contactoare.
70. Interviuurile au fost realizate la Grup Școlar Contactoare Buzău și Grup Școlar Servicii și Meserii Buzău, în anul școlar 2002-2003.
71. Din acest punct de vedere, situația a rămas neschimbată: elevi și eleve cu care am discutat, de la cel puțin 8 școli și licee din Buzău, încă nu știu că *Religia* are statut de disciplină facultativă și mi-au spus că nimeni nu le-a transmis informații în acest sens; de altfel, din nou surprinzător, nici cadrele didactice nu cunosc acest lucru și nu puține au fost exemplele în care nici persoanele din conducerea școlilor nu cunoșteau statutul (ce-i drept ambiguu) al acestei discipline.
72. Este evident un proces care îngreunează mecanismul prin care se asigură libertatea de conștiință.
73. An școlar 2003-2004.

74. Deși ar fi interesantă, nu redau întreaga problematică generată de refuzul directorului în privința acceptării inițiale a cererii celor doi, pe motiv că, în conformitate cu litera Legii învățământului, cererea trebuia scrisă de părinții elevilor – aceștia însă împliniseră 18 ani.

75. Adus în discuție, mai mult tangențial, în *Consiliul Profesoral*, subiectul a fost evitat, sau a fost susținut în termeni care vizau mai mult imaginația preotului/profesorului de religie decât prevederile legale: deși eram buni prieteni (ne scriam mesaje periodice), unul dintre elevi mi-a transmis că ar fi mai bine să întrerupem legăturile (din cauza presiunilor la care este supus), ceea ce s-a și întâmplat: de asemenea, situația se reflectă și în notele mai mici și dezinteresul lui pentru disciplină pe care o predau. elevul încercând să mă evite, cerându-și scuze, deși i-am arătat aceeași deschidere pentru prietenie.

76. Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2544/01.07.1991.

77. Liceul de Artă.

78. Textul este preluat din caietul unei eleve de clasa a doua (S6), care nu a putut înțelege prea bine cum stau lucrurile cu iubirea *Domnului*: pe de o parte pentru că ea este *fică* și nu *fiu*, iar pe de altă parte nu vedea cum profesoara (ca femeie) putea înțelege, și totodată transmite, iubirea unui tată pentru *fiii* lui – profesoara neputând fi nici tată nici fiu.

79. Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr.2408/ 21.06.1991.

80. Pasajele sunt din *Vechiul Testament*, *Ieșirea*, 20, 17, respectiv, 20, 23-24, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

81. În discuțiile pe care le-am avut, în anul 2001, cu inspectorul-preot din Inspectoratul Școlar Județean Buzău, acesta mi-a spus că respectivul manual fusese retras din *circulație*, dar că mai era folosit ca auxiliar. După ce a fost retras, în urma discuției avute, din școlile buzoiene, a apărut din nou, după două luni. Manualul a fost reeditat în 2002, cu același conținut.

82. Nicodim Sachelarie, *Pravila 136*, în *Pravila Bisericească*, (Buzău: Editura Sfintei Episcopii a Buzăului, 1999), p.30.

83. Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr.2837/ 03.07.1991.

84. Este des întâlnită această tendință de transmitere a opiniei conform căreia există o relație de identitate între apartenența religioasă (creștin-ortodoxă) și apartenența națională (română): vezi, de exemplu (dar nu singurul) numirea principalei ctitorii ortodoxe *Catedrala Mântuirii Neamului* (mă simt cel puțin dator să menționez articolul lui Gabriel Andreescu, „Logica «mântuirii neamului» e anacronică”, *Observator Cultural*, București, nr.213, 23.03–29.03.2004, pp. 4-6). Consecințele transmiterii acestei opinii în educație sunt dezastruoase: am întâlnit nu puține situații în care elevi sau eleve mi-au spus că cine nu este ortodox nu are ce căuta în «această școală», sau (un exemplu extrem, dar nu neapărat rar) situații în care elevi sau eleve au afirmat că, dacă ar avea o putere, ar omorî toate persoanele care nu aparțin confesiunii ortodoxe (în exemplul oferit, elevul și eleva care au susținut asemenea afirmații erau în clasa a IX-a, după 8 ani de frecvență a disciplinei *Religie*); sunt și cadre didactice, nu neapărat de *Religie* care susțin, violent, această opinie: cînd am solicitat retragerea icoanelor de pe pereții (publici) ai școlii, pe motiv că erau și copii ai altor confesiuni în școală, un profesor mi-a răspuns: „*dacă nu le convine, să plece în țara lor, de unde au venit*”.

85. În documentele din arhiva *Episcopiei*, astfel de sintagme sunt frecvent întâlnite atunci cînd o persoană (în special) publică, nu răspundea favorabil cererii de introducere a religiei în școli.

86. Din aceeași scrisoare.

87. Vezi în acest sens, Olivier Gillet (2001), *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, (București: Compania), p.13, 30 ș.a., dar nu numai.

88. Declarația a fost înregistrată la Episcopia Buzăului la nr.510/ 13.02.1991.

89. Înregistrată la Episcopia Buzău cu nr. 1593/01.05.1991.
90. Vezi supra. nota nr.28.
91. Înregistrată la Episcopia Buzău cu nr.244/ 25.01.1991.
92. Înregistrată la nr. 4301/ 15.11.1995. Episcopia Buzăului.
93. Deși ar putea fi considerată un lux, ne putem măcar imagina varianta dezirabilă a fiind redată prin sintagma: „Beneficiază cine dorește!”
94. Art.26, alin.2) din *Declarația universală a drepturilor ființei umane, art. 13 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, art. 4 din Legea învățământului*.
95. Olivier Gillet (2001), *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*. București: Compania, p. 275.
96. Ina Merdjanova, op. cit., p.274.
97. John Markoff and Daniel Regan. "Religion, the state and politics: legitimacy in the world's constitutions". în Thomas Robbins and Roland Robertson (eds.), *Church-State Relations: Tensions and Transitions* (Transactions Books. New Brunswick, 1987). pp.161- 82, apud Ina Merdjanova. op. cit. p.278.

Bibliografie:

- Andreescu. Gabriel „Investiția în religie nu e o investiție în civilizație”, *Ziua*, București, nr. 2937, an X, 13 februarie 2004.
- Andreescu. Gabriel „Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română”, *Ziua*, București. nr. 2972. an X. 25 martie 2004.
- Andreescu. Gabriel „Logica «mântuirii neamului» e anacronică”, *Observator Cultural*. București. nr 213. 23. 03 – 29.03.2004.
- Buzea. Gianina „Recensămîntul 2002”. Interviu cu Aurel Camara. președintele *Institutului Național de Statistică*, 22. București. nr. 13. an XIII (629). 26 mar.- 1 apr. 2002.
- Dostoievski, F. M. *Frații Karamazov*. București: Cartea Românească, 1986.
- Iligău. Mihaela coord. *Învățământul rural din România, condiții, probleme și strategii de dezvoltare*, București. Ministerul Educației și Cercetării: MarLink, 2002.
- Olivier Gillet *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, București: Compania, 2001.
- Kamaras. Istvan „New Religious Phenomena and the Catholic Church in the Postcommunist Countries”. versiune preliminară. publicată în manualului cursului *Religion, Globalisation, and the State*. Central European University. Budapesta. 2003.
- Merdjanova. Ina „Religious Liberty: New Religious Movements and Traditional Christian Churches in Eastern Europe”. *Religion, State & Society*. vol. 29. No. 4. 2001.
- Sachelarie, Nicodim *Pravila Bisericească*. Buzău: Editura Sfintei Episcopii a Buzăului. 1999.
- Weber. Renate „Legea învățământului: între contestare și supra-apreciere”, *Revista Română de Drepturile Omului*, București. nr. 9. aprilie-iunie. 1995.
- ***** *Abecedarul micuțului creștin*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992
- ***** *Biblia sau Sfînta Scriptură*. București: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
- **** *Programa analitică pentru predarea religiei în școală* (apărută cu aprobarea *Sfîntului Sinod* al B.O.R.). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1990.

Emil MOISE, (n. 1968), absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București, este profesor de discipline socio-umane la Colegiul „Dr. Constantin Angelescu” din Buzău, doctorand al Facultății de Științe Politice al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București.

altera 24

Contents

Editorial

3

IDENTITIES – STRUCTURES AND CHARACTERISTICS

Brigid Laffan

Nations and Regions in Western Europe

5

In order to understand the dynamic of the European integration we should focus on the relationship between the national and international levels as well as on the one between the national and regional ones. It is only by analysing the importance of states, nations and regions extant in present day Europe that we can deal with issues like European identity or the character of the European communities now taking shape. The European Community, the present European Union, has stood out as a paramount regional organism since the rythm, the proportion and the environment of European integration changed after its member states decided in 1985 to demolish the borders within the European economic space and after the end of the cold war, since when the ex-communist states has looked upon it as the key element of their transition to market economy and a democratic regime. European integration succeeded in eliminating the obnoxious character of nationalism in the relationships between Western Europe states; it enabled them to confine their rivalries within acceptable limits. But as long as the public environment remains mainly national, this impedes the development of a real politics within EU. The development of the political community is also impeded by the assertion of national identity. The latter has not been replaced by regional identities, even though it may be weakened in some places. In shaping European identity, Europe should insist on social and citizenship rights which have become essential components of the European identity in the post-war period. Adding the "mezo"-level of administration is an attempt at bringing governance closer to citizens. "The Europe of Regions" is an enticing tool for filling the gap between Europe's political structures and the administrative ones. The political and constitutional standing of the regions within Europe depends on the position they hold within the states they belong to. The correlation between regions, nations and states is crucial in the future defining of the European governing structures.

Jean Sibille

The Recognition of the Cultural Value of the Regional Languages in France

24

The recognition of the cultural value of languages, a vast topic, is dealt with in this study sociologically, psychologically, politically and, partly, legally. The author contends that languages are important culturally as they are a vehicle for literary works, past and present; they are important socially as they bring diversity into society which in its turn brings about a great openness toward the world; they are a key element of historical memory and a democratic society cannot be built on erasing memory, this is a trait of totalitarian regimes. Nevertheless, the French state and society are far from taking into account such a reasoning: what is no longer allowed to be said about Jews, African origin people or Arabs is allowed to be said about Corsicans, for instance. From a legal point of view, regional languages in France lack recognition by the state: there is not a single official text to give them the proper statute, nor one to name and list them. The European Charter for Regional or Minority Languages has not been adopted by France as it has been seen as non-constitutional. A regional language policy should strive to encourage the use of those languages, to provide them the means for survival, the material support, and especially to include their teaching in the education system.

Constantin Iordachi

Citizenship and National Identity in Romania: A Historical Overview

35

This article is designed as a first historical overview of Romanian citizenship legislation from 1866 up to the present, a subject that has received so far a limited scholarly attention. It focuses on the historical roots of the institution of citizenship in Romania, on the main features of Romanian citizenship legislation, and on the relationship between citizenship and issues of state formation, construction of national identity, and the structuring of the private and public spheres. Special attention is devoted to social, ethnic, religious and gender groups excluded from Romanian citizenship, to their strategies of emancipation and their relation with the dominant national ideology. The evolution of citizenship in Romania has exhibited a close similarity with patterns of national developments in the third „time zone of citizenship” (according to Ernst Gellner’s classification), that of east-central Europe. First, Romanian national ideology promoted a “thick” and “primordial” definition of citizenship, since it attached to citizenship status substantive rights and duties and defined membership in the national “imagined community” on the basis of the myth of common origin and historical destiny. Second, the concept of citizenship in Romania evolved as a “competition” be-

tween two contrasting understandings of citizenship: a liberal one, which was "state-centred, secular and assimilationist" and an opposing Romanticist one which was "Volk-centred, and dissimilationist", a distinction that is usually presented as a French/German contrasting understanding of citizenship. However, citizenship legislation in Romania was not shaped exclusively by these ideological commitments, but exhibited specific characteristics, modelled by Romania's geo-political position, state policies and interests, as well as features of socio-political development.

DOCUMENT

Framework Bill on Regions	62
Bill on Establishing the Special Legal Status Region, the Szekler Land	71
Autonomy Statute of the Szekler Land as a Special Status Region. Bill	75

Genesis of a Bill (B.M.)	84
--------------------------	----

On the Premises of the Legal Proposal regarding the Framework-Law on Regions and the Special Status for the Szekler Land.

In drawing up the three bills, the initiator took into account that the autonomy of the Hungarians in Transylvania can be achieved on the basis of Western Europe stable models; such an autonomy implies a regionalist reform of the Romanian state and this, in its turn, makes necessary a constitutional reform. Thus, the bills should not be considered as simple legal initiatives, but also as a medium term political agenda.

Al. Cistelean

Regionalisation – A Falling Due Debate	89
--	----

Today Romania is one of the most centralised states in Europe so — even though it is an issue authorities, political parties and society alike are afraid or simply reluctant to deal with — regionalisation is a pressing matter as it has an economical, social, administrative and political stake. Against this background, the bills on regionalisation is built up according to "political correctness" principles and, while drawing from European models, it strives to voice Szeklers' specific claims.

TRANSYLVANIAN CONVERGENCIES

Sabina Fati

Civic Nationalism versus Ethnic Nationalism during the Period of the Memorandum	94
--	----

The failure of the Revolution in 1848 was followed by the emergence and development of a civic nationalism on the part of the Romanians, a kind of nationalism that was not directed against the "other", but a way of integrating the coexisting nations in Transylvania. The Romanians, as members of nation excluded from the political and administrative affairs of the time, were the best to understand that the autonomous principality of Transylvania could not make progress without a system of participation of all nations in the governing of the province. This short-lived political exercise along with the long constitutional autonomy traditions of the principality determined Romanians to stick to the idea of autonomy and to claim it both after Transylvania's union with Hungary and later, when Transylvania's union with Romania was discussed and when they realized they were about to know "the slavehood of Bucharest centralism". Nevertheless, Transylvania was never to enjoy autonomy again, the Transylvanian elites' attempts before and after 1918 to revert to the constitutional autonomy traditions of the principality turning out to be mere missed acts.

FACES OF EUROPE

Cristina Gheorghe

•
Valle d'Aosta / Vallée d'Aoste, a Special Status Region

106

The smallest and the least populated region in Italy, Vallée d'Aoste has enjoyed an autonomous status since 1948. Vallée d'Aoste is not the only region to enjoy such a status in Italy, Trentino-Alto-Adige, South Tyrol and Friuli-Venezia-Giulia are other special status regions of the Italian state. The Special Statute of Vallée d'Aoste includes the exercise of legislative power both in adjusting the legal provisions of the centre to the specific characteristics of the region and in issuing laws of its own. The region's decision-making bodies are a replica of the bodies at the national level: a council, a government and a president. As the main criterion in establishing the region was the linguistic one, the preservation and promotion of Franco-Provençale, French and German is provided for in the Special Statute and implemented both in education and administration.

DIALOGUE

The Central-European Forum on Regionalisation and Integration

113

The PRO EUROPE League, the Provincia Association, the Transylvania-Banat League and the Free European Alliance of the European Parliament organised the The Central-European Forum for Regionalisation and Integration at Cluj between 18-20 September 2003. Among the participants were experts and politicians from this country and from Western and East and Central European states, representatives of non-governmental organisations, journalists, political scientists.

The first thing noted by the participants was the gradual shift from an emotional discourse on regionalisation and regionalism to an open proper debate and analysis by the Romanian elites. As the present administrative structure dates from 1968, being as such another "heritage" of Ceaușescu's regime, it badly needs to be reformed and this reform should be coupled with and incented by Romania's accession to the EU.

What exactly a region is remains a matter for contention, but even lacking an official definition, there can be identified regions within a state, regions comprising several states and regions made up of parts of different state. The EU has shown a special interest in regions, an interest materialised in the financial support given to already existing regions in order to bring them closer economically. Experience proves that the more successful regionalisation is, the easier and more substantial the access to EU funding. EU has also shown political support for establishing regions, without making this a compulsory process, so it is within each state where the political struggle for the recognition of regions must take place. EU is going through two processes: enlargement and integration, its member states and candidate countries through regionalisation and regionalism, but the ultimate goal of these intertwined processes is development. A properly made regionalisation should not confine itself to receiving EU structural funds, but it should aim at generating welfare itself. On the other hand, EU itself is undergoing a process of rebalancing: a new hard core is emerging, consisting of federal states (even Italy is envisaging a constitutional federalisation), the West-East polarisation is giving way to a centre-periphery structuring.

As the experience of the Basque Country shows, autonomy should be coupled with the ability to make economic decisions, otherwise it fails; responsibilities coupled with possibilities; political autonomy needs decentralisation, decision-making to be brought closer to the citizens, political freedom and financial independence.

Unlike other regions in EU, that are usually ethnically based, Transylvania, having two major ethnic actors (Hungarians and Romanians), is about to create a transethnic regional identity.

Nation states find it easier to share their sovereignty with other nation states than with regions within them.

While regionalism in Romania is an issue the elites, including the political ones, have shown to be interested in, it is much too abstract for ordinary people; still, instead of spreading the concept of regionalisation, the political elites simply ignore it for fear they should lose popularity.

Regionalism in Romania could benefit from recovering its inter-war theoretical traditions both Romanian and Hungarian and connecting these two lines; it would also benefit from establishing a working group focusing on this topic.

ALTERA PARS

Michael Guest

Speech Delivered on Being Bestowed the Doctor Honoris Causa
Title by Babeş-Bolyai University of Cluj

159

Ambassador Michael Guest's speech delivered at Babeş-Bolyai University Cluj aims at explaining how America's historical experience has framed the way America views its relations with other countries, including Romania. Citizens' rights, the primacy of individual freedoms, equality under the law, the rule of law are the groundwork of American democracy. Democracy in any country is a "work in progress." America continues to wrestle with, debate, and refine the rights laid out by its founding fathers to achieve what the Constitution calls "a more perfect union." The ambassador's belief is that there is an inherent link between America's security and national interests, on the one hand, and a broadening sphere in which its democratic values are shared, on the other.

The lessons of history in the city of Cluj have developed over many hundreds of years; America's lessons are far younger, but no less deeply rooted, but both of them should be used by young people in Romania to create the future they want and deserve.

CASE STUDY

Emil Moise

The State-Church Relationship Regarding Religious Education
in Public Schools in Romania

167

The study sets out by analysing the legal framework on religious education in Romania and proves that the status of this object is compulsory coming thus against all constitutional provisions regarding freedom of consciuosness and the free development of human personality. The muddled character of laws allows for many and various legal abuses in schools, where religious education turns out to vent hatred and intolerance towards other religions than the one taken up by the majority: Orthodox Christianity. Instead of fostering understanding and instead of striving to achieve spiritual perfection of human beings, religious education becomes a tool for leveling diversity of opinions, diversity that is the very groundwork of any democratic society.

PRO EUROPE League

The PRO EUROPE League (Liga PRO EUROPA) is one of the most well-known civic NGOs in Romania, founded in the Transylvanian town of Tîrgu-Mureş (Marosvásárhely — Neumarkt), on 30 December 1989, immediately after the fall of the Ceauşescu's dictatorial regime.

The PEL has become respected due to its involvement in promoting human rights, pluralism and multicultural values. From the very beginning of the transition, the PEL has played a significant role in the political reality of Romania, joining different civic movements and alliances committed to mobilize public opinion against the restauration of the former communist structures. In the specific area of the multicultural society of Transylvania, the PEL has played an important role in monitoring discriminatory policies against minorities and in promoting tolerance between Romanians and Hungarians, a key issue for peace and democratic progress in Central Europe.

For more than eight years, the PEL has organized an impressive number of workshops, seminars, round-table debates, summer camps, conflict resolution missions and meetings for teachers, local authorities, judges, prosecutors, students, political and civic leaders, has published an independent weekly and a series of booklets and brochures.

altera is meant to promote the PEL's values among academics, policy makers and the large public in Romania. It is one of the few Romanian publication focusing on the issue of ethnic, religious and linguistic diversity in the Transylvanian area, as well as European integration.

- *Acest număr a fost realizat cu sprijinul Fundațiilor Heinrich Böll (Germania) și Charles Stewart Mott (SUA), cărora editorii le adresează mulțumiri.*
- *Opțiunile exprimate în articolele publicate aparțin autorilor.*
 - *Articolele nepublicate nu se restituie.*
 - *Drepturile de publicare sînt rezervate.*

Responsabil de număr: Elek Szokoly

Grafica: Mana Bucur

Tehnoredactare: Judit Andrea Kacsó, István Haller

Tipărit la S.C. MEDIAPRINT S.R.L. Tg.-Mureș

ISSN 1224-0338

